JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ARCHIVNICTVÍ A POMOCNÝCH VĚD HISTORICKÝCH

DISERTAČNÍ PRÁCE

Vrchnostenští úředníci panství Jindřichův Hradec 1691–1733

Vedoucí práce: doc. PhDr. Josef Hrdlička, Ph.D.

Autor práce: Mgr. Václav Pražák

České Budějovice 2025

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracoval pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Českých Budějovicích 30. 9. 2025

……..

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl vyjádřit velký dík svému školiteli doc. PhDr. Josefu Hrdličkovi, Ph.D. za cenné rady a připomínky, bezpříkladnou ochotu pomoci a povzbuzování při tvorbě.

Dále bych chtěl poděkovat archivářům a archivářkám Státního oblastního archivu v Třeboni, Státního okresního archivu Jindřichův Hradec (pracoviště Zámek a Václavská) a pražského Národního archivu za ochotu při poskytování archivních pramenů a rady ulehčující jejich zpracování.

Poděkování bych chtěl vyjádřit rovněž své manželce Kateřině, která mi po celou dobu bádání a sepisování práce zajišťovala veškerou potřebnou podporu a zázemí. Zároveň mi poskytovala důležitou odbornou zpětnou vazbu zejména tehdy, když se u mě začala projevovat „autorská slepota“.

Rád bych poděkoval i svým rodičům, kteří u mě probudili zájem o historii a podporovali mě v něm během mých studentských let.

A v neposlední řadě děkuji dalším historikům a historičkám, kteří mě v různých fázích výzkumu cíleně či nevědomě obohatili cennými podměty, které jsem mohl při tvorbě této práce zužitkovat.

Anotace

Předkládaná disertační práce se zabývá vrchnostenskými úředníky na panství Jindřichův Hradec v letech 1691-1733. Těžiště výzkumu spočívá ve srovnání obrazu úředníka, jaký se v raném novověku utvářel na základě normativních pramenů a dobové preskriptivní literatury, s konkrétními osudy vybraných byrokratů. Vedle editovaných pramenů a starých tisků práce využívá především archivní materiál vzniklý činností lokální správy na panství Jindřichův Hradec a ústřední správy hrabat Černínů z Chudenic, jimž panství ve zkoumané době patřilo. Práce důkladně analyzuje snahu vrchnosti řídit svůj úřední aparát pomocí instrukcí, stejně jako reakce úředníků na tato nařízení či dopad daných norem na chod panství. U jednotlivých byrokratů se pozornost soustředí na jejich kariéru v rámci vrchnostenské správy, jejich povinnosti a materiální zabezpečení ve spojitosti s konkrétním úřadem, stejně jako na vzájemné vztahy či vztahy s jejich sociálním okolím, jež jsou doloženy například na základě sňatků či kmotrovství. Stranou nejsou ponechány ani konfliktní situace mezi úředníky navzájem. Při nich hledali ochranu u svých nadřízených a snažili se uplatnit co nejúčinnější strategie, aby se vyhnuli ztrátě přízně své vrchnosti a dostáli obrazu spolehlivých, věrných a schopných služebníků.

Annotation

The submitted dissertation deals with patrimonial officials on the Jindřichův Hradec estate between 1691 and 1733. The core of the research lies in comparing the image of the official as it was shaped in the early modern period on the basis of normative sources and contemporary prescriptive literature with the actual careers of selected bureaucrats. In addition to edited sources and early prints, the work primarily makes use of archival material produced by the activities of the local administration on the Jindřichův Hradec estate and the central administration of the Counts of Černín of Chudenice, to whom the estate belonged during the period under study. The dissertation provides a thorough analysis of the lords' efforts to manage their administrative apparatus through instructions, as well as the officials' responses to these directives and the impact of the given norms on the functioning of the estate. For individual bureaucrats, attention is devoted to their careers within the manorial administration, their duties and material provisions associated with specific offices, as well as their mutual relationships and ties with their social environment, documented for instance through marriages or godparenthood. Conflicts between officials themselves are not neglected either. In such cases, they sought protection from their superiors and tried to employ the most effective strategies to avoid losing their lord's favor and to live up to the image of reliable, loyal, and capable servants.

Obsah

Na úvod 7
1. Vymezení tématu práce, její historiografická a metodologická východiska a pramenná základna 9
1.1 Časové, prostorové a personální vymezení tématu 9
1.2 Historiografické a metodologické zakotvení práce 12
1.3 Pramenná základna výzkumu 30
2. Černínové z Chudenic a Jindřichův Hradec 36
2.1 Černínové z Chudenic v české historiografii 36
2.2 Stručný nástin historie Černínů z Chudenic a významní členové rodu do počátku 18. století 40
2.3 Vývoj majetkové držby Černínů z Chudenic v 17. a na počátku 18. století 46
2.4 Jindřichohradecké panství v 17. a na počátku 18. století 52
2.5 Přechod panství Jindřichův Hradec do rukou Černínů 59
3. Obraz raně novověkého vrchnostenského úředníka v normativních pramenech 64
3.1 Vrchnostenská instrukce jako pramen pro výzkum obrazu raně novověkých úředníků 64
3.2 Obraz ideálního úředníka v instrukcích a hospodářské literatuře 72
3.3 Obraz vrchnostenského úředníka v černínských instrukcích 17. a počátku 18. století .. 85
3.4 Model černínské vrchnostenské správy a její reflexe 94
4. Vrchnostenští úředníci na černínském Jindřichově Hradci v každodenním životě 106
4.1 Materiální zabezpečení vrchnostenských úředníků 106
4.2 Kariéra vrchnostenských úředníků – obměny, vzestupy, pády 117
4.3 Vrchnostenský úřad a jeho vnímání 131
4.4 Vrchnostenští úředníci a lidé v Jindřichově Hradci 138
4.5 Nad rámec vrchnostenského úřadu 158
Závěr 168
Seznam tabulek 174
Použité prameny a literatura 175

Na úvod

V roce 2002 jsem měl možnost zapojit se do mezinárodního badatelského projektu „Frühneuzeitliche Istitutionen in ihrem sozialen Kontext. Praktiken lokaler Politik, Justiz und Verwaltung im internationalen Vergleich“, na jehož řešení se pod záštitou Volkswagen Stiftung podílely univerzity v Českých Budějovicích, Bielefeldu, Kasselu a Budapešti.[1] V jeho rámci zpracovávali badatelé z výše uvedených vysokých škol na vybraných příkladech fungování mocenských institucí ve zvolených lokalitách v raném novověku, přičemž se soustřeďovali především na konkrétní praktiky jejího uplatňování a také na osoby, které se na těchto procesech podílely. Projekt vyvrcholil v roce 2004 mezinárodní konferencí pořádanou v Kasselu a o rok později následovalo vydání reprezentativního konferenčního sborníku.[2]

Česká část projektového týmu z Historického ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích se zaměřila na výzkum fungování lokální moci a mocenských vztahů na jihočeském panství Jindřichův Hradec v dlouhém časovém období od 16. až do 18. století, kdy se jako jeho majitelé postupně vystřídaly rody pánů z Hradce, Slavatů z Chlumu a Košumberka a Černínů z Chudenic. Mým úkolem bylo věnovat se závěrečné etapě uvedené periody, tedy sklonku 17. a prvním desetiletím 18. století a vládě prvních dvou držitelů panství z rodu Černínů, hrabat Heřmana Jakuba a Františka Josefa. V centru mého zájmu se ocitly postavy jednotlivých úředníků nejen v rámci fungování správního aparátu, ale také v jejich sociálním kontextu, především pak ve vzájemných vztazích s vrchností, s ostatními úředníky i s jejich sociálním okolí, zejména v samotném Jindřichově Hradci. Shrnutí dosavadních výsledků následně přinesla diplomová práce, na kterou navázalo několik dílčích studií.[3]

---

[1] Úvodní představení projektu viz S. BRAKENSIEK – J. HRDLIČKA – A. VÁRI, *Frühneuzeitliche Institutionen in ihrem sozialen Kontext. Praktiken lokaler Politik, Justiz und Verwaltung im internationalen Vergleich*, Früneuzeit-Info 14, č. 1, s. 90-102.

[2] S. BRAKENSIEK – H. WUNDER (edd.), *Ergebene Diener ihrer Herren? Herrschaftsvermittlung im alten Europa*, Köln-Weimar-Wien 2005.

[3] V. PRAŽÁK, *Mezi normou a skutečností. Vrchnostenští úředníci na panství Jindřichův Hradec 1693-1733*, České Budějovice 2003 (= Diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích); TÝŽ, *Mezi normou a skutečností. Vrchnostenští úředníci na Jindřichově Hradci na přelomu 17. a 18. století*, in: M. Čapský – P. Šopák (edd.), Celostátní studentská vědecká konference Historie 2002, Opava 2003, s. 71-84; TÝŽ, *Převzetí panství Jindřichův Hradec hrabaty Černíny v roce 1694. Anatomie jednoho rituálu*, in: V. Bůžek – J. Dibelka (edd.), Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku, České Budějovice 2007 (= Opera historica 12), s. 159-168.

V průběhu sepisování uvedené diplomové práce mi bylo jasné, že se v jejím rámci potenciál zvoleného tématu nepodaří ani zdaleka vyčerpat. Zůstávaly zde dosud nevyužité a nezpracované možnosti, ať již se týkaly dalších pramenů, širšího teoretického zakotvení tématu nebo zohlednění dalších stránek týkajících se působení černínských vrchnostenských byrokratů na jindřichohradeckém panství. Přivítal jsem proto možnost rozšířit záměr svého výzkumu v rámci předkládané disertační práce. Rovněž tak jsem mohl využít nově publikovanou literaturu i pokračující zpřístupňování pramenů z klíčových archivních fondů. Díky tomu bylo možné získat odpovědi na další otázky, které mohou na konkrétních příkladech lépe osvětlit postavení černínských vrchnostenských úředníků na sklonku 17. a v první třetině 18. století, stejně jako jejich osudy ve vztahu k vrchnosti, nadřízeným, kolegům i sociálnímu okolí, jež je obklopovalo.

1. Vymezení tématu práce, její historiografická a metodologická východiska a pramenná základna

1.1 Časové, prostorové a personální vymezení tématu

Předkládaná práce věnovaná osobám vrchnostenských úředníků je zasazena do období let 1691 až 1733. První mezník je spojen s úmrtím Františka Leopolda Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka, posledního mužského příslušníka daného rodu. V rámci následujícího dědického řízení došlo k přechodu panství Jindřichův Hradec do rukou hrabat Černínů z Chudenic, konkrétně Heřmana Jakuba, jehož první manželkou byla dědička Jindřichova Hradce Marie Josefa Slavatová. Druhé datum představuje rok, kdy zemřel František Josef, syn Heřmana Jakuba a druhý Černín, jemuž jindřichohradecké panství patřilo. Omezení časového záběru na tyto dva šlechtice bylo zvoleno ze dvou důvodů. V první řadě po smrti Františka Josefa došlo v důsledku velkého zadlužení k bankrotu černínského hospodářství, které s sebou přineslo výrazné ztenčení rodové majetkové základny. A přestože v porovnání s předchozími lety už se nejedná o událost prakticky neprobádanou, rozhodl jsem se raději svůj výzkum zastavit před tuto událostí, aby se zabránilo zkreslení doposud získaných poznatků.[4] Rovněž tak se muselo panství Jindřichův Hradec během konfliktu o dědictví rakouské vypořádat s následky válečných událostí, především se zvýšenou přítomností císařských, spojeneckých i nepřátelských vojsk. Z těchto důvodů bylo pro výzkum vybráno relativně klidné období, ve kterém bylo možné snadněji sledovat zvolenou tématiku.

Přechodem do rukou Černínů se jindřichohradecké panství začlenilo do největšího šlechtického dominia, jehož součásti se však nacházely v různých oblastech Království českého. Z časového a pramenného hlediska proto nebylo možné postihnout strukturu celého dominia, a jako reprezentativní vzorek bylo proto zvoleno právě panství Jindřichův Hradec. Jedním z důvodů byla i skutečnost, že zde již probíhal výzkum věnovaný jeho předchozím držitelům, tedy pánům z Hradce a Slavatům z Chlumu a Košumberka. Nabízela se tak příležitost prohloubit poznatky o této lokalitě v následujícím období. Již samotný výzkum osobností úředníků a jejich působení na jediném panství se ukázal jako dostatečně obsáhlý a nosný. Bylo by nesporně zajímavé sledovat kariéry jednotlivých úředníků napříč celým

[4] Srov. A. VALENTA, *Lesk a bída barokní aristokracie*, České Budějovice 2011, s. 164-169. Dopady bankrotu na finanční situaci jeho syna Prokopa Vojtěcha J. KUBEŠ, *Prokop Vojtěch Černín z Chudenic (1726-1777). Český hrabě mezi barokem a osvícenstvím*, Folia historica Bohemica 37, 2022, s. 81-112, zde 91-94.

černínským dominiem, ale vzhledem k tomu, že v současné době umožňují dostupné prameny rekonstruovat jejich působení jen torzovitě, jednalo by se v řadě případů o „výstřely naslepo“, protože u mnohých byrokratů by nebylo možné určit, odkud na panství přišli či kam se následně přesunuli.

Co se týče zkoumaných úředníků, záměrně jsem se omezil na ty, kteří jsou černínskými normami, především instrukcemi, charakterizování jako *„Wirtschafftsbeambte“*, resp. *„Wirtschafftsoffiziere“*. Jednalo se konkrétně o osoby zastávající úřad hejtmana, purkrabího, důchodního, pivovarního, obročního či kontribučního písaře, resp. správce. Vybráni byli proto, že se jednalo o relativně malou, ale zároveň důležitou skupinu, které vrchnost přikládala značný význam, a tedy i odpovídající pozornost v dochovaných písemnostech. Kromě toho bylo možné je doložit, a následně se systematicky zaměřit na jejich zachycení v pramenech, zejména v osobních složkách, jež jsou v řadě případů dochovány jako součást archivního fondu Černínská ústřední správa. Ve zvoleném období šlo celkem o třicet osob, jež shrnuje níže tabulka 1. Ostatní vrchnostenští služebníci, označovaní v pramenech jako „*Bediente*“, například šafáři, správci ovčínů, fišmistři, myslivci apod., byli na základě nesplnění výše uvedených předpokladů z výzkumu záměrně vynecháni.

Tabulka 1. Personální obsazení vrchnostenských úřadů na panství Jindřichův Hradec v letech 1680-1734

Hejtman	Důchodní písař	Purkrabí	Obroční písař	Kontribuční písař	Pivovarní písař	Hospodářský písař	Správce
Ezechiel Stanislav Richter (1694-1697)	Matyáš Maxmilián Bernegger z Bärenthalu (1680-1694)	Ezechiel Stanislav Richter (1686)	Ondřej Himmel (1691-1694)	Matyáš Maxmilián Bernegger z Bärenthalu (1678-1679)	Kašpar Antonín Heinritz (1686-1693)	Jan Jiří Bayer (1723-1728)	Pavel Koch (1725-1727)
Rudolf Ferdinand Jiří Vydra z Chocenic (1697-1699)	Ondřej Himmel (1696-1704)	Ondřej Himmel (1694)	Jan Jakub Müller (1694-1697)	Jan Jiří Fišer (1691-1697)	Jan Jiří Fišer (1694-1705)	Jan Jiří Schott (1731)	
František Maxmilián Kölsch z Kölschheimu (1700-1728)	Matyáš Ferdinand Marchl (1705-1708)	Matyáš Ferdinand Marchl (1696-1705)	Adam Stüppel (1698-1710)	Matyáš Ferdinand Marchl (1697-1699)	Jan Antonín Prokop (1706-1713)		
František Ferdinand Hekl (1728-1730)	Jan Jindřich Rubiš (1708-1722)	Jan Jindřich Rubiš (1705-1708)	Antonín Öser (1710-1713/1716)	Adam Stüppel (1710)	Jan Valentin Winter (1713-1716)		
Jan Jiří Weidl (1731-1734)	Martin Herget (1722-1726)	Jan Josef Vanovka /Borovka/ Moravka (1710-1712)	Jan Valentin Winter (1713-1716)	Jan Václav Chvojka (1716-1722)	Jan Heřman Reinhard (1716-1731)		
	Jan Heřman Reinhard (1726)	Antonín Öser (1712)	Jan Václav Chvojka (1716-1722)	Petr Antonín Winter (1722-1733)			
	Jiří Antonín Cavalier (1726-1731)	Jan Antonín Prokop (1713-1720)	Ondřej Plaumauer (1722-1725)				
		Daniel Anděl (1722-1723, 1727)	Václav Ferdinand Sovička / Žabička (1725-1729)				
		Karel Josef Winkler (1729)	Jan Jiří Bayer (1731-1733)				
		Václav Ferdinand Sovička / Žabička (1730-1731)					

1.2 Historiografické a metodologické zakotvení práce

Zpracování zvoleného tématu – postavení a konkrétních osudů vrchnostenských úředníků i poznání jejich sociálních vazeb – vyžadovalo do značné míry vytvoření nové cesty, jež vznikla spojením několika výchozích bodů. Na jedné straně se jedná především o zahraniční metodologické přístupy, které rozšiřují spektrum pokládaných badatelských otázek. Jejich výsledky založené na výzkumu oblastí mimo Království české však nelze aplikovat automaticky na domácí poměry ve zvolené době. Na druhé straně je nutné zmínit přístupy české historiografie, která se sice problematice vrchnostenského úřednictva věnovala, ale zpravidla pouze jako součásti širšího tématu, jehož těžiště spočívalo v jiných aspektech. Bylo tedy nutné přistoupit k určité syntéze obou badatelských přístupů. Aplikovat zahraniční postupy na zvolenou pramennou základnu a současně je opřít o dosavadní výsledky domácího bádání.

Jeden ze impulsů, který výrazně ovlivnil českou historiografii na konci 20. a počátkem 21. století, byl výzkum raně novověkých šlechtických dvorů a jejich příslušníků.[5] V zahraničí se podnětem pro zvýšení badatelského zájmu stalo nové vydání práce německého sociologa Norberta Eliase, která se zabývala dvorem Ludvíka XIV.[6] Soustředila se na fungování dvorské společnosti v jejím vztahu ke králi, který mechanismus dvora používal proti šlechtě a pomocí opakovaných ceremoniálů část šlechty ke svému dvoru připoutával. Jelikož dvůr se stal místem politické reprezentace a střetů o moc, umožňovala tato situace panovníkovi využívat daných rozporů a na jejich základě posilovat vlastní autoritu. Tímto způsobem měly vznikat nové formy chování, jež se pak šířily dále do ostatních vrstev společnosti. Dvůr se tak stal nepřehlédnutelným ohniskem moci a místem vzniku nových civilizačních modelů.

Na Eliasovy vývody o civilizačním procesu navázali někteří historikové, především z německy mluvících oblastí, kteří se je po určitém zjednodušení pokusili uplatnit i v historickém

---

[5] K problematice raně novověké šlechty obecně srov. R. G. ASCH, *Europäische Adel in der Frühen Neuzeit. Eine Einführung*, Köln-Wiemar-Wien 2008; Pro české prostředí s ohledem na příslušníky šlechtických dvorů a dalších postav v okruhu šlechty J. KUBEŠ, *Die Dienerschaft der Aristokraten in den böhmischen Ländern in den Jahren 1550-1750*, in: A. Fundárková – I. Fazekas (edd.), Die weltliche und kirchliche Elite aus dem Königreich Böhmen und Königreich Ungran am Wiener Kaserhof im 16.-17. Jahrhundert, Wien 2013, s. 273-299.

[6] N. ELIAS, *Über den Prozess der Zivilisation. Soziogenetische und psychogenetische Untersuchungen*, Frankfurt am Main 1976; TÝŽ, *Die höfische Gesellschaft. Untersuchungen zur Soziologie des Königstums und der höfischen Aristokratie,* Darmstadt-Neuwied 1969. K charakteristice díla N. Eliase blíže M. REISENLEITNER, *Die Bedeutung der Werke und Theorien Norbert Elias' für die Erforschung der frühen Neuzeit*, Frühneuzeit-Info 1, 1990, s. 47-57. V českém prostředí J. ŠUBRT, *Civilizační teorie Norberta Eliase*, Praha 1996.

bádání. Vznikla tak řada prací, jež se zabývaly problematikou středověkých a raně novověkých dvorů jednotlivých teritoriálních vládců, zejména na území Římskoněmecké říše. Jedním z výsledků tohoto úsilí byl mimo jiné vznik Rezidenční komise (*Residenzen-Kommission*) v roce 1985, která si získala značnou proslulost v letech 1990-2014, kdy v jejím čele působil Werner Paravicini.[7] V roce 2012 zahájila komise práci na novém projektu „Residenzstädte im Alten Reich" se zaměřením na vztahy mezi městy a v nich sídlícími dvory (řada „Stadt und Hof").[8]

Zmíněný přístup se však nesetkal pouze s kladným přijetím, ale narazil i na výraznou kritickou odezvu. Její podstata spočívala v argumentaci, že Elias pohlížel na dvůr především ze sociologického hlediska, přičemž jeho vývody a hypotézy postrádaly patřičnou oporu v pramenech a zakotvení v rámci metod historikovy práce. Jedním z hlavních odpůrců Eliasem inspirovaného přístupu se stal nizozemský badatel Jeroen Duindam, jenž se soustředil především na srovnání různých evropských dvorů. Vedle francouzského šlo například o rakouské Habsburky, anglické Tudorovce či pruské Hohenzollerny. Duindam oceňoval Eliasovu schopnost propojit „mikrosociologii" etikety s makrosociálními procesy, ale kritizoval jeho model za přílišné zobecnění na základě jediného specifického případu francouzského dvora Ludvíka XIV. Ukázal přitom, že Eliasův koncept připoutávání šlechty neplatil univerzálně. Podle Duindamových výzkumů měla šlechta například na dvorech Římskoněmecké říše daleko větší autonomii a ceremoniál nebyl jen nástrojem krále, nýbrž i polem soutěže mezi elitami. Duindam zdůrazňoval pluralitu funkcí dvora tím, že místo mechanismu „mocenského stroje" se dvůr stával spíše otevřenou arénou, v níž se propojují

---

[7] Z velkého množství prací srov. P. BAHL, *Der Hof des Großen Kurfürsten. Studien zur höheren Amtsträgerschaft Brandenburg-Preußen*, Köln-Weimar-Wien 2001; R. A. MÜLLER, Der Fürstenhof in der Frühen Neuzeit, München 1995; J. J. BERNS – D. IGNASIAK (edd.), *Frühneuzeitliche Hofkultur in Hessen und Thüringen*, Jena 1993; K. FLINK – W. JANSSEN (edd.), *Territorium und Residenz am Niederrhein*, Kleve 1993; V. BAUER, *Die höfische Gesellschaft in Deutschland von der Mitte des 17. bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts. Versuch einer Typologie*, Tübingen 1993; V. PRESS, *The Imperial Court of the Habsburg from Maximilian I to Ferdinand III 1493-1657*, in: R. G. Asch, - A. M. Birke (edd.), Princes, Patronage and the Nobility. The Court at the Beginning of the Modern Age 1450-1650, Oxford 1991, s. 289-312; K.-H. AHRENS, *Residenz und Herrschaft. Studien zu Herrschaftsorganisation, Herrschaftspraxis und Residenzbildung der Markgrafen von Brandenburg im späten Mittelalter*, Frankfurt am Main-Bern 1990; A. WINTERLING, *Der Hof der Kurfürsten von Köln 1688-1794. Eine Fallstudie zur Bedeutung „absolutistischer" Hofhaltung*, Bonn 1986.

[8] Současná publikační činnost komise v řadě „Stadt und Hof" zahrnuje devět čísel časopisu Mitteilungen der Residenzen-Kommission. Neue Folge: Stadt und Hof z let 2012-2020, spolu s devíti monografiemi. Zatím poslední představuje práce G. FOUQUET – M. MEINHARDT – S. RABELER – R. C. SCHWINGES (ed.), *Personen, Wissen, Karrieren. Bildung und Professionalisierung zwischen Stadt und Hof (1470-1540/50)*, Ostfildern 2024.

různé sociální skupiny.[9] Klíčovým výsledkem jeho snažení se stala komparativní monografie srovnávající dvory ve Vídni a Versailles.[10]

Jedno z nejnovějších vyrovnání se s Eliasovou koncepcí představuje kolektivní monografie *Der preußische Hof und die Monarchien in Europa. Akteure, Modelle, Wahrnehmungen (1786-1918)*. Ta přinesla rozšířenou verzi příspěvků z konference pořádané roku 2021 Braniborskou akademií věd, jejímž tématem byla komparace pruského královského dvora s dalšími panovnickými dvory včetně mimoevropských.[11]

V nedávné době obohatil výzkum raně novověkých dvorů německý badatel Mark Hengerer, který se na příkladu habsburských dvorů 17. století věnuje poznávání a proměnám mechanismů, jež byly pro šlechtice důležité z hlediska přístupu k panovníkovi či úspěšné dvorské kariéry. Především jeho vymezení kategorie „virtuálních dvořanů" ukazuje na význam těchto osob, které si budovaly sítě vlastních kontaktů, v nichž fungovaly jako zprostředkovatelé.[12]

---

[9] K této problematice srov. O. G. OEXLE, *Soziale Gruppen in der Ständegesellschaft: Lebensformen des Mittelalters und ihre historischen Wirkungen*, in: O. G. Oexle – A. von Hülsen-Esch (edd.), Die Repräsentation der Gruppen. Texte – Bilder – Objekte (= Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 141), Göttingen 1988, s. 9-44.

[10] J. DUINDAM, *Vienna and Versailles. The Courts of Europe's Dynastic Rivals c. 1550-1780, Cambridge 2003*. Kritické postřehy k Eliasovi TÝŽ, *The Court as a Meeting Point: Cohesion, Competition, Control*, in: J. Duindam – T. Artan – M. Kunt (edd.), *Royal Courts in Dynastic States and Empire,* Leiden-Boston 2011, s. 1-23; TÝŽ, *Norbert Elias und der frühneuzeitliche Hof. Versuch einer Kritik und Weiterführung*, Historische Anthropologie 6, 1998, s. 370-387. Na stránkách Historische Anthropologie reagoval rovněž A. LAVOPA, *Der Höfling und der Bürger. Reflexionen über Norbert Elias*, Historische Anthropologie 8, 2000, s. 119-134.

[11] B. HOLTZ – W. NEUGEBAUER – M. WIENFORT (edd.), *Der preußische Hof und die Monarchien in Europa. Akteure, Modelle, Wahrnehmungen (1786-1918),* Brill-Schöningh 2023. Srov. především A. WINTERLING, *Hof*, s. 27-50.

[12] Srov. především M. HENGERER, *Politische Kultur und Gesellschaft im Alten Reich*. München 2022; TÝŽ, *Der europäische Hof im Zeitalter der Reformation und des Absolutismus*, München 2018; Týž, *Dynastie und Herrschaft. Studien zur politischen Kultur des europäischen Adels im 16. und 17. Jahrhundert*, München 2010; TÝŽ, *Der Hof als politischer Raum. Studien zur politischen Kultur des europäischen Hofes im 16. und 17. Jahrhundert*, München 2004; TÝŽ, *Kaiserhof und Adel in der Mitte des 17. Jahrhunderts. Eine Kommunikationsgeschichte der Macht in der Vormoderne*, Konstanz 2004. Dále např. M. HENGERER – R. SCHLÖGL, *Politische und soziale Integration am Wiener Kaiserhof. Adelige Bestattung als Teil der höfischen Symbol- und Kommunikationsordnung*, Göttingen 2000 (= Mitteilungen der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen 10), s. 15-35; M. HENGERER, *Adelsintegration am Kaiserhof (1618-1165). Zeremoniell, Personal, Finanzen, Netzwerke*, Frühneuzeit-Info 9, 1998, s. 274-279. Podrobná analýza Hengererových metod a výsledků viz V. BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*, České Budějovice 2006, s. 24-27. Souhrnně k problematice A. BIHRER,

Vedle samotného termínu „dvůr“ se stal předmětem diskusí rovněž pojem „rezidence“. Definování rozdílu mezi těmito dvěma termíny, jež se mnohdy i v odborném diskursu používají jako synonyma, se mimo jiné ujala již zmíněná Residenční komise. Ta rezidenci vyložila jako místo, na němž pobývá vládce, ať už se jedná o hrad, zámek město či jiný sídelní komplex. Díky přítomnosti vládce získává rezidence také určitý urbanistický a architektonické rozměr zahrnující budovy, jež mají ubytovací, správní, reprezentační či ceremoniální funkci. Naproti tomu dvůr představuje především sociální instituci, do níž spadá okruh osob soustředěných kolem panovníka či šlechtice. Zahrnuje úředníky, rádce, služebnictvo, vojenský doprovod, umělce, kaplany atd. Dvůr je prostředím, v němž se uskutečňuje vládnutí, reprezentace a kulturní život. Není tedy jen místem, ale především strukturou vztahů a funkcí.[13]

Atraktivní prostředí rezidencí a šlechtických dvorů se stalo velmi příhodnou výzkumnou oblastí pro dějiny každodennosti a hmotné kultury. Od převážně pouze popisných prací se postupně dospělo k hlubším rozborům předmětů denního použití a ustálených forem komunikace.[14] Na konci devadesátých let 20. století představovaly důležitý příspěvek ke studiu této problematiky práce vzniklé v okruhu Jihočeské univerzity. V první řadě se jednalo o monografii *Dvory velmožů s erbem růže*, věnovanou posledním Rožmberkům a pánům z Hradce,[15] následně též o sborník *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku,* v jehož rámci byly zkoumány další významné rody z českých zemí, jako například páni z Pernštejna,

---

Curia non sufficit. Vergangene, aktuelle und zuküftige Wege zur Erforschung von Höfen im Mittelalter und in der frühen Neuzeit, Zeitschrift für historische Forschung 35, 2008, s. 235-272.

[13] P.-M. HAHN, *Das Residenzschloss der Frühen Neuzeit. Dynastisches Monument und Instrument fürstlicher Herrschaft*, in: Paravicini, Werner (ed.), Das Gehäuse der Macht. Der Raum der Herrschaft im interkulturellen Vergleich. Antike, Mittelalter, Frühe Neuzeit, Kiel 2005, s. 56-75. K vzájemnému vlivu srov. W. PARAVICINI – J. WETTLAUFER (ed.), *Vorbild – Austausch – Konkurrenz. Höfe und Residenzen in der gegenseitigen Wahrnehmung*, Ostfildern 2010.

[14] V českém prostředí se výzkum rezidencí raně novověké šlechty soustředil především na dobu předbělohorskou, a to zejména na sídla nejvýznamnějších rodů. Vzhledem k místním specifikům lze v českém prostředí hovořit u těchto rodů spíše o „soustavě sídel“. Srov. J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí 1500-1740*, České Budějovice 2006 (= Disertační práce Historického ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích). Z dalších domácích prací např. V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha-Litomyšl 2002, s. 169-192, dále J. PÁNEK, *Život na šlechtickém sídle v předbělohorské době*, in: L. Bobková, *Život na šlechtickém sídle v 16.-18. století* (= Acta Universitatis Purkynianae, Philosophica et Historica I, Opera historica 1), Ústí nad Labem 1992, s. 9-27.

[15] V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA a kol. *Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*, Praha 1997, zejména kapitoly Zámecká sídla (s. 25-42), Pražské paláce (s. 43-51) a Velmožské dvory (s. 52-61).

Švamberkové, páni z Ludanic, Lobkovicové, Žerotínové nebo Valdštejnové.[16] Tyto výzkumy směřovaly především k pochopení způsobu života raně novověkého urozence v kontextu konkrétního prostředí. Zvláštní pozornost byla přitom věnována sledování, jak šlechtické rezidence přejímaly a napodobovaly kulturní i reprezentační vzory panovnických dvorů.[17]

Problematika šlechtického dvora však do českého dějepisectví pronikla již zhruba o deset let dříve. Na přelomu osmdesátých a devadesátých let 20. století se ho dotkl ve své monografii o posledních Rožmbercích Jaroslav Pánek,[18] který se mu dále věnoval na příkladu olomouckého biskupství.[19] V rámci svých příspěvků se pokusil definovat také strukturu personálního obsazení šlechtického dvora. Příslušné osoby rozdělil na ty, které patřily k tzv. užšímu, resp. širšímu dvoru. K prvnímu typu dvora řadil ty, které udržovaly každodenní provoz dvora v samotné biskupské rezidenci. Do širšího dvora následně zahrnul úředníky, kteří se starali o jednotlivé statky v rámci dominia a zajišťovali i příslušnou písemnou agendu.[20]

Na počátku devadesátých let 20. století představil odlišný koncept Petr Vorel. Rozlišoval dvě skupiny dvorských služebníků, přičemž do první zahrnul urozené členy dvora a vysoké úředníky dominiální správy, do druhé pak zaměstnance kanceláře, písaře a správce jednotlivých hospodářských provozů. Významným dělícím kritériem rovněž byla možnost

---

[16] V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, České Budějovice 1999 (= Opera historica 7), konkrétně P. VOREL, *Život na dvoře Viléma z Pernštejna*, s. 331-360; J. KUBEŠ, *Švamberský dvůr v Třeboni v letech 1611/1612-1620*, s. 441-468. Z. VYBÍRAL, *Rezidence a dvůr pánů z Ludanic ve druhé polovině 16. století*, s. 383-407; M. RYANTOVÁ, *Proměny lobkovické rezidence na Vysokém Chlumci v 16. a 17. století*, s. 223-249; P. KOPIČKA, *Dvůr Zdeňka Vojtěcha a Polyxeny z Lobkovic ve dvacátých a třicátých letech 17. století*, s. 469-493; T. KNOZ, *Rezidence a dvůr Karla staršího ze Žerotína*, s. 409-439; P. FIDLER, „Bauen ist eine höhere Lust als Kriegführen“. *Albrecht Wenzel Eusebius von Waldstein als Bauherr und Mäzen – Zur Baustrategie eines Fürsten*, s. 275-309. K pánům z Hradce srov. J. HRDLIČKA, *Adam II. z Hradce a jeho dvůr*, in: V. Bůžek (ed.), Poslední páni z Hradce, České Budějovice 1998 (= Opera historica 6), s. 127-144.

[17] V. BAUER, *Hofökonomie. Der Diskurs über den Fürstenhof in Zeremonialwissenschaft, Hausväterliteratur und Kameralismus*, Wien-Köln-Weimar 1997. K vnímání festivit v raně novověké společnosti v souvislosti se šlechtickými dvory a rezidencemi především V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000 (= Opera historica 8).

[18] J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance*, Praha 1989, zde s. 51-53.

[19] TÝŽ, *Renesanční dvůr olomouckého biskupa – obecné a zvláštní rysy*, in. V. Bůžek (ed.), Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků, České Budějovice 1993 (= Opera historica 3), s. 167-177; TÝŽ, *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského ve světle hofmistrovské instrukce z roku 1592*, in: Z. Hojda – J. Pešek – B. Zilynská (edd.), Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového, Praha 1992, s. 189-199.

[20] J. PÁNEK, *Dvůr*, s. 191.

bezprostředního přístupu k rodině aristokrata.[21] V průběhu devadesátých let 20. století se však obecně v českém dějepisectví prosadil Pánkův koncept, byť s vědomím, že byl utvořen na příkladu vyšší šlechty ve druhé polovině 16. století a do následujícího období je jen obtížně přenositelný. Určitým završením tohoto bádání se stalo českokrumlovské tematické sympózium za účasti zahraničních badatelů v roce 1998, z něhož vzešel výše citovaný sborník *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*.

V roce 2004 vyšla práce Petra Mati *Svět české aristokracie 1500-1700*, v níž autor dosud převládající koncepci napadl. Na základě tvrzení, že termín „aristokratický dvůr" nebyl v dosavadní literatuře dostatečně definován, odmítl pojetí širšího i užšího aristokratického dvora a postavil proti němu konstrukci služby jako obecného vzájemného závazku mezi šlechticem a jeho služebníkem. Maťa se vymezil vůči tradičnímu, spíše statickému a institucionálnímu chápání šlechtického dvora. Starší historiografie totiž podle něj často redukovala dvůr na formální aparát tvořený strukturou úřadů, osobami dvořanů a služebnictva a systémem ceremonií, vázaný především na panovnické prostředí. Maťa oproti tomu zdůrazňoval funkční a dynamický charakter dvora. Chápal ho jako sociální a komunikační prostor, v němž se setkávaly různé společenské vrstvy a kde se utvářely politické, kulturní i osobní vazby. Zvláštní důraz kladl také na šlechtické dvory, jejichž význam byl podle něj v některých přístupech ve srovnání s panovnickými dvory nedoceněn. Snažil se ukázat, že i šlechtici mimo panovnický okruh vytvářeli své dvory jako centra moci, reprezentace a kulturní identity. Východiskem jeho přístupu se stala interdisciplinární perspektiva inspirovaná sociálními vědami a kulturní antropologií. Dvůr v Maťově pojetí představoval nejen instituci, ale i symbolický rámec, v němž se prolínaly politika, hospodářství, náboženství a každodennost.[22]

Při strukturování dvora hrály nezbytnou úlohu vzájemné vztahy všech zúčastněných aktérů. Tato skutečnost vedla mimo jiné k tomu, že je někteří badatelé začali zkoumat pomocí metod původně používaných v sociologii. Zrodily se tak projekty „sociálních sítí", v anglickém prostředí označované termínem „social network", v německém prostředí se uchytily pojmy „soziale Netzwerke", „Verflechtung" či „Vernetzung", které měly charakterizovat různou intenzitu a kvalitu mezilidských vztahů v minulosti rekonstruovaných na základě dochovaných

[21] P. VOREL, *Dvory aristokratů v renesančních Čechách*, in: V. Bůžek (ed.), Život, s. 137-154, zde s. 143-145; TÝŽ, *Hofmistrovská instrukce Vratislava z Pernštejna z roku 1555*, Východočeský sborník historický 6, 1997, s. 165-182.

[22] P. MAŤA, *Svět české aristokracie 1500-1700*, Praha 2004, s. 364n.

pramenů.[23] V souvislosti s jejich zkoumáním se postupně začaly vymezovat dvě kategorie. Jednu představují formální, resp. oficiální či institucionalizované vztahy, jejichž existence byla podložena nějakou normou. Do druhé skupiny spadají vztahy neformální, resp. neoficiální či neinstitucionalizované, k jejichž vzniku přispívaly jiné faktory.

S rozpracovanou typologií neinstitucionalizovaných vztahů přišel mezi prvními při svých výzkumem římské kurie a papežského státu v 16. a 17. století Wolfgang Reinhard.[24] Rozdělil je na *potenciální*, které jsou sice možné, ale momentálně neaktivní, a *aktuální*, při nichž skutečně došlo k vzniku dané společenské vazby (*Interaktion*). Dále stanovil pojem skupinová solidarita (*Gruppensolidarität*), který zahrnuje právě potenciální vztahy. V rámci skupinové solidarity existují podle Reinharda vztahy připsané (*zugeschriebene Beziehungen*), které člověk získá bez vlastního přičinění (např. narozením nebo teritoriálním původem), a dále vztahy získané (*erworbene Beziehungen*). K nim řadil například nepokrevní příbuzenství (švagrovství, kmotrovství) či členství v nějaké skupině. Aktuální vztahy rozčlenil na vertikální a horizontální. Do první skupiny podle něj spadá nepotismus, případně patronáž a klientelismus, do druhé pak přátelství.[25]

Stejně jako výše zmíněné teorie Norberta Eliase, ani koncept Wolfganga Reinharda nebyl přijat bez připomínek. Jednu z vhodných příležitost ke kritice přineslo vydání pamětního sborníku na Reinhardovu počest *Historische Anstöße. Festschrift für Wolfgang Reinhard zum*

---

[23] K problematice sociálních sítí srov. F. BECKER, *Netzwerke vs. Gesamtgesellschaft: ein Gegensatz? Anregungen für Verflechtungsgeschichte*, Geschichte und Gesellschaft 30, 2004, s. 314-324; D. JANSEN, *Einführung in die Netzwerkanalyse. Grundlagen, Methoden, Anwendungen*, Opladen 1999; T. SCHWEIZER (ed.), *Netzwerkanalyse. Ethnologische Perspektiven*, Berlin 1989; G. LÜSCHEN, *Familial-verwandtschaftliche Neztzwerke*, in: R. Nave-Herz (ed.), Wandel und Kontinuität der Familie in der Bundesrepublik Deutschland, Stuttgart 1988, s. 145-172. F. U. PAPPI (ed.), *Methoden der Netzwerkanalyse*, München 1987; H. D. KÄHLER, *Das Konzept des sozialen Netzwerks: Eine Einführung in die Literatur*, Zeitschrift für Soziologie 4, 1975, s. 283-290. V českém prostředí viz L. BUŠTÍKOVÁ, *Analýza sociálních sítí*, Sociologický časopis 35, 1999, s. 193-206. Nejnověji shrnul možnost a problémy využívání sociálních sítí v historiografii R. GRAMSCH-STEHFEST, *Von der Metapher zur Methode. Netzwerkanalyse als Instrument zur Erforschung vormoderner Gesellschaften*, Zeitschrift für historische Forschung 47, 2020, s. 1-39.

[24] Z Reinhardových prací především TÝŽ, *Freunde und Kreaturen. Historische Anthropologie von Patronage-Klientel-Beziehungen*, Freiburger Universitätsblätter 139, 1998, s. 127-141; TÝŽ, *Oligarchische Verflechtung und Konfession in oberdeutschen Städten*, in: A. Mączak – E. Müller-Luckner (edd.), Klientelsysteme im Europa der Frühen Neuzeit, München 1988, s. 47-62; TÝŽ, *Freunde und Kreaturen. „Verflechtung" als Konzept zur Erforschung historischer Führungsgruppen. Römische Oligarchie um 1600*, München 1982.

[25] W. REINHARD, *Freunde und Kreaturen. Historische Anthropologie*, s. 130.

65. Geburtstag am 10. April 2002.[26] Výměna názorů na Reinhardovo pojetí sociálních sítí se pak dále rozvinula na stránkách časopisu *Zeitschrift für historische Forschung*, v němž s výhradami vystoupil německý historik Heiko Droste.

Ve svém příspěvku Droste kriticky reflektuje Reinhardův koncept „Verflechtung" jako nástroj interpretace neinstitucionálních mocenských vztahů v raném novověku. Upozorňuje ale, že pojetí Wolfganga Reinharda má především heuristický charakter a často přeceňuje význam osobních vazeb, aniž by dostatečně rozlišovalo mezi různými typy vztahů, například rodinnými, klientskými či politickými. Další slabinou je podle Drosteho nedostatečné vymezení hranic analyzovaných sítí, což ztěžuje jasné určení členů a struktury sítě a může vést k selektivnímu výběru dat. Kritika se dále soustřeďuje na omezenou empirickou kontrolu. Reinhardovy závěry jsou převážně kvalitativní a interpretativní, zatímco Droste zdůrazňuje potřebu dokumentární evidence a systematické verifikace, zejména při studiu diplomatických a politických vazeb. Poslední Drosteho výhradou je metaforická povaha Reinhardova přístupu, neboť neposkytuje nástroje pro validní rekonstrukce sociálních sítí, které jsou nezbytné pro moderní analýzu a dosažení objektivnějších výsledků. Droste v konečném důsledku vnímá Reinhardův koncept jako cenný interpretační podnět, avšak pro systematickou a empiricky podloženou analýzu mocenských sítí jej považuje za nedostatečný.[27]

Další úskalí při zkoumání sociálních vazeb tkví v tom, že badatel musí správně rozpoznat vztah neformální a neoficiální od vztahu, který je nějak institucionálně či normativně podložen. Hranice těchto jevů bývá totiž někdy v předmoderní společnosti velmi nezřetelná a nedovoluje přesnější odlišení, obzvláště když na důležitosti nabývají faktory politického, ale také hospodářského, lokálního či příbuzenského rázu. Rovněž není možné všechny formy neoficiálních a neformálních vztahů posuzovat jako vztahy patrona a klienta (*Patron-Klient-Beziehung*).[28] Neméně důležitou roli sehrával rovněž blízký teritoriální původ

---

[26] P. BURSCHEL a kol. (edd.), *Historische Anstöße. Festschrift für Wolfgang Reinhard zum 65. Geburtstag am 10. April 2002,* Berlin 2002. Srov. především N. REINHARD, *„Verflechtung" – ein Blick zurück nach vorn*, TAMTÉŽ, s. 235-262.

[27] H. DROSTE, *Patronage in der Frühen Neuzeit – Institution und Kulturform*, Zeitschrift für historische Forschung 30, 2003, s. 555-590. Odmítavá reakce viz B. EMRICH a kol., *Stand und Perspektiven der Patronageforschung. Zugleich eine Antwort auf Heiko Droste*, Zeitschrift für historische Forschung 32, 2005, s. 233-265.

[28] G. KRIEGER (ed.), *Verwandtschaft, Freundschaft, Bruderschaft. Soziale Lebens- und Kommunikationsformen im Mittelalter*, Berlin 2009; J. F. K. SCHMIDT – M. GUICHARD – P. SCHUSTER – F. TRILLMICH (edd.), *Freundschaft und Verwandschaft. Zur Unterscheidung und Verflechtung zweier Beziehungssysteme*, Konstanz 2007; G. JANCKE, *Patronagebeziehungen in autobiographischen Schriften des 16. Jahrhunderts – Individualisierungsweisen?*, in: K. von Greyerz (ed.), Selbstzeugnisse in der Frühen Neuzeit. Individualisierungsweisen in interdisziplinären Perspektive, München 2007, s.

(*Landsmannschaft, Nachbarschaft*), přátelství (*Freundschaft*) a především příbuzenství (*Verwandtschaft*).[29] Nejedná se ovšem o zcela jasně vůči sobě vymezené kategorie, které by se vzájemně vylučovaly. Právě naopak, jednotlivé druhy těchto vztahů mohly působit paralelně vedle sebe či přecházet jeden v druhý.[30] Později k těmto kategoriím přidal ještě členství (*Mitgliedschaft*) v určité organizované skupině (cech, literátské bratrstvo, obchodní spolek) a nepotismus.[31]

Téma patronáže a klientelismu v historii se i přes výše uvedené výhrady těší stálému zájmu.[32] Nelze se proto divit, že vzhledem ke své atraktivitě zaujala i badatele z dalších zemí. Na tomto místě je nezbytné zmínit především polské dějepisectví, zejména pak práce Antoni Mącząka[33] a Urszuly Augustyniak. Prvně zmiňovaný historik se zabýval především dějinami cestování a mobility, stejně jako hospodářskými a sociálními dějinami. Jeho výzkum patronáže a klientelismu měl proto často komparativní směřování v celoevropském rámci. Augustyniak se naopak ve svém bádání soustřeďuje na dějiny Polsko-litevského státu a tamních

---

13-32. Ze starších prací H. H. NOLTE, *Patronage und Klientel: Das Konzept in der Forschung*, in: H. H. Nolte (ed.), Patronage und Klientel. Ergebnisse einer polnisch-deutschen Konferenz, Köln-Wien 1989, s. 1-17. Dále např. P. MORAW, *Über Patronage und Klientel im Heiligen Römischen Reich des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit*, in: A. Mączą̨k – E. Müller-Luckner (edd.), Klientelsysteme im Europa der Frühen Neuzeit, München 1988, s. 1-18; V. PRESS, *Patronat und Klientel im Heiligen Römischen Reich*, TAMTÉŽ, s. 19-46.

[29] Srov. K. SEIDEL, *Freunde und Verwandte. Soziale Beziehungen in einer spätmittelalterlichen Stadt*, Frankfurt am Main-New York 2009; G. LÜSCHEN, *Verwandtschaft, Freundschaft, Nachbarschaft*, in: R. Nave-Herz – M. Markefka (edd.), Handbuch der Familien- und Jugendforschung I. Familienforschung, Neuwied 1989, s. 435-452; C. A. HOFFMANN, *Nachbarschaften als Akteure und Instrumente der sozialen Kontrolle in urbanen Gesellschaften des sechzehnten Jahrhunderts*, in: H. Schilling – L. Behrisch (edd.), Institutionen, Instrumente und Akteure sozialer Kontrolle und Disziplinierung im frühneuzeitlichen Europa, Frankfurt am Main 1999, s.187-202.

[30] Rozdělení neformálních vztahů podle tohoto hlediska podrobně rozpracoval W. REINHARD, *Freunde und Kreaturen. „Verflechtung“*, s. 35-38.

[31] TÝŽ, *Freunde und Kreaturen. Historische Anthropologie*, s. 133.

[32] Srov. R. STÜBER – A. TISCHER, *Clientele and Patronage in Early Modern Diplomacy*, in: D. Goetze – L. Oetzel (edd.), Early Modern European Diplomacy, Oldenbourg 2024, s. 593-612; L. BUŠTÍKOVÁ – C. CORDUNEANU-HUCI, *Patronage, Trust, and State Capacity: The Historical Trajectories of Clientelism*, World Politics 69, č. 2, 2017, s. 277-326.

[33] A. MĄCZĄK, *Nierówna przyjaźń. Układy klientalne w perspektywie historycznej*, Wrocław 2003; TÝŽ, *Patron, client and the distribution of social revenue: some comparative remarks*, Studia historiae oeconomicae 23, 1998, s. 39-49; TÝŽ, *Klientela. Nieformalne systemy władzy v Polsce i Europie XVI-XVIII w.*, Warszawa 1994. TÝŽ, *Diskussionsbericht*, in: A. Mączą̨k – E. Müller-Luckner (edd.), Klientelsysteme im Europa der Frühen Neuzeit, München 1988, s. 343-363.

magnátských rodů, mimo jiné i z hlediska náboženských poměrů. Neformální vztahy ji proto zajímaly na lokální či celozemské úrovni.[34]

Z badatelů věnujících se dalším oblastem Evropy stojí za připomenutí práce již zmíněného Heiko Droste, který svou vědeckou činnost spojil s raně novověkým Švédskem. V centru jeho zájmu stáli švédští diplomaté a jejich zpravodajská činnost, přičemž nemalou pozornost věnoval právě otázkám patronáže a klientelismu, byť se s tvůrcem tohoto konceptu Reinhardem v řadě věcí rozchází.[35]

V českém prostředí se této tématice mezi prvními věnoval Václav Bůžek, který systematicky analyzoval pojem *„dobré přátelství“* v okruhu raně novověké předbělohorské šlechty v českých zemích. V jeho pojetí bylo možné dosáhnout tohoto neformálního vztahu dvěma základními způsoby. První z nich představovalo pokrevní příbuzenství, které každý šlechtic získával automaticky svým narozením. Druhou možnost poskytovaly vztahy, které navazoval během svého života. Sem patřilo nepokrevní příbuzenství (zejména švagrovství a případně kmotrovství) a další vztahy, jež vznikaly v souvislosti s aktivitami konkrétního jedince a jeho potřebami.[36]

Vedle zkoumání neformálních vztahů se pozornost badatelů upřela i na takové, jež se zakládaly na určitých normách. I zde bylo možné navázat na starší koncepce, spjaté především s problematikou „sociální disciplinace“ (*Sozialdisziplinierung*). Tímto pojmem obohatil německé dějepisectví na konci šedesátých let 20. století Gerhard Oestreich, aby tak v návaznosti na Maxe Webera dokázal lépe uchopit problematiku absolutismu.[37] Ve svém

---

[34] U. AUGUSTINIAK, *W służbie hetmana i Rzeczypospolitej. Klientela wojskowa Krzysztofa Radziwiłła (1585-1640)*, Warszawa 2004; TÁŽ, *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła (1585-1640). Mechanizmy patronatu*, Warszawa 2001. Z dalších polských autorů např. J. TOPOLSKI, *Patronage und Klientel. Methodische Überlegungen*, in: H.-H. Nolte, (ed.), Patronage, s. 18-25; W. TYGIELSKI, *Stronictwo, które nie moglo przegrać*, Przeglad Historyczny 76, 1985, s. 205-231; J. CHOIŃSKA-MIKA, *Między społeczeństwem szlacheckim a władza. Problemy komunikacji społeczności lokalne – władza w epoce Jana Kazimierza*, Warszawa 2002.

[35] H. DROSTE, *Das Geschäft mit Nachrichten. Ein barocker Markt für soziale Ressourcen*, Jahrbuch für Kommunikationsgeschichte 20, 2018, s. 71-83, a především pak jeho monografie *Im Dienst der Krone. Schwedische Diplomaten im 17. Jahrhundert*, Münster 2006.

[36] V. BŮŽEK, *„Gute Freundschaft“ - Informelle Kommunikation in der frühneuzeitlichen Gesellschaft der böhmischen Länder*, in: S. Brakensiek – H. Wunder (edd.), Ergebene Diener, s. 79-96. TÝŽ, *„Páni a přátelé“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku*, Český časopis historický 100, 2002, s. 233-234. O roli příbuzenství ve šlechtickém prostředí dále především K.-H. SPIEß, *Familie und Verwandtschaft im deutschen Hochadel des Spätmittelalters – 13. bis Anfang des 16. Jahrhunderts*, Stuttgart 1993.

[37] Srov. G. OESTREICH, *Geist und Gestalt des frühmodernen Staates. Ausgewählte Aufsätze*, Berlin 1969. K tomu viz W. SCHULZE, *Gerhard Oestreichs Begriff „Sozialdisziplinierung in der Frühen Neuzeit“*,

pojetí se neomezoval pouze na nejvyšší vrstvy společnosti, ale ukazoval, že prostřednictvím specifických opatření se „sociální disciplinace“ promítala do života každého jednotlivce, a to nejen z hlediska poslušnosti autoritám, nýbrž také jeho psychické podstaty. Tento princip „prosazování normy“ se stal jedním z důležitých impulsů pro rozvoj historické vědy. V současné době se však tento, do určité míry zjednodušený koncept stává stále častěji předmětem kritiky, zejména od badatelů, kteří se zaměřují na výzkum dopadů historických procesů do nižšího sociálního prostředí a jejich reflexi v něm.[38]

Zeitschrift für historische Forschung 14, 1987, s. 265-302; A. GESTRICH, *Absolutismus und Öffentlichkeit. Politische Kommunikation in Deutschland zu Beginn des 18. Jahrhunderts*, Göttingen 1994; A. LA BELLA, *Absolutismus und ländliche Gesellschaft gegen Ende des 18. Jahrhunderts in Hessen-Kassel. Dargestellt am Beispiel der Institution des Landrats*, Hessisches Jahrbuch für Landesgeschichte 45, 1995, s. 77-100; S. BREUER, *Sozialdisziplinierung. Probleme und Problemverlangerungen eines Konzepts bei Max Weber, Gerhard Oestreich und Michel Foucault*, in: Ch. Sachße – F. Tennstedt (edd.), Soziale Sicherheit und soziale Disziplinierung. Beiträge zu einer historischen Theorie und Sozialpolitik, Frankfurt am Main 1986, s. 45-69.

[38] Z bohaté literatury K. HÄRTLER, *Soziale Disziplinierung durch Strafe? Intentionen frühneuzeitlicher Policeyordnungen und staatliche Sanktionspraxis*, Zeitschrift für historische Forschung 26, 1999, s. 365-379; H. SCHILLING, *Profil und Perspektiven einer interdisziplinären und komparatistischen Disziplinierungsforschung jenseits einer Dichotomie von Gesellschafts- und Kulturgeschichte*, in: H. Schilling – L. Behrisch (edd.), Institutionen, s. 3-36; U. RUBLACK, *Frühneuzeitliche Staatlichkeit und lokale Herrschaftspraxis in Württemberg*, Zeitschrift für historische Forschung 24, 1997, s. 347-376; J. SCHLUMBOHM, *Gesetze, die nicht durchgesetzt werden – ein Strukturmerkmal des frühneuzeiltiches Staates?*, Geschichte und Gesellschaft 23, 1997, s. 647-663; K. VOCELKA, *Überlegungen zum Phänomen der „Sozialdisziplinierung“ in der Habsburgermonarchie*, in: D. Erlach – M. Reisenleitner – K. Vocelka (edd.), Privatisierung der Treibe? Sexualität in der Frühen Neuzeit, Frankfurt am Main-Berlin-Bern-New York Paris-Wien 1994, s. 31-45; G. LOTTES, *Disziplin und Emanzipation. Das Sozialdisziplinierungskonzept und die Interpretation der frühneuzeitliche Geschichte*, Westfälische Forschungen 42, 1992, s. 63-74. H. KAAK, *Vermittelte, selbsttätige und maternale Herrschaft. Formen gutsherrlicher Durchsetzung, Behauptung und Gestaltung in Quilitz-Friedland (Lebus/Oberbarnim) im 18. Jahrhundert*, in: J. Peters (ed.), Konflikt und Kontrolle in Gutsherrschaftsgesellschaft. Über Resistenz- und Herrschaftsverhalten in ländlichen Sozialgebilden der frühen Neuzeit, Göttingen 1995, s. 54-117; TÝŽ – M. SCHATTKOWSKY, (edd.), *Herrschaft. Machtentfaltung über adligen und fürstlichen Grundbesitz in der Frühen Neuzeit*, Köln-Weimar-Wien 2003. Kriticky především A. LANDWEHR, *„Normdurchsetzung“ in der Frühen Neuzeit? Kritik eines Begriffs*, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 48, 2000, s. 146-162. Pro české prostředí srov. T. WINKELBAUER, *Sozialdisziplinierung und Konfessionalisierung durch Grundherren in den böhmischen und österreichischen Ländern im 16. und 17. Jahrhundert*, Zeitschrift für historische Forschung 19, 1992, s. 317-339; B. KRUG-RICHTER, *Konfliktregulierung zwischen dörflicher Sozialkontrolle und Patrimonialer Gerichtsbarkeit. Das Rügegericht in der Westfällischen Gerichtsherrschaft Canstein 1718/1719*, Historische Anthropologie 5, 1997, s. 212-228; P. BLICKLE, *Landschaften im alten Reich. Die staatliche Funktion des gemeinen Mannes in Oberdeutschland*, München 1973. Příklad konkrétní aplikace srov. P. MATLAS, *Shovívavá vrchnost a neukáznění poddaní? Hranice trestní disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17.-18. století*, Praha 2011, pro městské prostředí srov. L. SULITKOVÁ, *Právní normy a soudní praxe trestně právního charakteru ve vybraných*

Tradiční pojetí vlády vycházelo z představy, že panovník je tím, kdo formuluje svou vůli a zároveň vytváří předpoklady pro její prosazení. Tento koncept však dlouho nereflektoval otázku, v jakých společenských podmínkách byla vůle vládce realizována a jakým způsobem ji jednotlivé sociální skupiny přijímaly. V centru pozornosti proto nestálo ani tak to, co bylo prosazováno, ale především jakým způsobem se tak dělo a jaké osobnosti byly do tohoto procesu zapojeny. Výzkum této problematiky navíc komplikovala skutečnost, že se právní historie tradičně zkoumala odděleně od dějin správy. V rámci právnických fakult se kladl důraz zejména na dogmatické konstrukce a vzniklá právní schémata, zatímco každodenní praxe fungování administrativy a její vztah k širšímu společenskému prostředí zůstávaly dlouho mimo hlavní zorné pole badatelů.[39]

Úředníci přitom nebyli pouze objekty sociální disciplinace, jimž byla vnucována vnější pravidla, ale současně se aktivně podíleli na jejich formování a spoluvytváření.[40] Tento dvojí charakter jejich postavení ukazuje, že správa nebyla pouhým mechanickým vykonavatelem rozkazů shora, nýbrž dynamickým systémem, v němž se střetávaly různé zájmy, strategie a formy komunikace. Na tento aspekt navázal i Niklas Luhmann, který kritizoval klasickou Weberovu tezi, že základem byrokratické komunikace je vztah rozkazu a poslušnosti. Weberova analýza se totiž soustředila především na vnitřní mechanismy byrokratizace a na logiku její mašinerie, zatímco Luhmann upozorňoval, že nelze opomíjet ani vnější účinky a širší společenské dopady byrokratické komunikace.[41]

---

královských a vrchnostenských městech (Příspěvek k disciplinaci městského obyvatelstva v předbělohorské době), Sborník archivních prací 67, 2017, s. 146-198; TÁŽ, *Neznámý městský řád pro Náchod z šedesátých let 16. století*, Theatrum historiae 10, 2012, s. 25-57.

[39] Srov. A. HOLENSTEIN, *Gesetzgebung und administrative Praxis im Staat des Ancien Régime. Beobachtungen an den badischen Vogt- und Rügegerichten des 18. Jahrhunderts*, in: B. Dölenmeyer – D. Klippel (edd.), *Gesetz und Gesetzgebung im Europa der Frühen Neuzeit*, Berlin 1998, s. 171-197.

[40] Srov. U. LÖFFLER, *Herrschaft als soziale Praxis zwischen Dorf und Obrigkeit*, in: M. Meumann – R. Pröve (edd.), Herrschaft in der Frühen Neuzeit. Umrisse eines dynamisch kommunikativen Prozesses, Münster 2004, s. 97-119; A. LÜDTKE, *Einleitung: Herrschaft als soziale Praxis*, in: A. Lüdtke (ed.), Herrschaft als soziale Praxis. Historische und sozial-anthropologische Studien, Göttingen 1991, s. 9-63.

[41] Stefan BRAKENSIEK, *Fürstendiener – Staatsbeamte – Bürger. Amtsführung und Lebenswelt der Ortsbeamten in niederhessischen Kleinstädten (1750-1830)*, Göttingen 1999, s. 1-4. N. LUHMANN, *Sociální systémy. Nárys obecné teorie*, Brno 2006, s. 159-230. K byrokratizaci v českém prostředí srov. J. PÁNEK, *K úloze byrokratizace při přechodu od stavovské k absolutní monarchii*, in: E. Maur (ed.), Historická úloha absolutní monarchie ve střední Evropě 17.-18. století, Praha 1991 (= Acta Universitatis Carolinae 36. Philosophica et historica 3), s. 75-85.

Spolu se zkoumáním uvedené problematiky se v historiografii začal objevovat další pojem, a sice „*gute Policey*“, který v konečném důsledku může znamenat jak dosažení určitého stavu ve společnosti, tak i soubor prostředků, s nimiž ho lze dosáhnout.[42]

Potíže v prosazování norem, na které badatelé při svých výzkumech naráželi, je přiměly k tomu, aby se nesoustřeďovali pouze na normu jako takovou, nýbrž hlavně na způsoby, jakými byla šířena a prosazována. Zásadním tématem se tudíž stala komunikace, tedy způsob zprostředkování dané informace v určitém sociálním prostředí. V důsledku toho někteří historikové upouští od pojmu „prosazování normy“ a nahrazují ho termínem „komunikování normy“.[43]

Další významnou oblast, v níž historické bádání objevuje osoby úředníků, představují dějiny správy. V tomto případě se však pozornost soustřeďuje přednostně na správní systém jako takový, ať se již jedná o panství, město, vesnici nebo státní celek. Ve většině případů je proto přesnější hovořit spíše o úřadu jako instituci, neboť charakteristika úředníků se v těchto

---

[42] Např. J. STAUDENMAIER, *Gute Policey in Hochstift und Stadt Bamberg*, Frankfurt am Main 2012; S. THOMAS, *„Gute Policey“. Ordnungsbilder und Zielvorstellungen politischen Handels in der Frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main 2004, s. 193-380; A. LANDWEHR, *Die Rhetorik der „Guten Policey“*, Zeitschrift für historische Forschung 30, 2003, s. 251-287; A. HOLENSTEIN, *Die „Ordnung“ und die „Mißbräuche“. „Gute Policey“ als Institution und Ereignis*, in: R. Blänkner – B. Jussen (edd.), Institutionen und Ereignis. Über historische Praktiken und Vorstellungen gesellschaftlichen Ordnens, Göttingen 1998, s. 253-273.

[43] Řada přístupů k problematice komunikace vychází z teorií Pierra Bourdieu, viz TÝŽ, *Teorie jednání*, Praha 1988. Srov. dále G. GÖHLER – R. SPETH, *Symbolische Macht. Zur institutionentheoretischen Bedeutung von Pierre Bourdieu*, in: R. Blänkner – B. Jussen, Institutionen und Ereignis. Über historische Praktiken und Vorstellungen gesellschaftlichen Ordnens, Göttingen 1998, s. 11-48. K problematice komunikace, resp. komunikace ve vztahu k normám M. GAVRAN, *Werte und Normen in eidgenössischen Konflikten des 17. Jahrhunderts*, in: V. Seresse (ed.), Schlüsselbegriffe der politischen Kommunikation in Mitteleuropa während der frühen Neuzeit, Frankfur am Main 2009, s. 15-34; R. SCHLÖGL, *Interaktion und Herrschaft. Probleme der politischen Kommunikation in der Stadt*, in: B. Stolberg-Rilinger (ed.), Was heißt Kulturgeschichte des Politischen?, Berlin 2005, s. 115-128; B. STOLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation in der Vormoderne*, Zeitschrift für historische Forschung 31, 2004, s. 489-527; M. SCHEUTZ, *Zwischen Mahnung und Normdurchsetzung. Zur Rezeption von Normen in Zeugenverhören des 18. Jahrhunderts*, in: R.-P. Fuchs – W. Schulze (edd.), Wahrheit, Wissen, Erinnerung. Zeugenverhörprotokolle als Quellen für soziale Wissensbestände in der Frühen Neuzeit, Münster 2002, s. 357-397; M. DINGES, *Normdurchsetzung als Praxis? Oder: Warum werden die Normen zur Sachkultur und zum Verhalten so häufig wiederholt und was bedeutet dies für den Prozess der „Sozialdisziplinierung“*, in: G. Jaritz (ed.), Norm und Praxis im Alltag des Mittelalters und der Frühen Neuzeit, Wien 1997, s. 39-53; N. BULST, *Normative Texte als Quelle zur Kommunikationsstruktur zwischen städtischen und territorialen Obrigkeiten im späten Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, in: H. Hundsbichler (ed.), Kommunikation und Alltag in Spätmittelalter und früher Neuzeit (= Veröffentlichungen des Instituts für Realienkunde des Mittelalters und der frühen Neuzeit 15), Wien 1992, s. 127-144.

případech obvykle omezila na výčet kompetencí a povinností, které byly s danou funkcí spojeny.[44] Tento druh bádání má dlouhodobou tradici nejen v českých zemích, ale rovněž v zahraničí, a zájem o něj neustává ani v současné době. Především v německy hovořícím prostředí vzniklo nepřeberné množství teritoriálně zaměřených studií.[45] I tam však problematika úředníků představuje pouze jeden z méně významných úhlů pohledu a zpravidla se ocitá ve stínu právních nebo hospodářských dějin.[46] Osobám samotných byrokratů se pozornosti dostává daleko méně.[47]

V zahraniční literatuře se stále častěji namísto tradičního pojmu „teritoriální správa" používá označení „politicko-administrativní systém", jenž má reflektovat proces vzniku organizovaného útvaru (zpravidla státu) spolu s postupující byrokratizaci. Na správu je proto

---

[44] Srov. například J. JANÁK – Z. HLEDÍKOVÁ – J. DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2007. Základní přehled pro německé prostředí podal A. SCHINDLING, *„Verwaltung", „Amt" und „Beamter" in der Frühen Neuzeit*, in: O. Brunner a kol. (edd.), Geschichtliche Grundbegriffe. Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland VII, Stuttgart 1992, s. 47-69.

[45] Teoreticky k tomuto tématu srov. W. JANN, *Verwaltungskulturen im internationalen Vergleich. Ein Überblick über den Stand der empirischen Forschung*, Die Verwaltung. Zeitschrift für Verwaltungsrecht und Verwaltungswissenschaft 33, 2000, s. 325-349; T. ELLWEIN, *Über Verwaltungkunst oder Grenzen der Verwaltungsführung und der Verwaltungswissenschaft*, Staatswissenschaften und Staatspraxis 1, 1990, s. 89-104.

[46] Ch. LIPPELT, *Hoheitsträger und Wirtschaftsbetrieb: Die herzögliche Amtsverwaltung zur Zeit der Herzöge Heinrich der Jüngere, Julius und Heinrich Julius von Braunschweig-Wolfenbüttel (1547-1613)*, in: Ch. Lippelt – G. Schildt (edd.), Braunschweig-Wolfenbüttel in der Frühen Neuzeit, Braunschweig 2003, s. 11-28; S. HAAS – U. PFISTER, *Verwaltungsgeschichte – eine einleitende Perspektive*, in: U. Pfister – M. de Tribolet (edd.), Sozialdisziplinierung – Verfahren – Bürokraten. Entstehung und Entwicklung der modernen Verwaltung, Basel 1999, s. 11-41; M. HOHKAMP, *Herrschaft in der Herrschaft. Die vorderösterreichische Obervogtei Triberg von 1737 bis 1780*, Göttingen 1998; A. HOLENSTEIN, *„Local-Untersuchung" und „Augenschein". Reflexionen auf die Lokalität im Verwaltungsdenken und –handeln des Ancien Régime*, WerkstattGeschichte 16, 1997, s. 19-31; R. VON FRIEDEBURG, „Reiche", „Geringe Leute" *und* „Beambte": *Landesherrschaft, dörfliche „Factionen" und gemeindliche Partizipation 1648-1806*, Zeitschrift für historische Forschung 23, 1996, s. 219-265. W. HELM, *Obrigkeit und Volk. Herrschaft im frühneuzeitlichen Alltag Niederbayerns, untersucht anhand archivalischer Quellen*, Passau 1993.

[47] Mezi první takto koncipované práce se zařadila právně-historická studie C.-A. AGENA *Der Amtmann im 17. und 18. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur Geschichte des Richter- und Beamtentums*, Göttingen 1972. Dále např. T. KLINGENBIEL, *Ein Stand für sich? Lokale Amtsträger in der Frühen Neuzeit. Untersuchungen zur Staatsbildung und Gesellschaftsentwicklung in Hochstift Hildesheim und im älteren Fürstentum Wolfenbütte*l, Hannover 2002; S. BRAKENSTIEK, *Amtsträgerschaft und landgräfliches Regiment – Versuch einer Figurationsanalyse*, in: H. Wunder – Ch. Vanja – B. Hinz (edd.), Landgraf Philipp der Großmütige von Hessen und seine Residenz Kassel, Marburg 2004, s. 137-150; TÝŽ, *Fürstendiener – Staatsbeamte – Bürger. Amtsführung und Lebenswelt der Ortsbeamten in niederhessischen Kleinstädten (1750-1830)*, Göttingen 1999.

vhodné nahlížet jako na nedílnou součást politického procesu, v němž její představitelé vystupují jako aktéři komunikace a prostředníci implementace zákonů do praxe. Komunikační procesy, které ve správním prostředí probíhají, nelze chápat jako samozřejmě úspěšné. Jsou výsledkem složité kombinace norem, rituálů a symbolů, vždy vztažených ke konkrétním historickým okolnostem. K běžné praxi komunikace navíc patří nejen porozumění, ale také neporozumění, vyhýbání se odpovědi či různé formy zkreslení sdělení. Na správní úrovni se projevuje rozdíl mezi oběma komunikujícími stranami. Zatímco úředníkům a představitelům byrokracie je vlastní sebereflexe a diferencovaný přístup, adresáti správních aktů měli odlišná očekávání a zkušenosti. V tomto kontextu je možné chápat dějiny správy také jako součást dějin komunikace, tedy interakce, která je uskutečňována prostřednictvím osobního styku, písemností či jejich různých smíšených podob.[48]

Důležité je rovněž to, jak samotné instituce sebe samy vnímají a jak interpretují vnější svět. Organizace se snaží přetvořit podněty z okolního prostředí do takové podoby, která odpovídá jejich vlastní logice a je jim srozumitelná. Do tohoto rámce zapadá také otázka identifikace úředníka s jeho úřadem a institucí, jež výrazně ovlivňuje podobu správního jednání i celkovou dynamiku administrativního systému.[49]

Inspirační zdroje pro zkoumání úlohy úřednictva ve správních systémech je možné nalézt zejména v případě dějin venkova. Právě zde vznikla zásluhou Jana Peterse v devadesátých letech 20. století platforma, která umožnila historikům vyměňovat si své poznatky z tohoto oboru na mezinárodní úrovni. Následně se objevily zvláště pokusy o srovnávání mezi českými a římskoněmeckými oblastmi.[50]

---

[48] S. HAAS – M. HENGERER, *Zur Einführung: Kultur und Kommunikation in politisch-administrativen Systemen der Frühen Neuzeit und der Moderne* in: S. Haas – M. Hengerer (edd.), Im Schatten der Macht. Kommunikationskulturen in Politik und Verwaltung 1600-1950, Frankfurt am Main-New York 2008, s. 9-22. Konkrétní příklad pro české prostředí srov. A. STEJSKAL, *Bauer – Beamter – Herr. Grundsätze des Kommunikationssystems auf dem Rosenbergischen Dominium in den Jahren 1550-1611*, in: J. Peters (ed.), Gutsherrschaftsgesellschaften im europäischen Vergleich, Berlin 1997, s. 211-224.

[49] G. MAHLERWEIN, *Zur Analysierbarkeit von Machtkonstelationen in Dörfern des 18. und 19. Jahrhunderts*, in: R. Dörner – N. Franz – Ch. Mayr (edd.), Lokale Gesellschaften im historischen Vergleich. Europäische Erfahrungen im 19. Jahrhundert, Trier 2001, s. 65-76; G. MELVILLE, *Institutionen als geschichtswissenschaftliches Thema. Eine Einleitung*, in: G. Melville (ed.), Institutionen und Geschichte. Theoretische Aspekte und mittelalterliche Befunde, Köln-Weimar-Wien 1992, s. 1-24.

[50] Vedle výše citovaných sborníků dále J. PETERS (ed.), *Gutsherrschaft als soziales Modell. Vergleichende Betrachtungen zur Funktionsweise frühneuzeitlicher Agrargesellschaften,* München 1995. Pro zahraničí přiblížil problematiku východní Evropy, a tím i českých zemí M. CERMAN, *Villagers and Lords in Eastern Europe 1300-1800*, London 2012. Na úskalí při aplikování vzájemných poznatků mezi českým a německým prostředím upozornil P. HIML, *Die „armben Leüte“ und die Macht.*

V českém prostředí se úředníkům dostalo poprvé pozornosti zejména v rámci hospodářských dějin a dějin venkova, které mají v tuzemské historiografii dlouhou tradici.[51] V souvislosti s akcentováním dějin venkovského obyvatelstva v období socialismu v Československu se vrchnostenští úředníci, často negativně zobrazovaní jakožto prodloužené ruce vykořisťovatelské vrchnosti, ocitli v hledáčku sociálních dějin, zejména v souvislosti s poddanskými povstáními.[52] Ve stejné době ovšem díky rozvoji bádání o hospodářství šlechtických panství a dominií vyvstala nutnost poznat chod a účinnost mechanismů vrchnostenské správy. Vedle několika monografií z prostředí jižních Čech[53] vznikla celá řada studií, které se zabývaly podobou vrchnostenské správy na konkrétních pozemkových doménách, resp. ve městech.[54] Vedle samostatných studií se pasáže věnované vrchnostenské

Die Untertanen der südböhmischen Herrschaft Český Krumlov/Krumau im Spannungsfeld zwischen Gemeinde, Obrigkeit und Kirche (1680-1781), Stuttgart 2003, s. 17-34. Dále srov. například T. ROBISHEAUX, *Rural society and the search for order in early modern Germany*, Cambridge-New Rochelle-Melbourne, Sydney 1989; L. ENDERS, *Entwicklungsetappen der Gutsherrschaft vom Ende des 15. bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts, untersucht am Beispiel der Uckermark*, Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus 12, 1988, s. 119-166; H. HARNISCH, *Die Gutsherrschaft. Forschungsgeschichte, Strukturelemente und Entwicklungszusammenhänge*, Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus 9, 1975, s. 189-240.

[51] Souhrnný přehled bádání podala M. RYANTOVÁ, *Vrchnostenské hospodaření na panství Vysoký Chlumec v 17. a na počátku 18. století. Příspěvek k dějinám českého velkostatku*, České Budějovice 2014, s. 10-28.

[52] Souhrnně k této problematice J. MIKULEC, *Poddanská otázka v barokních Čechách*, Praha 1993. K poddanským povstáním srov. J. ČECHURA, *Selské rebelie roku 1680. Sociální konflikty v barokních Čechách a jejich každodenní souvislosti*, Praha 2001. Ze starších prací srov. J. TYWONIAK, *Nevolnické nepokoje na Křivoklátsku v roce 1680*, Časopis Společnosti přátel starožitností 70, 1962, s. 5-13; TÝŽ, *Poddanské nepokoje na Drachkově v letech 1690-1692*, Středočeský sborník historický 1, 1957, s. 89-119; TÝŽ, *Nevolnické povstání na Tloskovsku roku 1730*, Společnost přátel starožitností 62, 1954, s. 35-46; J. KOČÍ, *Odboj nevolníků na Frýdlantsku 1679-1687. Příspěvek k povstání nevolníků v Čechách v roce 1680*, Liberec 1965, J. PETRÁŇ, *Matouš Ulický a poddanské povstání na Kouřimsku a Čáslavsku roku 1627 (příspěvek k dějinám pobělohorských třídních bojů v Čechách)*, Acta Universitatis Carolinae: Philosophica et historica 7, 1954, s. 43-66.

[53] Kromě již zmíněných moderních monografií věnovaných hlavně Rožmberkům zůstává se starších prací stále relevantní A. MÍKA, *Osud slavného domu, Rozkvět a pád rožmberského dominia*, České Budějovice 1970 a F. KAVKA, *Zlatý věk růží. Kus české historie 16. století*, České Budějovice 1966. Pro středověké období srov. R. ŠIMŮNEK, *Správní systém šlechtického dominia v pozdně středověkých Čechách. Rožmberská doména 1418-1472*, Praha 2005.

[54] Výběrově V. J. MRVÍK, *Šternberské panství Zásmuky v předvečer josefínských reforem. Sociální a ekonomická analýza*, Sborník archivních prací 73, 2023, s. 99-183; S. K. SANDER-FAES, *Herrschaft, Steuern un Bürokratie nach dem Weißen Berg. Die Eggenberger Herrschaften und der Habsburgisch-Ständische Verwaltungsapparat (c. 1650-1720)*, Český časopis historický 120, 2022, s. 607-651; O. TIKOVSKÝ – P. ŽÁK, *Nové Město nad Metují poloviny 16. století – české panství pod štýrskou vrchností. Řízení, komunikace, hospodářský model*, Historica. Revue pro historii a příbuzné

správě zpravidla objevují i v monografiích věnovaných jednotlivým šlechtickým rodům. Vedle zmíněných Rožmberků a pánů z Hradce se jedná nejnověji o pány z Pernštejna, Kinské, Valdštejny, Žerotíny či Lichtenštejny.[55] Tyto práce se však zpravidla ve svém interpretačním potenciálu soustředily pouze na popis normy. Jejich autoři si většinou nekladli otázky, jak byly popsané normy prosazovány či komunikovány, jak probíhala kontrola jejich dodržování či jaké tresty hrozily za jejich porušování. Výjimku v tomto ohledu představuje nově publikovaná

---

vědy 10, č. 2, 2019, s. 105-121; D. NOVOTNÝ, *Črty k správnímu vývoji rychmburského panství*, Chrudimský vlastivědný sborník 22, 2018, s. 133-180; J. HRBEK, *Fürstenberští úředníci na křivoklátském panství 18. století*, Folia historica Bohemica 33, 2018, s. 333-365; L. ČOUPEK, *K vývoji patrimoniální správy na velehradském panství*, Studia historica Brunensia 60, 2013, s. 201-211; J. DVOŘÁK, *Správa statků kardinála Dietrichsteina. Z centra na periferii*, in: E. Kordiovský – M. Svoboda (edd.), Kardinál František z Ditrichštejna a jeho doba, Mikulov-Brno 2006 (= XXIX. mikulovské sympozium 11.-12. října 2006), s. 213-226; P. ČERNIKOVSKÝ, *Raně novověké poddanské město jako vrchnost. Náchod a jeho venkovské zázemí v 15.-17. století*, Zpravodaj Historického klubu 15, 2004, s. 51-62; V. BŮŽEK, *Každodenní život na statcích Šťastného Václava Pětipeského z Chýš očima hospodářských úředníků počátkem 17. století*, in: Marie Koldinská – Alice Velková (edd.), Historik zapomenutých dějin. Sborník příspěvků věnovaných prof. Dr. Eduardu Maurovi, Praha 2003, s. 198-210; J. OBRŠLÍK, *Správa a ekonomika břeclavského panství a velkostatku od 15. do poloviny 18. století*; Jižní Morava. Vlastivědný sborník 38, č. 41, 2002, s. 39-55; A. VALENTA, *Velkostatek Chlumec nad Cidlinou od konce 17. století do roku 1740*, Východočeský sborník historický 11, 2002, s. 85-104; T. KNOZ, *Správní a hospodářská reforma na náměšťském panství po roce 1628*, Časopis Matice moravské 116, 1997, s. 137-154; K. WASKA, *Vrchnostenští hejtmani a poddanské městečko Úterý v 16. a 17. století*, in: M. Macková (ed.), Poddanská města v systému patrimoniální správy, Ústí nad Orlicí 1996, s. 85-93; M. RYANTOVÁ, *Projekt purkrabího Václava Zatočila na zvýšení výnosů lobkovického panství Vysoký Chlumec z roku 1646*, Časopis Národního muzea. Řada historická 163, č. 1-2, 1994, s. 8-21; J. RYBA, *Režijní hospodářství na toužimském panství ve druhé polovině 16. století a první polovině 17. století*, in: Z. Hojda – J. Pešek – B. Zilynská (edd.), Seminář, s. 217-225; S. HORÁČKOVÁ, *Správa valdštejnských statků na Mnichovohradišťsku v druhé polovině 17. století*, Sborník archivních prací 33, 1983, s. 390-442; A. KUBÍKOVÁ, *Hejtmané na eggenberských panstvích v Čechách*, Archivum Trebonense 5, 1982, s. 38-60; E. CIRONISOVÁ, *Vývoj správy rožmberských panství ve 13. až 17. století*, Sborník archivních prací 31, 1981, s. 105-178; A. ROUBIC, *Správa statku olomouckého (arci)biskupství od 16. století*, Sborník archivních prací 31, 1981, s. 418-476; P. BALCÁREK, *Kancelář kardinála Ditrichštejna a správa biskupských statků před Bílou horou*, Sborník archivních prací 28, 1978, s. 66-126; L. DĚDKOVÁ, *Ochranná municipální města v Čechách (Studie o vývoji a postavení poddanských měst a jejich správy po Bílé hoře)*, Sborník archivních prací 28, 1978, s. 292-355. M. ZAORALOVÁ, *Vývoj správy brtnického velkostatku a její písemnosti*, Sborník archivních prací 19, 1969, s. 258-304.

[55] P. VOREL, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu erbu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 2012, A. VALENTA, *Finanční poměry české šlechty ve druhé polovině 18. století. (Chlumečtí Kinští v letech 1740-1770)*, Hradec Králové 2006; J. HRBEK, *Barokní Valdštejnové v Čechách 1640-1740*, Praha 2013; M. VAŘEKA, *Lichtenštejnská panství na Moravě do Bílé hory*, Ostrava 2020, T. KNOZ, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé Hoře. Osoby, příběhy, struktury*, Brno 2001.

komplexní analýza Zuzany Vlasákové zabývající se situací na komorních panstvích Pardubice, Poděbrady a Kolín ve druhé polovině 17. století.[56]

Ve srovnání s jinými skupinami obyvatelstva, jakými jsou například šlechta, měšťané, klérus nebo poddaní, se úředníkům jako samostatné skupině dostává pozornosti jen zřídkakdy.[57] Přestože ve zkoumaném období nepředstavovali právně definovaný stav, jejich význam postupně narůstal, až začali být ve druhé polovině 18. století v rámci tereziánských a josefínských reforem definováni i nařízeními, vydávanými státními orgány.[58] Jednotliví úředníci se stávali objektem zájmu badatelů většinou tehdy, jestliže jejich životy provázely mimořádné zvraty,[59] nebo po sobě zanechali zajímavé prameny osobní povahy.[60]

Co se týče užité metodologie, usiluji o propojení výše popsaných směrů za pomoci historicko-antropologického přístupu.[61] Díky němu bude možné sledovat jednotlivé úředníky v

---

[56] Z. VLASÁKOVÁ, *Mezi normou a každodenní praxí. Správa komorních panství Pardubice, Poděbrady a Kolín v letech 1614-1702*, Červený Kostelec 2023.

[57] Srov. např. rozsáhlou monografii V. BŮŽEK a kol., *Společnost českých zemí v raném novověku, Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010. Výjimku představuje starší práce V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, kde kapitolu věnovanou archetypu úředníka sepsal Josef HRDLIČKA (s. 216-238).

[58] Blíže viz J. KROUPA, *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost*, Brno 2006, s. 28-29.

[59] Srov. T. SIGLOVÁ – Z. VLASÁKOVÁ, *Z nadaného sirotka pardubickým úředníkem. Mikuláš Faber Týnecký a jeden zapomenutý spor*, in: M. Lenderová – V. Prchal (edd.), Aquila fecit. Kolegové, žáci a přátelé k životnímu jubileu Petra Vorla, Pardubice 2023, s. 391-407; F. JIRÁSKO, *Světečtí z Černčic, zvláště schwarzenberští úředníci Petr Kašpar a Jan Václav*, Krkonoše – Podkrkonoší 20, 2012, s. 199-213; J. HRDLIČKA, *Vilém Slavata a jeho hejtman Hynek Ladislav Vejtmiler z Vejtmile*, Theatrum historiae 9, 2011, s. 187-200; R. ŠÍPEK, *Vrchní správce Christoph Philipp Zickel. Příspěvek k dějinám správy lobkovického panství Neustadt-Störstein (1656-1675)*, Porta Bohemica 2, 2003, s. 79-91; A. STEJSKAL, *Matyáš Fuch z Fuchýřova – kariéra sluhy dvou pánů*, Historický obzor 8, 1997, s. 22-33. A. STEJSKAL – M. BASTL, *Vzestup a pád rožmberského úředníka*, Historický obzor 6, 1995, s. 118-123.

[60] P. KOPIČKA (ed.), *Deníky roudnického hejtmana Blažeje Albína z Weisenberku z let 1611 a 1625*, Praha 2003; J. HRDLIČKA (ed.), *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*, České Budějovice 2003.

[61] K teoretickým konceptům historické antropologie srov. R. VAN DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002. Dále například V. GROEBNER, *Historische Anthropologie diesseits und jenseits der Wissenschaftsrhetorik. Ein Ort, irgendwo?*, Historische Anthropologie 10, 2002, s. 303-304; H. MEDICK, *Quo vadis Historische Anthropologie? Geschichtsforschuntg zwischen Historischer Kulturwissenschaft und Mirko-Historie*, Historische Anthropologie 9, 2001, s. 78-92; G. DRESSEL, *Historische Anthropologie. Eine Einführung*, Wien-Köln-Weimar 1996. H. SÜSSMUTH, *Geschichte und Anthropologie. Wege zur Erforschung des Menschen*, in: H. Süssmuth (ed.), Historische Anthropologie. Der Mensch in der Geschichte, Göttingen 1984, s. 5-18; J. KOCKA, *Historisch-anthropologische Fragestellungen – ein Defizit der Historischen Sozialwissenschaft?*, TAMTÉŽ, s. 73-83. Pro české prostředí Z. VYBÍRAL, *Die frühneuzeitliche Aristokratie als strukturelles Modell für die Erforschung der Geschichte der Macht in Mitteleuropa. Zu der anthropologisch-soziologischen Auffassung der Geschichte der Macht*, in: V. Bůžek – D. Štefanová (edd.), Menschen – Handlungen – Strukturen.

rámci určitého systému tvořeného nařízeními a normami, avšak současně bez toho, aby se z dějin vytratil konkrétní člověk. Výrazný podnět pro tento přístup představuje již výše uvedená práce Pavla Himla *Die „armben Leüte“ und die Macht. Die Untertanen der südböhmischen Herrschaft Český Krumlov/Krumau im Spannungsfeld zwischen Gemeinde, Obrigkeit und Kirche (1680-1781)*. Přestože tematicky je těžiště této monografie položeno na samotné venkovské poddané Eggenbergů a posléze Schwarzenbergů, vystupují tu jako jejich partneři na historickém jevišti čas od času i vrchnostenští úředníci.[62] Pavel Himl v rámci svých poznatků dospěl také k určitým závěrům, které mohou být zajímavé ve srovnání s mnou zkoumaným teritoriem, zejména poté, co se Český Krumlov stejně jako Třeboň ocitly v rukou jednoho majitele.

Ačkoli z hlediska literatury, která může práci posloužit jako inspirační zdroj, je možné sáhnout po celé řadě titulů, pro samotný Jindřichův Hradec a jeho první držitele z rodu Černínů situace zdaleka tak příznivá není, o čemž bude blíže pojednáno v následující kapitole.

1.3 Pramenná základna výzkumu

Při svém výzkumu jsem se opíral o několik skupin písemných pramenů. Téměř všechny písemnosti, s nimiž jsem pracoval, byly sepsány v německém jazyce a mnohdy se jednalo rovněž o texty paleograficky náročné. Při stanovení pracovních zásad jsem vycházel z přesvědčení, že bude pro daný záměr výhodnější soustředit se na důkladné studium relativně menšího množství pramenů než spíše povrchnější přehled rozsáhlejšího materiálu. Je ovšem nutné poznamenat, že u některých obsahově rozsáhlých zdrojů přineslo jejich studium pouze dílčí či dokonce negativní poznatky.

První klíčovou skupinu představovaly materiály uložené ve Státním okresním archivu Jindřichův Hradec, na pracovišti Zámek, ve fondu Velkostatek Jindřichův Hradec.[63] Tyto prameny byly nezbytné pro pochopení fungování velkostatku jako samostatné správní jednotky. Především se jednalo o účetní materiál, jehož prostudování umožnilo provést prosopografickou

---

Historisch-anthropologische Zugangsweisen in den Geschichtswissenschaften, České Budějovice 2001 (= Opera historica 9), s. 239-253.

[62] P. HIML, *Die „armben Leüte“*, s. 121-128.

[63] Inventáře viz L. TISCHLER – S. ZEMAN, *Velkostatek Jindřichův Hradec 1380-1947 (2006)*, Jindřichův Hradec 1968; S. NOVÁKOVÁ, *Velkostatek Jindřichův Hradec – listiny 1380-1848*, Jindřichův Hradec 2004.

analýzu černínských úředníků.[64] V jejím rámci se podařilo zrekonstruovat personální i časové obsazení nejdůležitějších úřadů jindřichohradecké vrchnostenské správy. Do této kategorie pramenů spadaly účty důchodní (pro panství i pro město), hospodářské, pivovarské, kontribuční a obilní.[65] Dále jsem z tohoto fondu využil písemnosti normativní povahy (hospodářské instrukce, revizní zprávy),[66] zprávy o hospodářském provozu na panství[67] a materiály vztahující se přímo k osobám úředníků.[68]

Druhým nepostradatelným zdrojem se stal fond Černínská ústřední správa, uložený rovněž na výše uvedeném pracovišti. Zde ovšem nejzávažnější překážka tkvěla v tom, že tento fond není doposud uspořádaný a přístup k němu proto podléhá určitým omezením. Ačkoli se situace postupně zlepšuje, je stále poměrně obtížné dostat se k některým z těchto důležitých pramenů, zejména z důvodu chybějících inventarizačních pomůcek. Díky vstřícnosti zaměstnanců archivu jsem se však stal jedním z badatelů, jimž bylo umožněno s tímto fondem pracovat. Vzhledem k silným byrokratizačním a centralizačním tendencím za vlády Černínů obsahuje velké množství písemností vztahujících se k jednotlivým úředníkům. Na rozdíl od materiálů z fondu Velkostatek Jindřichův Hradec, u nichž jsou hlavním kritériem informace o

---

[64] K prosopografii více G. BEECH, *The Scope of Medieval Prosopography*, Medieval Prosopography 1, 1986, s. 3-7; N. BULST, *Zum Gegenstand und zur Methode von Prosopographie*, in: N. Bulst – J.-P. Genet (edd.), Medieval Lives and the Historian. Studies in Medieval Prosopography, Kalamazoo 1986, s. 1-16. V českém prostředí např. M. NODL, *Středověká prosopografie jako metodická inovace*, in: J. Pešek (ed.), VIII. sjezd českých historiků, Praha 2000, s. 146-149; TÝŽ, *Národnostní vývoj předhusitského Stříbra. Modelová prosopografická analýza*, Český časopis historický 94, 1996, s. 528-559; H. JORDÁNKOVÁ – L. SULITKOVÁ, *Brněnská městská kancelář v předbělohorském období. Prosopografická a diplomatická studie*, Sborník archivních prací 45, 1995, s. 291-510; A. STEJSKAL, *Prosopografická analýza rožmberského a švamberského úřednictva (1550-1616). Model a jeho fungování*, Sborník archivních prací 54, 2004, s. 323-458.

[65] Důchodní účty panství: Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 4585, sign. VI R 21, kart. 750-772; důchodní účty města: TAMTÉŽ, inv. č. 4239, sign. V AS 7a, kart. 339-340; hospodářské účty: TAMTÉŽ, inv. č. 4576, sign. VI R 12, kart. 671-672; pivovarské účty: TAMTÉŽ, inv. č. 4568, sign. VI R 4, kart. 612; kontribuční účty: TAMTÉŽ, inv. č. 4567, sign. VI R 3, kart. 593-597; obilní účty: TAMTÉŽ, inv. č. 4572, sign. VI R 8, kart. 624-635. K využití účtů jako historického pramene srov. J. HANZAL, *Hospodářské patrimoniální účty předbělohorského období*, Sborník archivních prací 16, 1966, s. 397-419; M. RÉPÁSOVÁ, *Hospodářské účty novohradského panství 1500-1620*, Archivum Trebonense 4, 1976, s. 114-141; V. ČERNÝ, *Začátky našich hospodářských účtů. Organizační náměty*, Časopis Společnosti přátel starožitností 60, 1952, s. 121-133.

[66] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, inv. č. 4681, sign. VI Wc 1a, kart. 990; TAMTÉŽ, inv. č. 4681, sign. VI Wc 1b, kart. 992.

[67] TAMTÉŽ, inv. č. 4684, sign. VI Wc 3, kart. 997-998.

[68] TAMTÉŽ, inv. č. 4893, sign. VII B 1a, kart. 1418; TAMTÉŽ, inv. č. 4896, sign. VII B 2b, kart. 1421; TAMTÉŽ, inv. č. 4897, sign. VII B 2c, kart. 1421; TAMTÉŽ, inv. č. 4905, sign. VII B 4d, kart. 1425.

hospodářském provozu, zachycuje zde uložená korespondence komunikaci mezi úředníky činnými ve správě panství a v ústřední rovině správy černínských statků. Vyskytují se tu rovněž sdělení, týkající se dění na Jindřichově Hradci, avšak hlavní důraz je kladen na osoby úředníků.

Jednotliví černínští byrokraté mají v dotyčném archivním fondu vlastní složky, v nichž je uložena jejich korespondence a další písemnosti, jež adresovali ústřední správě. Protože dané materiály jsou uloženy ve složkách v závislosti na původci, chybí v nich až na výjimky reakce druhé strany, což platí zejména pro odpovědi na dochované dopisy. Právě dochovaná korespondence, byť ve většině případů jednostranná, se stala základem pro porovnání podmínek stanovených normami a skutečnou situací, neboť právě v korespondenci poloúřední (tedy takové, která obsahovala současně vedle primárních sdělení úřední povahy i sdělení soukromého rázu) a dokonce i čistě oficiální se někdy dochovala velmi pozoruhodná reflexe poměrů a života na jindřichohradeckém panství. V jednom případě se dokonce stalo, že se ve složce jistého úředníka ocitly omylem dopisy stejnojmenného poddaného. Jednalo se však o příznivou souhru okolností, neboť tyto prameny poodhalily způsoby komunikace mezi poddanými a různými úrovněmi vrchnostenského správního aparátu (viz příběh Michala Zühnera ve 4. kapitole).

Z výše zmíněných složek úřednické korespondence stojí za zmínku především více jak tisícistránkový kopiář zpráv, které v letech 1718-1722 zasílal jindřichohradecký hejtman František Maxmilián Kölsch z Kölschheimu vrchnímu sekretáři Janu Kryštofovi Jäntzschovi do Prahy. Listy s vylíčením událostí, k nimž došlo na panství Jindřichův Hradec, posílal minimálně jednou týdně. Jeho současník, důchodní písař Jan Jindřich Rubiš, po sobě zase zanechal více než stovku dopisů, které v letech 1710-1718 adresoval hlavnímu černínskému pokladníkovi Josefu Václavovi Vondrovi do Prahy.

Zmiňovaný archivní fond rovněž obsahuje korpus vrchnostenských instrukcí a nařízení, v němž jsem nalezl jeden z klíčových pramenů pro svůj výzkum, a sice obecnou instrukci pro černínská panství z poloviny 17. století. Na její verze upozornili sice již předchozí badatelé, kteří se tímto typem normy zabývali (Josef Kalousek, Václav Černý), ale podle jejich informací se jim exemplář z jindřichohradeckého archivu nedostal do rukou.

K poznání toho, jak fungovala alespoň část ústřední správy, jsem jako doplňkové materiály použil prameny z fondu Černínská hlavní pokladna. Studium účetních příloh a

pokladních knih umožnilo rekonstruovat složení ústřední kanceláře, stejně jako její personální obsazení.[69]

Co se týče Rodinného archivu Černínů z Chudenic, hlavní překážka pro specializované bádání tkví v současné době v tom, že tamní písemnosti jsou archivovány v kartonech podle chronologického hlediska, takže není možné dopředu predikovat, na jaké druhy pramenů zde badatel narazí. Vzhledem k velkému množství písemností jsem v tomto případě zvolil metodu sondy. I přes časové omezení přinesla provedená sonda podnětné dílčí výsledky, jež umožnily vytvořit si lepší představu o zkoumaném období. K dispozici jsem měl rovněž seznam knih z černínské knihovny z počátku 18. století, který jsem využil pro zjištění, zda tato knihovna obsahovala tituly s úřední tematikou.

Spíše okrajově jsem využil prameny z fondu Černínský hofštát, týkající se černínského dvora v blízkosti vládnoucího hraběte. Několika někdejším jindřichohradeckým úředníkům se ovšem podařilo do dvorského prostředí proniknout. Rovněž tak existovaly i opačné případy, tedy přechodu ode dvora na úroveň lokální správy.[70]

Pro lepší pochopení situace na panství Jindřichův Hradec jsem prozkoumal i vybrané archiválie z Rodinného archivu Slavatů, konkrétně důchodní, obilní a dobytčí účty statku Vřesná, stejně jako prameny týkající se zaměstnanců statku Stráž nad Nežárkou.[71] Při zpracování hospodářských poměrů na panství jsem dále využil dochovaný záznam o revizitaci berní ruly z roku 1688.[72]

Z pramenů městské provenience uložených ve Státním okresním archivu Jindřichův Hradec, pracovišti Václavská, ve fondu Archiv města Jindřichův Hradec jsem prostudoval písemnosti, na kterých jsem si chtěl ověřit, zda byla zaznamenána sociální interakce mezi vrchnostenskými úředníky a obyvateli města Jindřichův Hradec. Jednalo se o svatební smlouvy

---

[7] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště zámek, Černínská hlavní pokladna, inv. č. 187, sign. I, kart. 1 (účetní přílohy), inv. č. 188, sign. I, kart. 2 (účetní přílohy), inv. č. 1-29, 35-45, kniha 1-29, 35-45 (pokladní knihy).

[70] Existuje i uspořádaný archivní fond obsahující účetní materiál, který souvisí s provozem hofštátu. V něm jsem však nenalezl žádné údaje, které by byly pro můj výzkum použitelné. TAMTÉŽ, Černínský hofštát (dvůr), inv. č. 10-13, kart. 5.

[71] TAMTÉŽ, Rodinný archiv Slavatů z Chlumu a Košumberka, inv. č. 295, sign. IV H 4-6, kart. 102 (účty); inv. č. 275, sign. IV F 1, kart. 93 (zaměstnanci Stráže nad Nežárkou).

[72] TAMTÉŽ, inv. č. 214, kniha 57.

z let 1598-1731, testamenty z let 1710-1748 a radní manuály z let 1712-1732,[73] stejně jako instrukci pro město Jindřichův Hradec z roku 1735.[74]

Ze Státního oblastního archivu v Třeboni jsem pro svůj výzkum použil dochované matriky pro Jindřichův Hradec, které mi posloužily především při určování rodinných poměrů jednotlivých úředníků. Některé z nich též naznačovaly, jakým způsobem se utvářely vztahy mezi úředníky a ostatními obyvateli panství. V případě matričních záznamů jsem záměrně překračoval časové rozpětí definované na začátku této kapitoly, protože jsem ověřoval, zda někteří úředníci na panství Jindřichův Hradec nezůstali, resp. zda se tu neusadili jejich potomci. Jedná se celkově o tři křestní matriky z let 1705-1724, 1725-1742 a 1742-1754, dvě oddací matriky z let 1700-1726 a 1727-1748 a tři úmrtní matriky z let 1700-1728, 1729-1744 a 1744-1759.[75]

V korespondenci některých úředníků jsem narazil na zmínky o jejich spiritualitě. Proto jsem se rozhodl prozkoumat také fond Náboženská bratrstva v Národním archivu v Praze, abych mohl získat informace i o tomto aspektu života vrchnostenského úředníka.[76] V této souvislosti jsem využil staré tisky prací Jana Erasma Wegenera a Kryštofa Fišera.[77]

Všechny výše zmíněné prameny mi pomohly zachytit, jakým způsobem se vytvářel dobový obraz o vrchnostenských úřednících, jak oni sami vnímali svou roli, a jakým způsobem se vyrovnávali s požadavky a výzvami svého sociálního okolí.

Zásady psaní vlastních jmen a cizojazyčných citátů

Jedno z úskalí, jež bylo při psaní práce nutno vyřešit, se týkalo sjednocení zápisu vlastních jmen úředníků. Vedle pravopisného hlediska vyvstával problém především v

---

[73] Svatební smlouvy: Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Václavská, Archiv města Jindřichův Hradec, inv. č. 222, sign. 178, kniha 152; testamenty: TAMTÉŽ, inv. č. 228, sign. 191, kniha 158; TAMTÉŽ, inv. č. 229, sign. 192, kniha 159; radní manuály: inv. č. 101-106, sign. 32-37, kniha 32-37.

[74] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Václavská, Archiv města Jindřichův Hradec, inv. č. 76, sign. 66, kniha 7.

[75] Státní oblastní archiv v Třeboni, Sbírka matrik Jihočeského kraje, Jindřichův Hradec, knihy 1-3 (křestní matriky 1705-1754), 31-32 (oddací matriky 1700-1748), 45-47 (úmrtní matriky 1700-1759).

[76] Národní archiv Praha, Náboženská bratrstva, inv. č. 554, sign. XV/16, kart. 111.

[77] Jan Erasmus WEGENER, *Johanni Erasmi Wegeners Oeconomia Bohemo-Avstriaca. Mit angehengten Tugend-Spiegel der Hoffbedienten*, Prag 1666 (dále jen *Oeconomia*), TÝŽ, *Johanni Erasmi Wegeners Neu Vermehrte Oeconomia Bohemo-Avstriaca. Mit angehengten Tugendt-Spiegel der Hoff-Bedienten* (dále jen *Neu Vermehrte Oeconomia*), Prag 1669; Kryštof FIŠER, *Knihy hospodářské skrze dvojctihodného kněze Kryštofa Fišera z Tovaryšstva Ježíšova sepsané*, Praha 1705-1706.

nejednotných zápisech příjmení. Například jindřichohradecký obroční písař Josef Ferdinand Sovička bývá uváděn i jako Žabička, zatímco jméno purkrabího Jana Josefa Vanovky se objevuje i ve verzích Borovka či Moravka. Ještě větší nejednotnost se objevovala u křestních jmen. Asi nejnázorněji to lze pozorovat u pivovarního písaře Reinharta, jehož matriky uvádí jako Jana Heřmana, Jana Jindřicha, Jana Václava nebo pouze Václava. Z tohoto důvodu jsem se přiklonil k variantě, kterou bylo možné doložit v podobě autografu. Většina pramenů velkostatkové provenience byla psána německy, zatímco převážná část matrik (hlavně křestní a úmrtní) česky. V případě příjmení jasně německého původu jsem dal přednost německým variantám (Keliš → Kölsch). Naopak křestní jména jsem tam, kde to bylo možné, převedl do češtiny (Franz → František, Johann → Jan, Katharina → Kateřina, Antoni → Antonín). V německé variantě jsem ponechal pouze nesporná cizí jména (Gottlieb).

K úpravám jsem musel sáhnout též při zápisu hlásek. U českých slov (především vlastních jmen) jsem na základě transkripčních zásad upravil podle významu jednotlivých slov hlásky i/j/g (Mateig → Matěj) a přepisoval w → v (Chwogka → Chvojka). Rovněž jsem modernizoval spřežky (Sowiczka → Sovička, Roczek → Roček). U samohláskových skupin jsem přistoupil především k modernizaci skupiny au (Dlauhey → Dlouhý).

U citátů z německy psaných zdrojů jsem v případě editovaných pramenů a literatury dodržel původní formu zápisu, kterou zvolili jejich editoři či autoři. V případě nevydaných pramenů jsem využíval především transliteraci s tím, že provedené změny mají usnadnit porozumění. V tomto duchu došlo především k úpravě interpunkce. Z hláskových změn byly modernizovány v jednoznačných případech zápisy hlásek ÿ → i (beÿ → bei), v → u (vnd → und), w → u (new → neu) a i → j (ieder → jeder).

2. Černínové z Chudenic a Jindřichův Hradec

2.1 Černínové z Chudenic v české historiografii

Přestože Černínové z Chudenic patřili v 17. a na počátku 18. století mezi nejvýznamnější rody Království českého, v české historiografii doposud chybí odborně pojatá syntéza věnovaná dějinám celého rodu. Základní slovníkový přehled dějin rodu nabídl ve svém lexikonu na přelomu tisíciletí Petr Mašek.[78] Ve stejné době vyšel stručný přehled dějin rodu od Pavla Koblasy.[79] K historii Černínů je zde však uvedeno jen minimum informací, protože těžiště práce tkví v přehledu černínských panství. Chybí zde však metodologie jejich výběru, protože popsané skutečnosti zachycují stav k roku 1848, resp. k první polovině 20. století, a nereflektují tak předchozí vývoj všech černínských držav. V současné době se Černínům věnuje na popularizační bázi Pavel Juřík, jehož práce jsou sice vizuálně výpravné, chybí jim však odborný rozměr a jejich působení je proto výrazně popularizační.[80]

Ačkoli tedy celková historie rodu na své odborné zpracování dosud čeká, historici se již zaměřili na konkrétní osobnosti z řad Černínů, případně na vybrané události či konkrétní lokality. Na tomto místě si připomenutí zaslouží zejména monografie Josefa Pekaře (1870-1937) *Kniha o Kosti*. Jedním z důvodů napsání této knihy byl Pekařův vztah k uvedenému regionu a zájem o raně novověké hospodářské dějiny. Na základě výzkumů v černínském rodovém archivu vydal v roce 1910 první díl této monografie, věnovaný dějinám panství a tamního hradu. O rok později vyšel druhý díl, v němž se Pekař soustředil na hospodářské a sociální dějiny v 17. a první polovině 18. století, především na vztah vrchnosti a poddaných. Při jeho studiu využíval zejména evidenční prameny jako urbáře a katastry. Zkoumal však také korespondenci či normativní prameny vrchnostenské nebo státní provenience.[81] Pekař zamýšlel zakončit pojednání o Kosti a kosteckém panství třetím dílem, který by dovedl historii až do zrušení poddanství v roce 1848. K tomu však již nedošlo. Na vině bylo více faktorů, mimo jiné časová náročnost výzkumu, Pekařova vytíženost dalšími projekty a v neposlední řadě také

---

[78] Slovníkový přehled nabídl P. MAŠEK, *Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*, Praha 1999, s. 51-54.

[79] P. KOBLASA, *Czerninové z Chudenic. Stručné dějiny rodu a schematismus rodových panství*, České Budějovice 2000.

[80] P. JUŘÍK, *Dominia pánů z Hradce, Slavatů a Czerninů*, Praha 2010; TÝŽ, *Czerninové. Nezahyneš ani ohněm, ani mečem*, Praha 2021.

[81] K výzkumům těchto pramenů srov. J. PEKAŘ, *České katastry 1654-1789. Se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním*, Praha 1932.

vypuknutí první světové války. Zapůsobila zřejmě i finanční náročnost díla, jehož první dva díly vydal Pekař vlastním nákladem. Dochované kapitoly z této nepublikované části zpřístupnila v roce 1998 Marie Ryantová, a to v souborném vydání s oběma předchozími díly.[82]

Dalším historikem, který obrátil pozornost k černínskému rodu, byl Pekařův žák Zdeněk Kalista (1900-1982). Jeho zájem vzbudila zejména osoba Heřmana Černína z Chudenic, stejně jako posléze jeho nástupce Humprecht Jan. Oběma proto věnoval životopisné medailony ve své knize *Čechové, kteří tvořili dějiny světa* vydané poprvé v roce 1939. U Heřmana akcentoval především jeho vzestup po skončení stavovského povstání, kdy se zasloužil o výrazné posílení společenského postavení i majetkové základny rodu.[83] V případě Humprechta Jana se zajímal především o formování osobnosti mladého barokního šlechtice.[84] Kalista v těchto biografických črtách věnoval primárně pozornost politickým a rodinným událostem v životech zmíněných šlechticů, které zasadil do kontextu jejich současníků, mezi nimiž nechyběl například Karel starší ze Žerotína a jeho příbuzný Ladislav Velen či Jan Amos Komenský nebo Albrecht z Valdštejna. Nezapomínal však ani na jejich kulturní počiny a umělecké zájmy.

K Humprechtu Janu Černínovi se Kalista vrátil znovu v roce 1940 v samostatné monografii. V ní se však nevěnoval pouze jeho životu, ale vnímal ho v širších souvislostech jako typického představitele mladé barokní šlechty, a na jeho příkladu se snažil vystihnout, jakým způsobem byla formována. Při líčení jeho života věnoval značnou pozornost především kavalírské cestě a následně diplomatické misi v Benátkách v šedesátých letech 17. století. V této práci Kalista uplatnil své esejistické nadání, z heuristického hlediska se opíral především o korespondenci, paměti či normativní prameny jako instrukce pro kavalírské cesty uložené v černínském rodinném archivu. Autora zajímalo, jaké postoje a hodnoty byly pro barokní šlechtice zásadní. Mezi ně zařadil zbožnost, oddanost panovníkovi a vlasti, vzdělání a v neposlední řadě rozhled a kontakty nad rámec rodné země.[85]

Zájem o historii Černínů projevovali rovněž historici a archiváři spojení s Jindřichovým Hradcem, v němž se dodnes nachází rodinný archiv tohoto šlechtického rodu.[86] Připomenout si zaslouží zvláště František Tischer (1831-1910), František Teplý (1867-1945) či Jan Muk (1935-1994), ačkoliv poslední dva jmenovaní věnovali Černínům spíše jen drobnější práce, případně

---

[82] J. PEKAŘ, *Kniha o Kosti. Kus české historie*, Praha 1998. K okolnostem vzniku díla viz doslov M. Ryantové, TAMTÉŽ, s. 343-353.

[83] Z. KALISTA, *Čechové, kteří tvořili dějiny světa*, Praha 1999, s. 101-106.

[84] TAMTÉŽ, s. 165-174.

[85] TÝŽ, *Mládí Humprechta Jana Černína. Zrození barokního kavalíra*, Praha 1932.

[86] K jeho uspořádání a využívání do meziválečného období více K. TŘÍSKA, *Černínský archiv v Jindřichově Hradci*, Časopis archivní školy 12, 1936, zejm. s. 75-89.

je zmínili v dílech, jež upírala svou hlavní pozornost na jiné aspekty regionální historie.[87] Tischer současně vydal i dosud nejucelenější biografii Heřmana Černína, v níž na základě své profese černínského archiváře hojně využil archivní rodové materiály včetně Černínových pamětí. Pozornost věnoval jeho rodinnému životu, cestám a diplomatickým misím, politické kariéře a v neposlední řadě také hospodaření a správě rodinných držav. Vzhledem k době vzniku díla stojí za připomenutí i pasáže věnované vlastenectví Heřmana Černína.[88]

V období po druhé světové válce se pozornost historiků díky novým společenským a politickým poměrům upřela na jiná témata než šlechtické rody raného novověku a jejich představitele, a proto také žádné práce zásadního významu věnované rodu jako takovému či jeho představitelům nevyšly. Černínové se v tomto období dostávali do centra pozornosti jen druhotně, například v souvislosti s dějinami správy či dějinami umění. Zmínku si zasluhuje především časopisecká studie archiváře a historika Karla Třísky věnovaná ústřední správě černínského dominia.[89] Autor v ní popsal její vznik v průběhu 17. století, upevňování jejího fungování ve století následujícím a dovedl ji časově až do poloviny 19. století. Přínos této studie spočívá rovněž v tom, že Tříska využil při jejím vzniku prameny z archivních fondů, jež byly v dané době badatelům prakticky nepřístupné. Z umělecko-historického hlediska se klíčovou prací stalo pojednání o pražském černínském paláci z pera architekta Viléma Lorence a již zmíněného Karla Třísky. Výpravná monografie podrobně popisuje záměry pro vybudování této rezidence, průběh samotné stavby a proměny jejího vzhledu a funkce až do 20. století.[90]

Do širšího povědomí se černínský rod posléze dostal až na počátku tohoto tisíciletí v souvislosti s výzkumy Jaroslava Čechury věnovanými poddanským povstáním v roce 1680. V roce 2003 publikoval studii *Černínové versus Kysíbelští*, v níž analyzoval napjaté vztahy mezi Humprechtem Janem Černínem a poddanými jeho západočeského panství Kysíbl, jež právě v roce 1680 vyvrcholily vzpourou proti vrchnosti.[91] Při líčení příčin, průběhu a výsledku konfliktu se Čechura opíral vedle evidenčních a normativních pramenů vrchnostenské provenience především o supliky, které poddaní adresovali hraběti Černínovi. Využil rovněž zprávy hejtmana kysíbelského panství a vzájemnou korespondenci všech zainteresovaných

---

[87] Srov. např. F. TISCHER, *Paměti fary jindřichohradecké*, Jindřichův Hradec 1909; F. TEPLÝ, *Dějiny města Jindřichova Hradce*, především svazek I/4, Jindřichův Hradec 1935; J. MUK, *Po stopách národního vědomí české šlechty doby pobělohorské*, Praha 1931.

[88] F. TISCHER, *Heřman hr. Černín z Chudenic. Obraz ze života a činnosti jeho*, Praha 1908.

[89] K. TŘÍSKA, *Vývoj černínské ústřední správy*, Sborník archivních prací 18, 1968, s. 363-376.

[90] V. LORENC – K. TŘÍSKA, *Černínský palác v Praze*, Praha 1980. K jednotlivým osobnostem podílejícím se na realizaci podrobněji P. PREISS, *Italští umělci v Praze*, Praha 1986, zejm. s. 219-234.

[91] J. ČECHURA, *Černínové versus Kysíbelští*, Praha 2003.

stran. Ačkoli se autor zaměřil přednostně na vztah na úrovni vrchnost – poddaní, nebylo možné ignorovat roli vrchnostenských úředníků, kteří byli konfrontování s aktuálním děním na panství, o němž referovali hraběti Černínovi a následně od něj dostávali pokyny k další činnosti.[92]

V roce 2011 vyšla zmiňovaná monografie Aleše Valenty *Lesk a bída barokní aristokracie*, věnovaná rozboru majetkových a sociálních poměrů české šlechty v 17. a 18. století. Autor v ní pojednal o hospodaření aristokratických rodů a zejména rizicích a problémech, jež na ně v této souvislosti číhaly. Význam této publikace tkví zejména ve skutečnosti, že Valenta se této problematice jako jeden z prvních věnoval systematicky a při objasňování hospodaření šlechty pracoval i s osobnostmi Heřmana Jakuba a Františka Josefa Černínova, přičemž se primárně zabýval příčinami a důsledky kolapsu černínského dominia na počátku třicátých let 18. století.[93]

O tři roky později, v roce 2014, vydal kolektiv autorů pod vedením Zdeňka Hojdy monumentální dvoudílnou edici cestovního deníku Heřmana Jakuba Černína, který vznikl během jeho kavalírské cesty letech 1678-1682. Ta ho postupně zavedla do německých zemí, Itálie, Francie, Španělska i Portugalska. Vlastní edici deníku, který si mladý Černín vedl celkem v pěti jazycích (česky, německy, italsky, francouzsky a španělsky) podle zemí, kde se právě nacházel, obsahuje až druhý svazek. První díl oproti tomu zahrnuje především stati věnované fenoménu kavalírských cest v období baroka a lokalitám, jež Heřman Jakub procestoval. Přitom je podstatné, že zde nechybí ani životopisná skica tohoto šlechtice, v níž byly mimo jiné využity některé dosud nepřístupné prameny, především z archivního fondu Rodinný archiv Černínů z Chudenic.[94]

Téhož roku vyšla i obsáhlá monografie Petry Vokáčové *Příběhy o hrdé pokoře. Aristokracie českých zemí v době baroka.*[95] Zásadní část této publikace zaujímají biogramy významných českých šlechticů, jež autorka obratně zasadila do dobového společenského a politického kontextu. Přitom se zaměřila rovněž na osudy Františka Josefa Černína, jemuž věnovala kapitolu nazvanou „Konec úředníka v Čechách. Nejvyšší dvorský sudí František Josef Černín z Chudenic“. Na jeho osudech autorka rovněž demonstrovala vytváření kontaktů

---

[92] Srov. TAMTÉŽ, s. 94-95.

[93] A. VALENTA, *Lesk*, zejm. kapitola „Rozklad černínského impéria“, s. 158-169.

[94] Z. HOJDA a kol. (edd.), *Heřman Jakub Černín na cestě za Alpy a Pyreneje I a II. Kavalírská cesta českého šlechtice do německých zemí, Itálie, Francie, Španělska a Portugalska*, Praha 2014, zde díl I, s. 66-104, s ohledem na zaměření této studie pak zejm. s. 85-94.

[95] P. VOKÁČOVÁ, *Příběhy o hrdé pokoře. Aristokracie v českých zemích v době baroka*, Praha 2014.

k důležitým osobnostem, skrze něž bylo možné dosáhnout úspěchů v zemské či dvorské kariéře. Zachytila i fungování zpravodajských sítí, jež byly pro barokního šlechtice nutným předpokladem k orientaci v aktuálních mocenských poměrech.[96]

2.2 Stručný nástin historie Černínů z Chudenic a významní členové rodu do počátku 18. století

Rod Černínů původně pocházel ze západních Čech a patřil k rozrodu Drslaviců, o němž se první zmínky datují do druhé poloviny 12. století.[97] Za vlastního zakladatele Černínů bývá považován stejnojmenný šlechtic, který zastával úřad královského komořího za vlády Přemysla Otakara I. S králem se však politicky rozešel, kvůli čemuž zřejmě došlo k poklesu významu rodu, jehož původním sídlem měly být Chudenice.[98] V následujících staletích vytvořili Černínovi potomci několik rodových linií. Až do předbělohorské doby se však řadili k nižší šlechtě spíše lokálního významu. Jejich državy, rozdrobené mezi několik rodových větví, se nacházely především v jihozápadních Čechách. Pro pozdější vývoj se ukázalo být klíčovým 16. století, kdy si bratři Humprecht a Jan Černínové mezi sebe rozdělili rodový majetek, a tak vznikly větve chudenická (starší) a nedrahovická (mladší).[99]

Na počátku vzestupu Černínů mezi nejvyšší představitele šlechtické společnosti stál Heřman starší (1576-1651), syn výše zmíněného Jana Černína z nedrahovické větve rodu.[100] Heřman dokázal těžit z turbulentních událostí 17. století, především ze stavovského postání a třicetileté války. Své vojenské a diplomatické schopnosti nabídl habsburským panovníkům, a v důsledku toho nejenže pozdvihl rod Černínů v rámci stavovské společnosti, ale současně položil solidní základ pro jeho rozsáhlou majetkovou držbu.

---

[96] TAMTÉŽ, s. 416-465. K jeho osobnosti rovněž J. KUBEŠ, *V zastoupení císaře. Česká a moravská aristokracie v habsburské diplomacii 1640-1740*, Praha 2018.

[97] Z. KALISTA, *Cesta po českých hradech a zámcích aneb Mezi tím, co je, a tím, co není,* Praha 1993, s. 412

[98] J. ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar I. Panovník, stát a česká společnost na prahu vrcholného feudalismu,* Praha 1990, s. 27; Z. KALISTA, *Cesta,* s. 413.

[99] A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého IX*, Praha 1996, s. 32.

[100] K životu Heřmana Černína srov. F. TISCHER, *Heřman hr. Černín*. Dále pak Z. KALISTA, *Čechové*. F. Tischer rovněž edičně zpřístupnil část korespondence mezi hrabětem Heřmanem a jeho třetí manželkou, viz TÝŽ (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové, rozené Caretto-Millesimovy, s chotěm jejím Heřm. hrab. Černínem z Chudenic*, Praha 1908. K jeho cestovatelskému působení nejnověji souhrnně Z. HOJDA a kol. (edd.), *Heřman Jakub Černín I*. Na jeho deníky poprvé výrazněji upozornili S. BINKOVÁ – J. POLIŠENSKÝ (edd.), *Česká touha cestovatelská*, Praha 1989, s. 378-406.

Do historického povědomí se tento šlechtic zapsal také jako známý cestovatel. Za jeho první velkou cestu lze považovat službu ve vojsku vévody de Gonzaga, s nímž navštívil Nizozemí a Uhry. Mnohem více ho však proslavila cesta do Svaté země a Egypta v roce 1598, kterou podnikl v doprovodu svého švagra Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdružic.[101] Jistě i díky získaným zkušenostem se pro habsburské panovníky stal odborníkem na orientální problematiku, takže v roce 1616 a zejména pak 1644 stanul v čele císařských poselstev, která směřovala do Osmanské říše.[102]

Zatímco Heřman zahájil svou politickou dráhu na dvoře Rudolfa II. a po celý život zůstal loajálním stoupencem vládnoucí habsburské dynastie, jeho starší bratr Diviš patřil mezi vzbouřence popravené v roce 1621 na pražském Staroměstském náměstí.[103] Navzdory popravě bratra se Heřmanova kariéra úspěšně rozvíjela. Za svou oddanost se dočkal povznesení v rámci stavovské společnosti, když v roce 1627 získal pro svou osobu hraběcí titul a o čtrnáct let později zajistil jeho rozšíření na celý černínský rod. Dařilo se mu rovněž na politickém kolbišti. V roce 1645 se ujal úřadu nejvyššího dvorského sudího Království českého, v roce 1649 úřadu nejvyššího zemského sudího, o rok později se stal nejvyšším zemským komorníkem a před svou smrtí v roce 1651 dokonce nejvyšším hofmistrem Království českého. Z titulu zastávaných nejvyšších zemských úřadů byl také od roku 1645 místodržícím Království českého.[104]

S Heřmanovou vládou je rovněž spojeno rozšiřování rodového majetku, o čemž bude pojednáno v následující kapitole. Z hlediska zajištění pokračování rodu mu ovšem nebylo přáno. Přestože se oženil celkem třikrát, přičemž jeho druhou manželkou byla vdova po jeho cestovatelském souputníkovi Kryštofu Harantovi z Polžic a Bezdružic, nedočkal se potomků.

---

[101] K jeho osobě především M. KOLDINSKÁ, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic. Cesta intelektuála k popravišti*, Praha-Litomyšl 2004, ze starších prací srov. J. RACEK, *Kryštof Harant z Polžic a jeho doba I. Doba prostředí, situace*, Brno 1970, TÝŽ, *Kryštof Harant z Polžic a jeho doba II. Život*, Brno 1972, a TÝŽ, *Kryštof Harant z Polžic a jeho doba III. Dílo literární a hudební*, Brno 1973. Nejnovější vydání jeho cestopisu viz H. BOČKOVÁ – M. MELOUNOVÁ (edd.), *Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic, Putování, aneb, Cesta z království českého do města Benátek, odtud po moři do země Svaté, země Jůdské a dále do Egypta a velikého města Kairu*, Praha-Brno 2017.

[102] Z. HOJDA a kol. (edd.), *Heřman Jakub Černín I*, s. 38-40; S. BINKOVÁ – J. POLIŠENSKÝ (edd.), *Česká touha*, s. 206-225. K cestě v roce 1644 podobněji M. HAJNÁ, *Dvě diplomatické mise Heřmana Černína z Chudenic a turecký stan*, in: P. Pavelec – M. Gaži – M. Hajná (edd.), Ve znamení Merkura. Šlechta českých zemí v evropské diplomacii, České Budějovice 2020, s. 256-281.

[103] Nejnověji J. KILIÁN, *Povstalci a odsouzenci. Osudy 27 obětí staroměstské exekuce*, Praha 2021, s. 152-162. Ze starších prací především Z. KALISTA, *Diviš Černín*, Praha 1931.

[104] M. HAJNÁ, *Dvě diplomatické mise*, s. 265.

Jeho dědicem se proto stal prasynovec Humprecht Jan Černín (1628-1682).[105] Ten byl vnukem Humprechta, jenž ve zdraví přestál potíže spojené s účastí ve stavovském direktoriu. S úspěchy bratra Heřmana se ovšem nemohl měřit ani na poli politickém, ani majetkovém. Přesto měl pro úspěšnou kariéru řadu předpokladů, vedle kvalitního vzdělání a cestovatelských zkušeností především cílevědomost a ctižádost. Ještě před převzetím svého dědictví navštívil Itálii a Francii a plánoval pokračovat i na Pyrenejský poloostrov, to mu však tehdy omezené finance neumožnily.[106]

Na rozdíl od svého prastrýce se Humprecht Jan rozhodl spojit svou kariéru s dvorským prostředím na úkor zemských úřadů. Byl to však právě Heřman, kdo mladému Humprechtovi Janovi v roce 1650 zajistil místo komorníka na právě vznikajícími dvoře arciknížete Leopolda, druhorozeného syna císaře a českého krále Ferdinanda III. Krátce poté se mladý Černín stal komorníkem i samotného císaře.[107] Další impuls pro jeho politickou kariéru představovala smrt Ferdinanda III. v roce 1657, protože při změnách na nejvyšší politické úrovni mohl využít dlouhodobého přátelství s následníkem trůnu Leopoldem. Současně začal Humprecht Jan stoupat i na žebříčku zemských úřadů v Království českém, když se stal přísedícím komorního soudu, přísedícím zemského soudu, a nakonec i místodržícím.[108] Co se týče jeho zahraničněpolitické kariéry, nejvyššího bodu dosáhla v letech 1660-1663, kdy byl jmenován císařským vyslancem v Benátkách. Ačkoli z hlediska efektivní zahraniční politiky nebyla jeho mise příliš úspěšná, představovala tato dlouhodobá italská zkušenost pro Humprechta Jana důležitý kulturní a umělecký impuls, který se pak mimo jiné projevil i v jeho stavebních počinech, mezi něž patřily například Černínský palác na Hradčanech[109] či zámek Humprecht ve východních Čechách. Stejně tak se zde Černín věnoval pořizování uměleckých děl pro sebe i své přátele.[110]

Co se týče rodinného života Humprechta Jana, na prvním místě stojí bezpochyby jeho sňatek s markýzou Dianou Marií Ippoliti di Gazoldo. Jednalo se o dvorní dámu manželky

---

[105] K osobě Humprechta Jana Černína srov. především Z. KALISTA, *Mládí*. Dále pak TÝŽ, *Čechové*, s. 165-173. Kalista rovněž publikoval korespondenci tohoto šlechtice s jeho matkou, viz TÝŽ (ed.), *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic*, Praha 1941. Nejnověji, především s odkazem na zahraniční cesty, Z. HOJDA a kol. (edd.), *Heřman Jakub Černín I*, s. 41-65.

[106] Z. HOJDA a kol. (edd.), *Heřman Jakub Černín I*, s. 42-45.

[107] TAMTÉŽ, s. 48.

[108] Z. KALISTA, *Mládí*, s. 249-256.

[109] M. HORYNA – P. ZAHRADNÍK – P. PREISS, *Černínský palác v Praze*, Praha 2001, V. LORENC – K. TŘÍSKA, *Černínský palác*.

[110] Z. HOJDA a kol. (edd.), *Heřman Jakub Černín I*, s. 54-57.

Ferdinanda III., císařovny Eleonory Gonzagové.[111] Přestože byl tento sňatek požehnán několika potomky včetně dědice rodu Heřmana Jakuba, došlo za dosud nejasných okolností k jeho rozpadu, přičemž oba partneři žili nadále odděleně. Humprecht Jan se zdržoval až do své smrti v roce 1682 v Čechách a ve Vídni, zatímco Diana Marie se vrátila do rodné Mantovy.[112]

Nástupcem Humprechta Jana se stal jeho v pořadí čtvrtý syn Heřman Jakub (1659-1710). Část svého dětství prožil s rodiči v Benátkách a po návratu se mu dostalo důkladného vzdělání završeného v letech 1678 až 1682 kavalírskou cestou, kterou vylíčil ve výše citovaném deníku. Po návratu do Čech a smrti svého otce se ujal správy rodového majetku. Ve stejné době se zároveň ucházel o ruku hraběnky Marie Josefy Slavatové, dcery Jana Jáchyma Slavaty. Ke sňatku došlo v lednu 1687 a s největší pravděpodobností se jednalo o oboustranně promyšlenou rodovou strategii.[113] Manželům se narodilo celkem sedm potomků, přičemž vytouženého dědice Františka Josefa se dočkali až v roce 1697.[114] Marie Josefa Slavatová zemřela v roce 1708 a již o rok později se Heřman Jakub oženil podruhé. Jeho manželkou se tentokrát stala Antonie Josefa Kuenburgová. Vazby k tomuto hraběcímu rodu sídlícímu na Mladé Vožici lze vysledovat až ke kavalírské cestě mladého Černína, kdy se s příslušníky tohoto rodu spřátelil.[115]

Z hlediska politického a společenského vlivu patřil Heřman Jakub bezpochyby k nejvýznamnějším představitelům šlechty své doby. Podobně jako jeho otec začínal nejprve ve dvorském prostředí, kde v letech 1686 až 1689 aktivně zastával funkci člena říšské dvorské rady. V roce 1989 však dosáhl významného společenského vzestupu, neboť se stal nejvyšším maršálkem Království českého a tím i císařským místodržícím. Na rozdíl od svých předchůdců, kteří se výrazně angažovali rovněž v zahraničí, zůstala v tomto ohledu působnost Heřmana Jakuba omezena na nepříliš úspěšnou misi do Varšavy v roce 1695, během níž měl s králem

---

[111] K vládě Ferdinanda III. srov. M. HENGERER, *Kaiser Ferdinand III. 1608-1657. Eine Biographie*, Wien-Köln-Weimar 2012. K císařovně Eleonoře a jejím dvorním dámám srov. K. KELLER, *Die Kaiserin. Reich, Ritual und Dynastie,* Wien-Köln-Weimar 2021, TÁŽ, *Ladies-in-Waiting at the Imperial Court of Vienna from 1550 to 1700. Structures, Responsibilities and Career Patterns*, in: N. Akkerman – B. Houben (edd.), The Politics of Female Households: Ladies-in-Waiting across Early Modern Europe, Leiden-Boston 2013, s. 73-97; TÁŽ, *Hofdamen. Amtsträgerinnen im Wiener Hofstaat des 17. Jahrhunderts,* Wien-Köln-Weimar 2005.

[112] Z. HOJDA a kol. (edd.), *Heřman Jakub Černín I*, s. 64-65.

[113] M. MÁDL, *Svatba Marie Josefy Slavatové a Heřmana Jakuba Černína*, in: M. Mádl – R. Heisslerová – T. Kadlec (edd.), Slavatovský palác. Projekty hraběte Jana Jáchyma Slavaty z let 1673-1689, Praha 2022, s. 274-288, zde s. 275. K neochotě Marie Josefy vstoupit do manželství viz J. HRDLIČKA (ed.), *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*, České Budějovice 2003, s. 184, v širším kontextu šlechtických sňatků pak P. MAŤA, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha, s. 622.

[114] Z. HOJDA a kol. (edd.), *Heřman Jakub Černín I*, s. 77-78.

[115] TAMTÉŽ, s. 79.

Janem III. Sobieskim dojednat společný postup proti Osmanské říši.[116] O to více se mu však dařilo při získávání českých zemských úřadů, v čemž mu pomáhaly osobní vazby, zejména přátelství císaře Leopolda I. s jeho otcem Humprechtem Janem, stejně jako obrovské rodové bohatství. Například roku 1702 zaplatil na daních přes tři tisíce zlatých, což odpovídalo téměř dvěma procentům z celkového celozemského odvodu.[117] Díky tomu byl schopen panovníkovi poskytovat nemalé půjčky. Některé z nich dokonce sloužily ve své podstatě jako cena za obsazení určitého úřadu. Aby mohl pokračovat ve své politické kariéře a získal v roce 1701 uvolněný úřad nejvyššího hofmistra, musel Heřman Jakub složit 400 000 zlatých. O tři roky později vynaložil na „zakoupení" nejvyššího purkrabství přes jeden milion zlatých.[118] Pokud by se však zdráhal peníze panovníkovi poskytnout, hrozila mu ztráta společenského postavení a vlivu na císařském dvoře.[119]

Heřman Jakub Černín zemřel nečekaně v srpnu 1710 v Praze. Svému nástupci Františku Josefovi sice zanechal úctyhodnou majetkovou základnu, ale zmiňované půjčky panovníkovi spolu s dalšími výdaji na patřičnou reprezentaci, nákup uměleckých děl, stavební počiny i každodenní provoz jeho domény znamenaly značnou finanční zátěž a permanentní hrozbu, pokud by nastaly nepříznivé okolnosti. A protože bylo v době otcovy smrti nástupci Františku Josefovi (1697-1733) pouhých třináct let, jevila se tato hrozba více než naléhavě.[120]

Za poručníky byli mladému Černínovi určeni teta Marie Markéta, sestra Heřmana Jakuba, a její manžel František Josef z Valdštejna.[121] K jejich sňatku došlo 17. července 1704 a podle Jiřího Hrbka se tak upevnil jeden z nejsilnějších alianční bloků dvou mocných rodů v Království českém, jehož základy položili otcové novomanželů Heřman Jakub Černín a Arnošt Josef z Valdštejna. V rámci této aliance mělo dojít rovněž k určitému „kariérnímu revanši". Stejně jako svého času pomohl Heřman Jakub svému budoucímu zeti Františku Josefovi, měl tento naopak přispět k úspěšnému kariernímu startu svého stejnojmenného synovce.[122]

---

[116] J. KUBEŠ, *Misja dyplomatyczna Hermana Jakuba Czernina z Chudenic w 1695 r. Cesarski ambasador i Rzeczpospolita u schyłku panowania Jana III Sobieskiego,* Kronika zamkowa 69, č. 3, 2016, s. 131-156.

[117] A. VALENTA, *Lesk*, s. 74 a 81.

[118] TAMTÉŽ, s. 82; P. VOKÁČOVÁ, *Příběhy*, s. 416; P. MAŤA, *Svět*, s. 210-211.

[119] Z. HOJDA a kol. (edd.), *Heřman Jakub Černín I*, s. 85-94.

[120] TAMTÉŽ, s. 83.

[121] K uzavření jejich manželství v širším kontextu více J. HRBEK, *Barokní Valdštejnové*, s. 296-299.

[122] TAMTÉŽ, s. 329-330.

Vztah mezi osiřelým Františkem Josefem Černínem a jeho poručníky však zahrnoval také problematické aspekty, o čemž svědčí okolnosti jeho sňatku. Pří své kavalírské cestě do Rakouského Nizozemí se nečekaně oženil s Isabelou Marií, hraběnkou z Merode a markýzou z Westerloo. Tímto krokem narazil na odmítavé stanovisko strýce, který mu však současně nabízel nerozdělitelné přátelství.[123] Ke sňatku s belgickou šlechtičnou přistoupil František Josef mimo jiné proto, aby upevnil své postavení, přičemž pomýšlel na kariéru u dvora po vzoru svého otce. V tomto směru stojí za zmínku i skutečnost, že spolu se svými poručníky navázal i na „tradici" velkých půjček císaři.[124]

Manželství současně pomohlo hraběti Černínovi vyvázat se z poručnických vztahů a nastoupit samostatnou vládu nad rodovým dominiem. Zároveň začal pracovat na svém politickém kariérním vzestupu, přičemž intenzivně využíval širokou škálu prostředků, od přímluv vysoce postavených osob přes nákladné věcné dary až po finanční pobídky. Prvním úspěchem se stalo získání funkce přísedícího zemského soudu v roce 1719.[125] O dva roky později povýšil do úřadu nejvyššího dvorského sudího. I když tomu v danou chvíli nic nenasvědčovalo, jeho politický vzestup se v tomto bodě zastavil. František Josef Černín totiž zřejmě počítal i s hofmistrovským úřadem, jejž zastával jeho otec a také další ze zmíněných předků Heřman.[126]

Když se jeho úsilí na domácí půdě nesetkalo s kýženým výsledkem, začal se orientovat na zahraničněpolitickou sféru, konkrétně na možnost zastávat funkci vyslance habsburské monarchie. V této souvislosti padaly zmínky o destinacích jako Moskva, Řím, Paříž či Londýn. František Josef si nicméně zároveň uvědomoval, že takový úřad by ho mohl finančně zruinovat, a proto na kariéru v diplomacii záhy rezignoval.[127] Skutečnost, že František Josef Černín nedosáhl tak vysokého společenského postavení jako předchůdci, zapříčinilo patrně více faktorů. Vedle skutečnosti, že v klíčové okamžiky přišel o své dlouhodobé přímluvce,[128] mohly svou roli sehrát také nevhodné povahové vlastnosti a nedostatečné schopnosti.

---

[123] Situace se výrazně změnila po smrti Františka Josefa z Valdštejna v únoru 1722. Jeho úmrtí zároveň znamenalo i faktický konec černínsko-valdštejnského spojenectví. TAMTÉŽ, s. 332-333.

[124] P. VOKÁČOVÁ, *Příběhy*, s. 416-417.

[125] Zde konkrétně využil přímluvu nejvyššího českého kancléře Leopolda Antonína Šlika spolu s finanční půjčkou panovníkovi. TAMTÉŽ, s. 420-421.

[126] TAMTÉŽ, s. 422.

[127] TAMTÉŽ, s. 444-445.

[128] Například jeho tchán Jean Philippe z Westerloo a již zmiňovaný Leopold Šlik upadli do nemilosti u guvernéra Rakouského Nizozemí Evžena Savojského, zatímco dvorský kancléř hrabě Filip Ludvík ze Sinzendorfu neuspěl při vyjednávání o pragmatické sankci v Soissons. TAMTÉŽ, s. 460.

Opomenuto nesmí být ani finanční vyčerpání vedoucí k nemožnosti poskytovat další půjčky, jejichž objem byl skutečně ohromující.[129] Na základě doložených dluhopisů z let 1711-1723 poskytli Černínové císaři více než 2,75 milionu zlatých, přičemž 1,5 milionu bylo vydáno ještě během poručnické vlády za nezletilého Františka Josefa.[130] Na svou dobu nezvykle vysoké výdaje představovaly mimo jiné vdovské zajištění manželky Františka Josefa ve výši 120 000 zlatých,[131] stejně jako „poplatek" za změnu ve fideikomisu, jenž byl původně stanoven na 16 000 zlatých.[132] Další zátěž představoval nákladný životní styl zahrnující hazardní hry a přestavby řady sídel, včetně pražského paláce a zámků v Jindřichově Hradci, Krásném Dvoře, Hořicích či Vinoři. Mimo to byla zakoupena některá nerentabilní panství. V důsledku všech těchto kroků dosáhla černínská pasiva na konci dvacátých let 18. století hodnoty 3,3 miliony zlatých.[133] Ekonomické základy černínské domény se tím zhroutily a František Josef, respektive po jeho smrti poručníci jeho syna Prokopa Vojtěcha museli sáhnout k drastickým opatřením. Ta zahrnovala i úpravu fideikomisu a rozprodávání vybraných částí rodové držby, často za velmi nevýhodných podmínek.[134]

2.3 Vývoj majetkové držby Černínů z Chudenic v 17. a na počátku 18. století

Rod i jeho majetková držba mají kořeny v západních Čechách. Ve středověku Černínové nepatřili mezi nejvýznamnější rody v zemi, a proto jejich majetkovou základnu zpočátku představovaly především menší tvrze a statky. Situaci navíc komplikovaly také nezdary v politických aktivitách, jako například spor královského komořího Černína s králem Přemyslem Otakarem I.[135] Situace se zásadním způsobem změnila až v 17. století zásluhou výše zmíněných představitelů rodu, kteří se rozhodli svou politickou kariéru spojit se službami vládnoucím Habsburkům.

Za prapůvodní rodové sídlo jsou považovány Chudenice na Klatovsku, jež Černínové drželi od 12. století.[136] K tomuto panství pozvolna přibývala další, jak postupně stoupali vzhůru

---

[129] TAMTÉŽ, s. 461.
[130] TAMTÉŽ, s. 416. Kriticky rovněž J. HRBEK, *Barokní Valdštejnové*, s. 332.
[131] P. VOKÁČOVÁ, *Příběhy*, s. 419.
[132] TAMTÉŽ, s. 449-450.
[133] A. VALENTA, *Lesk*, s. 167-169.
[134] K jeho osobě srov. J. KUBEŠ, *Prokop Vojtěch Černín z Chudenic*.
[135] Z. KALISTA, *Cesta*, s. 413.
[136] A. SEDLÁČEK, *Hrady IX*, s. 31.

po společenském žebříčku. Na počátku tohoto vzestupu je možné spatřovat Diviše Černína z Chudenic (1519-1548), který díky sňatku s Eliškou Buchvaldovou z Hrádku získal panství Lštění. Po svatbě jeho syna Jana Černína († 1580) s Marií Annou z Říčan se černínské državy rozrostly o Nedrahovice.[137]

O zvětšování majetku se starali také členové rodu z následující generace. Vedle již zmíněného Jana to byl především jeho bratr Humprecht (1526-1601), který se vyznačoval mimořádnými hospodářskými schopnostmi, díky nimž výrazně rozšířil rodový majetek. Po rozdělení držav se svým bratrem Janem převzal správu kolébky rodu Chudenic, několika pustých vesnic v oblasti Klatov a majetku nacházejícím se v městečku Poleň a vesnici Poleňce.[138] Roku 1581 zakoupil ves Bezpravovice od rodu Kanických a krátce poté získal rovněž statek Úňov.[139] Následovaly akvizice dalších vesnic, konkrétně Kamene, Řakoma a Pravětic.[140] Z hlediska rodové paměti a tradice mělo zásadní význam získání švihovského panství, které Humprecht Černín zakoupil roku 1598 a spojil do jednoho celku s panstvím Chudenice. Zároveň se mu podařilo dosáhnout povýšení samotných Chudenic na městečko, disponující erbem a dalšími privilegii.[141]

Osudy Humprechtových synů Diviše a Jana jsou neodmyslitelně spojeny s českým stavovským povstáním, v němž oba bratři stanuli na opačných stranách pomyslné barikády. Naopak společná jim byla fundovanost v hospodářských záležitostech. Staršímu Divišovi připadlo po otcově smrti panství Nedrahovice se stejnojmennou vsí. Za nemalou sumu 16 000 zlatých k němu krátce před vypuknutím stavovského povstání přikoupil ještě osm celých vsí spolu s majetky z dalších dvou, čímž rozlohu panství logicky zaokrouhlil.[142]

Oproti tomu nejmladší z černínských bratrů Heřman získal z rodového majetku pouze drobné podíly na panstvích Nedrahovice a Lštění.[143] Malé dědictví se bezpochyby stalo jednou z příčin, proč se vydal na již zmíněné cesty po Evropě, na nichž si mohl jednak doplnit vzdělání, ale především navázat důležité známosti a kontakty pro budoucí politickou kariéru. Svůj majetek rozšířil v polovině třetího desetiletí 17. století o panství Žleby, které získal roku 1615

---

[137] TAMTÉŽ, s. 32; *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku IV*, Praha 1985, s. 200.
[138] D. KLÍMA, *Czernínové z Chudenic a jejich panská sídla*, České památky 12, 2001, s. 19.
[139] A. SEDLÁČEK, *Hrady IX*, s. 32.
[140] S. NOVÁKOVÁ, *Příspěvek k dějinám panství Chudenice*, in: V. Malát – M. Froyda (edd.), Chudenice: archeologie, dějiny, současnost, Praha 1992, s. 17.
[141] A. SEDLÁČEK, *Hrady IX*, s. 32.
[142] Š. KONČAL, *Černínové z Chudenic a jejich sídla v západních Čechách v 17. století*, České Budějovice 2022 (= Bakalářská práce Historického ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích), s. 18.
[143] Z. KALISTA, *Mládí*, s. 32.

za 120 000 kop míšeňských grošů od Václava Chotouchovského z Nobovid, jenž se mimo jiné zapojil rovněž do stavovského povstání, ale na jeho počátku zemřel.[144]

Heřmanova politická a majetková hvězdná hodina nastala po bitvě na Bílé hoře. Díky svým schopnostem a podnikavosti dokázal využít ohromných majetkových přesunů souvisejících s konfiskacemi majetku odbojných stavů. Intenzivními nákupy konfiskovaného majetku zaručil sobě a svým nástupcům vzestup mezi nejmocnější rody Království českého.[145] Jeho první pobělohorské akvizice jsou spojeny s rokem 1622, kdy získal za 98 000 kop míšeňských grošů panství Petrohrad[146] spolu se statky Soseň a Pšovlky, jež byly zkonfiskovány Jaroslavu Libštejnskému z Kolovrat.[147] Téhož roku ještě koupil statek Žihle, nacházející se v blízkosti Petrohradu a patřící původně rytíři Jiřímu Chotkovi z Chockova.[148]

Ačkoli se Heřmanovi podařilo v řadě případů snížit cenu požadovanou císařskou komorou, neměl vždy k dispozici dostatečné množství finančních prostředků, a proto se musel i některého majetku vzdát. To byl případ již zmiňovaného panství Žleby, kterého se zbavil, aby mohl zakoupit majetky zabavené povstaleckému generálovi Linhartovi Colonovi z Felsu. Konkrétně šlo o statky Kysíbl, Andělská Hora, Bochov a Čenov, jejichž cena se vyšplhala na téměř 100 000 kop míšeňských grošů. To bylo zjevně nad Černínovy možnosti, a proto akceptoval úhradu části sumy vzdáním se žlebského panství.[149] Podle všeho se však nejednalo o adekvátní řešení, neboť v roce 1624 získal dočasně od města Rakovník vesnici Senomaty jako náhradu za škodu způsobenou při uvedené transakci.[150] V roce 1623 se doména Heřmana

---

[144] T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, Praha 1882-1883, s 220. Z novějších prací k dějinám pobělohorských konfiskací v obecné rovině nově J. HRBEK, *Mezi mírností a spravedlností. Vláda Ferdinanda II. v Čechách v prvních letech po bělohorské bitvě*, Opera historica 22, 2021, s. 216-236; T. KNOZ, *Pobělohorské konfiskace: moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty*, Brno 2006; TÝŽ, *Finanční aspekty pobělohorských konfiskací*, Český časopis historický 100, 2002, s. 774-814; P. ČORNEJ, *Vliv pobělohorských konfiskací na skladbu feudální třídy*, in: J. Petráň (ed.), Proměny feudální třídy v Čechách v pozdním feudalismu, Praha 1976 (= Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 1, Studia historica 14), s. 165-194.

[145] Z. HOJDA a kol. (edd.), *Heřman Jakub Černín I*, s. 36-38.

[146] K Petrohradu za vlády Černínů především z kulturně historického hlediska srov. M. ŠANTRŮČKOVÁ, *Komponovaná krajina v okolí Petrohradu na Jesenicku*, Rakovnický historický sborník 17, č. 2, 2020 s. 25-47.

[147] T. V. BÍLEK, *Dějiny*, s. 284-285. Ve skutečnosti získal již o rok dříve jako zástavu panství Falknov, původně patřící Janu Albínu Šlikovi, ale vzdal se ho pro jeho velké zdevastování. TAMTÉŽ, s. 601.

[148] TAMTÉŽ, s. 208.

[149] TAMTÉŽ, s. 100.

[150] TAMTÉŽ, s. 1199.

Černína rozrostla o statek Krty, původně državu Jindřicha Štampacha ze Štampachu, za nějž bylo nutné zaplatit téměř 9 200 kop míšeňských grošů.[151]

K dalším nákupům se Černín odhodlal až na konci dvacátých a v polovině třicátých let 17. století. Řada z nich byla spojena s rokem 1628. Tehdy zakoupil statek Sedčice od Kateřiny Kaplířové ze Sulevic, vdovy po Asmanu Štampachovi, jež se z konfesních důvodů rozhodla prodat svůj majetek v Království českém a odejít do emigrace. Sedčice byly později přičleněny k panství Krásný Dvůr.[152] Podobným způsobem se do černínských rukou dostal statek Kamýk za částku 29 000 kop míšeňských grošů, protože jeho držitel Jan Jiří Kamýcký ze Lstiboře byl nucen opustit české země.[153] Třetí velkou akvizicí se stalo panství Milíčeves, jež musel prodat Maxmilián Krakovský z Kolovrat, aby uhradil pokutu za účast ve stavovském povstání.[154] V roce 1630 zakoupil Heřman Jakub Černín statek Vroutek, toho času konfiskát po Oldřichu Hrobčiském. Vynaložil za něj 30 000 kop míšeňských grošů a posléze ho připojil k panství Krásný Dvůr.[155]

Poslední velké rozšiřování černínského majetku se odehrálo po likvidaci Albrechta z Valdštejna, když byly konfiskovány statky generalissima i jeho spojenců. V této konfiskační vlně získal Heřman Jakub panství Nejdek, jež původně patřilo Colonům z Felsu, ale ve dvacátých letech se dostalo do držení Albrechta z Valdštejna.[156] Téměř současně uplatnil Černín v roce 1636 také nárok své manželky Anny Salomeny, vdovy po Kryštofovi Harantovi z Polžic a Bezdružic, na podíl na panství Pecka, jehož se rovněž zmocnil Valdštejn.[157] Celkově získali Černínové v rámci pobělohorských konfiskací majetek v hodnotě téměř 602 000 zlatých.[158]

V roce 1637 realizoval Heřman Černín další důležitou koupi, když za 160 000 kop míšeňských grošů získal panství Kost od Václava Eusebia z Lobkovic. Jednalo se o jedno z nejvýnosnějších panství v Boleslavském kraji a pro Černíny znamenalo rozšíření vlivu do další části Království českého, v němž jim dosud chyběla adekvátní majetková základna.[159]

---

[151] TAMTÉŽ, s. 620.
[152] *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III*, Praha 1984, s. 393.
[153] T. V. BÍLEK, *Dějiny*, s. 227.
[154] *Hrady III,* s. 416.
[155] T. V. BÍLEK, *Dějiny*, s. 189.
[156] TAMTÉŽ, s. 97.
[157] TAMTÉŽ, s. 137-138.
[158] TAMTÉŽ, s. CXXIX.
[159] J. PEKAŘ, *Kniha*, s. 15; *Hrady III*, s. 218.

V roce 1639 se Heřmanovi podařilo rozšířit svůj územní vliv i mimo hranice Království českého, když získal panství Schmiedeberg ve Slezsku.[160] Tento rok byl současně pro černínský rod mimořádně důležitý, protože jim císař Ferdinand III. povolil zřízení fideikomisu, což mělo zabránit rozpadu rodinné domény.[161] Černínský fideikomis zahrnoval v době svého ustanovení panství a statky Petrohrad, Pšovlky, Soseň, Krty, Andělskou Horu, Kysíbl, Šenov, Bochov, Přehořov, Sedčice, Milčeves, Vroutek, Nejdek, Kost, Žihle, Schmiedeberg a tři domy v Praze, konkrétně na Starém Městě pražském, Novém Městě pražském a na Malé Straně, spolu s několika jmenovitě určenými klenoty.[162]

Poslední majetkové zisky se Heřmanu Černínovi podařily na konci života na přelomu čtyřicátých a padesátých let 17. století. Jednalo se především o panství Krásný Dvůr v Žateckém kraji, jež odkoupil v roce 1649 od Václava Michny z Vacínova.[163] O rok později následovala koupě Kosmonos od Marie Ester z Huischinu[164] a v roce 1651 získal od Karla Ferdinanda z Valdštejna panství Vinoř.[165]

Na konci života Heřmana Černína je možné vypozorovat jasnou expanzi vlivu této šlechtické rodiny z její kolébky v Plzeňském kraji. Promyšleným zakupováním pozemkových držav se Černínové uchytili v tehdejším Čáslavském, Žateckém a Boleslavském kraji. Heřman díky tomu položil základ dominia, na nějž mohli úspěšně navázat jeho nástupci.

Humprecht Jan prostřednictvím nákupů panství pronikl alespoň dočasně na jih Čech, když v roce 1664 zakoupil Pluhův Žďár, o čtyři roky později Landštejn v Bechyňském kraji a roku 1675 Lnáře v Prácheňském kraji. Jednalo se s největší pravděpodobností o snahu majetkově zabezpečit Humprechtova druhorozeného syna Tomáše Zachea, který neměl nárok na fideikomis, jenž měl připadnout jeho staršímu bratrovi Heřmanu Jakubovi.[166]

---

[160] K. TŘÍSKA, *Vývoj Černínské ústřední správy*, s. 364.

[161] K problematice fideikomisů nejnověji P. KOBLASA, *Reálné fideikomisy aristokratických rodin v Českém království a ve střední Evropě*, Praha 2025; TÝŽ, *Příspěvek k dějinám fideikomisního panství Duchcov*, Zprávy a studie Regionálního muzea v Teplicích 27, 2008, s. 133-140. Ze starších prací především V. URFUS, *Rodinný fideikomis v Čechách*, Sborník historický 9, 1962, s. 193-238; Jan KAPRAS, *Velkostatky a fideikomisy v českém státě.* Právnické listy 19, 1918, s. 32-34, 48-53, 65-72, 118-128.

[162] F. TISCHER, *Heřman hr. Černín z Chudenic*, s. 284-301. K pražským domům více Z. HOJDA a kol. (edd.), *Heřman Jakub Černín I*, s. 36-37.

[163] A. SEDLÁČEK, *Hrady XIV*, s. 350.

[164] A. SEDLÁČEK, *Hrady X*, s. 221.

[165] A. SEDLÁČEK, *Hrady XV*, s. 176.

[166] *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku V*, Praha 1986, s. 118 a 153; R. ŠIMŮNEK, *Obraz šlechtického panství v Čechách 1500-1750*, Praha 2018, s. 446.

Pozoruhodným počinem Humprechta Jan byla rovněž koupě Chudenic, které vlastnili příslušníci stejnojmenné větve rodu. Protože však na rozdíl od nedrahovické větve, z níž pocházel Humprecht Jan, prodělávala chudenická větev postupný úpadek, rozhodl se tento šlechtic zachránit toto klíčové panství a zdejší sídlo, podle něhož se rod nazýval. Kromě této nemateriální stránky pravděpodobně ovlivnila koupi i strategická pozice Chudenic na spojnici mezi Prahou a západočeskou základnou rodu.[167]

S osobou Humprechta Jana se však pojí především stavební činnost, ať již na jednotlivých panstvích, nebo v centrech monarchie. Výše zmíněný pobyt v Itálii ho pravděpodobně inspiroval ke stavbě barokního loveckého zámku Humprecht na panství Kost. Velkou pozornost věnoval Humprecht Jan rovněž zvelebení své rezidence na panství Kosmonosy, kde kromě rekonstrukce vlastního zámku nechal postavit také nový kostel a zvonici. Nejpůsobivější doklad jeho uměnímilovnosti však bezpochyby představuje rodový palác v Praze, jehož dostavby se však již nedožil.[168]

Nejstarší syn Humprechta Jana Heřman Jakub navázal v rozšiřování rodového majetku na tradice obou svých předchůdců. S jeho vládou jsou spojeny především zisky dvou velkých domén – Mělníka a Jindřichova Hradce.[169] Protože okolnostem převzetí a roli jindřichohradeckého panství jsou věnovány příslušné časti této disertační práce, soustředí se na tomto místě pozornost právě na panství Mělník. To se v rukou Černínů ocitlo jako zástavní zboží již v roce 1646 za vlády Heřmana Černína. Zástavu tehdy učinil císař Ferdinand III. na 95 000 zlatých. Heřman Jakub se rozhodl změnit strategii a v roce 1687 mělnické panství odkoupil. Na zdejším sídle poté relativně často pobýval a v souvislosti s tématem této práce je dobré poznamenat, že na Mělníku v letech 1694-1704 sídlily ústřední správní instituce celého černínského dominia, jež se posléze přestěhovaly do nově zbudovaného pražského paláce.[170]

Mezi další majetkové zisky se řadil středočeský statek Cvrčkovice se dvěma vesnicemi a dalšími hospodářskými objekty. Vše bylo posléze začleněno do panství Vinoř, které hrálo jako zásobovací zázemí pražské rezidence stále důležitější roli. Stejně jako jeho předchůdce

---

[167] K této záležitosti podrobně Š. KONČAL, *Černínové*, s. 37-40.

[168] Ke stavebním aktivitám Humprechta Jana Černína srov. Z. HOJDA a kol. (edd.), *Heřman Jakub Černín I*, s. 58-64. K černínskému paláci a jeho využívání více V. LORENC – K. TŘÍSKA, *Černínský palác*, s 36-51.

[169] K panství Mělník především P. KOPIČKA, *Správa velkostatku Mělník v 16. až 20. století. Diplomatická studie z dějin patrimoniální a hospodářské správy*, Porta Bohemica 2, 2003, s. 24-78.

[170] Z. HOJDA a kol. (edd.), *Heřman Jakub Černín I*, s. 90-91.

Humprecht Jan odkoupil od svých chudších příbuzných Chudenice, učinil Heřman Jakub podobnou věc s panstvím Švihov.[171]

Úmrtím Heřmana Jakuba se však situace zásadně změnila. Vzhledem k mládí jeho syna Františka Josefa nastoupila poručnická vláda, jež nebyla schopná dostát potřebným nárokům a mnohdy se podvolovala více či méně důraznému nátlaku ze strany císaře a jeho okolí, což již bylo objasněno v předchozí kapitole. Během poručnické vlády sice docházelo k drobnějším nákupům statků na Chudenicku, ale jednalo se spíše o záležitost prestiže než smysluplného hospodářského plánu.[172] Co se týče samotného Františka Josefa Černína, jeho největším akvizičním počinem byla koupě panství Lysá nad Labem. Aleš Valenta v této souvislosti vyslovil domněnku, že některé další koupě mohly být chápány spíše jako finanční výpomoc, například koupě Mitrovic od hraběte Vratislava.[173]

Černínova situace se postupem času natolik zhoršila, že musel dokonce požádat císaře Karla VI. o změny v rodinném fideikomisu. Jejich účelem bylo vyvázat z něj určité majetky, jež by následně byly použity na umoření dluhů. Tato procedura byla po řadě průtahů schválena krátce před smrtí Františka Josefa v březnu 1733. Z fideikomisu byla alodována panství Kost, Kosmonosy, Vinoř, Kysíbl a Nejdek, stejně jako statky Kbely a Satalice, na druhou stranu se jeho součástí stala například panství Jindřichův Hradec, Chudenice nebo Švihov.[174]

Územní a majetkový vývoj černínského dominia názorně ukazuje možnosti, jaké se šlechtickému rodu v pobělohorské době nabízely pro vzestup. Současně ale zachycuje i hrozby a rizika, která s tímto vzestupem úzce souvisela. Pro předkládanou práci je podstatné, že se zaměřuje na období, kdy bylo dominium na vrcholu, ale již nastával jeho stále se zrychlující úpadek.

2.4 Jindřichohradecké panství v 17. a na počátku 18. století

Jihočeské panství Jindřichův Hradec vystřídalo do konce 17. století držitele ze tří vlivných šlechtických rodů. Do počátku 17. století ho vlastnili páni z Hradce, které následně vystřídali Slavatové z Chlumu a Košumberka, a na konci téhož století se država ocitla v rukou Černínů z Chudenic.

---

[171] TAMTÉŽ, s. 89.
[172] A. VALENTA, *Lesk*, s. 159; P. VOKÁČOVÁ, *Příběhy*, s. 416.
[173] A. VALENTA, *Lesk*, s. 161.
[174] TAMTÉŽ, s. 167-168. Všechna alodovaná panství byla v letech 1734-1740 rozprodána.

Období, po něž jednotlivé rody Jindřichův Hradec vlastnily, nejsou z hlediska historického bádání prozkoumány rovnoměrně. Velká pozornost byla v souladu s dlouhodobým směřováním české historické vědy věnována především pánům z Hradce v 16. a na počátku 17. století.[175] Jindřichohradeckému panství v době vlády Slavatů se stalo badatelským objektem Josefa Hrdličky, který k tomuto tématu na základě pečlivého archivního výzkumu publikoval velké množství prací a přinesl řadu podstatných zjištění.[176] Vláda Černínů zůstává v současnosti

---

[175] První důležité impulzy pro moderní bádání srov. F. KAVKA, *Zlatý věk*. V souhrnném pohledu především V. BŮŽEK (ed.), Poslední páni z Hradce, V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA a kol., *Dvory velmožů*. Kromě historiografie z jihočeského okruhu srov. dále V. LEDVINKA, *Na okraj rodových vztahů mezi posledními Rožmberky a pány z Hradce*, in: J. Mikulec – M. Polívka (edd.), Per saecula ad tempora nostra. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka I, Praha 2007, s. 377-387; TÝŽ, *Rezidence a dvůr Zachariáše z Hradce v Telči (1550-1589)*, in: V. Bůžek (ed.), Život, s. 199-213; TÝŽ, *Rezidence feudálního velmože v předbělohorské Praze. Pražské sídlo pánů z Hradce ve 2. polovině 16. století*, Documenta Pragensia 9, 1991, s. 113-134; TÝŽ, *Adam II. z Hradce a poslední páni z Hradce v ekonomice, kultuře a politice 16. století*, in: V. Bůžek (ed.), Poslední páni z Hradce, s. 7-32, TÝŽ, *Rezidenční města pánů z Hradce v 16. a na počátku 17. století. Poznámky ke vztahům šlechtického a měšťanského prostředí v epoše renesance*, in: M. Kokojanová (ed.), Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.-18. století), Brno-Prostějov 1997, s. 119-134; TÝŽ, Item poddané své spravedlivě chrániti, opatrovati a spravovati máme. *K vývoji sociálních a náboženských poměrů na dominiu pánů z Hradce mezi lety 1547 a 1627*, in: J. Pánek – M. Polívka (edd.), Husitství – reformace – renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela III, Praha 1994, s. 815-830; TÝŽ, *Dům pánů z Hradce pod Stupni. Příspěvek k poznání geneze a funkcí renesančního šlechtického paláce v Praze*, Folia historica Bohemica 10, 1986, s. 269-316.

[176] S ohledem na zkoumané téma především J. HRDLIČKA, *Herrschaftliche Amtsträger als Klienten und Patrone im frühneuzeitlichen Böhmen? Kommunikation im Dominium der Herren von Neuhaus, Slawata und Tschernins (1550-1730)*, in: S. Brakensiek – H. Wunder (edd.), Ergebene Diener, s. 145-163. Dále pak TÝŽ, *Víra a moc. Politika, komunikace a protireformace v předmoderním městě (Jindřichův Hradec 1590-1630)*, České Budějovice 2013; TÝŽ, *Gegenreformation und lokale Adelsherrschaft in Neuhaus in Südböhmen. Von den Herren von Neuhaus bis zu Wilhelm Slavata, Opfer des Prager Fenstersturzes*, Historisches Jahrbuch 132, 2012, s. 220-248; TÝŽ, *Selbstverwaltung unter adeliger Herrschaft: Die Stadt Jindřichův Hradec (Neuhaus) nach der Revolte gegen Wilhelm Slavata (1620-1626)*, in: S. Haas – M. Hengerer (edd.), Im Schatten der Macht. Kommunikationskulturen in Politik und Verwaltung 1600-1950, Frankfurt-New York 2008, s. 51-74. TÝŽ, *Mezi ctí a normou. Ke kultuře služby slavatovských hejtmanů okolo roku 1630*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740), České Budějovice 2006 (= Opera historica 11), s. 347-373.TÝŽ, *Deníkové záznamy jindřichohradeckého měšťana Jiříka Pavlovského z počátku 17. století*, Jihočeský sborník historický 72, 2003, s. 137-174; TÝŽ, *Konflikt jindřichohradeckých měšťanů s Vilémem Slavatou v pamětech Jiříka ze Kře*, Jihočeský sborník historický 69-70, 2000-2001, s. 188-208. Další zajímavé příspěvky k dějinám Slavatů srov. P. MAŤA, *Zrození tradice. Slavatovské vyústění rožmberského a hradeckého odkazu*, in: V. Bůžek (ed.), Poslední páni z Hradce, České Budějovice 1998, (= Opera historica 6), s. 513-552; TÝŽ, *Leopold I. a poslední Slavata. K osobní korespondenci panovníků raného novověku*, in: I. Hlaváček a kol. (edd.), Facta probant homines. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. Dr. Zdeňky Hledíkové, Praha 1998, s. 245-257; J. KUBEŠ, *Sídla Jana Jiřího Jáchyma hraběte Slavaty z Chlumu a Košumberka (1634/1687)*

zatím nejméně probádanou periodou, kterou se kromě výše uvedených monografií zabývalo dosud pouze několik dílčích studií, které byly citovány již dříve, případně budou zmíněny v následujícím textu. Rovněž tak chybí moderně koncipovaná publikace zachycující dějiny města Jindřichův Hradec. Stále je tudíž využívána prvorepubliková práce Františka Teplého, případně menší studie regionálních badatelů.[177]

Jindřichohradecké panství patřilo již v 16. a 17. století mezi důležité pozemkové državy. To platilo i o samotném městě Jindřichův Hradec, jež se svými více než 2 000 obyvateli náleželo na počátku 17. století mezi nejlidnatější vrchnostenská města v Království českém.[178] Ve stejném období bylo na daném panství evidováno více než 1 500 držitelů poddanských hospodářství.[179]

Na počátku slavatovské éry tvořila podle urbáře z roku 1613 jindřichohradecké panství města Jindřichův Hradec a Počátky spolu s 29 vesnicemi. Náležely k němu dále inkorporované statky Kardašova Řečice, Žirovnice a Stráž nad Nežárkou s městečky Strmilov a Kunžak, která spolu s devíti vesnicemi patřila původně k panství Telč. Kromě majetku v držení poddaných se na panství nacházely také hospodářské podniky ve vrchnostenské režii. Šlo o poplužní dvory, jichž bylo v polovině 17. století na výše uvedeném území celkem deset, dále pak o mlýny, rybníky, lesy, ovčíny, zahrady a v neposlední řadě i o pivovary. Na tomto místě je nutno podotknout, že v geografickém rámci jindřichohradeckého panství se nacházely rovněž majetky

---

v proměně, Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities 9, 2003, s. 55-87; TÝŽ, *Vilém Slavata a jeho hejtmani. K anatomii prestiže raně novověké šlechty*, Historický obzor 12, 2001, s. 70-75; S. ŘEŘICHOVÁ, *Franziska von Meggau, verehelichte Slawata (1610-1676). Ein Beitrag zur Adelsgeschichte Böhmens und Österreichs im 17. Jahrhundert*, Mitteilungen des oberösterreichischen Landesarchivs 18, 1996, s. 361-383.

Ze starších prací F. TISCHER, *Životopis Jana Karla Joachyma hraběte Slavaty z Chlumu a Košumberka*, Ohlas od Nežárky ze dne 2. a 9. 12. 1871.

[177] Pro zkoumané období především F. TEPLÝ, *Dějiny města Jindřichova Hradce* I/4, Jindřichův Hradec 1935. Dále TÝŽ, *Slavatovské palatináty*, Český časopis historický 30, 1924, s. 470-501; TÝŽ, *Po stopách jindřichohradeckých rodin šlechtických a erbovních*, Časopis společnosti přátel starožitností českých 32, 1924, s.120-128; F. TISCHER, *Purkrabí, hejtmani a vrchní na Hradci*, Ohlasy od Nežárky 27, 1897, s. 10, 27-28, 46-47, 57-58, 111-112, 121-122, 142, 217-218, 243-244, 261-262, 277-278.; S. CLAUDIUS, *Geschichte der Stadt Neuhaus*, Neuhaus 1850; J. ORTH, *Nástin historicko-kulturního obrazu Jindřichova Hradce od r. 1618 až do sklonku minulého století*, Jindřichův Hradec 1883; F. RULL, *Monografie města Hradce Jindřichova*, Jindřichův Hradec 1875.

[178] V. LEDVINKA, *Poddanská města a městečka na panstvích jihočeských Vítkovců v 16. a na počátku 17. století*, in: M. Macková (ed.), Poddanská města, s. 173-183; E. MAUR, *Urbanizace Čech v raném novověku*, Historická demografie 25, 2001, s. 5-64.

[179] V. LEDVINKA, *Feudální velkostatek a poddanská města v předbělohorských Čechách*, in J. Pánek (ed.), Česká města v 16.-18. století, Praha 1991, s. 95-120, zde 106-107.

dalších držitelů, ať už se jednalo o samotné město Jindřichův Hradec, či církevní instituce (fara, špitál, církevní řády, zejména pak jezuité).[180]

Významný pramen, který nabízí pohled na ekonomickou stránku jindřichohradeckého panství, představuje berní rula z roku 1654, zaznamenávající stav za vlády Adama Pavla Slavaty z Chlumu a Košumberka (1604-1657).[181] Jsou v ní zachyceni jednotliví osedlí podle místa, kde drželi své zdroje obživy, které se následně dělily na obdělávanou půdu a lesy, chovaná domácí zvířata, případně provozované živnosti. Berní rula však nezahrnuje půdu patřící vrchnosti, stejně jako další vrchnostenské hospodářské podniky (pivovary, ovčíny apod.). Panství jako takové v tuto dobu tvořila dvě města (Jindřichův Hradec a Počátky), pět městeček (Žirovnice, Kardašova Řečice, Deštná, Kunžak a Strmilov) a 96 vesnic včetně těch, jež byly ve vlastnictví více vrchností. Celkově zde bylo evidováno téměř 2 600 hospodářů se statusem sedláků, chalupníků a zahradníků. Vizitační komise na závěr svého zhodnocení konstatovala, že počet osedlých na jindřichohradeckém panství přibližně odpovídal stavu z roku 1615, v němž však byla součástí posuzovaného celku rovněž panství Telč a Stráž nad Nežárkou. Za zmínku rozhodně stojí, že ačkoli vizitátoři upozorňovali na relativně nízké příjmy z vlastního obdělávání půdy, zároveň zdůraznili, že si místní chybějící příjmy z rostlinné výroby kompenzují například různými obchody, předením, chovem dobytka či dodávkami palivového dříví do měst. Město Jindřichův Hradec, jež představovalo správní centrum panství, obývalo podle berní ruly 405 hospodářů. Komise nicméně shledala nadhodnocený počet chalupníků a zahradníků, způsobený údajně špatným pochopením přiznávací povinnosti v roce 1651. Na druhou stranu město disponovalo dvěma vlastními hospodářskými dvory, dvěma mlýny, několika rybníky a samozřejmě řemesly a obchodem. V neposlední řadě mělo svůj význam rozšířené šenkovní právo, které umožňovalo výrobu alkoholu.

Pro jindřichohradecké panství se dochovala také česky psaná kniha se záznamy o revizitaci berní ruly ze září roku 1668, a sice ve dvou exemplářích. Starší pochází z uvedeného roku a po formální stránce do značné míry kopíruje strukturu berní ruly, přičemž porovnává stav zachycený v letech 1654 a 1668.[182] Oproti ní se zde však objevuje několik odlišností. V první řadě zde nejsou uvedena výše zmíněná města a městečka a také některé vsi jsou řazeny

---

[180] J. HRDLIČKA, *Víra a moc*, s. 57-61.

[181] I. ČADKOVÁ – M. ZAHRADNÍKOVÁ (edd.), *Berní rula 4, Kraj bechyňský I*, Praha 2013, s. 172-266. Vesnice spadající pod Město Jindřichův Hradec viz TYTÉŽ, *Berní rula 7, Kraj Bechyňský III*, Praha 2017, s. 1305-1310.

[182] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Rodinný archiv Slavatů z Chlumu a Košumberka, inv. č. 214, kniha 57.

podle rycht, mezi něž patřily mimo jiné Buk, Jarošov nebo Bednárec. Celkem jich tento soupis obsahuje padesát. Z hlediska hospodářské struktury nedošlo v lokalitách, jejichž charakteristiky zahrnuje berní rula i její revizitace, k výraznějším změnám. Informační hodnotu studovaného pramene bohužel snižuje absence údajů k městům a městečkům, stejně jako shrnujícího komentáře revizitační komise, jaký obsahovala samotná berní rula. Revizitace nacházela své využití ještě o necelých třicet let později, protože v archivu velkostatku se dochoval její opis ze září 1693.[183] S velkou pravděpodobností sloužil jako podklad při dělení slavatovského majetku mezi jeho dědičky. Oproti předloze však došlo k dílčím změnám. Do evidence bylo znovu přidáno město Jindřichův Hradec, změnilo se pořadí vsí a opět, stejně jako v berní rule, chybělo členění na rychty. V závěru jsou navíc zmínky o přepočtech osedlých z roku 1683, resp. 1684. V této době mohlo mít podle Františka Teplého panství Jindřichův Hradec cenu přibližně 650 000 zlatých.[184]

O situaci na panství za vlády Černínů podává nejzevrubnější informace německy psaný urbář z roku 1728.[185] Obsahuje charakteristiku města Jindřichova Hradce a dalších aglomerací, které panství zahrnovalo. Konkrétně se jednalo o městečko Číměř a vesnice, jež vedle samostatných obcí Děbolín, Roseč, Ratiboř, Studnice, Lodhéřov, Nejdek, Německá (dnes Horní) Radouň, Rodvínov, Malý Ratmírov a Velký Ratmírov spadaly pod devět rychet: Sedlo (Krampachy, Senotín, Vyšpachy), Jarošov nad Nežárkou (Nekrasín, Rosička, Matějovec, Kruplov), Bednárec (Bednáreček, Kamenný Malíkov), Oldřiš (Blažejov, Mutyněves, Dvoreček), Otín (Jindřiš, Hrutkov, Hospříz, Malý Ratmírov), Lásenice (Dolní Lhota, Horní Lhota, Dvorce, Dolní Žďár), Políkno (Hatín, Stejka, Polště), Buk (Matná, Horní Žďár) a Pěna (Německý Malíkov, Horní Pěna, Dolní Pěna, Kačlehy). Kromě toho vsi Okrouhlá Radouň, Dobrá Voda, Lodhéřov a Dolní Skrýchov patřily pod svrchovanost jindřichohradeckého špitálu svatého Jana. Naopak pod správu statku ve Stráži nad Nežárkou patřilo dalších šest vesnic, a sice Plavsko, Vydří, Příbraz, Libořezy, Mníšek a Pístina.

---

[183] TAMTÉŽ, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 108.

[184] F. TEPLÝ, *Dějiny* I/4, s. 9-11, bohužel bez udání odpovídajícího pramene.

[185] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 338, sign. VI Gb, kniha 338. Na rozdíl od výše citovaného slavatovského urbáře není tento mladší urbář zachycen v soupisu, který sestavil tým pod vedením Adolfa Kalného v sedmdesátých letech 20. století. Možný důvod představuje skutečnost, že z archivních fondů uložených na tehdejším jindřichohradeckém pracovišti Státního oblastního archivu v Třeboni byly využity pouze Rodinné archivy pánů z Hradce a Slavatů z Chlumu a Košumberka a Černínská ústřední správa. A. KALNÝ a kol., *Soupis urbářů jihočeských archivů 1378-1773 I*, České Budějovice 1976, s. 2.

Z výše uvedených lokalit, jež byly v době pánů z Hradce a Slavatů postupně přičleněny k jindřichohradeckému panství, však tento urbář zmiňuje pouze Stráž nad Nežárkou. Statek připadl v rámci dělení slavatovského majetku v letech 1691-1693 spolu s Počátkami a Žirovnicí sestře Jana Jiřího Jáchyma Slavaty Anně Lucii a Adolfu Vratislavovi ze Šternberka.[186] V roce 1715 zakoupili Stráž nad Nežárkou poručníci nezletilého Františka Josefa Černína a inkorporovali ji do panství Jindřichův Hradec, v jehož rámci však měla zvláštní postavení včetně samostatného správce.[187] Kardašovu Řečici zdědili Marie Markéta Slavatová a její manžel Jan Zikmund z Götzu, zatímco Kunžak přešel do vlastnictví její sestry Marie Barbory, provdané za Kryštofa Filipa z Lichtenštejna-Castelcornu.[188]

Úvodní část urbáře je věnována charakteristice církevní správy na panství. Tu mělo na starost celkem osm světských kněží, z nichž čtyři sídlili přímo v Jindřichově Hradci. Obhospodařovali sedm farních kostelů – jindřichohradecký proboštský chrám Nanebevzetí Panny Marie a dále svatostánky v Horní Pěně, Jarošově nad Nežárkou, Lodhéřově a Stráži nad Nežárkou. Podle urbáře měli duchovní správci rovněž nárok na platy z vybraných vesnic. Text ovšem nezmiňuje počet duchovních v případě kostela sv. Máří Magdalény spravovaného jezuity či sv. Kateřiny spravovaného františkány; uvádí pouze strohé údaje jako „*jezuité*“, případně „*františkáni*“. Na jindřichohradeckém panství se nacházelo ještě dalších 15 filiálních kostelů a kaplí, z nichž osm spadalo pod Tovaryšstvo Ježíšovo, zbytek pod neřádové duchovenstvo.

Struktura černínského urbáře se výrazně liší od popisu zanechaného berní rulou, resp. její revizitací, přesto z něj lze získat určitý obraz. Ve sledovaném období žilo na celém panství včetně Stráže nad Nežárkou celkem 491 registrovaných osob, na nichž spočívala povinnost platit daně. K nim se připočítávalo dalších 1 773 osob, které žily v jejich domácnostech. Pro samotné město údaj o celkovém počtu obyvatel chybí, urbář zmiňuje pouze 120 daňových poplatníků. Jedná se o pokles oproti stavu z roku 1613, kdy tentýž druh pramene uváděl dohromady 166 poplatníků.[189] Hlavní příčinu tohoto stavu lze spatřovat v úbytku obyvatelstva vyvolaného třicetiletou válkou a případně dalšími konflikty na přelomu 17. a 18. století. Mezi

---

[186] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Černínská ústřední správa, nesign. (dělení slavatovského majetku).

[187] P. VOKÁČOVÁ, *Příběhy*, s. 416.

[188] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Černínská ústřední správa, nesign. (dělení slavatovského majetku).

[189] J. HRDLIČKA, *Víra a moc*, s. 61.

obce s největším počtem obyvatel patřily dále například Německá Radouň (15 poplatníků) nebo Lodhéřov (13 poplatníků).

Co se týče ekonomické struktury, bylo hospodářství na jindřichohradeckém panství zaměřeno především na pěstování obilí, ale nechyběly ani další hospodářské provozy, z nichž řada byla v režii černínské vrchnosti. Nacházelo se zde celkem 41 mlýnů na obilí, přičemž pět z nich bylo vrchnostenských: dva přímo v Jindřichově Hradci, další dva na statku Stráž nad Nežárkou a zbývající v Horním Žďáru. Ostatní mlýny se zpravidla nacházely po jednom v určitých sídlech, ovšem v Číměři, Lásenici a Horní Lhotě stály dokonce dva. K lisování oleje sloužilo 18 mlýnů, avšak žádný nebyl v přímém držení Černínů. Ti naopak provozovali čtyři vodní pily z celkových jednadvaceti – v Jindřichově Hradci, Horní Lhotě, Stráži nad Nežárkou a Nedvězí. Na panství se dále nacházelo například 85 hostinců. Nejvíce jich pochopitelně bylo v Jindřichově Hradci, konkrétně 34, až s velkým odstupem následovala Stráž nad Nežárkou s devíti pohostinstvími.

Příjmy vrchnosti se odvíjely především z dědičných platů vycházejících z držby statků a půdy, nechyběly však ani další poplatky, například za využívání pastvin, chov dobytka, sekání trávy či lov zajíců. Zvláštní platby byly rovněž uvaleny na řemeslnické cechy. Naturální odvody se vztahovaly na drůbež a vejce, přičemž je bylo možné nahradit peněžními platbami.

Podnikání vrchnosti ve vlastní režii nezůstalo omezeno pouze na výše zmíněné mlýny a řemeslné provozy, ale promítlo se i přímo do zemědělské výroby. Také zde došlo ke změnám v množství a struktuře oproti situaci v polovině 17. století, kdy se na jindřichohradeckém panství nacházelo celkem deset poplužních dvorů, z tohoto po jednom v Kardašově Řečici, Žirovnici a Stráži nad Nežárkou.[190] Na konci dvacátých let 18. století se jejich počet zvýšil na jedenáct, přičemž jich devět leželo přímo na jindřichohradeckém panství, konkrétně Lišný, Kuchyňský, Traminár, Nový, Drahýška, Hospříz, Zadní, Holná a Jemčina, zatímco dva další se nacházely v rámci statku Stráž nad Nežárkou (jeden přímo ve Stráži, druhý v Nedvězí).

Jednalo se o víceúčelová zařízení, jež se podle možností věnovala živočišné i rostlinné výrobě, zejména pěstování obilí, zahradnictví a ovocnářství, či dokonce pěstování chmele, což byl případ Lišného, Holné a Stráže nad Nežárkou. Poplužní dvory nezanedbávaly ani živočišnou výrobu. Dohromady se v nich na konci dvacátých let 18. století chovalo 36 koní, 170 kusů hovězího dobytka, 56 prasat a 341 kusů drůbeže. K poplužním dvorům se podle urbáře řadily také podniky určené k chovu ovcí, konkrétně ovčíny v Lásenici a na dvoře Lišný

[190] TAMTÉŽ, s. 57.

u Stráže nad Nežárkou, a objekty specializované na chov beranů v Hostějovsi a Lodhéřově. Všechna čtyři místa pojala dohromady 1200 ovcí a stejný počet beranů.

Na jindřichohradeckém panství nechyběly ani rybníky určené primárně k chovu kaprů. Urbář uvádí celkem 70 rybníků, z toho 13 třecích a 34 výtažných. Mezi nejvýnosnější se řadily rybníky v Holné, Otíně a Matné s výnosy mezi 200-300 kopami kaprů.

Během vlády Františka Josefa Černína, z níž analyzovaný urbář pochází, se roční výnos všech černínských panství pohyboval kolem 150 000 zlatých.[191] Z dostupných údajů lze usuzovat, že jindřichohradecké panství pokračovalo v modernizačním trendu zahájeném ve druhé polovině 16. století pány z Hradce. Přestože v urbáři chybí zmínky o pivovarnictví, jiné dochované prameny potvrzují, že se i toto odvětví těšilo značnému zájmu vrchnosti, která si byla vědoma jeho lukrativnosti.[192] Struktura hospodářství naznačuje, že ačkoli tradiční platy od poddaných zůstávaly její nedílnou součástí, rozvíjelo se zároveň podnikání ve vlastní režii, jehož pomyslnou vlajkovou lodí byly vedle pivovaru především poplužní dvory a rybníky. Jindřichohradecké panství tak přispívalo do černínské pokladny nemalými částkami a zařadilo se tedy mezi důležité součásti černínského dominia, byť s relativním odstupem po jeho vzniku. Vzhledem k jeho důležitosti lze oprávněně předpokládat, že odpovídající pozornost byla věnována i představitelům vrchnostenské správy.

2.5 Přechod panství Jindřichův Hradec do rukou Černínů

Stejně jako v případě přechodu vlastnictví jindřichohradeckého panství od pánů z Hradce ke Slavatům, došlo i ke změně držitelů mezi Slavaty a Černíny v důsledku dědictví založeného na sňatku výše zmíněného Heřmana Jakuba Černína s Marií Josefou Slavatovou. Když v lednu 1691 zemřel její strýc a zároveň poslední mužský člen rodu Slavatů František Leopold Vilém, byl zahájen proces dělení majetku mezi pozůstalé Slavatovny a jejich manžele. Majetek se dělil na základě losování, přičemž panství Jindřichův Hradec bylo za finanční kompenzaci přiřknuto Marii Josefě. Uzavření dědického řízení bylo zakončeno o dva roky později, přičemž ho komplikovaly dluhy po slavatovských majitelích, stejně jako nespokojenost některých účastníků s výslednými dohodami.[193]

---

[191] P. MAŤA, *Svět*, s. 209.

[192] Srov. reakci jindřichohradeckých vrchnostenských úředníků na správu o stavu panství z ledna 1721. Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 4684, sign. VI Wc 3, kart. 997.

[193] TAMTÉŽ, s. 91-93. V. PRAŽÁK, *Převzetí*, s. 159.

Ačkoli se Heřman Jakub Černín se svou manželkou stali novou jindřichohradeckou vrchností, samotné převzetí panství provedli pověření úředníci. Patřil k nim vrchní hejtman Jan Procházka, jindřichohradecký hejtman Ezechiel Stanislav Richter a ředitel černínské kanceláře Ernst Münzer z Lauensteinu (Löwensteinu).[194] Posledně jmenovaný dorazil do Jindřichova Hradce dne 3. února 1694 a hned po svém příjezdu v nočních hodinách byl konfrontován s první komplikací. Tamní hejtman Richter ho informoval, že jindřichohradečtí poddaní nikdy vrchnosti neholdovali slovní přísahou, nýbrž pouze prostým podáním ruky. Na základě této skutečnosti se proto Lauenstein rozhodl svolat následující den všechny obyvatele jindřichohradeckého panství a uspořádat pro ně přísežnou ceremonii se vší příslušnou symbolikou.[195]

Pro vrchnost představovalo holdování a s ním spojená přísaha věrnosti nedílnou součást procesu získávání vlády nad novými poddanými, protože ti tak uznávali a přijímali danou změnu se všemi patřičnými důsledky.[196] V tomto světle se Lauensteinovo rozhodnutí prosadit „novou“ formu přísahy jindřichohradeckých poddaných jevilo jako zcela zásadní krok pro akceptaci nově nastupující černínské vrchnosti.[197]

Holdovací shromáždění se odehrávalo v tzv. Španělském sále jindřichohradeckého zámku dne 4. února 1694 mezi desátou a jedenáctou hodinou dopoledne. Důležitou roli sehrál již samotný výběr místa, jež bylo pro účinné provedení rituálu klíčové. Podle Františka Teplého

---

[194] Záznam o průběhu převzetí vyhotovený Ernstem Müntzerem z Lauensteinu je součástí fasciklu Dělení slavatovského majetku. Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Černínská ústřední správa, nesign.

[195] K úloze rituálů z kulturně-antropologického hlediska srov. B. VON STOLLBERG-RILINGER, *Was heißt Kulturgeschichte des Politischen?*, in: B. von Stollberg-Rilinger (ed.), Was heißt Kulturgeschichte des Politischen?, Berlin 2005, s. 9-24; V. TURNER, *Průběh rituálu*, Brno 2004. K problematice přísahy srov. A. HOLENSTEIN, *Die Huldigung der Untertanen. Rechtskultur und Herrschaftsordnung (800-1800)*, Stuttgart-New York 1991, s. 49-50; A. HOLZEM, *Eid und Eidschwörer. Wahrheitssuche und Loyalitätsverpflichtung im frühneuzeitlichen Sendgericht*, in: S. Esders – T. Scharff (edd.), Studien zu rechtlichen Befragungspraktiken in Mittelalter und früher Neuzeit, Frankfurt am Main 1999, s. 211-236. K symbolické komunikaci obecně K.-S. REHBERG, *Weltrepräsentanz und Verkörperung. Institutionelle Analyse und Symboltheorien – Eine Einführung in systematischer Absicht*, in: G. Melville (ed.), Institutionalität und Symbolisierung. Verstetigungen kultureller Ordnungsmuster in Vergangenheit und Gegenwart, Köln-Weimar-Wien 2001, s. 3–49; B. ROECK, *Die Wahrnehmung von Symbolen in der Frühen Neuzeit. Sensibilität und Alltag in der Vormoderne*, TAMTÉŽ, s. 525-539; G. ALTHOFF – L. SIEP, *Symbolische Kommunikation und gesellschaftliche Wertsysteme von Mittelalter bis zur französischen Revolution*, Frühmittelalterliche Studien. Jahrbuch des Instituts für Frühmittelalterforschung der Universität Münster 34, 2000, s. 393-412.

[196] A. HOLENSTEIN, *Die Huldigung*, s. 267.

[197] V českém prostředí k této problematice srov. především E. MAUR, *Poddanská otázka v předbělohorských Čechách*, Folia historica Bohemica 11, 1987, s. 133-159.

vypadal následovně: „[Španělský sál] *tržil živý obdiv stropem, na kterém se třpytily mythologické obrazy uprostřed zlatem olemovaných polí, stěny, na nichž dvojmo ve dvou hustých řadách zavěšeny podoby českých panovníků, znamenitých mužů tehdejšího vznešeného politického, duchovního i vojenského světa, shlížejících se na mramorové, mosaikami proložené podlaze. V rozích a vedlejších místnostech stály sochy, benátská zrcadla v rámcích ze skleněných obrázků, na konsolách busty, některá jakoby v háji starých praporů a koberců nesmírné ceny.*“[198] Na příchozí mělo tedy současně působit několik výrazných dojmů. Vedle uměleckých děl z cenných materiálů šlo především o plejádu českých panovníků a významných současníků, jejichž portréty shlížely na přítomné ze dvou stran a pomyslně je tak udržovaly pod kontrolou.

Ústřední bod Španělského sálu tvořil vyvýšený stůl pokrytý kobercem, na němž stál krucifix, osvětlovaný dvěma chrámovými lampami a svícemi. Tímto způsobem byly rovněž jasně vymezeny prostory, v nichž se zdržovali účastníci rituálu – na jedné straně jindřichohradečtí poddaní, na straně druhé představitelé černínské moci, tedy Lauenstein, vrchní hejtman Procházka a další vrchnostenští úředníci. Rovněž mezi nimi panovala zřetelná hierarchie, která se zrcadlila v tom, zda osoby seděly, nebo stály a na jakém místě. V průběhu samotného holdování totiž seděl Lauenstein za stolem uprostřed, po jeho levici usedl Procházka, zatímco ostatní úředníci stáli.

Jako první se ujal slova Lauenstein. Informoval poddané o úmrtí Františka Leopolda Viléma Slavaty a o bezprostředním dopadu této události na správu slavatovského dominia. Připomněl také rozhodnutí české dvorské kanceláře ze dne 24. listopadu 1692, které se týkalo rozdělení slavatovského dědictví na pět stejných dílů, přičemž právě jindřichohradecké panství získala v souladu s Obnoveným zřízením zemským Marie Josefa Slavatová, provdaná za hraběte Heřmana Jakuba Černína z Chudenic. V důsledku toho vyžadovala, aby jí všichni poddaní jednotlivě složili jako dědičné vrchnosti hold a poddanský slib. Protože však různé okolnosti zabránily hraběcímu páru, aby se holdování zúčastnil osobně, svěřila plnou moc do Lauensteinových rukou.

Následně důchodní písař Bernegger přečetl text zmiňované plné moci nejprve v němčině a posléze v češtině. Pro vlastní rituál bylo podstatné, že se Marie Josefa odvolávala na tradici, *„aby dle obyčeje poddaný slib, neboližto homagium tam na místě dle posavadního obyčeje vykonán byl“*, a zároveň popsala i jeho formu. Holdování mělo sestávat ze složení

[198] F. TEPLÝ, *Dějiny* I/4, s. 25. K důležitosti výběru vhodného místa pro holdování A. HOLENSTEIN, *Die Huldigung*, s. 447.

přísahy i podání ruky, což bylo v rozporu s tvrzením, s nímž byl Lauenstein konfrontován krátce po svém příjezdu do Jindřichova Hradce. Chápání tradice se tak v očích Slavatovny i zdejších obyvatel v zásadním bodě lišilo.

Po přečtení plné moci následoval vlastní přísežný akt. Jelikož si byl Lauenstein vědom, že hromadná přísaha by za daných okolností nebyla proveditelná, mimo jiné kvůli jazykovým poměrům mezi místními obyvateli, rozhodl, že přísahat bude každý jednotlivě a postupně.[199] Nejprve měli odříkat přísahu jindřichohradečtí měšťané, kteří mluvili německy, následně německy hovořící měšťané z městečka Číměře a poté německy hovořící obyvatelé vesnic. Nakonec přísahali zbývající poddaní, kteří ovládali pouze češtinu. Nedílnou součástí přísahy bylo kromě pronesení formule také pozdvihnutí dvou prstů. Za zmínku v této souvislosti stojí i rozdíl, jenž se objevoval v textech přísah a souvisel s odlišným postavením jednotlivých skupin poddaných. Zatímco měšťané z Jindřichova Hradce slibovali *„trew, gehorsamb, undt unterthänigkeit“* (věrnost, poslušnost a poddanost), ostatní se zavazovali k *„trew, gehorsamb undt wahre leibeigenschaft“* (věrnosti, poslušnosti a pravé tělesné poddanosti). Poslední krok popsaného rituálu představovalo individuální podávání ruky, při němž se opět uplatnil hierarchický princip. Jako první byla na řadě městská rada a měšťané Jindřichova Hradce, po ní rada a měšťané z Číměře, a nakonec obyvatelé vesnic.

Poslední fázi holdovacího rituálu tvořilo představení jindřichohradeckých úředníků, kteří měli být bezprostředními zástupci vrchnosti na panství a delegáty její mocenské autority. Jednalo se o hejtmana Ezechiela Stanislava Richtera, důchodního písaře Matyáše Maxmiliána Berneggera, purkrabího a současně obročního písaře Ondřeje Himmela, pivovarního a současně kontribučního písaře Jana Jiřího Fišera a polesného Jana Freye.[200] Všichni tito muži zastávali své úřady již za Slavatů, a proto představovali záruku kontinuity ve správě panství.

Tím byl proces vlastního holdování zakončen. Lauenstein však následně nechal ještě rozdělit mezi poddané více než 15 sudů piva. Přidělené pití mělo opět utvrzovat jednotu mezi vrchností a poddanými založenou na vztazích, které mezi nimi vznikly díky holdovacímu rituálu.[201]

---

[199] To, že se v případě holdování mohly vyskytovat verbální i neverbální složky přísahy v různých kombinacích, ukazuje příklad panství Schlitz z roku 1636, kdy poddaní odříkávali formuli slibu hromadně a následně podávali ruku jednotlivě. A. HOLENSTEIN, *Die Huldigung,* s. 267.

[200] Ke složení vrchnostenských kanceláří podrobně V. ČERNÝ, *Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV.-XIX. století*, Praha 1930, s. 52-64. K osobnostem jednotlivých jindřichohradeckých úředníků více V. PRAŽÁK, *Mezi normou,* České Budějovice 2003, s. 108-121.

[201] A. HOLENSTEIN, *Die Huldigung*, s. 474n.

Zpráva ředitele černínské kanceláře o průběhu holdování byla zakončena optimisticky. Lauenstein uvedl, že může s čistým svědomím prohlásit rituál za úspěšný. Poddaní měli při odříkání přísahy a zejména podání ruky projevovat mimořádné potěšení a radost, že získali tak milostivou vrchnost. Svůj úkol tudíž Lauenstein považoval za úspěšně splněný, a to hned z několika hledisek. Událost proběhla bez komplikací, což svědčilo nejen o poslušnosti poddaných, ale rovněž o dobrém fungování správy, mezi níž počítal vedle místních úředníků i sebe. Tím se v očích vrchnosti projevil jako schopný muž na pravém místě, který si její důvěru plně zaslouží. Vrchnost se proto podle jeho názoru mohla zcela nerušeně ujmout nově nabytého majetku.

Samotný rituál holdování lze rovněž chápat jako demonstraci nového pořádku.[202] Vedle jasně strukturované hierarchie podle jazyka (němčina – čeština) se jasně ukázalo i dělení podle sociálního statutu (jindřichohradečtí měšťané – ostatní obyvatelé panství). V této souvislosti je důležité zdůraznit i závažnost jednotlivých forem přísah. V chronologickém pořadí byla na prvním, a tedy důležitějším místě přísaha vyžadovaná vrchností (odříkání formule a příslušné gesto se zdviženými prsty), zatímco podání ruky následovalo až poté. Údajná zažitá tradice, tedy prosté podání ruky bez přísahy, tak byla nezpochybnitelně nahrazena novou formou, což lze v daném kontextu chápat jako jeden z prvních signálů blížících se změn.

---

[202] Srov. B. VON STOLLBERG-RILINGER, *Zeremoniell, Ritual, Symbol. Neue Forschungen zur Symbolischen Kommunikation in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, Zeitschrift für historische Forschung 27, 2000, s. 389-405; TÁŽ, *Zeremoniell als politisches Verfahren. Rangsordnung und Rangstreit als Strukturmerkmale des frühneuzeitliches Reichstags*, in: J. Kunisch (ed.), Neue Studien zur frühneuzeitlichen Reichsgeschichte, Berlin 1997 (= Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft 19), s. 91-132.

3. Obraz raně novověkého vrchnostenského úředníka v normativních pramenech

3.1 Vrchnostenská instrukce jako pramen pro výzkum obrazu raně novověkých úředníků

Využívání pramenného potenciálu vrchnostenských instrukcí má v českém dějepisectví tradiční zakotvení, čímž se odlišuje například od rakouské historiografie, na což upozornil zejména historik Thomas Winklebauer.[203] Na druhou stranu je nutno konstatovat, že na níže zmíněnou edici Josefa Kalouska plynule nenavázal žádný obdobně rozsáhlý projekt, který by se věnoval modernímu zpřístupňování vrchnostenských instrukcí, zatímco rakouské dějepisectví se této problematice začalo na počátku tohoto tisíciletí věnovat, byť dotyční badatelé zvolili odlišný metodologický přístup.

Jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách, zájem badatelů se zprvu zaměřoval na rekonstrukci struktury správního systému a na možnosti, které instrukce poskytovaly pro zkoumání hospodářských dějin a dějin poddanství. Protože jde o pramen relativně hojně zastoupený zejména ve fondech šlechtických velkostatků, nabízí se jako další badatelský cíl jejich vzájemné srovnání. To by však z praktického hlediska vyžadovalo vhodně koncipovanou edici.[204]

Zásadní počin na tomto poli představovala pro české prostředí práce právního historika Josefa Kalouska z let 1905-1910, resp. 1913, publikovaná vzhledem ke svému rozsahu na

---

[203] Hlavní důvod spatřoval v tom, že na rozdíl od českého prostředí nedošlo v Rakousku k vydání žádné souborné edice nebo soupisu, takže tyto prameny jsou roztroušeny po jednotlivých archivech a k jejich zpřístupňování dochází pouze ojediněle. T. WINKELBAUER (ed.), *Gundaker von Liechtenstein als Grundherr in Niederösterreich und Mähren. Normative Quellen zur Verwaltung und Bewirtschaftung eines Herrschaftkomplexes durch einen adeligen Grundherrn soie zur Organisation des Hofstaats und der Kanzlei eines „Neufürsten“ in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts*, Wien-Köln-Weimar 2008, s. 5. Srov. Fritz POSCH (ed.), *Die Neudauer Herrschaftsinstruktionen als wirtschafts- und sozialgeschichtliche Quelle*, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 14, 1961, s. 265-287.

[204] Souhrnné analýze hospodářské instrukce a její využití v současném historickém bádání především pro české a rakouské prostředí se věnoval T. WINKELBAUER, *Instruktionen für Herrschaftsbeamte und grundherrliche Ordungen in den österreichischen und böhmischen Ländern*, in: J. Pauser – M. Scheutz – T. Winkelbauer (edd.), Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert), Wien 2004, s. 409-426. Konkrétně pak svůj přístup uplatnil ve svých pracích o Gundakerovi z Lichtenštejna. K jeho osobě především TÝŽ, *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*, Wien-München 1999, z hlediska Lichtenštejnových aktivit jako pozemkové vrchnosti představuje zásadní práci výše zmíněná edice normativních pramenů.

pokračování v ediční řadě Archiv český.[205] Edice obsáhla období od poloviny 14. do poloviny 19. století a zahrnula prameny široké škály vydavatelů, od českých panovníků přes šlechtické rody až po církevní instituce stejně jako tiskem publikovaná díla Mikuláše Černobýla, Jana Brtvína, Jana Erasma Wegenera či Kryštofa Fišera, o nichž bude pojednáno dále. Z jazykového hlediska převažují prameny psané česky a německy, ačkoli pro nejstarší zachycená období nechybí texty latinské. Každý editovaný pramen opatřil Kalousek stručným záhlavním regestem, v některých případech i podrobnostmi o vzhledu, místě uložení apod.

I přes svou monumentálnost se toto dílo nevyhnulo několika koncepčním úskalím, na něž upozornil nejnověji již zmíněný Thomas Winkelbauer. Kalousek se podle něj primárně zaměřil na dějiny právního postavení venkovského obyvatelstva a zemědělství, zatímco prameny orientované na sociální a hospodářské dějiny odsunul do pozadí. Dále se v souladu se svou koncepcí nepokusil o edici veškerých adekvátních normativních pramenů vážících se například ke konkrétní vrchnosti, úřadu nebo panství v určité časové periodě.[206] Řada pramenů rovněž není editována celistvě, ať už je to dáno rozsahem (což je případ dále zmiňovaných „nepravých instrukcí“ nebo obsáhlých vrchnostenských norem) nebo tím, že Kalouska zajímaly pouze určité pasáže editovaných pramenů.

Ve třicátých letech 20. století se k tématice hospodářských instrukcí vrátil Václav Černý ve výše citované práci *Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV.-XIX. století*. Usiloval o postižení fungování patrimoniálního velkostatku, přičemž kombinoval popis s pramennou analýzou. Kapitoly věnované hospodářské a správní struktuře vrchnostenských dominií a jednotlivým hospodářským odvětvím jako rostlinné a živočišné výrobě, lesnictví, rybníkářství apod. doplnil o analýzu vztahu mezi vrchností a poddanými. Z hlediska pramenné základny vycházel Černý především z urbářů, účetního materiálu, vizitačních protokolů, korespondence a rovněž hospodářských instrukcí.

Jeho pohled na tento pramen byl sice ovlivněn primární orientací na dějiny zemědělství jako v případě Kalouskovy edice, avšak otázky, jež kladl instrukcím jako pramennému materiálu, byly na svou dobu pojaty velmi moderně. Černý již ve třicátých letech minulého

---

[205] J. KALOUSEK (ed.), *Řády selské a instrukce hospodářské 1350-1626,* Archiv český 22, 1905; TÝŽ, *Řády selské a instrukce hospodářské 1627-1698,* Archiv český 23, 1906, TÝŽ, *Řády selské a instrukce hospodářské 1698-1780,* Archiv český 24, 1908; TÝŽ, *Řády selské a instrukce hospodářské 1781-1850*, Archiv český 25, 1910, a TÝŽ (ed.), *Dodavek k řádům selským a instrukcím hospodářským 1388-1779*, Archiv český 29, 1913.

[206] T. WINKELBAUER (ed.), *Gundaker von Liechtenstein*, s. 7.

století oprávněně upozorňoval na úskalí, která mohou z nesprávné interpretace instrukcí plynout, především na nutnost jejich srovnání s dalšími vhodnými prameny, a také na skutečnost, že řeč norem není možné zaměňovat se sociální praxí.[207] Značnou cenu má i jeho soupis tehdy známých instrukcí s uvedením jejich hlavní charakteristiky, byť tento soupis nemohl být ve své době vyčerpávající. Jako podnětné se ukázaly též Černého pokusy revidovat některé Kalouskovy závěry.

K novodobému badatelskému využití vrchnostenských instrukcí došlo po dlouhém mezidobí až na konci 20. století, a to v souvislosti s rostoucím zájmem o dějiny vrchnostenského úřednictva. Na příkladu posledních Rožmberků a Švamberků se tohoto tématu chopil Aleš Stejskal. Ve středu jeho zájmu se nacházely vedle postav konkrétních byrokratů i obecnější otázky spojené s vrchnostenskou správou ve druhé polovině 16. a počátkem 17. století, například cílící na dílčí aspekty života vrchnostenských úředníků či modely úřednických kariér.[208] Ve svých studiích zpracoval především osudy úředníků, kteří svými proviněními upoutali pozornost, a proto se k nim dochovalo dostatečné množství pramenů. Sem patří především biografické studie o rožmberských služebnících Matyáši Fuchovi z Fuchýřova a Janu Ledenickém.[209]

Instrukcemi v prostředí pánů z Hradce se zabývala rovněž Marie Koldinská, která se zaměřila na panství Hluboká nad Vltavou. Autorka se ve své práci zaměřila na to, do jaké míry instrukce představovaly standardní závazná pravidla či ideální model vztahů mezi panovníkem, vrchností a poddanými. Na základě těchto kritérií rozdělila uvedené normy do tří kategorií podle míry konkrétnosti či naopak zobecnění, stejně jako podle toho, zda jejich účelem mělo

---

[207] V. ČERNÝ, *Hospodářské instrukce*, s. 5-10.

[208] A. STEJSKAL, *Finanční zpronevěry a jejich funkce v politické a kulturní reprezentaci vrchnostenské byrokracie v Čechách na přelomu 16. a 17. století. (Perspektivy výzkumu)*, in: L. Bobková (ed.), Život na šlechtickém sídle v XVI.- XVIII. století, Acta Universitatis Purkynianae. Philosophica et historica1. Opera historica 1, 1992 s. 82-94; A. STEJSKAL – M. BASTL, *Rožmberská správa v 16. a na poč. 17. století. Norma a její fungování*, in: J. Janák (ed.), Ústřední moc a regionální samospráva 5.-7. října 1993, Mikulovská sympozia 23, 1994, s. 145-155; A. STEJSKAL, *Služební cesty rožmberských úředníků 1589-1611*, in: L. Bobková – M. Hrubá (edd.), Cesty a cestování v životě společnosti, Praha 1995 (= Acta Universitatis Purkynianae. Philosophica et historica. Studia historica 3), s. 199-208; TÝŽ, *Prosopografická analýza*; TÝŽ, *Sbližování makro- a mikrohistorických přístupů ve výzkumu vrchnostenské byrokracie počátku raného novověku?* in: J. Čechurová – J. Štaif (edd.), K novověkým sociálním dějinám českých zemích 6. Sociální dějiny dnes, Praha 2004, s. 88-103; TÝŽ, *U dvorské tabule Petra ze Švamberka. O jednom renesančním stolovacím řádu*, Cour d'honneur: hrady, zámky, paláce 3, 1998, s. 29-31.

[209] TÝŽ, *Matyáš Fuch z Fuchýřova*; A. STEJSKAL – M. BASTL, *Vzestup a pád*.

být řízení konkrétního panství pomocí příkazů a zákazů, či zda šlo spíše o výchovné texty, které měly reálný stav věci změnit či alespoň pozitivně ovlivnit.[210]

Další velký ediční pokus přišel spolu s několikrát citovaným Thomasem Winkelbauerem, jenž zúročil svůj dlouhodobý badatelský zájem o rod Lichtenštejnů. Jednalo se zejména o knížete Gundakera (1580-1658), významného hospodáře a iniciátora tvorby mnohých norem, které se již ve své době mohly stát inspirací pro podobně zaměřená díla.[211] Jako jeden ze zdrojů uváděl Lichtenštejnovy normy ostatně i jeho současník Wolf Helmhard z Hohbergu, který ve svém dvoudílném spisu *Georgica Curiosa, das ist Umständlicher Bericht und klarer Unterricht von dem adelichen Land- und Feldleben, auf alle in Teutschland übliche Land- und Hauswirtschaften* z let 1682 a 1687 oceňoval například přínos instrukcí pro správce Gundakerových panství či zásady o vedení účetnictví.[212]

Winkelbauer se proto rozhodl edičně zpřístupnit celkem 102 normativních pramenů, které byly vydány za vlády Gundakera z Lichtenštejna pro jeho doménu v Dolních Rakousích a na Moravě. Jednalo se především o instrukce a nařízení určená úředníkům na nejrůznějších stupních vrchnostenského správního aparátu – od hejtmanů přes správce až například k různým písařům. Nechybí zde ani normy adresované představitelům městské a vesnické samosprávy, stejně jako dokumenty týkající se jednotlivých hospodářských provozů jako mlýnů, pivovarů, poplužních dvorů či lesního a rybničního hospodářství. Editovaný korpus dále doplňují prameny týkající se udržování pořádku na panstvích, protireformačních opatření či fungování Gundakerova dvora. Vedle nezpochybnitelné ediční hodnoty přináší uvedená práce rovněž metodologické impulsy. Rakouský badatel upozornil především na dynamiku instrukcí v tom smyslu, že se jednalo o texty, které byly v průběhu času doplňovány, přepracovávány či nově koncipovány. S tím úzce souvisel fakt, že se mohly dochovat v několika stupních zpracování, a sice jako koncepty, čistopisy a případné opisy.[213]

Winkelbauer – na rozdíl od Kalouska – zvolil badatelský přístup založený na maximálním vytěžení pramenů od jednoho původce, čímž do jisté míry předznamenal další směřování rakouských edic normativních pramenů. Ty jsou spojeny především se specializovanými sborníky vydávanými Rakouskou akademií věd. V lichtenštejnském

---

[210] M. KOLDINSKÁ, *Norma nebo ideál? Obraz vrchností a poddaných ve světle vrchnostenských instrukcí 16. a počátku 17. století*. in: A. Velková – M. Koldinská (edd.), Historik, s. 189-197.

[211] K významu lichtenštejnských instrukcí rovněž T. WINKELBAUER (ed.), *Gundaker von Liechtenstein*, s. 309-310. Winkelbauer uvádí jako jeden z inspiračních zdrojů pro jeho ediční počin právě Černého dílo. TAMTÉŽ, s. 7-8.

[212] TAMTÉŽ, s. 1. K osobě Wolfa Helmharda více V. ČERNÝ, *Hospodářské instrukce*, s. 292.

[213] T. WINKELBAUER (ed.), *Gundaker von Liechtenstein*, s. 9-10.

prostředí na tuto linii navázala v roce 2016 Anita Hipfinger. Vydala více jak sto norem spojených se správou dolnorakouských panství Feldsberg a Wilfersdorf v dlouhém časovém období od počátku 16. do počátku 19. století. Také její edice zahrnuje širokou škálu normativních textů, jež pokrývají široké spektrum oblastí, podobně jako ve Winkelbauerově případě. Za zmínku stojí určitě skutečnost, že se z počátku 18. století dochovaly ustanovující dekrety pro konkrétní úředníky, zahrnující jejich povinnosti a oblasti působnosti.[214]

Dalším významným editorem se stal Josef Löffler, který si jako základ své práce zvolil normy kláštera Klosterneuburg. Zajímalo ho totiž fungovaní církevní instituce jako pozemkové vrchnosti od 16. do 18. století. Také jeho edice čítá více než sto pramenů rozdělených podle adresátů, od císařských patentů určených klášteru jakožto vrchnosti, přes úřad hofmistra, klášterní komoru a registraturu až po správu jednotlivých panství. Vzhledem k charakteru dochovaných norem obsahuje Löfflerova edice na rozdíl od předchozích dvou speciální oddíly věnované jednotlivým hospodářským odvětvím, zejména pak lesnictví.[215]

Vzrůst množství normativních písemností v 17. a 18. století úzce souvisí s rozvojem byrokratizace, jejímž průvodním znakem bylo delegování pravomocí vrchností na jejich úředníky.[216] Aby tato kodifikace postihovala co nejvíce situací, stávaly se uvedené písemnosti v průběhu času stále obsáhlejšími a detailnějšími. Vydavatel normy se rovněž velmi často prohlašoval i za stylizátora a tvůrce její konečné podoby. Zůstává otázkou, nakolik je toto tvrzení blízké skutečnosti, protože odhalit okolnosti vzniku instrukce včetně osob v pozadí bývá většinou značně obtížné. Určité vodítko může představovat množství instrukcí, které od konkrétního vydavatele pocházejí. Naopak zmenšující se přímý podíl konkrétní vrchnosti na tvorbě norem může odrážet skutečnost, že určité instrukce mohly být v průběhu času přejímány s relativně malým množstvím úprav.[217]

Pro vydavatele normy bylo ovšem podstatné, zda měl k dispozici prostředky, které mu umožňovaly uvést ji alespoň teoreticky v platnost. Max Weber to označil jako „*šanci prosadit*

---

[214] A. HIPFINGER (ed.), *„Das Beispiel der Obrigkeit ist der Spiegel des Unterthans." Instruktionen und andere normative Quellen zur Verwaltung der liechetnsteinischen Herrschaften Feldsberg und Wilfersdorf in Niederösterreich (1600-1815)*, Wien-Köln-Weimar 2016.

[215] J. LÖFFLER (ed.), *Instruktionen und Ordnungen der Stiftherrschafz Klosterneuburg. Quellen zur Verwaltung sowie zur Land- und Fortswirtschaft einer geistlichen Grundherrschaft in der Frühen Neuzeit*, Wien-Köln-Weimar 2021.

[216] Pro starší období srov. T. KNOZ, *K pravomoci vrchnostenské správy a poddanské samosprávy v českých zemích před Bílou horou (na základě právních normativních pramenů)*, in: P. Průcha – K. Schelle (edd.), Historie a současnost veřejné správy. Sborník příspěvků z veřejné konference, Brno 1993, s. 15-27.

[217] TAMTÉŽ, s. 48-49.

u cílových osob příkaz určitého obsahu."[218] V důsledku rostoucí byrokratizace a snahy vrchnosti o centralizaci správy na jejích doménách se velká část mocenských kompetencí přesunula na místní zástupce a vykonavatele lokální moci, tedy na samotné úředníky.[219] Tím se sice majitel dominia zbavil určitého zatížení, ale na druhou stranu mu hrozila ztráta vlivu na bezprostřední vykonávání jeho příkazů. Aby se tomu zabránilo, musely vstoupit v platnost nové kontrolní mechanismy, opět většinou úřední povahy.[220]

Nabízí se otázka, jak a kdy se úředník seznamoval s obsahem příslušné normy. Zcela určitě se tak dělo nejpozději v momentě, kdy do příslušného úřadu nastupoval. Součástí tohoto procesu bylo vedle složení přísahy vrchnosti rovněž předání normy, k jejímuž dodržování se úředník mohl navíc písemně zavázat. Tak tomu bylo například u instrukce pro vrchního hejtmana lichtenštejnských panství Václava Capela, který musel při nástupu do úřadu v roce 1631 potvrdit svým podpisem fyzické převzetí daného dokumentu.[221] Další podobný moment mohl představovat nástup nové vrchnosti, která buď úředníky potvrdila v jejich stávajících funkcích a se stávajícími pravomocemi, nebo se rozhodla vydat nové normy, případně oba tyto postupy různým způsobem kombinovala. Právě o poslední možnosti bude pojednáno dále v případě Černínů z Chudenic. Při nástupu nových byrokratů či vrchnosti bylo nezbytné seznámit s touto skutečností a rovněž i s případnými novými normami také poddané. To se dělo prostřednictvím zástupců místních samospráv, jak už bylo popsáno výše na příkladě převzetí jindřichohradeckého panství novou černínskou vrchností.[222]

Nemalou roli sehrával také fakt, že úředník ztělesňoval v očích poddaných vrchnost, a bylo tedy záhodno, aby ji odpovídajícím způsobem reprezentoval. Úředníci měli být co nejlépe

---

[218] Citováno podle A. LANDWEHR, *Normdurchsetzung*", s. 149.

[219] K poklesu významu šlechtických venkovských rezidencí srov. P. MAŤA, *Soumrak venkovských rezidencí. „Urbanizace" české aristokracie mezi stavovstvím a absolutismem*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), Aristokratické rezidence, s. 139-162.

[220] Tento jev byl doložen již v předbělohorské době jako relativně frekventovaný. K problematice konfliktů mezi úředníky a šlechtou v rovině správních otázek v českém prostředí V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk*, s. 212n. Dále srov. S. BRAKENSIEK, *Herrschaftsvermittlung im alten Europa. Praktiken lokaler Justiz und Verwaltung im internationalen Verleich*, in: S. Brakensiek – H. Wunder (edd.), Ergebene Diener ihrer Herren? Herrschaftsvermittlung im alten Europa, Köln-Weimar-Wien 2005, s. 1-21; H. WUNDER, *Überlegungen zu „Landgemeinde und frühmoderner Staat" in Schleswig-Holstein. Ein nachträglicher Diskussionsbeitrag*, in: U. Lange (ed.), Landgemeinde und frühmoderner Staat. Beitrage zum Problem der gemeindlichen Selbstverwaltung un Dänemark, Schleswig-Holstein und Niedersachsen in der frühen Neuzeit, Sigmaringen 1988, s. 11-14; W. BLOCKMANS, *Geschichte der Macht in Europa. Völker – Staaten – Märkte*, Frankfurt am Main 1998.

[221] T. WINKELBAUER (ed.), *Gundaker von Liechtenstein*, s. 286.

[222] Další podrobnosti viz V. PRAŽÁK, *Převzetí*.

obeznámeni s konkrétní situací, a proto často sloužili nejen jako „zprostředkovatelé“, nýbrž i „upravovatelé“ daných norem a nařízení. To ovšem neznamenalo, že tak vždy činili s pověřením svých nadřízených. Naopak, ve většině případů platilo, že se nalézání kompromisu mezi požadavky normy a objektivní skutečností odehrávalo „za zády“ normy, což vlastně představovalo její obcházení či přímo porušování.[223] Tato situace stavěla úředníka do svízelné situace, spočívající v permanentně přítomném rozporu. V rámci společenských interakcí musel jednat velmi opatrně a s rozvahou, aby dostál všem nárokům, které na něj byly kladeny. Negativní vystupování oslabovalo jeho autoritu a vystavovalo ho společenskému tlaku zdola i shora.[224] Raně novověký vrchnostenský úředník se tak nacházel v pozici, kdy byl současně adresátem normy, která mu ukládala povinnosti, a zároveň i tím, kdo měl dané zásady šířit a prosazovat mezi obyvateli panství.[225]

Právě za tímto účelem vydávaly vrchnosti pro své byrokraty instrukce, v nichž se snažily stanovit pevná pravidla v podobě příkazů a zákazů, jejichž dodržováním mělo být posilováno postavení vrchnosti vůči poddaným, stejně jako zaručena prosperita vrchnostenského hospodářství. Z tohoto důvodu byly instrukce považovány za důvěrný materiál a úředníci měli zakázáno seznamovat s jejich obsahem osoby mimo určený okruh, ať už by se jednalo o ústně předávané informace, nebo opisy či dokonce originály příslušných dokumentů. Například lichtenštejnští úředníci měli zapovězeno bez souhlasu vrchnosti pořizovat opisy hospodářských instrukcí. V první řadě bylo vcelku logicky zakázáno poskytování takových opisů třetím osobám, nesměly však vznikat ani pro vlastní potřebu.[226] Na druhou stranu se však nemuselo jednat o obecně platné ustanovení, neboť právě kníže Gundaker z Lichtenštejna ke konci života dával opisy svých norem k dispozici dalším šlechticům. Blíže neurčenému hraběti Lichtenštejnovi v této souvislosti sdělil, že mu svůj kompletní korpus instrukcí vzhledem k velkému rozsahu nemůže nechat opsat vlastními lidmi, ale jestliže hrabě vyšle svého důvěrníka, bude moci přepisy zhotovit on. Hraběti Antonínu Františkovi Collaltovi zase přímo zapůjčil vzor měsíční zprávy o dění na jednotlivých panstvích.[227] Dá se tak

---

[223] Srov, například U. RUBLACK *Frühneuzeitliche Staatlichkeit*, s. 369.

[224] TAMTÉŽ, s. 349 a 369.

[225] M. VEC, *Hofordnungen. Versuch einer rechtshistorischen Analyse*, in: Holger Kruse – Werner Paravicini (edd.), Höfe und Hofordnungen 1200-1600. 5. Symposium der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften in Göttingen (= Residenzenforschung, Band 10), Sigmaringen 1999, s. 52; W. PARAVICINI, *Europäische Hofordnungen als Gattung und Quelle Versuch einer rechtshistorischen Analyse*, TAMTÉŽ, s. 13-20. K přizpůsobení vydávaných norem jejich prosazovatelům srov. L. SULTIKOVÁ, *Právní normy*, s. 193.

[226] T. WINKELBAUER (ed.), *Gundaker von Liechtenstein*, s. 51-52.

[227] TAMTÉŽ, s. 52-53.

předpokládat, že zákaz opisování instrukcí spíše Gundakerovi sloužil k udržení kontroly nad tím, s kým dané dokumenty sdílel.

Avšak v průběhu 16. až 18. století se v římskoněmeckém stejně jako českém prostředí začala objevovat díla, která byla již od začátku primárně určena ke knižnímu vydání a díky svému šíření přispívala k vytváření obrazu vrchnostenských úředníků. Jednalo se o spisy podávající „vzorový" návod k řízení vrchnostenské ekonomiky.[228] Soustřeďovaly se sice především na praktické vedení hospodářského provozu,[229] zároveň však reflektovaly i roli, jaká připadla příslušným byrokratům. Proto se jejich součástí staly také kapitoly věnované přímo osobám vrchnostenských úředníků. Vedle popisu jejich kompetencí v systému vrchnostenské správy obsahovaly uvedené spisy rovněž jejich osobností či profesní charakteristiky. Tato díla, označovaná Václavem Černým jako tzv. „nepravé instrukce", lze v českém prostředí považovat za jisté vyvrcholení tvorby normativních textů hospodářské povahy, na jejímž začátku stály vrchnostenské instrukce, do nichž se promítala představa vrchnosti o řízení hospodářství stejně jako o správě financí či fungování šlechtického dvora. [230]

Přes možnost oslovit širší okruh čtenářů nelze vliv těchto „nepravých instrukcí" přeceňovat. Zejména může být obtížné určit, jakým způsobem se projevovalo případné vzájemné ovlivňování mezi těmito veřejně publikovanými spisy a instrukcemi, jež vznikaly specificky pro určitá panství či dominia.[231] Pro účely této studie jsou však podstatné tím, že na základě různých kritérií definují vrchnostenské úředníky a vytvářejí tak jejich obraz, který se mohl stát inspirací pro konkrétní prostředí. Lze se proto alespoň pokusit o rekonstrukci ideálu vrchnostenského úředníka, jenž vystupuje z raně novověkých pramenů českého prostředí v 16. až 18. století, a následně ho srovnat s realitou černínského dominia, resp. jindřichohradeckého panství ve sledovaném období. Přitom bude hlavní pozornost upřena na vlastnosti daných úředních osob a požadavky ohledně jejich chování. Zohledněna budou nařízení, čeho by se měli

---

[228] Winkelbauer řadí tyto práce do tzv. „Hausväterliteratur." TÝŽ (ed.), *Gundaker von Liechtenstein*, s. 40. Tento pojem však zahrnuje mnohem širší spektrum literární tvorby, zejména pak z protestantského prostředí, do níž byly dodatečně zařazována například i dále zmíněná díla J. E. Wegenera a K. Fišera. A. SPERL, *Hausväterliteratur*, in: J. Pauser – M. Scheutz – T. Winkelbauer (edd.), Quellenkunde, s. 426-434. zde s. 428-429.

[229] Řada těchto děl se vyznačovala i úzkým zaměřením. Lze mezi ně zařadit mimo jiné pojednání Jana Dubravia o rybničním hospodářství, *Regiment správy ovčího dobytku, ve dvoje knihy rozdělený* Aleše Knoblocha z Pirnsdorfu nebo spíše beletristicky pojaté *Instructio aneb krátké naučení hospodáři mladému, kterak by sám sebe, manželku svou i čeládku i své hospodářství užitečně spravovati a živnost svou vésti měli* Šimona Lomnického z Budče. V. ČERNÝ, *Hospodářské instrukce*, s. 282, 299 a 306.

[230] TAMTÉŽ, s. 18.

[231] K vlivu hospodářských instrukcí na uvedenou literaturu srov. T. WINKELBAUER (ed.), *Gundaker von Liechtenstein*, s. 40.

vyvarovat či co by naopak měli dodržovat – především s ohledem na jejich vystupování a chování vůči vrchnosti a nadřízeným byrokratům. Zkoumány budou rovněž vztahy ke kolegům v úřadě a rovněž vůči poddaným, kteří jim byli svěřeni. Stranou pozornosti nezůstanou ani kompetence spojené s dohledem nad samotným hospodářstvím.

3.2 Obraz ideálního úředníka v instrukcích a hospodářské literatuře

Tuto podkapitolu tvoří dvě na sebe navazující části. První zachycuje obraz vrchnostenského úředníka, jak ho zprostředkovávala hospodářská literatura vydaná v 16. až 18. století. Vytvořený obraz doplňují prameny zpřístupněné v Kalouskově edicí, které odrážejí situaci na jiných panstvích, zejména u šlechtických pozemkových vrchností. Tato část představuje předstupeň ke druhé části, věnované instrukcím, jež vznikly v 17. a 18. století v černínském prostředí a jejichž autoři se mohli uvedenými díly inspirovat. Srovnání obou rovin umožní stanovit, do jaké míry představitelé černínské vrchnostenské správy odpovídali dobovým představám o jejich úloze a postavení ve správním systému i sociální struktuře panství ve sledovaném období.

Mezi zásadní díla, jež se dočkala knižního vydání již v 16. století, patří pojednání Jana Brtvína z Ploskovic a Mikuláše Černobýla. Obě práce vycházely především z praktických správních zkušeností. Brtvínovo pojednání vyšlo pod titulem *Knížka, jež dvě stránky v sobě držela, o způsobu a pořádku křesťanském a o pořádku s strany hospodářství* poprvé v Praze roku 1535.[232] Černobýl, někdejší žatecký radní, písař a posléze primátor, publikoval svůj spis rovněž v Praze pod titulem *Zpráva jednomu každému pánu velmi užitečná, kterak statek svůj i úředníky své říditi, spravovati i k nim dohledati má, též také úředník kterak se jedenkaždý při svém úřadě zachovati má* o tři roky později.[233] Obě knihy pak souborně vydal roku 1587 pražský tiskař Daniel Adam z Veleslavína pod názvem *Hospodář, knížka velmi užitečná, zavírajíc v sobě předně navedení života křesťanského, jakby ti, kterýž v světě nad jinými panují sami sebe i sobě poddané spravovati měli. Potom gruntovní správu a pořádek všelijakého hospodářství zvláště při panstvích a zbožích potřebná pánům, kterýž veliké statky v zemi mají.*[234]

---

[232] V. ČERNÝ, *Hospodářské instrukce*, s. 279.

[233] TAMTÉŽ, s. 281-282.

[234] Obě práce neunikly samozřejmě pozornosti Josefa Kalouska, který ve svém edičním počinu zpřístupnil alespoň některé pasáže; J. KALOUSEK, *Řády*, Archiv český 22, s. 109-126, resp. 126-133. V této studii využívám edici, kterou připravila V. ŠVEHLOVÁ (ed.), *Hospodář Jana Brtvína z Ploskovic a*

V šedesátých letech 17. století se dvou vydání dočkala německy psaná práce Jana Erasma Wegenera *Joanni Erasmi Wegeners Oeconomia Bohemo-Austriaca.*[235] Než Wegener zakotvil jako hejtman hraběte Jana Antonína Losyho z Losinthalu na panství Štěkeň, měl za sebou bohaté cestovatelské zkušenosti. V roce 1650 pobýval na Maltě, o dva roky později působil jako kuchmistr u polského knížete Mikuláše Potockého v Římě a roku 1657 navštívil ve službách lüneburského vévody Dánsko.[236] Díky tomu byl jeho pohled na česko-rakouské prostředí obohacen o perspektivu vnějšího pozorovatele. Svědčí o tom například vzor instrukce pro správce, čerpající z prostředí Dolních Rakous, který Wegener zahrnul do svého pojednání a jehož původ Václav Černý kladl do lichtenštejnského prostředí.[237]

V porovnání se zmiňovanými předchůdci obsahuje Wegenerova kniha vedle části věnované venkovskému hospodářství ještě dodatek nazvaný *Tugendt-Spiegel der Hoff-Bedienten.* Pojednával o dvorské službě, s níž měl autor – jak vyplývá z jeho stručné biografie – vlastní zkušenosti. Dodatek zahrnoval i teoreticky pojatý úvod, v němž Wegener vymezil základní vztah mezi vrchností, jejím působením u dvora a lokálními úředníky. Podstatu tohoto vztahu spatřoval ve skutečnosti, že šlechtici (*Cavaliere*) museli kvůli dvorským záležitostem svěřit hospodářské záležitosti svým služebníkům.[238] V návaznosti na to pak definoval dvojí pojetí hospodářství: jedno získávající příjem ze zemědělství a druhé, jež se snaží takto získané prostředky používat na určené potřeby.[239]

Díky tomu také Wegener rozlišil dva typy úředníků. První skupina se zdržovala ve městě po boku své vrchnosti na císařském, královském či knížecím dvoře a v jejím čele stál hofmistr. Druhá pak měla na starosti venkovská hospodářství a podléhala především

---

Mikuláše Černobýla, České Budějovice 2010 (= Diplomová práce Ústavu archivnictví a pomocných věd historických Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích). Ke vzniku Veleslavínova vydání TAMTÉŽ, s. 6.

[235] Jan Erasmus WEGENER, *Johanni Erasmi Wegeners Oeconomia Bohemo-Avstriaca. Mit angehengten Tugend-Spiegel der Hoffbedienten*, Prag 1666 (dále jen *Oeconomia*), TÝŽ, *Johanni Erasmi Wegeners Neu Vermehrte Oeconomia Bohemo-Avstriaca. Mit angehengten Tugendt-Spiegel der Hoff-Bedienten* (dále jen *Neu Vermehrte Oeconomia*), Prag 1669. Vzhledem k tomu, že tyto knihy obsahují dvě části s oddělenou paginací, budu v poznámkách rozlišovat mezi částí hospodářskou (o) a zrcadlem ctností dvorského služebníka (t).

[236] V. ČERNÝ, *Hospodářské instrukce*, s. 363.

[237] TAMTÉŽ, s. 363, resp. 309-310.

[238] J. E. WEGENER, *Neu Vermehrte Oeconomia*, p. 1 (t).

[239] TAMTÉŽ, p. 1-2 (t). Srov. s konceptem Petra Vorla, viz P. VOREL, *Dvory aristokratů v renesančních Čechách*, in: V. Bůžek (ed.), Život, s. 143-145.

hejtmanům.[240] Oba okruhy však Wegener považoval za vzájemně propojené a předpokládal, že mezi nimi může docházet k personálním přesunům. Proto také oba texty tvořily součást jednoho korpusu, který měl usnadnit přípravu jednotlivých úředníků na jejich budoucí kariéru ve vrchnostenských službách.

Mezi díla, která nabízela návod k řízení hospodářství a vymezovala postavení vrchnostenských úředníků, se na přelomu 17. a 18. století zařadila ještě dvoudílná práce jezuity Kryštofa Fišera, správce statků řádových kolejí v Kostelci nad Orlicí a Libešicích a následně v letech 1657-1666 též koleje svatého Klimenta.[241] Vyšla nejprve latinsky pod titulem *Oculus Domini, Operis Oeconomici per R. P. Christophum Fischer S. J. constripti pars prima de oeconomia suburbana etc*. (1679), resp. *Oculus oeconomici Pars secunda Oeconomiae suburbanae posthuma* (1683, vydáno posmrtně), posléze roku 1690 německy a konečně v roce 1706 česky pod stručným názvem *Knihy hospodářské*.[242] Fišerův spis má, stejně jako Wegenerovo dílo, těžiště v praktickém popisu zemědělských činností v rámci hospodářství, ale ve druhém dílu zahrnuje také dva traktáty o rozsahu přibližně osmdesáti stran, které pojednávají o fungování vrchnostenské kanceláře. Obsahují rovněž charakteristiky jednotlivých úředníků, jimž Fišer mimo jiné přisuzuje i specifické ochránce z řad světců. Přiřazení konkrétního světce k danému úřadu vycházelo bezpochyby ze spojení životních osudů či vlastností svatých s oblastí působnosti daného úředníka.

Ochráncem hejtmana měl být svatý Servácius.[243] Tento franský biskup žijící na konci 4. století se mimo jiné proslavil tím, že ještě před svou smrtí dokázal předpovědět vpád Vandalů na území římské říše v roce 406.[244] Právě předvídavost a nasazení při správě svěřeného panství byly kvality, jež se od nejvyššího úředníka očekávaly.

Důchodnímu písaři vybral Fišer za patrona svatého Eligia.[245] Tento světec byl mincmistrem a finančníkem franských panovníků v 7. století, jenž si posléze zvolil církevní

---

[240] Vedle hejtmanů mohli stát v čele panství i úředníci s tituly *Verwalter*, *Pfleger*, *Rentmeister* či *Hoffschreiber*. J. E. WEGENER, *Neu Vermehrte Oeconomia*, p. 2 (t).

[241] Více k osobě Kryštofa Fišera J. MIKULEC, *Poddanská otázka*, s. 95; V. ČERNÝ, *Hospodářské instrukce*, s. 283-284. Nejnověji pak zejména s ohledem na vlastní zemědělskou výrobu M. BERANOVÁ – A. KUBAČÁK, *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*, Praha 2010, s 243.

[242] Kryštof FIŠER, *Knihy hospodářské skrze dvojctihodného kněze Kryštofa Fišera z Tovaryšstva Ježíšova sepsané*, Praha 1705-1706. Vzhledem k tomu, že při paginaci byla na některých stránkách vytištěna čísla, která neodpovídají jejich pořadí v knize, uvádím v takovém případě číslo odpovídající skutečné straně a chybně vytištěné číslo v závorce. Ukázku z Fišerova díla uveřejnil rovněž J. KALOUSEK, *Řády*, Archiv český 23, s. 461-479.

[243] K. FIŠER, *Knihy*, p. 314.

[244] V. SCHAUBER – H. M. SCHINDLER, *Rok se svatými*, Kostelní Vydří 1994, s. 220.

[245] K. FIŠER, *Knihy*, p. 317.

kariéru.[246] A protože finanční operace spadaly do působnosti právě důchodního písaře, spojitost se svatým Eligiem se přímo nabízela.

Obročního písaře měl ochraňovat svatý Josef Egyptský.[247] K významným činům této starozákonní osobnosti se řadí mimo jiné jeho předvídavé a svědomité hospodaření s obilím a půdou, z něhož vedle obyvatel Egypta profitoval především faraon. Doklady lze nalézt v knize Genesis: „ *On* [Josef – pozn. V. P.] *shromažďoval všechny potraviny těch sedmi let* [hojnosti – pozn. V. P.] […] *Josef nashromáždil obilí jako písku v moři, takové množství, až je museli přestat počítat*“.[248] Jeho úspěšnou „zemědělskou politiku“ ve prospěch panovníka pak charakterizují např. následující kroky: „*Výměnou za nakupované zrní vyzískal Josef všechny peníze* […] *a odevzdal tyto peníze do faraonova paláce,*“[249] či „*Josef tak skoupil pro faraona veškerou egyptskou půdu* […] *a země přešla do rukou faraonovi.*“[250]

A konečně nad purkrabím měla bdít svatá Marta.[251] Tato žena dle svědectví evangelia přijala Ježíše Krista ve svém domě, přičemž během jeho návštěvy zajišťovala praktický chod domácnosti, což na ni kladlo nemalé nároky.[252] Obdobné nároky kladla také správa budov a jejich provoz na purkrabího.

Zmíněné příručky do značné míry kopírovaly strukturu hospodářských instrukcí, přesto se od nich v několika ohledech lišily. Předně šlo o zdůrazňování skutečnosti, že vztah mezi vrchností a úředníkem nezavazoval k dodržování stanovených pravidel pouze úředníky, jelikož určité zásady platily i pro vrchnost samotnou a ta se jimi ve vlastním zájmu měla řídit. Jednu z takových zásad představovalo dávání dobrého příkladu. Jan Brtvín v této souvislosti psal: „*Chce-li také pán, aby úředníci, čeládka i poddaní jeho ctnostně živi byli a Pána Boha se báli, má nejprve sám na sobě všechněm dobrý příklad dávati*.“[253] Ostatně nakonec se bude ze všeho zodpovídat Bohu.[254] Wegener v této souvislosti odkazoval přímo na Písmo svaté, konkrétně list svatého Pavla Kolosanům (4,1), v němž jsou páni nabádáni, aby se ke svým služebníkům chovali spravedlivě a dávali jim, co si zaslouží. Páni totiž nemají pouštět ze zřetele, že i oni

---

[246] V. SCHAUBER – H. M. SCHINDLER, *Rok*, s. 618-619.
[247] K. FIŠER, *Knihy*, p. 321.
[248] *Jeruzalémská bible*, Praha 2009, s. 94.
[249] TAMTÉŽ, s. 101.
[250] TAMTÉŽ, s. 102.
[251] K. FIŠER, *Knihy*, p. 325.
[252] Srov. např. Lukášovo evangelium: „*Marta měla plné ruce práce s všemožnou obsluhou*.“ *Jeruzalémská bible*, s. 1805.
[253] V. ŠVEHLOVÁ (ed.), *Hospodář*, s. XXV.
[254] TAMTÉŽ, s. XIX.

mají svého pána na nebesích.[255] Kryštof Fišer vztah mezi vrchností a úředníky vykládal na symbolice lidského těla, kdy vrchnost přirovnával k hlavě a úředníky k údům,[256] případně pána k srdci a úředníky k jazyku.[257]

Zmiňovaní autoři dále zdůrazňovali, že získání vhodného adepta na místo úředníka rozhodně nepředstavovalo jednoduchou záležitost, a proto by si vrchnost měla schopného a oddaného člověka vážit. Mikuláš Černobýl to vyjádřil následovně: „*Nesnadno jest služebníka pracovitého, věrného dosáhnouti, ale snadno ho ztratiti*.“[258] Vrchnosti připomínal, že má-li dobré úředníky, měla by si jich cenit a chovat se k nim laskavě.[259] Jan Erasmus Wegener byl ještě výmluvnější, když zdůrazňoval, že rozhodně není jednoduché svěřit veškeré jmění cizímu člověku, ale pokud se podaří někoho takového nalézt, jeho hodnota je penězi k nezaplacení.[260] V případě, že byl úřad obsazen osobou požadovaných vysokých kvalit, nebyla bezproblémovému chodu panství na překážku ani dlouhodobá nepřítomnost vrchnosti, protože se na ni dalo bezvýhradně spolehnout.[261] Také v této souvislosti podpořil Wegener svou argumentaci biblickým odkazem, tentokrát z Knihy Sírachovcovy. Zde stojí, že má-li člověk věrného služebníka, má o něj pečovat jako o svou duši a zacházet s ním jako s vlastním bratrem.[262] Naopak nevhodný výběr úředníků mohl vést mimo jiné k častému střídání v úřadech, na což poukazoval Kryštof Fišer s tím, že máloco je škodlivější než právě častá výměna byrokratů.[263]

Výše uvedená argumentace nepřímo upozorňuje na další výrazný rys těchto knižních děl, a to odvolávání se na autority, o jejichž tvrzení se autoři uvedených děl opírali. V naprosté většině případů se zdrojem argumentů stávalo Písmo svaté. Ze starozákonních textů šlo zejména o Knihu přísloví,[264] konkrétně o pasáže zmiňující osobu a skutky krále Šalomouna.[265] Dále bylo

---

[255] J. E. WEGENER, *Neu Vermehtre Oeconomia*, p. 96 (t).
[256] K. FIŠER, *Knihy hospodářské*, p. 304 (290).
[257] TAMTÉŽ, p. 305. K paralelám společnosti, hospodářství a lidského těla srov. např. L. STORCHOVÁ, *Řád přírody, řád společnosti. Adaptace melanchthonismu v českých zemích v polovině 16. století*, Dolní Břežany 2021, s. 205-219.
[258] V. ŠVEHLOVÁ (ed.), *Hospodář*, s. XCII.
[259] TAMTÉŽ, s. LXXXVII.
[260] J. E. WEGENER, *Oeconomia*, p. 33-34 (o).
[261] TAMTÉŽ, p. 40-41 (o).
[262] J. E. WEGENER, *Neu Vermehtre Oeconomia*, p. 95 (t).
[263] K. FIŠER, *Knihy*, p. 307.
[264] Příklady především v díle Jana Brtvína, viz V. ŠVEHLOVÁ (ed.), *Hospodář*, s. XXVII-XXX; dále rovněž J. E. WEGENER, *Neu Vermehrte Oeconomia*, p. 8 (t).
[265] V. ŠVEHLOVÁ (ed.), *Hospodář*, především s. XXXIV-XXXVI; dále J. E. WEGENER, *Neu Vermehrte Oeconomia*, p. 9 a 14 (t).

čerpáno z Knihy Sírachovcovy,[266] nebo Knihy moudrosti.[267] Z Nového zákona se nejčastěji vyskytovaly odkazy na Lukášovo evangelium[268] a listy apoštola Pavla, především na 13. kapitolu listu Římanům[269] a na 6. kapitolu listu Efezanům[270] stejně jako na 2. kapitolu prvního listu apoštola Petra,[271] v níž se vrchnost prezentuje jakožto Bohem ustanovená instituce.[272]

Ve srovnání s Biblí jsou odkazy na další autority a autoritativní texty velmi vzácné. Za připomenutí stojí především antičtí autoři, konkrétně Seneca a jeho 47. dopis Lucilovi z díla *Epistulae morales ad Lucilium*[273] a Ciceronův spis *Orator.*[274] Jan Erasmus Wegener navíc využíval jako další oporu pro oprávněnost svých názorů úsloví a rčení, často v cizích jazycích. Jejich zařazením chtěl s největší pravděpodobností dokázat svůj přehled a vzdělání. V části věnované ctnostem dvorských služebníků používal vedle německých citátů v příslušných jazycích rovněž citáty latinské, italské, španělské, francouzské nebo české.[275] Jako důvod uvedl, že své dílo nevytvořil pro každého, a komu se nelíbí, má si napsat lepší.[276]

Na druhou stranu se však u cizojazyčných citátů ne vždy držel originálu. Tuto skutečnost dokládá například zmíněný Senekův výrok, jehož správná verze má znít následovně: *„Sic cum inferiore vivas quemadmodum tecum superiorem velis vivere“*. (Žij s podřízeným tak, jak bys chtěl, aby s tebou žil tvůj nadřízený.) Wegener ho však zaznamenal jinak: *„Sic cum inferioribus vives, ut tecum fuperiores velis vivere“*. Uvedenou změnou ovšem současně zmírnil etický imperativ původní věty a udělal z ní spíše volnější doporučení. Zůstává nezodpovězenou otázkou, zda tak učinil záměrně nebo nechtěně, například proto, že si Senekův pokyn

---

[266] V. ŠVEHLOVÁ (ed.), *Hospodář*, s. XXIII.

[267] TAMTÉŽ, s. XXV.

[268] J. E. WEGENER, *Neu Vermehtre Oeconomia*, p. 2 (t).

[269] „*Každá duše vrchnostem poddána buď. Neboť není moci, jedině od Boha, a kteréž vrchnosti jsú, ty od Boha zřízeny jsú. A p[ro]tož kdož se vrchnosti protiví, božímu zřízení se p[ro]tiví.*“ V. ŠVEHLOVÁ (ed.), *Hospodář*, s. XVIII.

[270] J. E. WEGENER, *Neu Vermehtre Oeconomia*, p. 77 (t).

[271] „*Poddáni buďte všelikému lidskému zřízení pro Pána, buďto králi jako nejvyššímu, buďto hejtmanům jako od něho poslaným.*“ V. ŠVEHLOVÁ (ed.), *Hospodář*, s. XVIII-XIX; J. E. WEGENER, *Neu Vermehrte Oeconomia*, p. 77 (t).

[272] Pro jindřichohradecké prostředí již za časů pánů z Hradce připomíná odvolávání se na biblické autority J. HRDLIČKA, *Selbstverwaltung unter adeliger Herrschaft. Die Stadt Jindřichův Hradec (Neuhaus) nach der Revolte gegen Wilhelm Slavata*, in: S. Haas – M. Hengerer (edd.), Im Schatten der Macht. Kommunikationskulturen in Politik und Verwaltung 1600-1950, Frankfurt-Main-New York 2008, s. 56.

[273] J. E. WEGENER, *Neu Vermehtre Oeconomia*, p. 9 (t).

[274] V. ŠVEHLOVÁ (ed.), *Hospodář*, s. XXI.

[275] Zde se jedná o citát „*Jaky Pan, taky Kram*“, který Wegener považoval za výrok v polštině; J. E. WEGENER, *Neu Vermehtre Oeconomia*, p. 71(t). Srov. V. ČERNÝ, *Hospodářské instrukce*, s. 363.

[276] J. E. WEGENER, *Neu Vermehtre Oeconomia*, Vorrede, bez paginace.

nezapamatoval doslovně a snažil se pouze zachytit jeho obsah, nebo zda se zde projevila Wegenerova nedostatečná znalost latiny.[277]

Jeden ze základních pilířů, který zdůrazňovala normativní díla i psané instrukce, byly vztahy na ose vrchnost – úředníci – poddaní. Vyzdvihována byla teze, že vrchnostenští úředníci představují přímé zástupce vrchnosti, a proto jim přináleží stejný respekt a poslušnost: „*Má pán i o úřednících oznámiti, že jim ouředníka a správci staví, toho aby poslušni byli a jím se jako samým pánem ve všem dobrém a užitečném spravovali, v ničemž se mu neprotivíc*."[278] Z tohoto důvodu se vrchnost měla svých úředníků zastávat, jak píše Mikuláš Černobýl: „*Má pán úředníky své milovati a hřbet jim proti jiným držeti*."[279] Pro zachování autority úředníků bylo rovněž nezbytné trestat křivá obvinění, jež by vůči nim byla vznesena.[280] Jan Brtvín uvádí, že přísný test v tomto případě posiluje poslušnost poddaných: „*To* [potrestání – pozn. V. P.] *když se jednomu aneb dvěma udělá, potom se jiní ne tak lehce budou o to pokoušeti a také hned ouřeníka každého poslušnější budou*."[281]

Dále byl kladen důraz na nezávadnost chování a vystupování, o čemž bude pojednáno níže. Mimo to se zde objevuje další důležitý požadavek, a sice aby před poddanými vrchnost i její úředníci vystupovali jednotně. Podle slov Mikuláše Černobýla: „*Pán má na hejtmana zřeteldlně mezi lidmi laskav býti a před nimi ho ctíti, aby jiní vidouce to, to též mu činili, jej ctili a báli se ho*."[282] Kryštof Fišer doslova uvádí, „*ať pán s úředníky na jednu notu zpívá.*"[283] Jestliže mělo dojít k pokárání či dokonce potrestání úředníka, tak zásadně bez přítomnosti dalších osob, které byly úředníkovi podřízeny, protože tím by poklesla jeho vážnost a důvěryhodnost. Podle Wegenera neměla vrchnost nikdy kárat či trestat hejtmana v přítomnosti jiných úředníků, služebníků nebo dokonce poddaných, protože tím by se nevratně pošramotila jeho autorita a nikdo by ho pak nepovažoval za hodného respektu.[284]

Soudržnost úředníků mělo podle Wegenera podporovat například také společné stolování. I v tomto případě však byl prospěch vrchnosti přednější, jak uvádí instrukce z českých komorních panstvích vydaná mezi léty 1603 a1702. Ta ukládala hejtmanovi, aby

---

[277] Za pomoc s identifikací děl a interpretaci textů děkuji PhDr. Stanislavu Doležalovi, Ph.D. z Historického ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.
[278] V. ŠVEHLOVÁ (ed.), *Hospodář*, s. XXXIX.
[279] TAMTÉŽ, s. XCII.
[280] TAMTÉŽ, s. XXXVIII.
[281] TAMTÉŽ.
[282] TAMTÉŽ, s. XCII.
[283] K. FIŠER, *Knihy*, p. 305. Totéž doporučoval i Jan Erasmus Wegener, i když některé vrchnosti byly podle něho jiného názoru. J. E. WEGENER, *Oeconomia*, p. 42 (o).
[284] J. E. WEGENER, *Oeconomia*, p. 35 (o).

úředníkům, kteří se nestihli dostavit včas k jídlu kvůli plnění svých povinností, zajistil finanční kompenzaci stravy. Kvůli snaze dostavit se včas k jídlu tedy nesměla vrchnost utrpět žádnou škodu: „*Tak aby žádnej příčiny neměl, pro jídlo k stolu pospíchati a dobré naše* [tj. panovníkovo – pozn. V. P.] *obmeškávati*.[285]

Co se týče definování požadavků na charakteristiky vrchnostenských úředníků, měly „nepravé“ i běžné instrukce podobnou strukturu. Na prvním místě zpravidla uváděly požadované vlastnosti a kompetence k výkonu zastávaného úřadu. Následoval výčet úředníkových povinností při správě panství. Ty je možné rozdělit na hospodářské, jako provoz rybníků, pivovarů, mlýnů, ovčínů, péči o dobytek, pěstování obilí a dalších plodin, a na správní v užším slova smyslu. Sem patřilo například vymezení nadřízenosti a podřízenosti v rámci byrokratické hierarchie, způsob komunikace s vrchností nebo otázky jednání s poddanými.

Hlavní povahovou ctností, kterou se měl vyznačovat raně novověký vrchnostenský úředník, představovala poslušnost Božích přikázání a naplňování Boží vůle. To mělo mít dokonce přednost i před samotnou správou hospodářství. Jednoznačně to formuloval Jan Brtvín: „*Nebo přede všemi věcmi vždycky nejprve předkládána býti má vůle boží u křesťanův, potom teprv o všelijakém hospodářství*.“[286] Otázka příslušnosti ke konkrétní křesťanské konfesi získala na aktuálnosti především v období rekatolizace po porážce českého stavovského povstání.[287] V takovém případě mohla instrukce na úřednících vyžadovat příslušnost ke katolickému vyznání a současně i dohled nad tím, aby k němu přináleželi také svěření poddaní. Tento požadavek formuloval například pražský arcibiskup Arnošt Vojtěch z Harrachu ve své instrukci pro hejtmana na statcích kláštera svatého Jiří z roku 1665: „*Hejtman* [...] *má* [...] *vrchnost pilně a věrně zpravovati, zdaliž všichni* [poddaní – pozn. V. P.] *katoličtí jsou*“.[288] Ve stejném duchu ustanovil rovněž hrabě František Antonín Berka z Dubé ve své instrukci pro

---

[285] J. KALOUSEK (ed.), *Řády*, Archiv český 22, s. 400. K problematice stolování v raném novověku srov. především J. HRDLIČKA, *Hodovní stůl a dvorská společnost. Strava na raně novověkých aristokratických dvorech v českých zemích (1550-1650)*, České Budějovice 2000 (= Monographia historica 1).

[286] V. ŠVEHLOVÁ (ed.), *Hospodář*, s. XXXVIII.

[287] O problému rekatolizace raně novověkých úředníků J. HRDLIČKA, *Die (Re-)Katholisierung lokaler Amtsträger in Böhmen: Konfession oder Disziplin?*, in: R. Leeb – S. C. Pils – T. Winkelbauer (edd.), Staatsmacht und Seelenheil. Gegenreformation und Geheimprotestantismus in der Habsburgermonarchie, Wien 2006 (= Veröffentlichungen des Instituts für Österreichischen Geschichtsforschung, Band 47), s. 357-366.

[288] J. KALOUSEK, *Řády*, Archiv český 23, s. 380.

hejtmana rychmburského panství z roku 1709, že tento úředník má dbát na to, aby všichni ostatní úředníci, služebníci a poddaní nevyznávali jinou víru než katolickou.[289]

S dodržováním křesťanských zásad úzce souvisely zbožnost, bohabojnost a snaha vyvarovat se hříšného jednání. Prakticky všichni zkoumaní autoři se shodli na tom, že absence těchto ctností u hejtmana či dalších úředníků by měla závažné negativní důsledky. Teologicky podbarvené zdůvodnění nabídl Jan Erasmus Wegener, když prohlásil, že hejtman, jemuž se nedostává zbožnosti a bohabojnosti, není schopen vést dobře fungující hospodářství. Naopak toho, kdo se podvolí božím přikázáním, požehnání nemine. Nebezpečí plynoucí z hejtmanovy bezbožnosti popsal Wegener velmi expresivně, když využil přirovnání z chovu ovcí. Tak jako jediná prašivá ovce dokáže nakazit celé stádo, tak i bezbožný hejtman dokáže udělat bezbožníky ze všech lidí kolem sebe.[290]

K dalším oceňovaným vlastnostem úředníků patřily střídmost a zdrženlivost. Velký důraz na ně kladl i Wegener, podle něhož si měl hejtman odepřít zbytečnou rozmařilost v oblékání, jídle a pití.[291] Zejména nemírná konzumace alkoholu se řadila k nejvíce kritizovaným prohřeškům, ať už z hlediska dopadu na danou osobu, nebo na svěřené hospodářství. Brtvín to shrnul následovně: „*Přemáhá víno všecky lidi*, [...] *odjímá rozum i mysl*“.[292] Úředník holdující alkoholu přestával být podle něho způsobilým k výkonu své funkce, což následně vedlo k zanedbávání jeho povinností a způsobení škody. Podobně varoval také Wegener, že opilství je pro úředníka velkou neřestí, a kdo se jí oddává, není schopen vykonávat úřad, protože kvůli jeho nekompetentnosti snadno utrpí nenapravitelné ztráty vrchnost i poddaní.[293]

Další důležitou charakteristiku úředníka tvořily vlastnosti určující jeho vztah k vrchnosti a bezprostředně nadřízeným vyšším úředníkům. Sem patřily především poslušnost, oddanost, věrnost a osobní odpovědnost, ať již za svěřený majetek, nebo o poddané. Podle Jana Brtvína úředník „*z to všeho, a ne jiný zaň, počet činiti má*“.[294] O věrnosti vůči vrchnosti jako jedné z nejdůležitějších vlastností úředníka psal také Jan Erasmus Wegener.[295] Od úředníka

---

[289] TÝŽ, *Dodavek*, s. 355.

[290] J. E. WEGENER, *Oeconomia*, p. 8 (o). Jan Brtvín k tomu uvádí, že úředník budící svým chováním pohoršení, může způsobit i svedení a záhubu nejen duše vlastní, ale i cizí. V. ŠVEHLOVÁ (ed.), *Hospodář*, s. XXVI.

[291] J. E. WEGENER, *Oeconomia*, p. 30 (o).

[292] V. ŠVEHLOVÁ (ed.), *Hospodář*, s. XXIV.

[293] J. E. WEGENER, *Oeconomia*, p. 28 (o).

[294] V. ŠVEHLOVÁ (ed.), *Hospodář*, s. LXXXV.

[295] J. E. WEGENER, *Oeconomia*, p. 10-11 (o).

vrchnostenské správy, zejména od nejvýše postaveného hejtmana, se rovněž očekávalo dodržování určitých pravidel chování a vystupování. V první řadě se jednalo o prokazování respektu vůči nadřízeným úředníkům a vrchnosti, stejně jako naopak vyžadování respektu od podřízených úředníků a poddaných. Na jedné straně měl úředník dbát na svou vlastní pověst a udržovat si vážnosti mezi svěřenými poddanými či podřízenými, na druhou stranu byl povinen dodržovat zásady podřízenosti vůči úředníkům z vyšších úrovní byrokratické hierarchie, stejně jako vůči samotné vrchnosti. Hlavně však měl jít příkladem, protože v opačném případě působilo jeho vystupování nepřesvědčivě až pokrytecky. Jak psal Brtvín, *„ouředník chce mne z toho trestati a sám to činí“*.[296]

Wegener v otázce udržování respektu zdůrazňoval, že si hejtman musí zachovávat odstup od poddaných a ostatních úředníků, zejména co se týkalo společného popíjení či různých zábav, jako byla střelba či hraní kuželek.[297] V opačném případě hrozilo oslabení jeho autority a schopnosti účinně udílet rozkazy, protože takto vzniklé neformální vztahy mohly negativně ovlivnit ochotu podřízených dodržovat jeho pokyny.[298] Na druhé straně se k nim ale nesměl chovat zpupně a pyšně či jednat s lidmi jako se psy, protože slovní urážka nebo ponížení byly mnohdy hůře snášeny než tělesná újma.[299] Vystupování a chování hejtmana tedy mělo být takové, aby získal náklonnost poddaných a ti se ho nebáli, ovšem vždy při zachování patřičného odstupu.[300] Na nevhodnost přílišného přátelení se s poddanými upozorňoval také Kryštof Fišer: *„S poddanými ať příliš přátelsky neobcuje, aniž s nimi v hospodě na řad pije, aby své vážnosti nezlehčil; nebo to příliš přátelské jednání s nimi způsobí, že nim pohrdati budou“*.[301]

Požadavek na kultivované vystupování a vyjadřování se promítl i do instrukce pro šternberského purkrabího na statcích Radovesice a Veltruby kolem roku 1700. Ta vznikla na základě stížností poddaných a vyjmenovávala konkrétní nešvary jednoho úředníka, který poddané častoval urážlivými výrazy a nebyl schopen s klidem a rozvahou řešit jejich záležitosti. Naopak jim často skákal do řeči a nadával jim do šelem a zlodějů.[302]

Přísně zakázáno bylo také přijímat od poddaných dary nebo jiné pocty. Ty nebyly vnímány jako ocenění vlastností a charakteru daného úředníka, nýbrž jako snaha se mu zalíbit a získat pro sebe určité výhody. Jan Brtvín k tomu poznamenal, že *„lidé nedávají poct, než pro*

---

[296] V. ŠVEHLOVÁ (ed.), *Hospodář*, s. LXXXIII.
[297] J. E. WEGENER, *Oeconomia*, p. 25 (o).
[298] TAMTÉŽ, p. 26 (o).
[299] TAMTÉŽ.
[300] TAMTÉŽ, p. 23-24 (o).
[301] K. FIŠER, *Knihy*, p. 312.
[302] J. KALOUSEK, *Řády*, Archiv český 24, s. 10.

přímluvu ku pánu“, a proto by je úředníci měli odmítat.[303] Tohoto nešvaru si byl vědom i kníže Gundaker z Lichtenštejna. Proto ve své instrukci pro vrchního hejtmana nebo regenta z roku 1631 rezolutně uvedl, že dotyčný úředník má na svou šlechtickou čest slíbit, že od nikoho nepřijme žádný dar ani poctu, a navíc v tom bude bránit i svým podřízeným.[304] Zdůraznil tedy nejen povinnost plynoucí z výkonu úřadu, ale současně apeloval na charakterové hodnoty daného byrokrata.

Z uvedeného vyplývá, že další nezbytnou vlastností dobrého úředníka byla nestrannost a snaha posuzovat nezaujatě. To vyjádřil velmi expresivně i Kryštof Fišer, když hejtmanovi přisoudil heslo „*Ať zachová jednomu každému spravedlnost jeho*“.[305]

Vedle osobních charakterových vlastností, které měli úředníci nadále rozvíjet a jít v nich příkladem, tvořily důležitou součást úředníkova profilu také předpoklady potřebné pro chod hospodářství.[306] Základním požadavkem byly znalosti čtení, psaní a principů účetnictví. Jan Brtvín k tomu uvedl: „*Ten pak vrchní ouřeník má uměti čísti, psáti a rozuměti počty klásti*“.[307]

V oblasti profesních předpokladů se většímu uznání těšily praktické dovednosti a zkušenosti než klasické, spíše teoretické vzdělání. Jan Erasmus Wegener sice uznával, že procesní a obchodní záležitosti spadají do kompetence právně vzdělaných učenců a kanceláří, ale v otázkách řízení hospodářství a dohledu nad poddanými měl jasno. Prohlašoval, že dozor nad hospodářstvím by se měl svěřit šikovným, zkušeným a neúnavným mužům. Podle něj jen každodenní zkušenost dokazovala, jak velký je rozdíl v užitečností člověka, jenž má dobrý a zdravý úsudek a je alespoň zčásti světa znalý, oproti tomu, kdo studoval Ovidia.[308] Úředník, který vykazoval výše zmíněné kvality a dovednosti, měl pro vrchnost mnohem větší cenu, jelikož byl schopen v každodenní praxi činit dobrá a rozumná rozhodnutí. Tím získával nezanedbatelnou výhodu oproti těm, kteří znali například klasické autory, ale v praktickém chodu správního aparátu se neorientovali. Jestliže proto vrchnost narazila na člověka, jenž byl zároveň učený, zkušený a měl zdravý úsudek, toho si měla za každou cenu udržet ve svých

---

[303] V. ŠVEHLOVÁ (ed.), *Hospodář*, s. C.
[304] T. WINKELBAUER (ed.), *Gundaker von Liechtenstein*, s. 286.
[305] K. FIŠER, *Knihy*, p. 315.
[306] Na rozdíl od povahových vlastností nezmiňovaly analyzované normy vlastnosti tělesné. Srov. L. SULITKOVÁ, *Právní normy*, s. 168.
[307] V. ŠVEHLOVÁ (ed.), *Hospodář*, s. XXXVIII.
[308] J. E. WEGENER, *Oeconomia*, Dedication, p. 2-3 (bez paginace).

službách.[309] K žádoucím předpokladům vrchnostenských úředníků tak náležely i zkušenosti nabyté praxí a schopnost uplatnit je v nových podmínkách.

Další požadovanou součást profesní vybavenosti úředníka představovala znalost hospodářských i právních poměrů na svěřeném panství. Vyzdvihl to například Kryštof Fišer: „*Práv panství ať jest dokonale povědom, a jich ani v nejmenší věci buď skrze poddaný, aneb cizí a sousedy nedá zrušiti*.“[310] Stejným způsobem se cenila schopnost efektivně aplikovat dosavadní poznatky na aktuální situaci. To dosvědčuje svým textem mimo jiné instrukce pro hejtmana panství Chlumec nad Cidlinou patřícího rodu Kinských z roku 1627, v níž byl tento úředník nabádán, aby to, co se naučil na jiných panstvích, využíval nově na majetku, jenž mu byl svěřen do správy.[311] K důležitým doporučením patřila i pravidelná vzájemná setkání a diskuse se o správních a hospodářských záležitostech. Jako příklad může posloužit rada Jana Brtvína určená hejtmanům: „*Jest také za slušné, aby hejtma*[n] *s úředníkem tím častěji o spravování lidí,* [...] *rozmlouval a dotázky naň činil, jak se kde co opatruje*.“[312]

Jan Erasmus Wegener zase varoval před nebezpečím v podobě dosazování nezkušených mladíků do nejvyšších pozic správního systému. Podle něj by z pozice vrchních hejtmanů nebo regentů peskovali zkušené hejtmany a ztěžovali jim život. Jak by podle něj osvědčený hejtman přišel k tomu, aby mu nějaký mladý žvanil, jenž nevytáhl paty více jak tři míle ze svého města, předepisoval, co má v hospodářství dělat? Na jejich „studium“ ostatně pohlížel pouze jako na snahu obírat jiné o jejich mzdu.[313]

Centrem vlastní správy se měla stát vrchnostenská kancelář, kterou zevrubně popsal Kryštof Fišer. V jeho pojetí se jednalo o „*knihárnu aneb schránku*“, do níž se ukládaly spisy klíčového významu pro panství. Mezi ně na prvním místě náležel jednoznačný doklad určující majitele statku s ověřeným výpisem z desek zemských. Dále tu měly být uloženy pozemkové knihy uspořádané podle jednotlivých rychet, urbáře a dokumenty ošetřující agendu spojenou s církevními institucemi, k nimž se vázaly některé z pohledávek z daného panství. Důležitou roli rovněž hrál přehled měst, městeček, vesnic a jednotlivých hospodářských objektů spravovaných ve vrchnostenské režii, spolu se soupisem poddaných, kteří byli povinni v nich pracovat. Nezbytnou součást vybavení kanceláře rovněž představovaly účetní materiály vedené

---

[309] TAMTÉŽ, Dedication, p. 3 (bez paginace). K požadavkům na vrchnostenské úředníky srov. W. WEBER, *„Ein vollkommener fürstlicher Staats-Rath ist ein Phoenix.“ Perspektiven einer politischen Ideegeschichte der hohen Beamtenschaft*, Zeitschrift für historische Forschung 21, 1994, s. 221-233.
[310] K. FIŠER, *Knihy*, p. 308-309.
[311] J. KALOUSEK, *Dodavek*, s. 181.
[312] V. ŠVEHLOVÁ (ed.), *Hospodář*, s. XLVII.
[313] J. E. WEGENER, *Oeconomia*, p. 38 (o).

příslušnou kanceláří. A konečně byla tato prostora vyhrazena také pro ukládání instrukcí a dalších nařízení, s nimiž se měli úředníci i ostatní poddaní seznamovat. V tomto případě ovšem Fišer neuvedl doporučený postup, jak toto seznámení zajistit.[314]

Z hlediska personálního zajištění chodu kanceláře doporučoval Kryštof Fišer zaměstnávat zkušeného písaře, schopného koncipovat různé druhy písemností. Podle velikosti panství mu měli pomáhat dva až tři *„mládenečkové sirotci“*, kteří by rovněž byli k ruce ostatním úředníkům.[315] Jako jejich pomocníci měli získat praktickou průpravu, aby mohli případně později sami nastoupit úřednickou dráhu. Vedle sirotků se v rámci vrchnostenského byrokratického aparátu uplatňovali hlavně potomci samotných úředníků, kteří také měli přednost v případě studií mimo panství. V tomto duchu adresoval roku 1727 Adam František ze Schwarzenbergu pokyn svým úředníkům, aby nedovolovali řemeslníkům a rolníkům dávat děti na studia, protože tak přichází o prostředky, jež by mohli použít ve prospěch panství. Navíc hrozilo, že by tito synové mohli usilovat o zbavení se poddanství.[316] Schwarzenberg svůj pokyn zdůvodňoval skutečností, že schwarzenberští úředníci beztak nechávají své potomky studovat,[317] takže bude mít vrchnost k dispozici dostatek vzdělaných poddaných přímo z tohoto profesního okruhu. Rovněž Gundaker z Lichtenštejna kladl v roce 1649 v pokynech regentovi lichtenštejnských panství důraz na získávání úřednického dorostu z řad vlastních poddaných, přičemž měli být upřednostňováni zejména sirotci.[318]

Vedle personálních otázek se řešil i každodenní provoz kanceláře. Bývaly stanoveny hodiny, v nichž se měla odehrávat slyšení poddaných. Například podle instrukce Floriana Griespeka z Griespachu po úředníky na Nelahozevsi z doby před rokem 1588 připadala tato povinnost na sobotu.[319] Kryštof Fišer oproti tomu nabízel návod na podrobné rozplánování úředních aktivit v průběhu týdne, aby usnadnil vyřizování úřední agendy.[320]

Ačkoliv úředníci představovali pro obyvatele panství jako zástupci samotné vrchnosti bezprostřední autoritu, neměli poddaným bránit v přímé komunikaci s ní – byť se tato komunikace často odehrávala jejich prostřednictvím. Takzvaná malovecká či bohumilická

---

[314] K. FIŠER, *Knihy*, p. 222.
[315] TAMTÉŽ, p. 224-228; srov. též s instrukcí hraběte Antonína Thrauna chroustnickému hejtmanovi z roku 1644; J. KALOUSEK, *Řády*, Archiv český 23, s. 183.
[316] J. KALOUSEK, *Řády*, Archiv český 24, s. 158.
[317] TAMTÉŽ, s. 158-159.
[318] T. WINKELBAUER (ed.), *Gundaker von Liechtenstein*, s. 41.
[319] J. KALOUSEK, *Řády*, Archiv český 22, s. 299.
[320] K. FIŠER, *Knihy*, p. 239-241.

instrukce[321] z roku 1660 v tomto bodě stanovila, že za závažných okolností se mohl případný stěžovatel z řad poddaných obrátit přímo na vrchnost, ale i v tomto případě byla nezbytná spolupráce s úředníky. Jestliže se někdo cítil být poškozen ve svých právech nebo jiných záležitostech a chtěl svou věc přednést přímo vrchnosti, nemělo mu v tom být bráněno. Naopak se mu nabízela možnost, nechat si za příslušný poplatek vyhotovit od úředníků odpovídající písemnost.[322]

Na přelomu 17. a 18. století je možno v instrukcích pro vrchnostenské úředníky vypozorovat určité tendence, které charakterizují úředníkovy předpoklady, vlastnosti, kompetence a v neposlední řadě i požadavky na chování a vystupování. Do jaké míry se tyto vlivy projevily v černínském prostředí bude předmětem následující podkapitoly.

3.3 Obraz vrchnostenského úředníka v černínských instrukcích 17. a počátku 18. století

Rovněž Černínové patřili mezi vrchnosti, v jejichž okruhu vzniklo ve zkoumaném období několik instrukcí, reflektujících postavení a roli vrchnostenských úředníků. Následující text se zaměří na rozbor těchto norem a pokusí se srovnat pojetí úředníků v černínském prostředí s obecnou charakteristikou, jež byla nastíněna výše. Na základě uvedené komparace by mělo vyplynout, nakolik se představy Černínů shodovaly s obecně nastoleným modelem, či zda se naopak od něho odlišovaly nebo vykazovaly určité specifické rysy.

Josef Kalousek ve své edici zaznamenal česky psanou instrukci, datovanou do období kolem roku 1648 a vydanou s největší pravděpodobností hrabětem Heřmanem Černínem.[323] Tato instrukce patřila mezi normy adresované hejtmanovi jakožto nejvyššímu úředníkovi lokální správy. Jeho povinnostem, resp. úkolům dalších úředníků, bylo z celkových 90 článků věnováno 18. Ty byly sepsány v kapitolách „O hejtmanech“ a „O obročních písařích“. Zbývající, mnohem větší část textu byla věnována fungování jednotlivých hospodářských odvětví a činností spojených s chodem panství, jako byl provoz mlýnů, poplužních dvorů, ovčínů, správa lesů a vodních děl, výsadba plodin a sadařství, údržba budov či obchod se solí.

---

[321] Termín „malovecká“ používal Josef Kalousek na základě toho, že text nalezl ve fasciklu z provenience Malovců z Malova. Naproti tomu Václav Černý preferoval termín „bohumilická“ podle panství, kterému byla určena. Oba autoři se neshodli ani v její dataci (Kalousek 1660, Černý 1653) či vztahu k černínským normám (viz dále). V. ČERNÝ, *Hospodářské instrukce*, s. 278.

[322] J. KALOUSEK, *Řády*, Archiv český 23, s. 349.

[323] TAMTÉŽ, s. 194-211. Dále srov. V. ČERNÝ, *Hospodářské instrukce*, s. 278-280.

U další instrukce z prostředí zkoumaného šlechtického rodu není možné s jistotou určit žádnou konkrétní návaznost na předchozí normu. Německy psaný exemplář, který je uložen v archivním fondu Černínská ústřední správa, je datován k 30. červenci 1653.[324] Jedná se o velmi podrobné nařízení tvořené celkem 189 články, které vedle prostého textu obsahuje například i vzory tabulkového záznamu o hospodaření se sirotčími penězi. Každý článek je navíc uveden stručnou anotací, která usnadňuje orientaci v textu. Norma je rozdělena do dvanácti oddílů, jež se podrobně rozebírají jednotlivé aspekty vrchnostenské správy. Z hlediska této studie představují nejdůležitější informační zdroj první tři, věnované osobám a vlastnostem úředníků, vykonávání úřadu a provozu vrchnostenské kanceláře. Nezodpovězenou zůstává otázka, zda existovala i česká verze tohoto nařízení, neboť v inkriminované době černínská vrchnostenská správa úřadovala rovněž v češtině.[325]

Václav Černý upozornil na skutečnost, že se v případě této instrukce jednalo o písemnost, která byla používána také na panstvích jiných vrchností, konkrétně Colloredů, Lobkoviců nebo Schwarzenbergů. Jako příklad zmiňoval instrukci z roku 1654 určenou pro doménu Colloredů, jež se zachovala ve schwarzenberském prostředí a výslovně se odvolávala na normu vydanou Sylvií Kateřinou Černínovou v květnu 1654. Jako použitelný nástroj se uplatnila také na českých komorních statcích. [326]

Uvedená černínská instrukce byla s největší pravděpodobností používána až do konce 17. století, o čemž svědčí parafa v závěru zmíněného jindřichohradeckého exempláře, obsahující letopočet 1697. Patrně již upravenou verzi této normy měl k dispozici Josef Kalousek, který její část edičně zpřístupnil.[327] Na základě konkrétních časových údajů obsažených v textu datoval svou instrukci do roku 1695. Kalousek si rovněž povšiml shod některých článků s dříve uváděnou malovickou či bohumilickou instrukcí a po analýze těchto pasáží vyslovil hypotézu, že obě normy pravděpodobně vznikly jako recepce nějakého společného vzoru.[328] Odlišného názoru byl naproti tomu Václav Černý, který připomněl, že „malovecká“ instrukce má vzhledem ke svému formulářovému záhlaví charakter vzorové normy, a zastával názor, že její předlohou byla černínská instrukce.[329]

---

[324] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Černínská ústřední správa, fasc. 766.
[325] V. ČERNÝ, *Hospodářské instrukce*, s. 280.
[326] TAMTÉŽ, s. 280-281.
[327] J. KALOUSEK, *Řády*, Archiv český 23, s. 542-549; jedná se o články 20-30, 33-34, 49, 51, 53-54 a 67.
[328] TAMTÉŽ, s. 543-544.
[329] V. ČERNÝ, *Hospodářské instrukce*, s. 278.

Při srovnání Kalouskem publikovaných článků s dochovaným rukopisem z jindřichohradeckého archivu je možné konstatovat, že se jedná o tutéž normu, která byla velmi pravděpodobně aktuální po celou druhou polovinu 17. století. Rozsah a dopad případných změn v textu nelze na základě Kalouskova výběrového zpřístupnění v plném rozsahu analyzovat. Vedle aktualizace a zpřesnění určitých skutečností (například letopočtů) mohlo jít především o chyby vzniklé při opisování.

Jako důkaz pro toto tvrzení může posloužit 20. článek věnovaný vrchnostenské kanceláři. Jindřichohradecká instrukce zde uvádí: „*Mann soll den Leuthen, umb ein billig und leidliches* [sic] *allerlei Schrifften folgen laßen, alß Interessiones, undt Verschreibungen, es soll auch die Ambtsgebühr, außer* <u>*die Obrigkeit Interesse, auf einen Wegloßbrieff über 3 fl. nicht sein*</u> [podtrhl V. P.] *(es weren dann absonderliche Persohnen, gutter Vermegens, undt die etwaß auß gutten freien Willen thun wolten, wie es sich oftermahls begibt, mit welchen es etwaß anders gehalten werden kann)*.“[330] Kalouskova edice ho cituje následovně: „*Man soll denen Leuthen umb eine billige und leichte Bezahlung allerlei Schrifften folgen lassen, als Intercessiones und Verschreibungen, Förderungsbrief, Consenszettel und dergleichen. Es soll auch die Ambtsgebühr* [zde Kalousek upozorňuje na chybějící část textu – pozn. V. P.], *ausser es wären etwann absonderliche Personen guten Vermögens, und die auch so etwas mehrers aus freien Willen thun wollen, wie es sich öftermals begibt, mit welchen es etwas anderst gehalten werden kann*.“[331] V případě instrukce z roku 1653 je zřejmou chybou chybějící substantivum v první větě. Zajímavější je ovšem změna v mladším textu, kdy opisovač pravděpodobně přehlédl podtrženou část souvětí a navázal na předchozí větu tak, že i přes vynechanou pasáž dává výsledné sdělení jistý smysl. Vedle případných nedostatečných jazykových znalostí kopírujícího písaře mohlo ke změně celkového vyznění dojít i pouhou nepozorností, a sice na základě použití spojovacího výrazu „*außer*“ a přísudku „*soll folgen lassen*“. Ten lze analogicky s první větou použít i ve větě druhé, ačkoli tam není explicitně vyjádřen.

Vzhledem ke svému více než dvojnásobnému rozsahu oproti Kalouskem editované instrukci byla v normě dochované v jindřichohradeckém archivu věnována vrchnostenským úředníkům daleko větší pozornost, takže jejich charakteristiky zabírají všech 15 článků prvního oddílu, přičemž další odkazy k tomuto tématu lze najít ještě v jiných částech instrukce. Oproti nařízení z roku 1648 se také změnila konkretizace adresátů normy. Starší text byl adresován

---

[330] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Černínská ústřední správa, fasc. 766.
[331] J. KALOUSEK, *Řády*, Archiv český 23, s. 544-545.

přímo hejtmanovi, resp. *„úředníkovi“*. Jednalo se zde spíše než o obecné označení byrokrata o funkci správce menšího statku, který neměl žádné bezprostředně podřízené úředníky. Ostatní členové vrchnostenského správního aparátu byli zmiňováni až v příslušných pasážích věnovaných oblastem jejich působnosti, nebo dokonce téměř mimochodem. To se týkalo například purkrabího, který je bez jakéhokoli kontextu uveden pouze v pátém článku, aniž by bylo řečeno cokoli bližšího o jeho povinnostech.[332] Především zde však nebyl akcentován vztah úředníků mezi sebou, ale zejména podřízenost hlavě panství.

Instrukce z konce 17. století naproti tomu již ve shrnutí prvního článku výslovně uvádí funkce zařazené do černínského správního aparátu, tedy hejtmana, důchodního písaře, obročního písaře a purkrabího: *„Von des Haubtmans, Rent- und Kornschreibers, auch deß Burggraffen Persohn, Ambt und Qualiteten“*.[333] Další články pak jednoznačně zmiňovaly nadřazenost hejtmana nad ostatními úředníky, jako například to, že se na ně neměl ve všem spoléhat,[334] resp. měl jejich nedbalost a lenost vždy potrestat.[335]

Značnou pozornost věnovala instrukce pochopitelně osobě a úřadu hejtmana, avšak řadu charakteristik je možné implicitně vztáhnout i na ostatní úředníky. V první řadě se jednalo o jeho charakterové vlastnosti. Černínský hejtman měl být bohabojný, příslušet k římsko-katolickému vyznání, prokazovat své vrchnosti a nadřízeným povinný respekt a úctu a dbát více na zájmy vrchnosti a svěřených poddaných než na vlastní zájmy. Jim měl jít příkladem, ale aby nebyla snížena vážnost jeho úřadu, neměl se s nimi příliš sbližovat.[336] Mezi jeho další žádoucí vlastnosti se počítaly věrnost a mlčenlivost. V praxi se jednalo například o to, že písemnosti a tajemství, jež mu byly svěřeny, neměl poskytovat nikomu, kdo by neměl patřičné oprávnění.[337] Naopak neměl být *„Vollsaufer, Spiler, Flucher oder Gotts Lasterer“*, kteréžto prohřešky znevažovaly jeho úřad a eventuálně způsobovaly vrchnosti škody.[338] Další článek na závěr uváděl, že celkový život hejtmana či jakéhokoli jiného úředníka měl být bohabojný, skromný, počestný, střídmý a uměřený.[339]

---

[332] TAMTÉŽ, s. 196.
[333] Instrukce pro černínská panství z roku 1653/1697, čl. 1. Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Černínská ústřední správa, fasc. 766.
[334] TAMTÉŽ, čl. 5.
[335] TAMTÉŽ, čl. 6.
[336] TAMTÉŽ, čl. 1.
[337] TAMTÉŽ, čl. 7.
[338] TAMTÉŽ, čl. 3.
[339] TAMTÉŽ, čl. 15.

Co se týče kvalifikace pro vykonávání úřadu, text instrukce zmiňuje pouze požadavky na hejtmana[340] a purkrabího.[341] V obou případech je kladen zřetelný důraz na praktické zkušenosti s hospodářstvím na panství a v případě hejtmana rovněž schopnost vyrovnat se se všemi možnými nastalými situacemi ve válce i v míru a dokázat své znalosti předávat svým podřízeným a nebýt odkázán na to, co se od nich dozví.[342]

K hejtmanovým povinnostem rovněž patřilo trestání nedbalosti a lenosti jeho podřízených. Jim měl jít příkladem, aby nemohl být z ničeho obviněn. V opačném případě mu hrozilo, že se zkompromituje a bude muset přecházet nepřístojnosti mlčením, vše odsouhlasit či se dívat stranou. Jestliže by se nařčený podřízený nepolepšil a hejtman tuto skutečnost svým nadřízeným neohlásil, byl by považován za spoluviníka.[343]

Instrukce věnovala také pozornost samotnému úřadování. Hejtman měl s ohledem na místní situaci stanovit úřední dny, jež se měly konat zpravidla dvakrát do týdne, přičemž se neměly krýt s termíny týdenních trhů. V uvedenou dobu se měly projednávat záležitosti poddaných, rozsuzovat spory či vyhotovovat potřebné písemnosti pro poddané. Ti měli totiž možnost se rovněž se svými záležitostmi odvolat přímo k vrchnosti, v čemž jim úředníci neměli bránit. Co se týče kancelářského personálu, podle velikosti úřadu byli povoleni jeden až dva kancelářští pomocníci, přičemž se mělo jednat o chlapce z řad místních poddaných. V případě, že by takto již byl zaměstnán nějaký cizinec, měl být propuštěn a na jeho místo přijat domácí.[344]

Co se týče samostatného hospodaření úředníků, i to znění instrukce výrazně omezovalo. Úředníci měli pod trestem zabavení zakázáno chovat ve vrchnostenských dvorech a ovčínech vlastní dobytek. Stejně tak nesměli bez souhlasu vrchnosti kupovat půdu nebo využívat cizí pole pro vlastní výsev.[345]

Velký boom instrukcí v černínském prostředí přišel poté, co v roce 1717 skončila poručnická vláda za hraběte Františka Josefa Černína. Podobně jako kníže Gundaker z Lichtenštejna[346] byl i František Josef přesvědčen o tom, že je zapotřebí podchytit normami co největší oblast vrchnostenské správy v nejširším slova smyslu. Na počátku své samostatné vlády vydal řadu instrukcí, z nichž pro účel této studie budou důležité dvě – takzvaná generální instrukce (*General Einrichtung*) pro celé dominium z 1. ledna 1719 se zaměřením na ústřední

---

[340] TAMTÉŽ, čl. 2.
[341] TAMTÉŽ, čl. 13.
[342] TAMTÉŽ, čl. 2.
[343] TAMTÉŽ, čl. 6.
[344] TAMTÉŽ, čl. 16-21.
[345] TAMTÉŽ, čl. 53-54.
[346] T. WINKELBAUER (ed.), *Gundaker von Liechtenstein*, s. 20.

správu,[347] a pak dílčí instrukce (*Particular Einrichtung*) z 16. března 1720 určená konkrétně pro panství Jindřichův Hradec.[348] Ve druhém případě se s největší pravděpodobností jednalo o součást korpusu instrukcí, jež byly vydány pro jednotlivá černínská panství. Jako důkaz pro toto tvrzení může posloužit poznatek Václava Černého, který sice instrukci pro Jindřichův Hradec neznal, resp. neměl ji k dispozici (stejně jako generální instrukci), na druhou stranu však ve své práci zmiňoval instrukci pro černínské panství Kosmonosy z roku 1720, resp. její kopii z roku 1737.[349] V této souvislosti je vhodné zmínit, že k 1. lednu 1719 vydal zmíněný šlechtic rovněž generální instrukci pro svůj hofštát, ve které vymezil vzájemný vztah a povinnosti svých dvorních služebníků.[350]

Hlavním důvodem pro vydání nových norem bylo ukončení poručnické vlády nad černínským dominiem a nástup samostatného panování Františka Josefa.[351] Také v této době nezůstávaly černínské državy zjevně bez příslušných vrchnostenských nařízení. Uvedenou skutečnost dokládá text generální instrukce, jenž uvádí, že bylo třeba vytvořit velké množství instrukcí a tyto předat příslušným osobám a úřadům.[352] Nově sepsaná norma neměla zůstat mrtvým dokumentem a mladý šlechtic si patrně představoval, že může posloužit rovněž jeho nástupcům. Svědčí o tom pokyn Františka Josefa, kolik exemplářů a za jakým účelem mělo oficiálně vzniknout. Jeden si chtěl ponechat pro sebe, druhý měl být uložen „na věčnou památku a pro nezbytné úpravy“ v archivu ústřední kanceláře a po jednom měli dostat hejtmané jednotlivých panství.[353]

Tyto normy se mladý Černín snažil využívat a v textu generální instrukce proto několikrát zdůraznil kontinuitu s předchozími pořádky. Hned v úvodních části se psalo, že beze zbytku potvrzuje veškeré instrukce vydané během poručnictví jeho tetou.[354] Oddíl věnovaný obecně vrchnostenským úředníkům zase obsahoval pasáž, že jsou tímto dokumentem potvrzeny starší instrukce a nařízení, jako by byly do nové normy doslovně vtěleny.[355] Zároveň hrabě

---

[347] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Černínská ústřední správa, fasc. 766. Podle zmínek v jejím textu k ní měly patřit také přílohy, v nichž byly uvedeny mzdy příslušných úředníků, ty se však jako součást nalezeného exempláře nedochovaly.

[348] TAMTÉŽ, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 4681, sign. VI Wc 1a, kart. 990.

[349] V. ČERNÝ, *Hospodářské instrukce*, s. 307.

[350] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Rodinný archiv Černínů z Chudenic, sign. VIII Fa, kart. 363. O přílohách platí totéž, co u generální instrukce pro celé dominium, viz pozn. 333.

[351] K průběhu poručnické vlády srov. P. VOKÁČOVÁ, *Příběhy*, s. 416; A. VALENTA, *Lesk*, s. 419-420.

[352] Generální instrukce pro černínská panství z roku 1719. Lokalizace viz pozn. 347.

[353] TAMTÉŽ.

[354] TAMTÉŽ.

[355] TAMTÉŽ.

kladl velký důraz na to, aby každý jeho úředník znal své místo a povinnosti. Jenom tak bylo podle něho možné udržet dlouhodobě v chodu celý komplikovaný správní systém.[356]

Generální instrukce byla rozdělena na pět částí, které však na rozdíl od výše zmíněné instrukce z druhé poloviny 17. století nejsou zpravidla členěny na další podkapitoly. Text proto působí výrazně kompaktnějším dojmem. Oblasti, které norma podchycovala, zahrnovaly hlavní pokladnu, kontrolu účtů, postupy v určitých správních a právních záležitostech, obecné správní zásady a nástin pokynů pro jednotlivá černínská panství. Z obsahového hlediska je norma zajímavá především pro vytvoření modelu černínské ústřední správy, o níž bude pojednáno v dalším textu.

Na druhou stranu generální instrukce zahrnovala také pasáže, které je možné využít rovněž při rekonstrukci obrazu lokálních úředníků. František Josef Černín dával v jejím textu najevo, že si je vědom skutečnosti, že jednotlivá panství jsou si v mnohém podobná, ale současně se v řadě věcí odlišují. Proto lze v rámci generální instrukce nalézt obecné pokyny pro místní byrokraty. V souvislosti se znalostmi a dovednostmi hejtmanů stojí za zmínku, že měli mít povědomí o zemských zákonech a byli povinni zapisovat do speciální knihy patenty a nařízení, které se dotýkaly svěřeného panství.[357] Vůči zemským úředníkům, zejména pak krajským hejtmanům, se měli chovat s náležitým respektem a poslouchat je ve všem, co nespadalo do vrchnostenské jurisdikce.[358]

Dílčí instrukce pro jindřichohradecké panství z roku 1720 byla v porovnání s generální instrukcí výrazně podrobnější. Dělila se na čtyři části: obecnou charakteristiku místního vrchnostenského správního aparátu, popis jednotlivých úřadů jako takových včetně povinností úředníků a jejich materiálního zabezpečení, vlastního hospodářského provozu a dalších záležitostí, přičemž hlavní roli zde hrály právní vztahy poddaných k vrchnosti.

Co se týče prohřešků úředníků, instrukce opakovala již několikrát zmíněný zákaz výsevu vlastního obilí na poddanských polích, stejně jako přísný zákaz zneužívání práce poddaných pro vlastní potřebu. František Josef Černín současně zakazoval pod ztrátou úřadu a

---

[356] TAMTÉŽ.

[357] Dle záznamů v inventáři Velkostatku Jindřichův Hradec se tyto písemnosti pro sledované období patrně nedochovaly.

[358] K osobám krajských hejtmanů H. SEDLÁČKOVÁ, *Krajští hejtmané v Čechách (1623) 1641-1849. Personální obsazení*, Praha 2021; P. MAREŠ, *Obsazování úřadu krajského hejtmana v předbělohorském období a soupis krajských hejtmanů na základě dochovaných seznamů z let 1563/1564-1616/1617*, Praha 2009.

jeho přízně chov dobytka ve všech vrchnostenských poplužních dvorech, mlýnech, ovčínech a dalších objektech, jež by přicházely v úvahu.[359]

Analyzovaný pramen se řadí mezi normy, které měly konkrétní příjemce. Hrabě Černín totiž vydáním této dílčí instrukce zároveň potvrzoval stávající úředníky v jejich funkcích, čímž jejich působnosti dodával na legitimitě.[360] Lze přinejmenším usuzovat, že měl alespoň povšechné povědomí o tom, jaké poměry panovaly na jindřichohradeckém panství, zejména pak o napjatých vztazích mezi hejtmanem Františkem Kölschen z Kölschheimu a důchodním písařem Janem Jindřichem Rubišem. V části věnované důchodnímu písaři totiž instrukce explicitně zmiňovala jeho vztah k nadřízenému, jemuž měl projevovat odpovídající poslušnost a respekt.[361] Podobně striktní formulace se totiž u žádného z ostatních jindřichohradeckých úředníků nevyskytovala. Navíc byl důchodní písař nabádán, aby se svým úkolům věnoval řádněji.

Z hlediska obecných povinností je možné v uvedené dílčí instrukci najít podobné formulace, jaké se objevovaly ještě v jiných normativních pramenech, jež byly analyzovány výše. Základními vlastnostmi, kterými se měl jindřichohradecký černínský úředník vykazovat, byly věrnost a poslušnost. Věrný a poslušný byrokrat měl představovat záruku, že vrchnost bude mít z jeho působení v úřadě užitek a prospěch. K dalším důležitým znakům patřila neúnavná píle a neochvějná ostražitost. Velký důraz byl kladen na příkladné chování úředníků, za něž měli být odměněni Kristovou milostí. Stejně tak měli úředníci svědomitě a pilně usilovat o co nejlepší plnění svých povinností pro větší slávu Boží a užitek vrchnosti a udržovat dobré vztahy se svým okolím. Vzhledem k sídlu vrchnostenské správy na zámku uprostřed města Jindřichův Hradec se jednalo s největší pravděpodobností o vztahy s měšťany a dalšími obyvateli města. V širším smyslu lze však tuto formulaci vztáhnout i na veškeré další osoby v rámci jindřichohradeckého panství.

Nebyla opomenuta ani kontrolní úloha byrokratického aparátu, zejména v případě hejtmana, jenž měl dbát nejen na plnění svých vlastních povinností, ale současně i na práci svých podřízených a celkové hospodářství na panství, na které měl alespoň jednou týdně osobně dohlédnout. Celou instrukcí se pak jako červená nit táhne bezvýhradná poslušnost úředníků vůči své vrchnosti či nadřízeným byrokratům; v opačném případě jim hrozily tresty od peněžní náhrady škody až po ztrátu úřadu.

---

[359] Instrukce pro panství Jindřichův Hradec z roku 1720. Lokalizace viz pozn. 348.

[360] K otázkám kontinuity a legitimity vrchnostenských úředníků v černínském prostředí více viz V. PRAŽÁK, *Převzetí*, s. 164-165.

[361] Instrukce pro panství Jindřichův Hradec z roku 1720. Lokalizace viz pozn. 348.

Právě analyzovaná instrukce pro jindřichohradecké panství nebyla patrně místními úředníky přijata bez výhrad. Poslední dochovanou normou určenou pro jeho správu ve sledovaném období představuje totiž nová doplňující instrukce pro panství Jindřichův Hradec a přičleněný statek Stráž nad Nežárkou datovaná k 20. prosinci 1724.[362] Jednalo se do značné míry o vyřešení neshod, které od vydání předchozího nařízení z roku 1720 panovaly mezi představiteli místní vrchnostenské správy a Františkem Josefem Černínem, o nichž bude pojednáno v části věnované konkrétní podobě a praxi černínské vrchnostenské správy. Na rozdíl od předcházejících normativních textů chybí v instrukci z prosince 1724 samostatný oddíl věnovaný úředníkům jako takovým, protože jejich povinnostem se podrobně věnovala jak generální, tak dílčí instrukce z let 1719, resp. 1720. Její podstatnou část proto zabírá charakteristika vlastního hospodářského provozu panství, především vedení účetnictví, pivovarnictví, chovu ovcí a péče o panské rybníky a lesy.

Již nyní je možno konstatovat že černínská vrchnost na přelomu 17. a 18. století disponovala odpovídajícími normativními nástroji, kterými se snažila reglementovat svou vládu nad rodovým dominiem a kde důležitou roli hráli její úředníci. Na základě dostupných pramenů lze předpokládat, že po značnou část druhé poloviny 17. století byla na černínském dominiu užívána jedna konkrétní instrukce, která se poprvé objevila kolem roku 1648 a do konce 17. století procházela úpravami, včetně přechodu mezi češtinou a němčinou. Změnu přinesl nástup Františka Josefa Černína v roce 1717, který se snažil vydávat nově koncipované normy. Při jejich tvorbě vycházel patrně z předchozího stavu, ale zároveň usiloval i o vlastní přínos.[363]

Z obsahového hlediska se v černínských instrukcích podle mého názoru nevyskytovaly žádné výraznější odlišnosti oproti dobovým představám, o nichž bylo pojednáno výše. Jak bylo již dříve uvedeno, podle některých historiků byly černínské instrukce natolik komplexní a dobře zpracované, že mohly sloužit jako vzor pro jiné vrchnosti, jak to nelze vyloučit u instrukce z poloviny 17. století.[364] Zahrnovaly podrobný popis struktury vrchnostenské správy, povinností jednotlivých úředníků i pokyny pro prakticky vedené hospodářství, pročež splňovaly dobové nároky na normativní pramen této kategorie. Přestože by bylo jistě zajímavé pokusit se doložit, zda černínská vrchnost disponovala ve zkoumané době některou z výše uvedených

---

[362] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 4681, sign. VI Wc 1a, kart. 990.

[363] K zájmu Františka Josefa Černína o hospodářství nejen na lokální úrovni P. VOKÁČOVÁ, *Příběhy*, s. 453.

[364] Viz tvrzení Václava Černého, pozn. 329.

tiskem publikovaných knih, soupis inventáře černínské knihovny z poloviny 18. století podává negativní odpověď, a další podobný pramen se dosud dohledat nepodařilo.[365]

Na závěr této části výkladu je možné konstatovat, že raně novověké normativní písemnosti věnující se postavení vrchnostenských úředníků podávaly podrobný popis, jak by takový ideální úředník měl vypadat. V průběhu času docházelo ke zvětšování jejich textového rozsahu s tím, jak vzrůstala snaha co nejpodrobnější a nejúplnější podchycení fungování vrchnostenské správy. V tištěné literatuře lze nalézt společné body s instrukcemi vydávanými jednotlivými vrchnostmi, ale je obtížné stanovit, nakolik se mohly konkrétní texty promítnout do psaní této literatury, či naopak jak tyto knihy mohly ovlivnit instrukce vzniklé po jejich vydání.

Přesto se domnívám, že při jejich vzájemném zkoumání lze postihnout tendence, vedoucí k postupnému vydělování vrchnostenských úředníků ze struktur obyvatelstva daných panství či dominií a jejich postupné profesionalizaci. S tím se pojily i nároky na určité vlastnosti a postoje, které měli daní úředníci splňovat. Zkoumání pramenů normativní povahy však představuje pouze jeden aspekt při rekonstruování postavení a života vrchnostenských úředníků. Druhou stranu mince musí tvořit analýza dalších typů pramenů, která poskytne důležitý doklad o konfrontaci uvedených nařízení s každodenním životem a přispěje tak k poznání konkrétních lidských osudů.

3.4 Model černínské vrchnostenské správy a její reflexe

Základy ústřední správy černínských majetků se začaly formovat v polovině 17. století v souvislosti s majetkovým i společenským vzestupem Heřmana Černína a jeho dědice Humprechta Jana.[366] Jejím hlavním úkolem bylo řídit správu celého rozlehlého dominia, především pak účetní záležitosti, provádět kontrolu hospodářství a za použití podkladů, které dodávali hejtmani či správci jednotlivých panství, připravovat strategii pro efektivní fungování celého komplexu. Tato instituce se do počátku 18. století proměnila v profesionální byrokratický orgán, vyznačující se rozšiřováním agendy kvůli specializaci jednotlivých složek. V důsledku toho se také rozrůstalo i personální obsazení ústřední správy.

---

[365] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Rodinný archiv Černínů z Chudenic, sign. VIII Fa, kart. 763 (knihovna).

[366] Základní charakteristiku podal K. TŘÍSKA, *Vývoj*. Vzhledem k tomu, že studie postrádá poznámkový aparát a také k již zmiňovanému stupni uspořádanosti příslušných archivních fondů je však velmi obtížné některé uváděné prameny dohledat. K období let 1654-1702, kdy centrální správní orgány sídlily v Mělníku, srov. P. KOPIČKA, *Správa,* s. 33n.

Jako první se v polovině 17. století vyprofiloval úřad vrchního hejtmana. Jeho potřeba byla vyvolána především tím, že v uvedené době se černínské statky nacházely celkem ve čtyřech krajích Království českého. Heřman Černín si za své tehdejší sídlo zvolil Mělník, odkud nejprve rozesílal nařízení lokálním úředníkům, aby posléze v letech 1647-1648 poprvé ustanovil funkci vrchního hejtmana.[367] Rozšíření a hlubší propracování kompetencí této instituce proběhlo za vlády Humprechta Jana Černína. Tehdy se osazenstvo ústřední správy rozrostlo o funkci hospodářského inspektora, protože rozsah povinností, které doposud spočívaly na bedrech vrchního hejtmana, byl příliš velký.[368] Důležitá úloha také připadla Černínovým sekretářům, do jejichž rukou se sbíhala korespondence určená Humprechtu Janovi a kteří tak byli obeznámeni s poměry na celém dominiu.[369] Na konci vlády zmíněného šlechtice tedy ústředí správní orgán, nazývaný dvorní kancelář, sestával z vrchního hejtmana, inspektora, dvorního a hospodářského písaře, sekretáře, rentmistra a pokladníka.[370]

Další výraznou reformou prošla ústřední správa za Heřmana Jakuba Černína. Vzhledem ke svém výraznému politickému působení potřeboval mít k dispozici i fungující hospodářské zázemí, nehledě na to, že během jeho vlády se dominium nadále rozrůstalo. Roku 1683 povýšil stávajícího hospodářského písaře Jana Procházku na vrchního hospodářského správce a o sedm let později na vrchního hejtmana všech černínských panství.[371]

Detailnější vhled na fungování ústřední správy nabízí až dochovaná generální instrukce Františka Josefa Černína z roku 1719. Jak již bylo zmíněno, jedním z důvodů vydání této normy mělo být demonstrování samostatné vlády mladého Černína, který sice v textu potvrzoval nařízení svých předchůdců, avšak zároveň se vymezoval zejména vůči poručnické vládě své tety Marie Markéty a jejího manžela Františka Josefa Valdštejna, na kterou pohlížel v řadě ohledů kriticky.[372]

Sledovaná generální instrukce dává především odpověď na to, jak měla nově vypadat ústřední rovina černínské správy co se týče struktury úřadů, v některých případech i jmenovitě. Patřili sem sekretář Jan Kryštof Jäntzsch, hospodářský rada Jakub Josef Richtersohn či komorní

---

[367] K. TŘÍSKA, *Vývoj*, s. 364.
[368] TAMTÉŽ, s. 364-365.
[369] TAMTÉŽ, s. 366 a 368.
[370] TAMTÉŽ, s. 367, P. KOPIČKA, *Vývoj*, s. 34.
[371] P. KOPIČKA, *Vývoj*, s. 35. V této funkci měl mj. na starost i začlenění nově získaného jindřichohradeckého panství do černínských držav.
[372] K. TŘÍSKA, *Vývoj*, s. 370. K problematickým aspektům poručnické vlády A. VALENTA, *Lesk*, s. 158-159.

písař Antonín Procházka.[373] Bez konkrétních jmen byly uvedeny úřady hlavního pokladníka, dvou účetních revidentů, stejně jako sekretářova a archivního písaře; s největší pravděpodobností proto, že dané úřady byly v danou chvíli neobsazené (v případě hlavního pokladníka a revidentů) nebo nově zřizované (v případě písařských míst). Vyžadovala-li to situace, měli úředníci využít i služeb „externistů", konkrétně právníků Václava Xavera Neumanna[374] a Sonntaga a apelačního rady Antonína Rudolfa Dvořáka z Booru.[375]

Generální instrukce přikládala mimořádnou úlohu hlavní pokladně již vzhledem k tomu, že jí byl věnován celý samostatný oddíl.[376] Hlavním pokladníkem se měla stát *„zbožná, bohabojná a svědomitá osoba"*. O mimořádné zodpovědnosti, která na ni byla kladena, svědčí i skutečnost, že se jednalo o jediného černínského úředníka, u něhož se při nástupu do funkce vyžadovalo složení kauce. Právě na hlavní pokladně je také možno ukázat, že se František Josef Černín chtěl separovat od předchozí éry. Nařizoval totiž, že účty hlavní pokladny měly být vedeny od jeho nástupu tak, jako by *„předtím nic nebylo"*.

Velmi důležitý poznatek poskytuje instrukce rovněž pro rekonstrukci písemné komunikace, která fungovala mezi černínskou vrchností, ústřední správou a lokálními úředníky. Zprávy a další písemnosti z jednotlivých panství měly směřovat k hospodářskému radovi, který je se svým případným hodnocením předával hraběti. Jakmile ten rozhodl, putovaly příslušné materiály k tajemníkovi, který se měl postarat o jejich vyřízení. Výjimku představovaly právní záležitosti, jež měl sekretář nejprve předložit právníkům, a jakmile bylo získáno jejich stanovisko, měly být předány v písemné či ústní podobě Františku Josefovi. Kauzy trestního práva měly být naproti tomu projednány nejprve se zmíněným apelačním radou.

Prakticky jediná odlišnost od minulých časů, kterou instrukce zaváděla, se týkala vyhotovování účtů a zpráv o dění na panstvích. Nadále se totiž od úředníků vyžadovalo, aby pod těmito dokumenty nebyl podepsán pouze jejich skutečný autor, ale také všichni ostatní příslušní úředníci.[377] Jestliže by některý z nich s obsahem zprávy nesouhlasil, měl vyhotovit

---

[373] Jednalo se o muže vesměs spjaté s černínským prostředím. Richtersohn byl roku 1680 jmenován dvorním a komorním písařem na místo povýšeného Jana Procházky; P. KOPIČKA, *Vývoj*, s. 35. Antonín Procházka byl synem někdejšího vrchního hejtmana; K. TŘÍSKA, *Vývoj*, s. 372.

[374] K jeho osobě A. VALENTA, *Lesk*, s. 138-142.

[375] K jeho osobě K. WOITSCHOVÁ, „…což slušného a spravedlivého jest fedrovati…". *Personální obsazení pražského apelačního soudu v letech 1548-1783*, Pelhřimov 2010, s. 84.

[376] K reflexi finančního hospodářství Černínů z pohledu hlavního pokladníka Václava Ročka, byť pro pozdější období, srov. V. PRAŽÁK, „Die Cassa ist lähr."

[377] O tom, že na nový pořádek si bylo třeba zvyknout, svědčí i dopis jindřichohradeckého důchodního písaře Jana Jindřicha Rubiše z 6. března 1718, adresovaný vrchnímu černínskému pokladníkovi Josefu Václavu Vondrovi. Zmiňuje v něm případ petrohradského hejtmana Šaška, kterému byla jeho zpráva

vlastní a přiložit ji k původní. Aby zprávy odpovídaly skutečnosti, měly na starosti také kontrolní mechanismy, které tato norma zaváděla. Jak již bylo řečeno, základní prověřovací instancí byly vedle zpráv o dění na panství týdenní, resp. čtvrtletní výpisy z vedených účtů. Dva výše zmínění revidenti měli provádět účetní kontrolu přímo na místě, kam je vrchnost vyslala, přičemž každý z nich měl vypracovat zprávu nezávisle na svém kolegovi. Tu měl následně ještě podepsat hejtman panství na důkaz toho, že byl s jejím obsahem seznámen. Kontrolám a jejich důsledkům bude věnována pozornost ještě v dalším textu.[378]

Obecné zásady pro řízení a spravování panství z generální instrukce byly posléze konkretizovány již přímo v dílčí instrukci pro Jindřichův Hradec z roku 1720. Některé důležité aspekty byly zmíněny již v předchozí podkapitole v souvislosti s osobami úředníků, následující text se proto zaměří především na části instrukce popisující systémové fungování panství.

Na úvod je třeba poznamenat, že instrukce Františka Josefa Černína vedly úředníky k tomu, aby o závažných záležitostech rozhodovali kolektivně. Velmi pregnantně byl tento požadavek formulován v generální instrukci slovy, že podřízení úředníci by měli jít svému hejtmanovi v hospodářských a správních záležitostech všemožně na ruku.

Požadavek, aby všichni podepisovali zprávy o dění na panstvích, který se objevil jako součást generální instrukce, lze nalézt i v instrukci pro Jindřichův Hradec. Ta dále uváděla, že žádný úředník nemá nic prodávat nebo kupovat sám, aniž by se o tom poradil se svými kolegy. Rovněž tak měly být případné peněžní tresty ukládány v přítomnosti celého úřednického sboru. Souhlas všech úředníků se také vyžadoval u žádostí poddaných, adresovaných vrchnosti. V tom nemělo být poddaným bráněno, vyžadovala se však úřední cesta, která spočívala v odeslání originální žádosti spolu s vyjádřením úředníků na černínské správní ústředí. Jednalo se především o záležitosti, kde nemohli úředníci rozhodnout sami, jako například vydání zhostného listu nebo povolení k sňatku, výuce řemesla či studiu.[379]

Představitelem celého jindřichohradeckého panství a osobou přímo odpovědnou za jeho chod a udržování byl na základě dříve zmíněné instrukce z roku 1720 hejtman František Maxmilián Kölsch z Kölschheimu. Jeho pravomoci byly velmi široké a zasahovaly do různých

---

vrácena, protože ji podepsal pouze on. Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Černínská ústřední správa, nesign. (složka Rubiš).

[378] K mechanismům kontroly B. WUNDER, *Zum Problem der Kontrolle der Dienerschaft im 18. Jahrhundert*, Histoire comparée de l'administration (IVe–XVIIIe siècles). Actes du XIVe colloque historique franco-allemand de l'Institut Historique Allemand de Paris 9, 1980, s. 181-187.

[379] Srov. R. ESSER, „*Weil jeder nach seinem habenden Verstand … seine Meinung nach aller Völker Rechten ungehindert außzusprechen hat*“. *Herrschaft und Sprache auf frühneuzeitlichen Landtagen*, in: M. Meumann – R. Pröve (edd.), Herrschaft, s. 79-95.

oblastí správy. Jemu byli podřízeni ostatní vrchnostenští úředníci a jeho povinností bylo neúnavně pozorovat a dbát na to, aby všichni ostatní byrokraté usilovně pracovali a měli na zřeteli především užitek vrchnosti, tedy co největší finanční zisk s vynaložením minimálních nákladů. To se týkalo zejména prověřování účtů, o čemž měl vyhotovovat pravidelnou správu.

Pod hejtmanův dohled spadal i rezidenční zámek na jemu svěřeném panství. Jeho úkolem bylo zejména dbát na to, aby se tam nezdržovaly nepovolané osoby. Musel také konat pravidelné inspekce hospodářských zařízení a zejména dohlížet na výnosný chov dobytka. Co se týče kontroly podřízených úředníků, měl do zvláštní tabulky zaznamenávat, zda dodržují předepsané úřední dny a pilně pracují. Tuto tabulku měl přikládat k měsíční správě o chodu panství, aby bylo jasné, kdo se jakým způsobem zasloužil o blaho vrchnosti. I u této zprávy se vyžadoval podpis podřízených. Důležitou roli sehrával rovněž v čase žní, kdy pod jeho dozor spadalo prakticky vše, od dohledu přímo na polích po kontrolu účtů za prodané obilí. Spolu s důchodním písařem měl také kontrolovat vydání a příjmy z vrchnostenského hospodaření.

Jako druhý v hierarchii úřednictva následoval důchodní písař Jan Jindřich Rubiš. Jeho základní náplň práce představovalo vedení účtů. Norma výslovně uváděla důchodní, pozemkové, vinné a rybniční účty, které měl odevzdávat ke kontrole ve stanovených termínech. Vzhledem k tomu, že přicházel tak často do styku s penězi, měl také dbát, aby jeho účetnictví nevykazovalo nesrovnalosti.[380] Pod jeho pravomoc spadal rovněž dohled nad rybníky.

Jindřichohradecký purkrabí Jan Antonín Prokop měl jako hlavní povinnost stanovenu péči o zámeckou rezidenci, zdejší obytné místnosti, mobiliář a vnitřní zařízení pokojů (to patřilo mimo jiné k úkolům všech úředníků). Pod jeho dohled spadalo i provádění polních prací a robot. Pokud hejtman provedl inspekci panství a nalezl nějakého provinilce, bylo na purkrabím dohlédnout na to, aby dotyčný neunikl trestu.

Pivovarní písař Jan Heřman Reinhard se staral o celý proces výroby a distribuce piva. Měl se osobně přesvědčit o tom, jaká je kvalita sladovnického ječmene. Aby se s ním šetřilo, dohlížel také na sladovníky a jejich podřízené při výrobě piva a jeho rozlévání do správně vyrobených sudů. Dále se měl postarat, aby byl pivovar udržován v čistotě, chráněn před ohněm a nedocházelo k žádnému nepovolenému vaření piva a jeho dodávkám z cizích panství. Pivo určené k prodeji měl zabezpečit svou pečetí, aby tak byla potvrzena jeho kvalita a dobrá míra. Jeho pravomoci a povinnosti však zahrnovaly mimo jiné kontrolu výčepů a toho, zda tam pivo bylo správně uchováváno a zda se nekazilo, za což následoval přísný trest.

---

[380] K účetní problematice srov. E. MIKUŠEK, *Účetní systémy a metody na majetku roudnických Lobkoviců*, Sborník archivních prací 36, 1986, s. 53-102.

Poslední místo v úřednické hierarchii zaujímal obroční písař Jan Václav Chvojka. Do jeho působnosti spadalo hospodaření s obilím, které ovšem bylo zároveň i pod dohledem dalších úředníků. Měl zajistit zdárný průběh žní, dohlédnout na sklizeň a výmlat a sklizené obilí uchránit před škůdci a zloději všeho druhu. Obilí ovšem nesměl bez výslovného souhlasu vrchnosti prodávat ani zapůjčovat. K ruce měl několik osob pod přísahou (tzv. *„getreydt geschworene“*), jež měly spolu s ním podílet na dohlížení při manipulaci se sklizeným obilím.

Podrobnou charakteristikou raně novověkého úřednického aparátu se nejnověji zabývala Zuzana Vlasáková. I s přihlédnutím ke skutečnosti, že se v jejím případě jednalo o úředníky spadající pod jiný typ vrchnosti, totiž českou komoru, je možné na základě její práce provést srovnání pokynů a nařízení, jež byly adresovány úředníkům, kteří se objevovali na černínském panství Jindřichův Hradec i na komorních panstvích Pardubice, Poděbrady a Kolín. Konkrétně se jednalo o hejtmana, purkrabího, důchodního a obročního (obilního) písaře. První rozdíl spočíval v hierarchii. Zatímco v černínském aparátu představoval druhého muže po hejtmanovi důchodní písař, na panstvích Pardubice a Poděbrady tento post zastával purkrabí, jenž byl dokonce nejvyšším úředníkem na panství Kolín.[381] Na druhou stranu však zmiňované rozdíly mohou dát vyniknout prvkům, jež obsahovaly normy z obou prostředí, a jež tak odrážely dobové představy o úřednících na lokální úrovni.

Mezi povinnosti černínského i komorního hejtmana patřil dohled nad svěřeným panstvím, na němž měli zastupovat nepřítomnou vrchnost. Představovali nejvyšší místní autoritu nejen pro svěřené poddané, ale také podřízené úřednictvo. Od obou se rovněž vyžadovala výborná znalost hospodářství a veškerého dění na panství vůbec. Nechyběla ani povinnost kontroly osob, písemností, stavební činnosti či dalších procesů spojených se životem na svěřeném území. Disponovali rovněž soudními pravomocemi, i když se vzhledem k jejich postavení výrazněji odlišovaly.[382]

Stejně tak povinnosti purkrabích měly řadu společných bodů. Patřil mezi ně především dohled nad veškerými vrchnostenskými stavbami na příslušném panství, především nad zámeckou rezidencí. Měli se starat o jejich údržbu, provoz a v případě potřeby i o nezbytné opravy. Do jejich kompetencí spadal také dohled nad vykonáváním polních prací, i když v tomto ohledu byly větší nároky kladeny na purkrabí komorních majetků, protože byli vnímáni zároveň jako zástupci hejtmanů, zatímco na černínských panstvích tuto funkci přejímali důchodní písaři.[383]

---

[381] Z. VLASÁKOVÁ, *Mezi normou*, s. 265-266.
[382] TAMTÉŽ, s. 258-260.
[383] TAMTÉŽ, s. 265-267.

Téměř absolutní shodu v přidělených povinnostech je možné nalézt u důchodního a obročního písaře. Do kompetence důchodních písařů spadalo v obou případech vedení účetnictví a dohled nad přijímanými i vydávanými finančními prostředky, zatímco obroční písaři měli na starosti pěstování obilí od zasetí zrna až po sklizeň a uskladnění úrody.[384]

Pro poznání toho, zda, resp. jakým způsobem byla norma reflektována samotnými úředníky, se nabízí velmi zajímavý pramen. Ten dokládá, že vrchnostenští úředníci nebyli pouze jedním z „nástrojů" normy, jejíž účinnost starší bádání o dějinách správy jaksi automaticky předpokládalo. Naopak dokázali se vůči nařízením, která jim byla určena, i aktivně vymezit, pokud v nich spatřovali ohrožení svého postavení.[385]

Dne 31. ledna 1721 byla odeslána hraběti Františku Josefovi Černínovi téměř čtyřicetistránková reakce na instrukci z předchozího roku.[386] K jejímu autorství se podpisem doznali všichni tehdejší členové jindřichohradecké vrchnostenské kanceláře, tedy hejtman Kölsch, důchodní písař Rubiš, purkrabí Prokop, pivovarní písař Reinhard a obroční písař Chvojka. Jednalo se beze vší pochybnosti o promyšlený krok, k němuž úředníci sáhli po pečlivém zkoumání, uvažování a zformulování textu. Svého sdělení uvedli frázi, že jako *„věrnému a poslušnému úřadu"* bylo jejich úsilí vedeno snahou o zlepšení hospodářské situace na jindřichohradeckém panství. Zpráva byla strukturována do bodů, které odkazovaly na příslušné pasáže v instrukci. Tyto pasáže úředníci komentovali z pozice dobrých znalců místní situace, nedostatečně reflektované v normě z roku 1720. Samotná zpráva byla podle zmínek v textu doplněna přílohami ve formě tabulek, ty se však v uvedeném archivním fondu nedochovaly.

Hlavní téma, jež se jako červená nit prolíná celým textem, byla snaha úřednického aparátu zvýšit hospodářskou výnosnost celého panství. Při své argumentaci úředníci vycházeli jak ze znalosti předchozích poměrů, tak i situace v nejbližším okolí či na celozemské úrovni.

---

[384] TAMTÉŽ, s. 272-275, 279-280.

[385] K aktivnímu přístupu k vykonávání svěřeného úřadu srov. A. STEJSKAL, *Prosopografická analýza*, s. 326-328. Ke komunikaci mezi vrchností, úředníky a poddanými ohledně situace v konkrétní lokalitě srov. T. FUCHS, *Anspruch und Wirklichkeit fürstlich staatlichen Wirkens in der Provinz. Die Befragung von Beamten und Untertanen zur Landesverbesserung in Hessen-Kassel 1731*, in: M. Meumann – R. Pröve (edd.), Herrschaft, s.143-159. Dále rovněž U. LÖFFLER, *Kommunikation zwischen Obrigkeit und Untertanen: zum Aufgabenprofil dörflicher Amtsträger in der Frühen Neuzeit*, in: R. Pröve – N. Winnige (edd.), Wissen ist Macht. Herrschaft und Kommunikation in Brandenburg-Preußen 1600-1850, Berlin 2001, s. 101-120; R. SCHLÖGL, *Bedingungen dörflicher Kommunikation. Gemeindliche Öffentlichkeit und Visitation im 16. Jahrhunder*t, in: W. Rösener (ed.), Kommunikation in der ländlichen Gesellschaft vom Mittelalter bis zud Moderne, Göttingen 2000, s. 241-261.

[386] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 4681, sign. VI Wc 1a, kart. 990.

Úvodní část relace se zaměřila na jindřichohradecké pivovarnictví a s ním spojené činnosti. V první řadě úředníci navrhovali snížení množství pšeničného sladu ve vyráběném nápoji. Kvůli nařízenému množství totiž vzrostla cena piva na pět krejcarů za pintu, a proto vyvstávala nežádoucí možnost, že ho obyvatelé Jindřichova Hradce přestanou pít a přeorientují se na víno, které bylo levnější, neboť jeho cena činila dva až tři krejcary. Navíc zde vyvstala konkurence pivovárečných jindřichohradeckých měšťanů, jejichž pivo bylo údajně silnější a lepší než vrchnostenské. Svou snahu o změnu rovněž podpořili argumenty vztahujícími k výrobě piva a cenové politice v celém Bechyňskému kraji, stejně jako v sousedních Rakousích a na Moravě. Podle nich se v těchto oblastech vyrábělo levnější a chutnější pivo, takže jindřichohradeckému hrozila ztráta konkurenceschopnosti.

Velkou pozornost zpráva věnovala postavení vrchnostenského pivovarského personálu. Podle nové instrukce byl totiž sládkům zakázán chov dobytka, prasat a drůbeže, což podle podepsaných úředníků výrazně zhoršovalo jejich situaci, protože vymezený deputát údajně nedostačoval na jejich obživu. Vedle stálých zaměstnanců pivovaru se v jeho areálu zdržovalo i množství pomocných sil, zejména vandrujících. Autoři zprávy se proto obávali, že pokud tito lidé nebudou dostatečně zaopatřeni, mohli by snadno napáchat škody na sladu a tím i na celé várce. Z tohoto důvodu navrhovali, aby se obnovilo nařízení vrchního hejtmana Procházky z roku 1694, podle kterého měl jindřichohradecký sládek povoleno chovat tři kusy hovězího dobytka a tři vepře. Navíc měl z každé várky dostat vědro mláta a dále mít k dispozici kus pole a louky. Celkové zhoršení materiální situace sládků mělo doložit konstatování, že oproti dřívějším časům nemá sládek nárok na deputátní ryby, podíly z jednotlivých pivních várek a příspěvky na své čeledíny.

Vedle problémů s výrobou piva shledávalo osazenstvo jindřichohradecké vrchnostenské kanceláře potíže také s místní vinopalnou. Na prvním místě uváděli nemožnost sehnat schopnou provozovatelku. Kromě toho se podle názoru úředníků vyrobená pálenka příliš ředila. I zde navrhovali vrátit se k dřívější praxi, konkrétně k roku 1698. A konečně třetí neuralgický bod představovala konkurující vrchnostenská vinopalna v nedaleké Stráži nad Nežárkou, kterou navrhovali zrušit, aby jindřichohradeckému podniku neklesaly zisky.

Ke statku Stráž nad Nežárkou, jenž byl v roce 1715 začleněn do jindřichohradeckého panství a do jehož čela byl postaven samostatně působící správce, se vztahoval další okruh návrhů na změny. Jindřichohradečtí úředníci se především domnívali, že správa tak rozsáhlé domény je nad síly jednoho člověka, neboť zahrnovala městečko Stráž nad Nežárkou, šest vsí, pivovar, dva poplužní dvory a několik rybníků. Proto v této souvislosti navrhovali zavést po

vzoru jiných panství ve Stráži nad Nežárkou úřad pojezdného, který by správci v jeho údělu ulehčil.

Pozornosti úředníků neunikl ani chov dobytka a dalších domácích zvířat. Zde mimo jiné uváděli, že instrukce nezmiňovala výkrm volů v poplužních dvorech, což oni sami považovali za vhodné a radili v tom pokračovat. Na druhou stranu se však zasazovali za omezení chovu prasat. Ten považovali za příliš rozsáhlý, a navíc by se jeho redukcí daly ušetřit peníze za výplatu lidí, kteří byli určeni k jejich hlídání. Co se týkalo drůbeže, navrhovali rozdělit slepice mezi jednotlivé poplužní dvory, naopak husy a kachny se měly soustředit do Stráže nad Nežárkou, kde pro ně existovaly příhodné podmínky.

Otázka materiálního zabezpečení, lépe řečeno jeho zhoršení, se podle úředníků netýkala pouze pivovaru. Na tomto místě přímo uváděli, že se čeledi žije na zdejším panství hůře nejen oproti dřívějším dobám, ale i ve srovnání s ostatními černínskými panstvími. Měla dostávat nižší plat i deputát, který úředníci považovali za nedostačující. Jako příklad uváděli zvláštní vánoční deputát, přičemž dříve dostávali čeledíni vánočku a čtvrtku kapra, což jim nová vrchnostenská nařízení změnila na pouhý příděl obilí.

Další omezení se týkala čeledi v ovčínech, která měla odevzdávat poplatek za mléko od vrchnostenských ovcí, jež pila jejich vlastní jehňata. To bylo podle názoru jindřichohradeckého správního aparátu velmi tvrdé. Svou argumentaci dále podpořili námitkou, že tento postup se v nejbližším sousedství podle jejich zkušeností nikdy nepraktikoval, případně o něm nikdy neslyšeli. Situace v ovčínech byla prý natolik tristní a hmotné zajištění natolik nedostačující, že kdyby tamní čeledíni měli přijít i o svá jehňata, pracovali by zadarmo. Také v tomto případě úředníci radili nezavádět nová nařízení a řídit se raději heslem *„žít a nechat žít“*, aby se nezavdávala příčina k dalším potížím.

Komplikace byly spatřovány rovněž v účasti zaměstnanců ovčínů na robotních pracích. Nově totiž byl vrchním ovčákům a čeledínům starajícím se o skopce zakázán chov tažných zvířat, zároveň však na ně spadala povinnost potažní roboty. V této souvislosti úředníci navrhovali, aby bylo zaměstnancům ovčínů jako v minulosti dovoleno chovat dva tažné koně, a to i za poplatek. V opačném případě by jim totiž koně museli poskytovat jiní poddaní, které by to zdržovalo od jejich povinností. Možnost zapůjčení vrchnostenských zvířat byla rovněž zamítnuta s tím, že jsou zapotřebí pro provoz poplužních dvorů, navíc na některých se ani nechovala, případně byly mnohé poplužní dvory od ovčínů příliš daleko.

Provoz ovčínů kladl velké nároky i na samotné úředníky. Analyzovaná zpráva zejména poukazovala na těžkosti purkrabího, který vzhledem k řadě svých dalších povinností sotva stíhal navštívit každý ovčín dvakrát týdně. Proto byl vznesen návrh na oddělení počítání nových

jehňat, k němuž mělo docházet hned po jejich narození, a jejich značkování, které se mělo provádět najednou v předem daném termínu. Úředníci se poznatky získanými mimo jindřichohradecké panství inspirovali i v případě rybničního hospodaření. Zde doporučovali řídit se příklady zejména z třeboňského panství, kde aplikované metody, zejména nedělení rybníků podle stáří násady, vedly k dosažení značných výnosů.

Stranou pozornosti nezůstaly ani podmínky řemeslníků zaměstnávaných na jindřichohradecké černínské rezidenci. Kladně se úředníci postavili ke zvýšení platu zámeckého kováře, jenž se podle jejich názoru musel často zhostit vedle svých pravidelných povinností i nejrůznějších akutních úkonů. Na druhou stranu zmiňovali nespokojenost tesařů, kteří byli oproti zedníkům placeni nejen celkově méně, ale výše jejich mzdy byla navíc přímo úměrná délce dne. Kvůli tomu si úředníkům neustále stěžovali, takže ti navrhovali, aby bylo tesařům přidáno, čímž by se u nich dosáhlo stavu, kdy by pracovali radostněji a pilněji.

Poslední bod relace se týkal robotních prací poddaných jindřichohradeckého panství. Tamní úřednický aparát byl toho názoru, že dodržování robot podle císařských nařízení je zde prakticky nemožné kvůli slabým volům poddaných rolníků a také proto, že místa, která měli v rámci roboty obdělávat, byla odlehlá. Tuto situaci líčili úředníci velmi barvitě. Pokud by totiž robotující poddaní začínali svou práci s východem slunce, museli by z domova vyrazit kolem půlnoci, a jestliže by poté měli s prací končit při západu slunce, trvalo by jim do půlnoci, než by se dostali zase domů. Proto se obrátili na jindřichohradeckou vrchnostenskou kancelář, aby jim byla povolena robota *„podle starého zvyku“*, tedy tři až pět dnů, ale pokud by nebylo tolik práce nebo by byly svátky, pouze jeden, resp. dva dny.[387] Úředníci navrhovali přesněji definovat, v jaké části roku má být kolik robotních dní, přičemž upřednostňovali větší množství kratších robotních prací před delšími. To vše mělo vést nejen ke snížení nespokojenosti mezi poddanými, ale především k dodržení předepsaných povinností a také vyhnutí se konfliktu se státní mocí, jež ve zkoumaném období stále více zasahovala do vztahů mezi vrchnostmi a poddanými.[388]

O tom, že uvedené návrhy nezůstaly bez odezvy, nepřímo svědčí ještě další písemnost z téhož roku. Dne 7. října 1721 adresoval František Josef Černín svým jindřichohradeckým úředníkům pokyny, jež vycházely ze zprávy o stavu panství, kterou vyhotovil černínský revident František Mikuláš Sviták spolu s někdejším petrohradským hejtmanem Danielem

---

[387] K otázce prosazování nových robotních nařízení na počátku 18. století srov. J. MIKULEC, *Poddanská otázka*, s. 43-46.

[388] Nejnověji k této problematice I. CERMAN – M. MORAWETZ (edd.), *Die böhmische Leibeigenschaft in Rechtsdokumenten (1648-1742)*, České Budějovice 2023.

Florianem Šaškem z Mezihoří.[389] Některé její body se týkaly oblastí, jež zahrnoval elaborát z počátku roku 1721, a hrabě Černín cítil potřebu se k nim vyjádřit. Ačkoli nelze explicitně konstatovat, nakolik k jeho rozhodnutím vedly podněty ze strany úředníků, bylo by chybou opominout témata, která měly oba dokumenty společná.

Z obsahu vrchnostenských pokynů je zřejmé, že neutěšený stav jindřichohradeckého panského pivovarnictví představoval problém, který se snažil řešit i osobně hrabě František Josef. V souladu s návrhem svých úředníků nařídil snížení obsahu pšeničného sladu v pivu. Stejně tak povolil tamnímu sládkovi chov dvou krav a tří selat a poskytl mu k užívání kus pole a louky, tedy věci, jež odpovídaly návrhům místních úředníků. Vše ostatní, co by uvedený rámec překračovalo, měl sládek pod trestem zabavení zakázáno. Zbývající požadavky úředníků týkající se pivovarnictví a vinopalnictví byly odmítnuty a nadále se měly dodržovat pokyny dané instrukcí.

Na rozdíl od úředníků, kteří spatřovali příčinu potíží v neuspokojivých podmínkách zaměstnanců pivovaru, považoval Černín za hlavního viníka samotného sládka, který podle něho neovládal dostatečně své řemeslo, čímž pochopitelně poškozoval zájmy vrchnosti na celém panství. Hrabě doslova napsal, že kvůli neschopnosti místního sládka vařit kvalitní pivo často nenajdou cestující v Jindřichově Hradci pivo vhodné k pití. Tato skutečnost následně poškozovala vrchnostenské zájmy ve městě i na vesnicích. Řešení spatřoval v tom, že místní úředníci měli na pozici sládka nalézt někoho vhodnějšího.

Rovněž tak se nové pokyny dotýkaly problematiky provozu ovčínů a samotných ovčáků. Také v tomto případě hrabě vyšel vstříc některým požadavkům svých úředníků, když například osvobodil čeledíny od výše kritizovaných poplatků za mléko. Zároveň požadoval, aby se bahnice z ovčína u Velké Holné přesunuly i s patřičným krmivem do lodhéřovského ovčína, kde měly nabrat síly. Dále nařizoval, aby mu byla podána zpráva o tom, proč byly ovce v tak špatném stavu, stejně jako proč se mezi osazenstvem dalšího ovčína nachází již zesnulý čeledín starající se o skopce, a mzda mu tedy byla vyplácena neprávem. Angažovanost jindřichohradeckých byrokratů v této záležitosti nakonec považoval za přílišnou, zasluhující si

---

[389] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Velkostatek Jindřichův Hradec, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 4681, sign. VI Wc 1a, kart. 990. K problematice kontroly úředníků a hospodaření srov. K. KRÜGER, *Politische Ämtervisitationen unter Landgraf Wilhelm IV. Mit 2 Beilagen: Visitationsordnung 1577/78, Getreideerträge der Domänen 1582, 1585, 1589*, Hessisches Jahrbuch für Landesgeschichte 27, 1977, s. 2-36; TÁŽ, *Frühabsolutismus und Amtsverwaltung: Landgraf Wilhelm IV. inspiziert 1567 Amt und Eigenwirtschaft Trendelburg*, Hessisches Jahrbuch für Landesgeschichte 25, 1975, s. 117-147.

pokárání, protože úřad dbal více na záležitosti ovčáků než na užitek vrchnosti. Své úředníky současně varoval, že pokud se v budoucnu nechtějí vystavovat podezření ze spoluodpovědnosti, měli by ovčáky v jejich stížnostech včas zarazit.

Výše podaná charakteristika zprávy jindřichohradeckých úředníků, a především jejich reakce na předkládanou normu měla ukázat, že si byli velmi dobře vědomi požadavků, které na ně jejich vrchnost kladla. Stejně dobře chápali úskalí, jež stála zmíněným požadavkům v cestě. Sepsáním svého elaborátu se tak z roviny pasivních příjemců normy stali jejími aktivními spolutvůrci.[390] Jednak v předstihu upozorňovali svého pána na stávající i potenciální potíže, zároveň ale předkládali návrhy na řešení. Ve velké většině případů se snažili o návrat k dřívějším dobám, jež byly někdy vymezeny velmi přesně podle roků, jindy obecněji podle vládnoucího šlechtického rodu („*za slavatovských časů*“), a konečně velmi vágně slovy typu „*vždy*“ nebo „*od starodávna*“. Tím měl být položen důraz na osvědčená fungující řešení, jejichž změny by podle nich téměř s jistotou nevěstily nic dobrého. Současně se snažili svá tvrzení a postoje podpořit odkazy na poměry v bližším či vzdálenějším geografickém horizontu. Veškeré zmiňované úsilí mělo zdůraznit erudovanost místního úřednického aparátu a potvrdit, že se tamní zástupci vrchnosti vyznačují vlastnostmi, které se od vrchnostenských byrokratů očekávaly, zejména věrností, oddaností a upřednostňováním zájmů vrchnosti před vlastními. Zda se to vždy a za všech okolností dařilo, se pokusí zodpovědět následující kapitola.

[390] Srov. R. SCHLÖGL, *Interaktion und Herrschaft,* s. 117-118. V českém prostředí např. L. SULITKOVÁ, *Právní normy*, s. 149.

4. Vrchnostenští úředníci na černínském Jindřichově Hradci v každodenním životě

V předchozích kapitolách bylo naznačeno, jaké požadavky byly na osoby vrchnostenských úředníků kladeny, ať už je stanovovaly vrchnostenské instrukce, nebo dobová preskriptivní literatura, a jak byly tyto představy reflektovány v černínském prostředí. V základních rysech také bylo načrtnuto prostředí, v němž se odehrávaly osudy jednotlivých aktérů. Následující stránky se proto zaměří na konkrétní příklady chování a jednání jindřichohradeckých úředníků s ohledem na očekávání, která na ně kladla jejich černínská vrchnost, sociální okolí nebo oni sami na sebe samé či ostatní byrokraté. V rámci možností budou vybrané aspekty této problematiky porovnávány s výzkumy na samotném jindřichohradeckém panství v předchozích obdobích, případně na dalších vrchnostenských doménách.

4.1 Materiální zabezpečení vrchnostenských úředníků

Dochované prameny z jindřichohradeckého prostředí bohužel v současné době dovolují jen v omezené míře určit, jak vypadalo zařízení místní vrchnostenské kanceláře. Jedinou zmínku o jejím vybavení lze nalézt v práci Josefa Nováka *Zámek jindřichohradecký* z počátku 20. století. Její přínos spočívá v tom, že autor se skutečně podrobně fyzicky seznámil se stavem jindřichohradeckého zámku ve své době a využíval prameny, jež mu poskytli černínští archiváři. Na druhou stranu však s těmito prameny zacházel velmi volně, v řadě případů je necitoval či nerozlišoval, zda podávané informace vychází z nich nebo jeho vlastních interpretací. Podobný problém vyvstává i s časovými údaji, neboť jsou často uváděny pouze v řádu staletí, takže jejich relevance pro zkoumané období může být sporná. Právě v souvislosti s mobiliářem zámecké vrchnostenské kanceláře uvádí, že „*v 18. století*“ zahrnoval mimo jiné černý oválný stůl, šest lenošek, velkou železnou pokladnu na důchodní peníze, několik menších okovaných truhlic, černou tabulku či železné vypalovadlo na pivní nádoby.[391] Absence pramenů neumožňuje rovněž nahlédnout do domácností jednotlivých úředníků.

Na základě dostupných písemností však lze alespoň částečně provést srovnání z hlediska vypláceného služného krátce po nástupu Heřmana Jakuba Černína do čela jindřichohradeckého panství a po nástupu jeho syna Františka Josefa. Tyto údaje shrnují následující tabulky.

[391] J. NOVÁK, *Zámek Jindřichohradecký*, Jindřichův Hradec, b. d., s. 136.

Z nich je patrné, že za dvacet let panování Černínů na Jindřichově Hradci se materiální situace úředníků nominálně zlepšila. Prakticky všem se zvýšil plat v penězích, nebo přinejmenším nedošlo k jeho snížení. Zajímavé je sledovat plat hejtmana, který se v uvedeném časovém rozmezí nezměnil a činil 300 zlatých, zatímco v případě ostatních úředníků výrazně stoupl. U purkrabího se jednalo o 20% zvýšení, u důchodního písaře o 60% zvýšení, ovšem rapidní vzrůst platů zaznamenali obroční a pivovarní písař, jejichž plat vyskočil za necelých dvacet let o neuvěřitelných 233 %!

V případě deputátu v naturáliích lze rovněž konstatovat, že se ve většině případů zvýšil či zůstal na stejné úrovni. Některé položky však v roce 1720 zcela zmizely. Konkrétně se jednalo o deputátní dřevo a lůj na svíčky u úředníků, kteří na ně měli v roce 1694 nárok (důchodní písař, obroční písař a purkrabí).

Ke koncepčním změnám sáhli Černínové v případě třetí složky příjmu úředníků, kterou tvořily příležitostné poplatky vybírané za provádění určitých úkonů. V roce 1720 byla u většiny z nich uvedena přesná suma, kterou měl daný byrokrat obdržet. František Josef Černín se k jejich zavedení uchýlil na základě přesvědčení, že úředníci vymáhají víc, než by jim mělo náležet.[392]

I přes nárůst platů v porovnání s jejich předchůdci byli přinejmenším někteří jindřichohradečtí úředníci přesvědčeni o tom, že berou méně než jejich kolegové na jiných černínských panstvích nebo na panstvích jiných vrchností. Purkrabí Václav Ferdinand Sovička, který přišel na jindřichohradecké panství v roce 1725, si stěžoval, že je zde obecně velmi draho, a v této souvislosti upřímně prohlásil: *„Nevím, jak z těch mých peněz vyžíti mám“*.[393]

Tabulka 2. Roční služné hejtmana jindřichohradeckého panství

Odměna	**Množství**	
	1694	**1720**
Plat z důchodních peněz	300 zlatých	300 zlatých
Příspěvek na 1 kancelistu včetně jeho živobytí	-	90 zlatých
Na maso	-	50 zlatých
Na svícení	-	9 zlatých
Pšenice	4 strychy	6 strychů
Žito	20 strychů	30 strychů
Ječmen	4 strychy	6 strychů

[392] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 4681, sign. VI Wc 1a, kart. 990 (odsud jsou převzaty i údaje v tabulkách).

[393] Dopis V. F Sovičky neznámému adresátovi z 5. ledna 1726; TAMTÉŽ, Černínská ústřední správa, nesign (složka Sovička).

Hrách	2 strychy	4 strychy
Oves pro 4 koně	104 strychy (včetně bezplatného okování, čerstvá píce dle potřeby)	104 strychy (včetně bezplatného okování, na každého koně dvě fůry sena od sedláků nebo jednu fůru z panského, navíc potřebná sláma)
Čeledín z poplužního dvora, kterého má hejtman k dispozici, dostane živobytí odsud. Za odvedenou práci je mu však hejtman povinen zaplatit sám.	Ne	Ano
Sůl	1 prostice	1 prostice
Sádlo	2 centnýře	2 centnýře
Máslo	1 centnýř	1 centnýř
Sýr	2 centnýře	2 centnýře
Štiky	1,5 centnýře	2 centnýře
Malé ryby	12 věder	12 věder
Kapři	3 centýře	3 centnýře
Velikonoční beránek	1 kus	2 kusy
Pivní deputát z Mitrovic	-	4 sudy po 4 vědrech
Z vyrobeného piva v jindřichohradeckém pivovaru	4 krejcary 3 denáry (z uvažovaných 4 000 sudů ročně)	3 zlaté 45 krejcarů/várka
Středního piva z každé várky	1 vědro	1 vědro
Z prodaného vína	75 zlatých	-
Lůj na svíčky	50 liber	-
Dřevo	dle potřeby	-
Cestovné za den	1 zlatý (mimo panství)	1 zlatý 30 krejcarů (v záležitostech vrchnosti z důchodní pokladny, v záležitostech poddaných z kontribuční pokladny)
Plátno na prostírání	30 loktů	1 kopa loktů
Příležitostné příjmy		
Za zhostný list	3 zlaté	3 zlaté
Za každý centnýř prodaných kaprů a štik*	částka neuvedena	6 krejcarů*
Z každé kopy prodané méně hodnotné vlny*	částka neuvedena	3 krejcarů *
Z každé kopy prodaného tříletého potěru*	částka neuvedena	1 krejcarů *
Z každé kopy prodaného dvouletého kapřího potěru*	částka neuvedena	3 denáry*
Z každého vyloveného rybníka kaprů a štik	-	1-2 kusy (podle velikosti rybníka)
Za složení splátky za statek od zdejších poddaných z každé kopy**	částka neuvedena	1,5 krejcary

Za složení splátky za statek od cizích z každé kopy**	částka neuvedena	3 krejcary
Za zcela zaplacený statek	11 zlatých	1,5 krejcaru/kopa
Peníze na udílení almužen (měsíčně)	-	1 zlatý 30 krejcarů
Peníze za souhlas s uzavřením sňatku, vyučením se řemeslu nebo službou mimo panství***	-	1/3 z 45 krejcarů – 3 zlatých
* Z této sumy náležela hejtmanovi 1/2, důchodnímu písaři 1/4, purkrabímu 1/8, fišmistrovi 1/16, fišknechtovi a pletaři sítí dohromady 1/16. ** Z této sumy náležela hejtmanovi 1/3 a důchodnímu písaři 2/3. *** Z této sumy náležela 1/3 hejtmanovi, 1/3 vrchnosti a 1/3 hospodářskému radovi.		

Tabulka 3. Roční služné důchodního písaře jindřichohradeckého panství

Odměna	**Množství**	
	1694	**1720**
Plat z důchodních peněz	100 zlatých	160 zlatých
Příspěvek na bydlení	20 zlatých	-
Z daně z vína	7 zlatých	-
Příspěvek na 1 písaře včetně deputátu odpovídajícímu čeledínovi z poplužního dvora	-	20 zlatých
Na maso	-	15 zlatých
Na svícení	-	7 zlatých
Pšenice	2 strychy	3 strychy
Žito	13 strychů	15 strychů
Ječmen	2 strychy	3 strychů
Hrách	2 strychy	2 strychy
Oves	39 strychů (2 koně) včetně bezplatného okování	26 strychů včetně bezplatného okování
Seno	6 fůr	2 fůry od sedláků
Sláma	6 mandelů	Dle potřeby
Čeledín, který se bude starat o koně důchodního písaře, obročního písaře a purkrabího. Živobytí bude dostávat z panského jako čeledín v poplužním dvoře, za odvedenou práci jsou mu však úředníci povinni zaplatit sami.	Ne	Ano
Sůl	-	0,5 prostice
Sádlo	0,5 centnýře	2 centnýře
Sýr	0,5 centnýře	80 liber
Štiky	2 centnýře 20 liber	2 centnýře 20 liber
Malé ryby	6 věder	6 věder
Kapři	2 centnýře	2 centnýře
Velikonoční beránek	1 kus	1 kus

Dřevo	30 klaftrů	-
Pivo z každé várky	-	5/8 vědra/ 1 zlatý 10 krejcarů 1 7/8 denáru
Pivo (4věderné sudy)	-	15 sudů
Středního piva z každé várky	1 vědro	1 vědro
Lůj na svíčky	24 liber	-
Cestovné za den (v záležitostech vrchnosti z důchodní pokladny, v záležitostech poddaných z kontribuční pokladny)	-	45 krejcarů
Příležitostné příjmy		
Za každý centnýř prodaných kaprů a štik*	částka neuvedena	6 krejcarů
Z každé kopy prodané méně hodnotné vlny*	částka neuvedena	3 krejcary
Z každé kopy prodaného tříletého potěru*	částka neuvedena	1 krejcar
Z každé kopy prodaného dvouletého kapřího potěru*	částka neuvedena	3 denáry
Z každého vyloveného rybníka středních kaprů a běžných štik	-	1-2 ks (podle velikosti rybníka)
Za složení splátky za statek od zdejších poddaných z každé kopy**	1,5 krejcaru	1,5 krejcaru
Za složení splátky za statek od cizích z každé kopy**	3 krejcarů	3 krejcary
Za každé přepsání statku	6 krejcarů	6 krejcarů
Pokud bude chtít někdo nahlédnout do pozemkových knih, za každé takové hledání	6 krejcarů	6 krejcarů
Za rozdělení dědictví a jeho zapsání	6 krejcarů	6 krejcarů
* Z této sumy náleží hejtmanovi 1/2, důchodnímu písaři 1/4, purkrabímu 1/8, fišmistrovi 1/16, fišknechtovi a pletaři sítí dohromady 1/16. ** Z této sumy náleží hejtmanovi 1/3 a důchodnímu písaři 2/3.		

Tabulka 4. Roční služné purkrabího jindřichohradeckého panství

Odměna	**Množství**	
	1694	**1720**
Plat z důchodních peněz	100 zlatých	120 zlatých
Příspěvek na 1 písaře včetně deputátu odpovídajícímu čeledínovi z poplužního dvora	-	15 zlatých
Na maso	-	12 zlatých
Na svícení	-	5 zlatých
Pšenice	2 strychy	2 strychy
Žito	13 strychů	13 strychů

Ječmen	2 strychy	3 strychy
Hrách	2 strychy	2 strychy
Oves	26 strychů včetně bezplatného okování, seno a čerstvá píce dle potřeby	26 strychů včetně bezplatného okování, dvě fůry sena od sedláků nebo jedna fůra z panského, navíc potřebná sláma
Čeledín, který má na starosti koně, byl již zmíněn u důchodního písaře.	Ne	Ano
Sůl	0,5 prostice	0,5 prostice
Sádlo	0,5 centnýře	70 liber
Sýr	-	80 liber
Štiky	1 centnýř	70 liber
Malé ryby	4 vědra	2 vědra
Kapři	2 centnýře	90 liber
Velikonoční beránek	1 kus	1 kus
Pivo z každé várky	-	5/8 vědra/1 zlatý 10 krejcarů 1 7/8 denáru
Pivo (4věderní sudy)	-	12 sudů
Středního piva z každé várky	5/8 vědra	0,5 vědra
Lůj na svíčky	24 liber	0
Ubytování na zámku	zdarma	-
Dřevo	dle potřeby	-
Cestovné za den	30 krejcarů (mimo panství)	45 krejcarů (v záležitostech vrchnosti z důchodní pokladny, v záležitostech poddaných z kontribuční pokladny)
Příležitostné příjmy		
Za každý centnýř prodaných kaprů a štik*	částka neuvedena	6 krejcarů
Z každé kopy prodané méně hodnotné vlny*	částka neuvedena	3 krejcary
Z každé kopy prodaného tříletého potěru*	částka neuvedena	1 krejcar
Z každé kopy prodaného dvouletého kapřího potěru*	částka neuvedena	3 denáry
Z každého vyloveného rybníka středních kaprů a běžných štik	-	1-2 kusy (podle velikosti rybníka)
Za prodané dřevo	1/24 z utržené částky	-
Za každý prodaný nebo půjčený strych obilí	1 krejcar	-
* Z této sumy náleží hejtmanovi 1/2, důchodnímu písaři 1/4, purkrabímu 1/8, fišmistrovi 1/16, fišknechtovi a pletaři sítí dohromady 1/16.		

Tabulka 5. Roční služné pivovarního písaře jindřichohradeckého panství

Odměna	**Množství**	
	1694	**1720**
Plat z důchodních peněz	30 zlatých	100 zlatých
Plat z kontribučních peněz	30 zlatých	-
Pro potřeby kanceláře z kontribučních peněz	6 zlatých	-
Na maso	-	10 zlatých
Na svícení	-	4 zlaté
Pšenice	1 strych 2 věrtele	2 strychy
Žito	8 strychů	10 strychů
Ječmen	1 strych 2 věrtele	2 strychy
Hrách	1 strych	1,5 strychů
Sůl	0,5 prostice	0,3 prostice
Sádlo	-	65 liber
Sýr	-	60 liber
Štiky	0,5 centnýře	60 liber
Malé ryby	2 vědra	2 vědra
Kapři	1 centnýř	80 liber
Velikonoční beránek	1 kus	1 kus
Piva z každé várky	0,5 vědra/26 krejcarů 1,5 denáru	-
Pivo (4věderní sudy)	-	10 sudů
Středního piva z každé várky	0,5 vědra	0,5 vědra
Lůj na svíčky	20 liber	0
Cestovné za den (v záležitostech vrchnosti z důchodní pokladny, v záležitostech poddaných z kontribuční pokladny)	20 krejcarů	36 krejcarů

Tabulka 6. Roční služné obročního písaře jindřichohradeckého panství

Odměna	**Množství**	
	1694	**1720**
Plat z důchodních peněz	24 zlatých	80 zlatých
Za vedení kontribučního účetnictví	-	35 zlatých
Na maso	10 zlatých 24 krejcary	10 zlatých
Na svícení	-	4 zlaté
Pšenice	1 strych	2 strychy
Žito	6 strychů	10 strychů
Ječmen	1 strych 2 věrtele	3 strychy
Hrách	2 věrtele	1,5 strychu
Oves včetně bezplatného okování, dvě fůry sena od sedláků, navíc potřebná sláma	-	26 strychů

Čeledín, který má na starosti koně, byl již zmíněn u důchodního písaře.	Ne	Ano
Sůl	39 žejdlíků	0,3 prostice
Sádlo	26 liber	60 liber
Sýr	26 liber	60 liber
Štiky	-	50 liber
Malé ryby	-	2 vědra
Kapři	30 liber	70 liber
Velikonoční beránek	-	1 kus
Pivo (4věderní sudy)	3	8
Středního piva z každé várky	1/3 vědra	0,5 vědra
Lůj na svíčky	-	0
Cestovné za den (v záležitostech vrchnosti z důchodní pokladny, v záležitostech poddaných z kontribuční pokladny)	-	36 krejcarů
Příležitostné příjmy		
Za každý prodaný strych obilí	-	3 krejcary
Za každý půjčený strych obilí	-	1,5 krejcaru
Z každého vyloveného rybníka středních kaprů a běžných štik	-	1-2 kusy (podle velikosti rybníka)

Z výše uvedených tabulek stojí za zmínku položka příspěvek na bydlení u důchodního písaře, protože nastoluje otázku, kde vrchnostenští úředníci bydleli. Novák ve své monografii o jindřichohradeckém zámku uvádí více či méně pravděpodobné umístění úředních prostor, stejně jako skutečnost, že přinejmenším někteří úředníci bydleli na zámeckém sídle nejpozději od 17. století (s výhradou, že jím uváděné údaje nemusí postihovat časový záběr této práce).

V přízemí tzv. Nového Jáchymova stavení měla být od 17. století do roku 1820 kancelář kontribučního písaře.[394] Prakticky veškerá úřední činnost se však soustřeďovala do prostor Dolního (tedy prvního) nádvoří. Nad vstupní branou do zámku se měl nacházet byt obročního písaře (*„před rokem 1848“*).[395] Přesnější údaje poskytuje Novák k hejtmanovi, který měl mít svůj příbytek nad kovárnou v roce 1682. Dokonce uvádí, že jeho *„pokoj“* byl vyzdoben 10-12 obrazy panovníků, čtyřmi malbami světadílů a jednou krajinomalbou. Zůstává však otázkou, zda se nejednalo spíše o jeho úřední kancelář.[396] Pivovarní a obroční písař bydleli přinejmenším v roce 1721 v tzv. Starém Adamově stavení nad rožmberskými pokoji.[397] K tomuto roku lze

[394] J. NOVÁK, *Zámek*, s. 81.
[395] TAMTÉŽ, s. 133.
[396] TAMTÉŽ, s. 134. Srov. A. SEDLÁČEK, *Hrady IV*, s. 3.
[397] TAMTÉŽ, s. 129.

doložit existenci zámeckých příbytků hejtmana a pivovarního písaře i na základě pamětní knihy panství Jindřichův Hradec, kterou roku 1720 začal psát kancelista a pozdější jindřichohradecký pivovarní písař Petr Antonín Winter.[398] Dne 4. dubna 1721 totiž vypukl v Jindřichově Hradci velký požár, který zasáhl i zámecký areál a podle Wintera zcela zničil mimo jiné kanceláře a byty hejtmana a pivovarního písaře.[399] Obydlí purkrabího se naproti tomu mohlo nalézat v areálu Nového Adamova stavení.[400] V jihovýchodním traktu Dolního nádvoří se nejpozději od roku 1665 nacházela hlavní kancelář vrchnostenské správy, vedle níž byl situován byt důchodního písaře (bez uvedení přesnějšího data).[401]

I přes akceptované výhrady je možné na základě výše uvedených skutečností konstatovat, že jindřichohradecký zámek měl k dispozici prostory vyhrazené speciálně pro bydlení vrchnostenských úředníků. Nabízí se proto otázka, kde důchodní písař přebýval, když v roce 1694 pobíral jako jediný z úředníků příspěvek na bydlení.

V této souvislosti lze předestřít hypotézu, že to mohlo být ve městě, zejména pokud z tohoto prostředí pocházel a cítil se s ním být propojen. Tuto podmínku by splňoval právě důchodní písař Matyáš Bernegger z Bärenthalu, jenž tento úřad v inkriminovaném roce zastával. Patřil totiž ke známé jindřichohradecké rodině, jejíž příslušníci na přelomu 17. a 18. století zasedali mimo jiné v městské radě, vystupovali jako věřitelé slavatovské vrchnosti a někteří se dostali i do státních služeb.[402] Na rozdíl od jednoho ze svých předchůdců v úřadě důchodního písaře Jana Nikodéma Mařana Bodaneckého z Hodkova se Berrnegger dle všeho nemínil odstřihnout od svého původního sociálního prostředí.[403]

Na počátku devadesátých let 17. století měl Matyáš Bernegger z Bärenthalu již za sebou dlouhou úřední kariéru ve službách Slavatů. Zahájil ji nejpozději roku 1665 ve funkci písaře na statku Kardašova Řečice. Na začátku ledna 1678 přešel do Jindřichova Hradce, kde postupně zastával úřady obročního písaře, úředního revidenta a posléze důchodního písaře.[404] V době,

---

[398] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 100, sign. IV E.

[399] K požáru v roce 1721 více F. TEPLÝ, *Dějiny* I/4, s. 52-54.

[400] J. NOVÁK, *Zámek*, s. 87.

[401] TAMTÉŽ, s. 135.

[402] Konkrétně Jan Josef Bernegger se stal královským výběrčím kontribuce a cla. F. TEPLÝ, *Dějiny* II/3, s. 80-84. K působení rodiny Berneggerovy v městské radě srov. J. OLŠANSKÁ, *Městská samospráva v Jindřichově Hradci na počátku 18. století*, České Budějovice 2006 (= Diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích), s. 71n.

[403] Srov. J. HRDLIČKA (ed.), *Autobiografie*, s. 78-79.

[404] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Rodinný archiv Slavatů, inv. č. 295, sign. IV H 4, kart. 102; inv. č. 296, sign. IV H 5, kart. 102; inv. č. 297, sign IV H 6, kart. 102. TAMTÉŽ, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 4567, sign. VI R 3, kart. 593; V literatuře srov. F. TISCHER, *Po*

kdy nastupovala černínská vrchnost, bydlel podle všeho mimo zámek. Při snaze o zachování stávající situace argumentoval, že se v žádném případě nemůže přestěhovat na zámek, jelikož by tam nemohl chovat prase a drůbež, a navíc by při stěhování mohlo dojít k poškození jeho věcí.[405] O projednání jeho případu bude řeč ještě později, každopádně už nyní lze konstatovat, že do roku 1720 se otázku bydlení důchodního písaře podařilo vyřešit, protože v soupisu platů k tomuto datu se už u jeho úřadu přípatek neobjevuje. Zůstává zatím nezodpovězenou otázkou, zda zvýšení jeho platu nemohlo zahrnovat i kompenzaci této částky.

Bydlení přímo na zámku, jenž představoval správní centrum panství, nebylo v černínském prostředí na přelomu 17. a 18. století neznámé. August Sedláček tuto skutečnost doložil pro panství Chudenice, kde plánek rekonstrukce zámku z roku 1707 zachycoval byt hejtmana, který se tam nacházel přinejmenším od roku 1663.[406] Podobná situace panovala na Kosti, kdy bylo v souvislosti s odhadem ceny panství v roce 1738 zmíněno, že se v zámeckých prostorách nacházely byty hejtmana, důchodního písaře a obročního písaře.[407]

Pro srovnání finanční situace s jinými černínskými panstvími zatím chybí dostatečné podklady. Je to dáno především metodologickým přístupem většiny autorů, o němž byla zmínka ve 2. kapitole. Vzhledem k tomu, že je zpravidla zajímaly mechanismy fungování správy a v řadě případů se omezovali pouze na využití norem, chápali vrchnostenské úředníky zjednodušeně jako jeden aspekt správního systému.

Pouze s velkou opatrností je proto možné provádět komparaci s panstvími jiných držitelů, u nichž byly potřebné údaje badatelsky podchyceny. V této souvislosti sehrává značnou úlohu množství faktorů od časového rozpětí přes přírodní podmínky až po záměry vrchností. Nezřídka jsou publikované informace natolik neúplné, že se dá přesnější závěr odvodit pouze obtížně.[408] Srovnání lze provést například s valdštejnským či fürstenberským prostředím, jemuž se ve svých pracích nověji věnoval Jiří Hrbek.[409] V nich uvádí, že plat křivoklátského hejtmana v roce 1732 činil 300 zlatých, což by přesně odpovídalo hejtmanovi panství Jindřichův Hradec, ovšem s více než desetiletým odstupem. Za zmínku stojí také dlouhé období, kdy se platy nezvyšovaly, které v případě křivoklátského hejtmana trvalo více než

---

stopách jindřichohradeckých rodin šlechtických a erbovních, Časopis společnosti přátel starožitností českých 32, 1924, s. 121; F. TEPLÝ, *Slavatovské palatináty*, Český časopis historický 30, 1924, s. 476.

[405] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Černínská ústřední správa, nesign. (dělení slavatovského majetku).

[406] A. SEDLÁČEK, *Hrady IX*, s. 28.

[407] TÝŽ, *Hrady X*, s. 95.

[408] Srov. T. WINKELBAUER (ed.), *Gundaker von Liechtenstein*, s. 342.

[409] J. HRBEK, *Barokní Valdštejnové*, zejm. s. 183-196. TÝŽ, *Fürstenberští úředníci*, s. 333-365.

čtyřicet let. Hrbek zároveň konstatuje, že hejtmanova hmotná situace se zlepšila díky pobíranému deputátu, stejně jako v případě jindřichohradeckých úředníků, kdy se jejich deputát ve valné většině případů zvýšil nebo aspoň nedoznal změny. Na valdštejnském mnichovohradišťském panství pobíral hejtman v polovině 17. století plat 360 zlatých bez deputátu.[410] Naopak plat důchodního písaře byl na panství Křivoklát v roce 1732 nižší, konkrétně 110 zlatých, oproti jindřichohradeckým 160 zlatým v roce 1720.[411] Další srovnání komplikuje skutečnost, že Hrbkova studie směřuje k výzkumu situace od čtyřicátých let 18. století dále, tedy do doby, kam naopak časový záběr této práce už nesahá. V případě Valdštejnů je možné porovnat plat purkrabích na počátku 18. století: jindřichohradecký purkrabí pobíral 100, resp. 120 zlatých, zatímco mnichovohradišťský srovnatelných 160 zlatých.[412]

O postižení materiálního zabezpečení úředníků se ve zmiňované monografii o komorních panstvích pokusila také Zuzana Vlasáková.[413] Svými výzkumy doložila, že i u úředníků na panstvích Pardubice, Poděbrady a Kolín se objevovala podobná struktura odměn složená z peněžního platu, naturálního deputátu a příležitostných příjmů z předem definovaných poplatků. Srovnání konkrétních sum je zde však výrazně obtížnější vzhledem k odlišným vrchnostem na dotyčných panstvích, a především časovým rozpětím. Vlasáková má totiž pramenně podchycena období od počátku do šedesátých let 17. století, kdy je navíc třeba zohlednit dopady třicetileté války.

Pokud by se porovnání peněžního příjmu omezilo na vybraná období, jež jsou si vzájemně časově nejblíže, tedy po roce 1669 v případě zkoumaných komorních panství a rok 1694 v případě panství Jindřichův Hradec, objevily by se výsledky, jež by však bez dalšího výzkumu mohly vést k nepodloženým tvrzením. Při srovnání stejnojmenných úřadů vyvstává markantní rozdíl v případě hejtmanů, kde dosahuje výše 400 zlatých (700 zlatých ročního platu na panstvích Pardubice a Kolín proti 300 zlatých na Jindřichově Hradci). U důchodního písaře, který zaujímal v hierarchii vrchnostenských byrokratů v Jindřichově Hradci druhé místo po hejtmanovi, je situace o něco složitější. Jednak na komorních panstvích stál až na třetím místě za purkrabím, a současně je třeba odlišit od sebe i jednotlivá komorní panství. Zatímco jindřichohradecký důchodní bral ročně 100 zlatých, jeho protějšek v Kolíně 120 zlatých, v Pardubicích 175 zlatých a konečně v Poděbradech 180 zlatých.[414]

---

[410] J. HRBEK, *Barokní Valdštejnové*, s. 193.
[411] J. HRBEK, *Fürstenberští úředníci*, s. 351-352.
[412] J. HRBEK, *Barokní Valdštejnové*, s. 193.
[413] Z. VLASÁKOVÁ, *Mezi normou*, zejm. s. 282-302.
[414] TAMTÉŽ, s. 286-288.

Jako relativně schůdnější by se nabízelo srovnání deputátu, avšak přestože Vlasáková o něm ve své práci hovoří, podle jejích poznatků nebyl na zkoumaných komorních panstvích v cílovém období a podle dochovaných pramenů plně etablován, právě s ohledem na válečnou a poválečnou situaci. Práce navíc neobsahuje podrobné přehledy všech forem deputátu, ale omezuje se pouze na zachycení naturálií poskytovaných v mase a rybách.[415]

Na základě těchto poznatků a poznatků z instrukcí analyzovaných ve 3. kapitole je již nyní možné učinit některé předběžné závěry. Vedle souhrnu povinností kladených na úředníky jim musela vrchnost nabídnout i adekvátní protihodnoty. Jednalo se o stálý roční plat tvořený penězi, naturáliemi a příležitostnými poplatky. Tato struktura se s velkou pravděpodobností prosadila napříč vrchnostenskými strukturami, ať již se jednalo o vrchnost šlechtickou či komorní. Jak dokládají pokyny z černínského prostředí, bylo jejich úředníkům na jedné straně zakazováno vlastnit půdu či chovat dobytek, na druhou stranu byli nuceni k bydlení v zámcích, tedy v majetku své vrchnosti. Uvedené zákazy, příkazy a pevný plat je měl motivovat k tomu, aby se svému úřadu věnovali naplno a nekrátili tak zájmy své vrchnosti. Německý historik Bernd Wunder spatřoval právě v pevných platech a materiálním zaopatření důležitý přelom v mentalitě úřednictva, neboť podle něj do té doby nečinili rozdíl mezi vlastním a vrchnostenským hospodařením.[416] Bez vlastnictví nemovitosti v konkrétní lokalitě bylo pro úředníka alespoň teoreticky snazší se v rámci své úřední kariéry přesouvat. O tom, jak a kde se mohla úřednická kariéra formovat, pojednává následující podkapitola.

4.2 Kariéra vrchnostenských úředníků – obměny, vzestupy, pády

Na tomto místě lze konstatovat, že se od vrchnostenských úředníků na přelomu 17. a 18. století očekávalo, že se budou své funkci věnovat naplno. A protože se tím pádem měla stát jejich hlavním, neřkuli jediným zdrojem obživy, získávala se pro ně na významu i otázka kariérního postupu v hierarchii vrchnostenské správy a s ním spojené předpoklady.

Dobové instrukce či analyzovaná preskriptivní literatura některé z nich definovaly velmi jasně. Jednalo se o charakterové vlastnosti, praktické dovednosti a v neposlední řadě

---

[415] TAMTÉŽ, s. 291-297.

[416] B. WUNDER, *Privilegierung und Disziplinierung. Die Entstehung des Beamtentums in Bayern und Württemberg (1780-1825)*, München-Wien 1978, s. 20; TÝŽ, *Die badische Beamtenschaft zwischen Rheinbund und Reichsgründung (1806-1871). Dienstrecht, Pension, Ausbildung, Karriere, soziales Profil und politische Haltung*, Stuttgart 1998, s. 19-21. Srov. též R. G. ASCH, *Verwaltung und Beamtentum. Die gräflich fürstenbergische Teritorien vom Ausgang des Mittelalters bis zum schwedischen Krieg 1490-1632*, Stuttgart 1986, s. 233-235.

loajalitu a věrnost vrchnosti. Současně však vstupovaly do hry i další faktory, jež mohly mít rovněž nezanedbatelný vliv, jako například původ či podpora zainteresovaných osob, především z řad samotného úředního aparátu.

Vrchnosti často ve svých instrukcích poukazovaly na skutečnost, že vhodným rezervoárem budoucích vrchnostenských úředníků jsou potomci těch stávajících.[417] Tuto skutečnost doložil pro Fürstenberky v 18. století i Jiří Hrbek.[418] Pro starší období může sloužit příklad dlouhodobé byrokratické kontinuity rod Mařanů Bodaneckých z Hodkova na panství Slavatů v 17. století.[419] Kvantifikační přístup uplatnil Aleš Stejskal pro rožmberské dominium v 16. a na počátku 17. století.[420] Z hlediska příbuzenství bylo rovněž důležité propojení prostřednictvím sňatků, o čemž bude pojednáno dále. U jindřichohradeckých černínských úředníků je možné doložit rodovou kontinuitu v několika případech. Kromě výše zmíněného Matyáše Berneggera lze uvést případ hejtmana Františka Maxmiliána Kölsche s Kölschheimu, který pocházel z rodiny hejtmana na černínském panství Schmiedeberg ve Slezsku.[421] Jindřichohradecký důchodní písař Jan Jindřich Rubiš se zase ve svém dopise pro vrchního hejtmana Procházku odvolával vedle svých zásluh i na věrnou a dlouholetou službu svého otce Antonína Rubiše.[422] Syn černínského hejtmana Jana Jiřího Weidla, jenž působil v této funkci na panství Jindřichův Hradec v letech 1731-1733, spojil svou kariéru s úřadem písaře na komorním panství Brandýs nad Labem.[423]

Na druhou stranu se zde však objevily i případy, kdy se potomci přání svých rodičů vzepřeli. Konkrétně se jednalo o syna zmíněného důchodního písaře Rubiše. Ačkoli ten nebyl se službou na Jindřichově Hradci příliš spokojen, pro svého syna spatřoval vhodnou budoucnost právě ve vrchnostenském aparátu. Jeno syn František se totiž rozhodl pro kariéru vojáka. Ve svém dopise z června 1718 sděloval Rubiš vrchnímu pokladníkovi Josefu Václavu Vondrovi, že je škoda, že si jeho potomek nezvolil klidné povolání úředníka, ale že si případně může ve válce s Turky přijít na pěknou kořist a z ní případně poskytnout něco své rodině.[424]

---

[417] Srov. nařízení Adama Františka ze Schwarzenbergu z roku 1727. J. KALOUSEK, *Řády*, Archiv český 24, s. 158-159; Z. VLASÁKOVÁ, *Mezi normou*, s. 307.
[418] J. HRBEK, *Fürstenberští úředníci*, s. 345.
[419] J. HRDLIČKA (ed.), *Autobiografie*, s. 33.
[420] A. STEJSKAL, *Prosopografická analýza*, s. 347-348.
[421] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Černínská ústřední správa, nesign. (složka Kölsch z Kölschheimu).
[422] TAMTÉŽ, nesign. (složka Rubiš).
[423] TAMTÉŽ, nesign. (složka Weidl).
[424] Dopis J. J. Rubiše z 18. června 1718. TAMTÉŽ, nesign. (složka Rubiš).

Další možností, jak si zajistit potenciální schopné úředníky, představovalo jejich zdědění po předcházející vrchnosti.[425] Na jindřichohradeckém panství tato situace nastala při přechodu jeho vlastnictví ze Slavatů na Černíny. Jak již bylo uvedeno ve 2. kapitole, bezprostředním krokem bylo převzetí stávajícího úředního aparátu, s největší pravděpodobností z praktických důvodů. Současně se však ukázalo, že s novými poměry nebyli všichni staronoví úředníci spokojeni.[426]

V přechozí podkapitole byl citován problém důchodního písaře Matyáše Berneggera týkající se ubytování. V jeho případě se však nejednalo o jedinou komplikaci. Kromě toho, že se Berneggerovi nezamlouvaly nové požadavky na ubytování, vyjádřil nespokojenost s výší služného a trval rovněž na finančním příspěvku na dalšího koně, kterého potřeboval kvůli svým povinnostem při správě rybničního hospodářství. Jako důvod uváděl, že vzhledem ke svému zdravotnímu stavu není schopen jízdy v sedle, a proto potřebuje dva koně k zapřažení do kočáru. S výší svého platu byl nespokojen rovněž pojezdný Jan Frey. Zatímco ten posléze přiřknutou sumu akceptoval, Bernegger odmítal do uspokojivého vyřešení svých požadavků složit předepsanou přísahu.[427] Celou záležitost dostal nejprve na starost vrchní hejtman Procházka. Protože se však necítil být dostatečně kompetentní, přenechal k rozhodnutí Heřmanu Jakubovi Černínovi a jeho manželce, kteří nakonec na Berneggerovy požadavky přistoupili.[428]

Změna vrchnosti však mohla na druhou stranu vést i ke kompletní výměně úředního aparátu, zejména když se k tomu přidružily i mocensko-politické faktory. Jako příklad může posloužit přechod vlastnictví panství Náměšť z rukou Karla staršího ze Žerotína do držení Jana Křtitele Verdy z Verdenberga na konci dvacátých let 17. století. Verdenberg totiž v této souvislosti několikrát kompletně vyměnil všechny vrchnostenské úředníky. Svůj postup zdůvodňoval neschopností stávajícího aparátu a kriminálními delikty jeho příslušníků. Tomáš Knoz ale vyslovit hypotézu, že při tomto procesu došlo rovněž k nahrazení česky mluvících nekatolíků katolíky z Verdenbergových rakouských majetků.[429]

---

[425] Pro rod Valdštejnů srov. J. HRBEK, *Barokní Valdštejnové*, s. 192, pro Fürstenberky TÝŽ, *Fürstenberští úředníci*, s. 343-344.

[426] K zavádění inovací ve vrchnostenské správě srov. B. KRUG-RICHTER, *„Eß gehet die bauren ahn und nicht die herren." Die Auseinandersetzungen um die Einführung neuer Dienste in der westfälischen Herrschaft Canstein 1710 bis 1719*, in: J. Peters, (ed.), Konflikt, s. 153-200.

[427] K významu přísahy pro úředníky srov. C.-A. AGENA, *Der Amtmann*, s. 75-82.

[428] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Černínská ústřední správa, nesign. (dělení slavatovského majetku).

[429] T. KNOZ, *Državy*, s. 382.

Z hlediska vzdělání se v případě vrchnostenských úředníků nejvýše cenily praktické dovednosti spojené se svěřenou oblastí působnosti. V této souvislosti se nabízí otázka, jakým způsobem úředníci tyto dovednosti získávali, případně jaké předpoklady si vyžádalo jejich osvojení. Na příkladu městské správy Jindřichova Hradce a vrchnostenské správy majitelů stejnojmenného panství mezi polovinou 16. a počátkem 18. století se na tuto otázku pokusil odpovědět Josef Hrdlička. Svými výzkumy doložil, že ačkoli vzdělání dosažené na gymnáziu či univerzitě mohlo představovat určitou výhodu, v žádném případě nezaručovalo místo v městských či vrchnostenských úřadech.[430] Současně však stále více městských a vrchnostenských úředníků dávalo své potomky studovat na jindřichohradecké jezuitské gymnázium, protože si uvědomovali rostoucí význam formálního vzdělání pro byrokratickou kariéru.[431] Konkrétně to doložil na příkladu syna zmíněného slavatovského úředníka Jana Nikodéma Bohdaneckého z Hodkova Jana Karla Bernarda, jemuž umožnil na pražské univerzitě studium filozofie a posléze práv.[432]

Co se týče černínských úředníků ve zkoumaném období, dosud nejsou k dispozici prameny, které by dokládaly, zda oni sami nebo jejich potomci absolvovali nějaké formy vzdělání mimo vrchnostenskou správu, případně jakou měly podobu. Dochovaný katalog žáků jindřichohradeckého jezuitského gymnázia končí rokem 1693 a vzhledem ke změnám, k nimž došlo v rámci složení místní vrchnostenské správy, nemůže poskytnout relevantní údaje. V této souvislosti nelze zanedbat ani demografické faktory. Mezi potomky černínských úředníků jsou nejčastěji zmiňovány dívky a v případě chlapců se buď jednalo o děti velmi malé, nebo naopak již dospělé. Na druhou stranu v roce 1694 jsou jako součást vrchnostenské správy uváděni dva členové pomocného personálu, tzv. *„canztley jungen“* Adam Bergauer a František Fleck.[433]

Jestliže formální vzdělání hrálo spíše podružnou roli, bylo třeba zajistit, aby vrchnostenští byrokraté získali potřebné zkušenosti jiným způsobem. Mezi nejpoužívanější

---

[430] K problematice městských písařů srov. V. SPÁČIL, *Písaři a kanceláře města Olomouce do roku 1786*, Olomouc 2001; J. TANDECKI, *Die Stadtschreiber und ihre Rolle bei der Vereinheitlichung der Arbeitsformen der städtischen Kanzleien in Preußen*, in: J. Tandecki (ed.), Die Rolle der Stadtgemeinden und bürgerlichen Genossenschaften im Hanseraum in der Entwicklung und Vermittlung des gesellschaftlichen und kulturellen Gedankengutes im Spätmittelalter, Toruń 2000, s. 117-131.

[431] J. HRDLIČKA, *Vzděláním ke kariéře? Vzdělanostní předpoklady kariér lokálních úředníků v raném novověku (Jindřichův Hradec 1502-1700)*, in: O. Fejtová – V. Ledvinka – J. Pešek (edd.), Město a intelektuálové od středověku do roku 1848, Praha 2008 (= Dokumenta Pragensia 27), s. 299-327.

[432] TÝŽ (ed.), *Autobiografie*, s. 33.

[433] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 4983, sign. VII B 1a, kart. 1418. K tomuto zařazení srov. J. HRBEK, *Fürstenberští úředníci*, s. 347.

nástroje představovalo jejich přesouvání mezi úřady, panstvími či obojím současně. Pro tento mechanismus se vžilo pojmenování obměna, v německy psaných pramenech se objevuje termín *„mutation“*. Současně je však třeba dodat, že získávání zkušenosti nebylo jediným účelem obměn. Minimálně stejně významný, ne-li důležitější důvod představovala snaha o zpřetrhání neformálních vazeb, které úředníka poutaly k osobám v dané lokalitě a jež by mohly negativně ovlivnit jeho rozhodování a jednání v konkrétních situacích, kdy s nimi přicházel do styku.[434]

Na panství Jindřichův Hradec došlo k hromadné obměně vrchnostenských úředníků ve zkoumaném období několikrát, a sice na konci 17. století, a poté ve dvacátých letech 18. století, kdy nastoupil po několika letech poručnické vlády František Josef Černín.

Situaci související s prvně zmíněnou obměnou je možné sledovat v tabulce 1. Při pohledu na tehdejší úřednický aparát upoutá pozornost relativně rychlé střídání hejtmanů v čele panství. Roku 1697 opustil tento úřad Ezechiel Stanislav Richter, jenž se následně stal jindřichohradeckým císařským poštmistrem.[435] Na jeho místo nastoupil Rudolf Ferdinand Vydra z Chocenic, který zde však setrval pouhé dva roky.[436] Důvody jeho odchodu z funkce byly patrně zdravotního rázu, neboť již o rok později zemřel.[437] V této době se na Jindřichově Hradci objevil již dlouholetý černínský byrokrat František Maxmilián Kölsch z Kölschheimu, jenž hejtmanský úřad zastával až do roku 1728.[438]

Dalším důvodem pro střídání v úřadech mohlo být výše uvedené přerušení možných vazeb úředníků k jejich sociálnímu okolí. Ačkoli v roce 1694 byli někdejší slavatovští úředníci ve svých funkcích novou vrchností potvrzeni,[439] o několik let později mohla vrchnost dospět

---

[434] Tento mechanismus je stále častěji reflektován i v současné české historiografii. K obměnám úředníkův černínském prostředí více V. PRAŽÁK, *Mezi normou,* Opava 2003, s. 81; P. KOPIČKA, *Vývoj*, s. 34. Z novější literatury srov. J. Hrbek, *Fürstenberští úředníci*, s. 345-346, J. HRDLIČKA (ed.), *Autobiografie*, s.122-124. Pro starší rožmberské a švamberské období srov. A. STEJSKAL, *Prozopografická analýza*, zejm. s. 362-365.

[435] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 4585, sign. VI R 21, kart. 751.

[436] TAMTÉŽ; F. TISCHER, *Purkrabí*, s. 262.

[437] Státní oblastní archiv v Třeboni, Sbírka matrik jihočeského kraje, Jindřichův Hradec, kniha 45, p. 9.

[438] Rok Kölschova nástupu do úřadu hejtmana se různí. František Tischer uvádí rok 1700 (TÝŽ, *Purkrabí*, s. 277), František Teplý rok 1704 (TÝŽ, *Dějiny* I/4. s. XI). Přikláním se spíše k prvnímu datu; na základě mnou prozkoumaných pramenů působil jako jindřichohradecký hejtman nejpozději od května roku 1701 (viz následující poznámka). K nevěrohodnosti Teplého vročení přispívá i to, že Vydrovu smrt na výše uvedené straně posunul o čtyři roky zpět (tedy na rok 1704), což je v rozporu s matričním záznamem.

[439] V. PRAŽÁK, *Převzetí*, s. 164-165.

k názoru, že situace si žádá její zásah. Příčinu mu k tomu mohly zavdat i komplikace, které se objevily ve výše uvedených požadavcích některých z nich.

Doklad o realizované obměně a přesunech na úřednických místech na jindřichohradeckém panství poskytuje dvoustránkový výtah z platů jednotlivých vrchnostenských úředníků k 20. květnu 1720.[440] Pro zamýšlený výzkum je důležité, že zachycuje celkem tři etapy personálního obsazení místních úřadů. První etapa zjevně odpovídá nejstarší byrokratické garnituře v čele s hejtmanem Richterem a důchodním písařem Berneggerem. Druhá etapa odráží stav po realizované obměně úřednictva *(„bei erfolgter Mutation der Beambten“)* a jako hejtman se tu objevuje zmiňovaný Rudolf Vydra. Ze správního aparátu zcela zmizel rovněž Bernegger, jehož vystřídal dosavadní purkrabí Ondřej Himmel. Uvolněný purkrabský úřad následně připadl Matyáši Marchlovi, který dosud mezi jindřichohradeckými úředníky nevystupoval. Třetí položka, zachycující situaci na panství v květnu 1720 *(„bei jetziger Einrichtung“)*, již obsahuje jméno Františka Maxmiliána Kölsche a kromě úřadu hejtmana nevykazuje žádné další personální změny. Na základě výše zmíněných skutečností lze usuzovat, že k obměně došlo pravděpodobně v roce 1697, zatímco nové obsazení hejtmanského úřadu mezi lety 1699-1701 bylo jednorázovým aktem, který nedoprovázely přesuny na jiných úřednických místech.

Další doklady o uskutečněných obměnách se v jindřichohradeckém prostředí objevují až ve dvacátých letech 18. století v souvislosti s opatřeními, jež zaváděl František Josef Černín. Jak bude doloženo níže, právě změna v čele vládnoucího rodu byla úředníky vnímána jako moment, kdy s velkou pravděpodobností k nějaké obměně může dojít, a v závislosti na svém postavení k ní také odlišným způsobem přistupovali.

Prvním zmíněným pramenem o realizaci kompletní obměny vrchnostenské správy na jindřichohradeckém panství za Františka Josefa Černína je jeho list adresovaný místnímu hejtmanovi Kölschovi z 23. května 1722.[441] Hrabě v něm uvedl, že považoval za nutné provést ve správě panství Jindřichův Hradec a inkorporovaného statku Stráž nad Nežárkou změny, zahrnující vedle personálních přesunů rovněž propuštění, ačkoli konkrétní důvody pro svůj záměr neuvedl. Všichni úředníci měli uzavřít své účetnictví, předat ho hejtmanovi a bez otálení se odebrat se na nové působiště. Konkrétní změny v úřadech udává následující tabulka.

---

[440] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č.4893, sign VII B, kart. 1418.

[441] TAMTÉŽ. Součástí dopisu měly být i přílohy s texty přísah nových úředníků a jejich služným, ty se však v uvedeném kartonu nenachází.

Tabulka 7. Personální změny ve vrchnostenských úřadech na panství Jindřichův Hradec v roce 1722

Jméno úředníka (úřad na Jindřichově Hradci)	**Nové působiště (úřad)**	**Nástupce (předchozí působiště a úřad)**
Jan Jindřich Rubiš (důchodní písař)	Chudenice (důchodní písař)	Martin Herget (Slavíkovice, správce)
Jan Antonín Prokop (purkrabí)	Propuštěn ze služby	Daniel Anděl (Milíčeves, purkrabí)
Jan Václav Chvojka (obroční a kontribuční písař)	Žeretice (obroční písař)	Ondřej Plaumauer (polesný, Stráž nad Nežárkou)
Ondřej Plaumauer (polesný, Stráž nad Nežárkou)	Jindřichův Hradec (obroční písař)	Ondřej Gottlieb Ruppert (důchodní písař, Kysíbl)
Petr Antonín Winter (kontribuční písař)	Nový samostatný úřad	

Vedle personálních přesunů stojí za připomenutí také rozšíření stávajícího aparátu o kontribučního písaře. Jeho agendu až do uvedeného data zastával obroční písař, avšak pro značné vytížení jeho osoby docházelo k zanedbávání kontribučního účetnictví. Z toho důvodu se František Josef Černín rozhodl obě funkce separovat. Ovšem již o tři roky později byly oba úřady opět svěřeny jediné osobě, jak bude zřejmé z dalšího textu. Důvody propuštění purkrabího Prokopa list nezmiňuje. Pravděpodobně však k němu vedl jeho zdravotní stav či vysoký věk, neboť za necelý rok po odchodu ze služby zemřel.[442]

Přesné schéma obměny, které by zahrnovalo velkou část černínského dominia, se dochovalo pouze pro rok 1725, kdy byl za výchozí datum zvolen 1. říjen. Jedná se o dvoustránkový dokument bez uvedení autora.[443] Obměna zasáhla celkem pět černínských panství a ústředí v Praze, přičemž největší dopad měla na Chudenice a k nim přidružené statky Švihov, Kanice a Slavíkovice, kde došlo k výměně celkem pěti úředníků.

Jindřichova Hradce se týkaly tři odchody. Tamní purkrabí Daniel Anděl odešel jako purkrabí do Kanic, kontribuční písař Petr Antonín Winter na stejný post do Chudenic a obroční písař Ondřej Plaumauer se stal purkrabím v Kbelích. Nově do Jindřichova Hradce zamířili kanický obroční písař Václav Ferdinand Sovička jako nový obroční a současně kontribuční písař, a spolu s ním také někdejší švihovský purkrabí Pavel Antonín Koch, jenž se měl ujmout úřadu správce.

[442] Státní oblastní archiv v Třeboni, Sbírka matrik jihočeského kraje, Jindřichův Hradec, kniha 45, p. 210.

[443] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Černínská ústřední správa, nesign. (složka Weidl).

V uvedeném schématu nalezneme rovněž některé „staré známé“ z Jindřichova Hradce. Konkrétně se jednalo o Antonína Ösera, jenž byl v letech 1710-1716 jindřichohradeckým obročním písařem a krátce i purkrabím. Následně se stal důchodním písařem v Kbelích, odkud v rámci obměny z 1. října 1725 přešel jako hejtman do Lysé nad Labem. Další jméno patřilo Václavu Chvojkovi, jenž do roku 1722 působil na Jindřichově Hradci jako kontribuční a obroční písař. Poté byl přeložen jako obroční písař do Žeretic, jak již bylo uvedeno výše. Mezi lety 1722 a 1725 však musel změnit své místo ještě alespoň jednou, protože během zmiňované obměny přešel z pozice purkrabího v Lysé nad Labem do Chudenic jako důchodní písař.

Ve stejném archivním fondu se dochoval rovněž nedatovaný soupis úřednictva černínské domény. Z vlastního textu se lze dočíst, že byl pořízen za vlády Františka Josefa Černína. K upřesnění datace lze využít skutečnosti, že v soupisu panství nejsou uvedeny východočeské Velichovky, které byly majetkem Černínů až do roku 1731.[444] Po vymezení horní časové hranice a srovnáním personálního obsazení s uvedeným schématem lze přijmout hypotézu, že přinejmenším do roku 1731 neproběhla žádná větší obměna úředníků, srovnatelná s tou, k níž došlo ve zmiňovaném roce 1725.

Ačkoli ani v tomto případě není pramenně doložen důvod, proč k obměně došlo, i v jejím případě se objevují úředníci, kteří černínské služby opustili. Zatímco u hejtmana z Lysé Františka Josefa Krále je uvedeno, že byl ze služby milostivě propuštěn, v případě chudenického kontribučního písaře Tomáše Heřmana Dlouhého je možné se dočíst, že měl původně nastoupit jako purkrabí na Švihov, ale pro svá blíže neurčená pochybení byl suspendován. Problém s nalezením náhrady za jeho osobu podle všeho přetrvával delší dobu. Pozdější soupis úředního personálu obsahuje u úřadu slavíkovického purkrabího poznámku, že výše zmíněné odvolání písaře Dlouhého narušilo plánované schéma obměny, takže daný úřad zůstával delší dobu neobsazen.

Na realizované obměny mohli dotčení vrchnostenští úředníci pohlížet dvojím způsobem. Pro jedny znamenala možnost karierního postupu do vyššího úřadu, případně na panství, které z nějakého důvodu považovali za atraktivnější. Jiní však v ní spatřovali křivdu, ať už ve formě nedocenění vlastních schopností, nebo ústrku ze strany nepřejících lidí.

Tyto pocity zachytil ve své autobiografii již několikrát vzpomenutý slavatovský úředník Jan Nikodém Mařan Bohdanecký z Hodkova. Když na začátku roku 1668 opustil úřad jindřichohradeckého pivovarního písaře a nastoupil na témže panství do funkce důchodního

[444] K prodeji Velichovek více A. VALENTA, *Lesk*, s. 164.

písaře, uvedl, že tak učinil *„velmi nerad“*. Na druhou stanu si ovšem uvědomoval, že tento krok je nezbytný pro jeho další kariérní postup.[445]

V novém úřadu však nebyl příliš spokojen. Důvodem bylo krácení jeho příjmů z příležitostných poplatků, stejně jako oslabení autority jeho úřadu ze strany nadřízených. Cítil se být pod takovým tlakem, že mu nezbylo než *„tu křivdu až do svého času Bohu poručiti“*. O tři roky později se Mařan konečně dočkal satisfakce v podobě příjezdu Ferdinanda Viléma Slavaty na jindřichohradecké panství, po němž následovala nová obměna úředníků. Stávající jindřichohradecký hejtman byl odvolán a na jeho místo byl dosazen dosavadní hejtman panství Telč Mates Rut z Rutenštejna. Uvolněné místo telčského hejtmana připadlo právě Mařanovi, v čemž spatřoval nejen zásah milostivé vrchnosti, ale i milosti Boží.[446]

Pro období prvních Černínů na Jindřichově Hradci může poskytnout zajímavá svědectví dochovaná korespondence purkrabího a posléze důchodního písaře Jana Jiřího Rubiše z let 1710-1718, kterou vedl s tehdejším vrchním pokladníkem černínských panství Josefem Václavem Vondrou.[447] Z ní mimo jiné vyplývá, že tento byrokrat byl v lednu 1717 přesvědčen o tom, že důvodem k obměnám zahrnujícím celé černínské dominium byly pochybné praktiky a spory, k nimž podle jeho názoru docházelo v některých úřadech.[448] O měsíc později však o účinnosti a dopadu takovéto obměny pochyboval, když ji považoval za krok zpět, jenž vyvolá velký povyk, ale v konečném důsledku nepřinese žádný větší užitek.[449]

O dopadu tohoto opatření rozhodně nepanovaly mezi úředníky pochybnosti. Chystané změny vyvolávaly u někoho naději na služební postup, u jiného obavu ze ztráty oblíbeného úředního místa. Informace o tom, kdy k obměně dojde a koho se konkrétně bude týkat, se tak stávaly velmi cennými. Když se proto v únoru 1718 Rubišovi podařilo získat zprávy o chystané obměně jako prvnímu, jeho důležitost tím stoupla. Díky tomu věděl více než samotný hejtman, jenž byl *„nucen ho zdvořile požádat“*, aby se s ním o informace rozdělil, protože tato obměna se měla dotknout také úředníků jeho úrovně.[450] O dva roky dříve se stávající pivovarní písař

---

[445] J. HRDLIČKA (ed.), *Autobiografie*, s. 122.
[446] TAMTÉŽ, s. 124-125.
[447] Pokud není uvedeno jinak, jedná se u citovaných Rubišových dopisů o jeho korespondenci s J. V. Vondrou.
[448] Dopis J. J. Rubiše J z 14. ledna 1717. Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Černínská ústřední správa, nesign. (složka Rubiš).
[449] Dopis J. J. Rubiše z 28. února 1717. TAMTÉŽ, nesign.
[450] Dopis J. J. Rubiše z 18. února 1718. TAMTÉŽ, nesign.

Jan Valentin Winter šel informovat k Rubišovi v podobné záležitosti, protože měl značné pochybnosti, zda ve svém úřadu setrvá.[451]

Samotný Rubiš se s mechanismem obměny setkal minimálně jednou před svým příchodem do Jindřichova Hradce. V lednu, resp. červnu roku 1694 adresoval z pozice písaře v Chrustenicích vrchnímu hejtmanovi a hraběcímu sekretáři, tedy dvěma z nejvýznamnějších úředníkům ústřední černínské správy, svou prosbu o přímluvu, aby při obměně úředníků, jež byla v obecném povědomí očekávána, se na něj při přidělování úřednických míst nezapomnělo.[452] Obměna podle všeho skutečně v první polovině uvedeného roku proběhla a Rubiš z ní vyšel jako nový obroční písař v Sedčicích.[453]

Panství a statky, kam měli úředníci v rámci obměn přejít, hrála přinejmenším stejně důležitou roli jako samotné úřady. Zdá se, že alespoň pro určité úředníky byla některá místa atraktivnější a přijatelnější než jiná. Jedním z panství, kam se černínským úředníkům patrně příliš nechtělo, byly Kosmonosy. To byl případ Adama Stüppela, který tam byl na podzim roku 1716 v blíže neurčené záležitosti poslán, ale dával najevo svou touhu vrátit se do Jindřichova Hradce na místo pivovarního písaře. Důchodní písař Rubiš, který pohnutky svého kolegy chápal, k tomu sám otevřeně dodával, že ani jemu by se z jeho stávajícího jindřichohradeckého působiště nechtělo.[454] Stüppelova situace v Kosmonosech se zjevně nelepšila, protože ještě v únoru 1718 si stěžoval na problémy se svým švagrem. Tvrdil, že se mu nedaří dobře, a přál by si vrátit se na jindřichohradecké panství. Přitom poukazoval na vztahy, které pokladník Vondra v Jindřichově Hradci navázal, s tím, že i on bude jistě více vzpomínat na toto panství než na Kosmonosy.[455]

Na druhou stranu ale pro mnohé, zejména níže postavené úředníky představovala obměna přitažlivou šanci na kariérní vzestup. Na počátku roku 1717 si odstupující jindřichohradecký pivovarní písař Jan Valentin Winter dělal podle Jana Jindřicha Rubiše naději na úřad správce panství Nejdek, neboť se proslýchalo, že jeho stávající držitel leží v posledním tažení. Současně měl Rubiš Winterovi sdělit, aby se obrnil trpělivostí, neboť tato pozice mu

---

[451] Dopis J. J. Rubiše z dne 24. října 1716. TAMTÉŽ, nesign.

[452] Dopisy J. J. Rubiše sekretáři Janu Kryštofu Jäntzschovi z 27. ledna 1694. Dopis určený vrchnímu hejtmanovi J. A. Procházkovi není přesně datován, podle obsahu lze pouze doložit, že byl sepsán po 21. lednu téhož roku. TAMTÉŽ, nesign.

[453] Dopis J. J. Rubiše J. K. Jäntzschovi z 28. června 1694. TAMTÉŽ, nesign.

[454] Dopis J. J. Rubiše z 17. října 1716. Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Černínská ústřední správa, nesign. (složka Rubiš).

[455] Dopis J. J. Rubiše 18. února 1718. TAMTÉŽ, nesign.

dokáže vynahradit vše, co během dvouměsíčního vyčkávání proměšká.[456] O odchodu písaře Wintera se mezi úředníky podle všeho hovořilo již dříve. Mimo jiné se proslýchalo, že má odejít na Žatecko, ale hejtman, odpovědný za celou záležitost, se k tomu odmítal vyjadřovat.[457] Na začátku roku 1717 Winter provedl závěrečné vyúčtování nutné pro předání svého úřadu, při jehož vykonávání se nedopustil žádných prohřešků.[458]

Winterovi se nakonec zamýšlený úřad nejdeckého správce získat nepodařilo, ale oproti Jindřichovu Hradci si zjevně polepšil. Rubiš uvedl, že 4. dubna 1717 hejtman oznámil, že následující den vypukne velká obměna, a to prý proto, aby zmírnil rozčarování některých zdejších úředníků nad vzniklou situací, přičemž konkrétně zmínil právě Wintera.[459] Jan Valentin Winter se měl totiž po Velikonocích (jež v roce 1717 připadly na 28. března) odebrat do Milíčevsi, kde byl pověřen úřadem důchodního písaře, aby spolu s dalším, podle všeho stejnojmenným úředníkem pomohl tamějšímu hejtmanovi odstranit problémy ve správním aparátu, způsobované blíže neurčenými hejtmanovými podřízenými. Tuto nepříliš příznivou situaci v Milíčevsi důchodní písař Rubiš komentoval s téměř básnickým nadhledem, přičemž využil narážku na význam německého slova „Winter“: *„Es scheint, daß Herrn Haubtmann* [panství Milíčeves – pozn. V. P.] *Trebes die allzugroße Hitze, so ihme durch dessen zwei Unter Beamte bisher verursachet worden, durch zwei Winter abgekhielet werden solle.“*[460]

Zamýšlená obměna rovněž vyvolávala strach některých úředníků o to, aby si udrželi svá stávající místa před konkurenty z níže postavených úřadů, kteří se při této příležitosti neostýchali používat pomluvy či další špinavé triky, jak daného soka očernit v očích vrchnosti.[461] Terčem takového útoku ze strany jindřichohradeckého obročního písaře Chvojky se stal i samotný Rubiš, který byl začátkem roku 1718 nařčen z toho, že se zdejšími jezuity a

---

[456] Dopis J. J. Rubiše z 28. února 1717. TAMTÉŽ, nesign.
[457] Dopis J. J. Rubiše z 17. října 1716. TAMTÉŽ, nesign.
[458] Dopis J. J. Rubiše z 3. ledna 1717. TAMTÉŽ, nesign.
[459] Dopis J. J. Rubiše z 4. dubna 1717. TAMTÉŽ, nesign.
[460] Dopis J. J. Rubiše z 21. března 1717. TAMTÉŽ, nesign.
[461] K tomu srov. A. HOLENSTEIN, *Klagen, anzeigen und supplizieren. Kommunikative Praktiken und Konfliktlösungsverfahren in der Markgrafschaft Baden im 18. Jahrhundert*, in: M. Eriksson – B. Krug-Richter (edd.), Streitkulturen. Gewalt, Konflikt und Kommunikation in der ländlichen Gesellschaft (16. – 19. Jahrhundert), Köln-Weimar-Wien 2003, s. 335-369; R. BLICKLE, *Denunziation. Das Wort und sein historisch-semantisches Umfeld: Delation, Rüge, Anzeige*, in: M. Hohkamp – C. Ulbrich (edd.), Der Staatsbürger als Spitzel. Denunziation während des 18. und 19. Jahrhunderts aus europäischen Perspektive, Leipzig 2001, s. 25-59; A. LANDWEHR, *„… das ein nachbar uff den anderen heimblich achtung gebe.“ „Denuntiatio“, Rüge und „gute Policey“ im frühneuzeitlichen Würtemberg*, in: F. Ross – A. Landwehr (edd.), Denunziation und Justiz: Historische Dimensionen eines sozialen Phänomens, Tübingen 2000, s. 25-53.

františkány nechával titulovat jako *„Rentmeister“*, tedy úřední hodností, jež mu nepříslušela. Důvod spatřoval ve snaze o převzetí jeho místa a vehementně zdůrazňoval, že se tak dělo bez jeho přičinění.[462] Na tomto příkladě lze ukázat, jak se mohly mezilidské vztahy během relativně krátké doby změnit, neboť ještě v roce 1717 se Rubiš za Chvojku přimlouval u svých nadřízených, o čemž bude pojednáno dále. Současně je z Rubišovy výpovědi patrné, že přílišná ctižádost se mohla lehce stát i překážkou v kariérním postupu.

Vrchnostenský úředník během svého profesního působení zpravidla prošel několika různými pozicemi, jež se mohly odlišovat obsahem (jednotlivé úřady), lokalitou (v rámci dominia jednoho či více držitelů) a úrovní (místní či ústřední). Na základě toho je možné velmi obecně vytyčit i určitou typologii úřednických kariér. Zatím nejintenzivněji se touto problematikou zabýval Aleš Stejskal, který vycházel z analýzy úředních kariér více než 400 osob ve službách Rožmberků a Švamberků v 16. a na počátku 17. století. Na základě svého výzkumu rozdělil úředníky do řady kategorií, přičemž pro tuto práci jsou relevantní ty, jež se vztahují k pozicím v rámci správní hierarchie. Stejskal na základě uvedených zásad dělil rožmberské a švamberské úředníky podle toho, zda zastávali po celou svou kariéru jeden jediný úřad (na jednom či více místech), více úřadů (na jednom či více místech), zda přecházeli mezi úrovněmi (lokální a centrální, resp. dvorskou) a zda jejich postup odrážel dané hierarchické pořadí.[463]

S vědomím toho, že se bude jednat o velmi přibližnou analogii, se na následujících řádkách pokusím aplikovat Stejskalovu typologii na osazenstvo jindřichohradecké vrchnostenské kanceláře s tím, že jako cílové subjekty poslouží úředníci, kteří zde působili ve zkoumaném období 1691-1733. Celkem se jedná o pět osob v úřadu hejtmana, sedm osob v úřadu důchodního písaře, devět osob v úřadu purkrabího, pět osob v úřadu pivovarního písaře, šest osob v úřadu obročního písaře, dvě osoby v úřadu hospodářského písaře, šest osob v úřadu kontribučního písaře, jednu osobu v úřadu správce a dvě osoby patřící do pomocného kancelářského personálu.

V této souvislosti se nabízí otázka, zda se v analyzovaném časovém rozmezí vyskytovala kumulace více úřadů v rukou jedné osoby. Tuto skutečnost je možné doložit

---

[462] Dopis J. J. Rubiše z 18. února 1718. Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Černínská ústřední správa, nesign. (složka Rubiš).

[463] A. STEJSKAL, *Prosopografická analýza*, s. 392-409. Zjednodušený model nabídl již dříve spolu s Milanem Bastlem, viz A. STEJSKAL – M. BASTL, *Rožmberská správa v 16. a na počátku 17. století. Norma a její fungování (diskusní úvaha)*, in: J. Janák (ed.), Regionální samospráva a ústřední moc (XXIII. Mikulovské sympozium), Brno 1995, s. 145-155.

především na počátku sledovaného období, přibližně mezi lety 1693-1703. Tehdy zastával Ondřej Himmel současně funkce purkrabího a obročního písaře, Jan Jakub Müller vykonával úřady obročního písaře a kancelisty, Jan Jiří Fišer působil paralelně jako pivovarní a kontribuční písař, Matyáš Ferdinand Marchl byl zároveň purkrabím i obročním písařem a Adam Stüppel nejprve obročním písařem a kancelistou a posléze obročním a kontribučním písařem.

Později se tento jev objevuje již pouze dvakrát, a sice v případě Jana Václava Chvojky, který v letech 1716-1718 vykonával současně úřad obročního a kontribučního písaře, a Václava Ferdinanda Sovičky, jenž tytéž úřady zastával v letech 1725-1728. Důvody, proč v krátkém časovém úseku docházelo ke koncentraci úřední moci, zatím není možné blíže objasnit. Lze se hypoteticky domnívat, že to mohlo být způsobeno nižší mírou povinností, případně momentální personální krizí ve vrchnostenské kanceláři. Snahou vrchnosti bylo spíše zamezit kumulaci úřadů a tím i moci v rukou jedince. Kromě toho takové soustředění znamenalo značný nárůst agendy a odpovědnosti. Kolem roku 1720, kdy František Josef Černín vydal výše zmíněnou instrukci pro panství Jindřichův Hradec, již byla oblast působnosti každého úřadu natolik rozsáhlá, že vyžadovala plné nasazení příslušného úředníka, a po spojování funkcí se sahalo pouze v nejnutnějších případech.

První kategorii Stejskalovy typologie představuje případ, kdy úředník setrvával delší dobu na stejném místě a ve stejném úřadě. Tento typ kariéry se na Jindřichově Hradci ve zkoumané epoše týká zejména hejtmanů, konkrétně Františka Maxmiliána Kölsche z Kölschheimu, který tento úřad zastával v letech 1702-1728.

Druhý typ, tedy úředník zastávající stejný úřad, ale na různých místech, je možné na panství Jindřichův Hradec rovněž zaznamenat. Zmiňovaný hejtman Kölsch předtím působil jako hejtman na statcích Krásný Dvůr, Sedčice a Milíčeves a sám uváděl, že v úřadu hejtmana strávil celkem 39 let.[464] Naopak purkrabí Daniel Anděl zamířil z Jindřichova Hradce na panství Kanice, kde se rovněž ujal funkce purkrabího.

Třetí typ zahrnuje situaci, kdy úředník přestoupil do vyšší funkce na jednom místě. Takový model je možné na Jindřichově Hradci vypozorovat relativně často. Je však třeba dodat, že byl patrně často ovlivněn subjektivními okolnostmi, na něž nemohly nadřízené instance reagovat v předstihu. Tímto způsobem získal patrně po smrti důchodního písaře Marchla v roce 1708 jeho místo tehdejší purkrabí Rubiš, který stál hierarchicky hned pod ním. Podobně se ke

[464] Dopis z 11. února 1729. Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Černínská ústřední správa, nesign. (složka Kölsch z Kölschheimu).

svým novým úřadům mohli dostat i jindřichohradecký důchodní písař Marchl (původně purkrabí, a ještě předtím kontribuční písař) nebo purkrabí Prokop (původně pivovarní písař).

V jindřichohradeckém prostředí lze doložit i variantu, kdy úředník opustil lokální rovinu velkostatku a přešel do ústřední správy či hofštátu, případně naopak. Tento případ dobře ilustruje další možnosti kariérního vzestupu, které nově nabízelo začlenění jindřichohradeckého panství do černínské domény. Téměř raketový vzlet se podařil zmiňovaným kancelářským pomocníkům Bergauerovi a Fleckovi, kteří se během dvacátých let 18. století dostali až do ústřední kanceláře v Praze (Bergauer jako hlavní pokladník, Fleckovo postavení zatím nebylo možné určit).[465] Bohužel však u těchto úředníků chybí údaje o tom, co se s nimi dělo právě v době mezi jejich působením na Jindřichově Hradci a v Praze. Opačný případ změny úrovně správy lze vypozorovat u Jana Jiřího Bayera, který začínal jako *„aufwarter“* u černínského hofštátu a později přešel jako hospodářský písař do Jindřichova Hradce.[466] Podobně se do tohoto úřadu později dostal Jan Jiří Schott, jenž původně působil v černínském hofštátu jako domovní písař.[467] Zajímavou se v této souvislosti může jevit kariéra Václava Ferdinanda Sovičky. Ten začínal jako archivní kancelista v hofštátu, posléze vystřídal několik úřadů na jednotlivých černínských panstvích, aby nakonec získal místo účetního revidenta v ústřední kanceláři.[468]

Kariérní model, kdy úředník zastával různé úřady na různých místech, patrně odpovídal ideálnímu pojetí obměn, jenž akcentoval postupné získávání zkušeností ve vyšších úřadech a v odlišných lokalitách. Výše zmíněný záznam obměny úřednictva na černínském dominiu z roku 1725 ukazuje, že úředníci, kterých se obměna týkala, postupovali vesměs o jeden kariérní stupeň. V rámci této obměny se například Antonín Öser, předtím důchodní písař na panství Kbely, dostal do úřadu hejtmana v Lysé nad Labem. Podobný fázovaný postup je možné vysledovat u Jana Václava Chvojky, který podle zatím prozkoumaných pramenů nejprve působil jako obroční písař v Jindřichově Hradci, posléze jako purkrabí v Lysé nad Labem, a nakonec jako důchodní písař v Chudenicích.[469] Naopak kariérní skok se podařil Ondřeji

---

[465] TAMTÉŽ, nesign. (složka Fleck); TAMTÉŽ, Rodinný archiv Černínů z Chudenic, sign. VIII Fa, kart. 363.

[466] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek Rodinný archiv Černínů z Chudenic, sign. VIII Fa, kart. 363; TAMTÉŽ, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 4568, sign. VI R 4, kart. 612.

[467] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek Rodinný archiv Černínů z Chudenic, sign. VIII Fa, kart. 363; TAMTÉŽ, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 4576, sign. VI R 12, kart. 672.

[468] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Rodinný archiv Černínů z Chudenic, sign. VIII Fa, kart. 363; TAMTÉŽ, Černínská ústřední správa, nesign. (složka Sovička).

[469] TAMTÉŽ, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 4567, sign. VI R 3, kart. 595; inv. č. 4585, sign. VI R 21, kart. 759; inv. č. 4684, sign. VI Wc3, kart. 997.

Plaumauerovi, který z funkce jindřichohradeckého obročního písaře přešel rovnou jako hejtman do Kbel.

Tento hrubý nástin úřednických karier naznačuje, že pro byrokraty v černínských službách neexistovala pouze jedna možná cesta, ale že i v rámci relativně omezeného počtu osob se objevilo množství jedinečných karier. Na tomto místě stojí za to poznamenat, že ačkoli uvedené kariérní osudy zachycují řadu vzestupů, neobjevuje se ve zkoumaném období prakticky žádný pád, charakteristický po jiné úředníky této doby.[470] Jediný případ tohoto druhu ze zkoumaných osob zahrnuje odvolání hejtmana Jana Jiřího Weidla, ke kterému sáhla na základě předchozího šetření v roce 1736 manželka Františka Josefa Černína Marie Isabela, jež v té době působila jako poručnice svého nezletilého syna Prokopa Vojtěcha.[471] Tomuto procesu bude věnována pozornost na následujících stranách.

Jak se ukazuje, černínští úředníci během svého působení mohli absolvovat různé kariérní dráhy v závislosti na konkrétních okolnostech. I když se vrchnost snažila o to, aby po určité době úředníci vystřídali své působiště a velmi často i úřad, nešlo o jediný způsob budování úřednické kariéry. Neméně důležitá byla také skutečnost, jak úředník svůj úřad vykonával a jak se dokázal vyrovnat se svým sociálním okolím, které si o něm průběžně vytvářelo svůj vlastní obraz.

4.3 Vrchnostenský úřad a jeho vnímání

Na vzrůst významu vrchnostenských úředníků v raném novověku mělo rozhodující vliv několik důležitých faktorů. Patřilo k nim zintenzivňování hospodaření ve vlastní režii vrchnosti a s ním spojená snaha o těsnější připoutání poddaných, rostoucí rozloha dominií, rozšiřování spektra vedených písemností i stále častější nepřítomnost vrchnosti na jejích statcích. Vzhledem k tomu stoupal i význam úředníků jako jejích bezprostředních zástupců. Dobové instrukce byly v tomto ohledu zajedno – vrchnostenský úřad měl mít v očích poddaných stejnou důležitost jako vrchnost samotná. To mu propůjčovalo na jednu stranu značnou autoritu, současně však

[470] Výběrově srov. například případ třebíčského hejtmana Pischelyho v roce 1722, viz. J. HRBEK, *Barokní Valdštejnové*, s. 189, případně odvolání slavatovských úředníků Vejtmilera a Lipovského, viz J. HRDLIČKA, *Vilém Slavata*, s. 198.

[471] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Černínská ústřední správa, nesign. (složka Weidl).

kladlo na osoby úředníků nemalé nároky.[472] Zůstává však otázkou, nakolik vnímali obyvatelé panství rozdíly mezi vrchností „skutečnou“ a „zastupující“.[473]

Moc, kterou vrchnost svým úředníkům svěřovala, však nebyla neomezená, a v rámci úřednických instrukcí se zpravidla velmi dbalo o vymezení jasných pravidel a kompetencí. Tyto instrukce byly v černínském prostředí primárně určené samotným úředníkům, kteří s jejich podstatnými body měli seznamovat další poddané.

Na toto pamatoval 16. článek generální instrukce pro černínská panství z roku 1719. Příslušný text je však velmi obecný, neboť nařizoval hejtmanovi a dalším úředníkům, aby záležitosti, jež jim vrchnost nařídí, sdělili svěřeným poddaným. Dosud se nepodařilo dohledat, jakým způsobem bylo toto nařízení realizované. V případě města Jindřichova Hradce mohli vrchnostenští úředníci vystoupit přímo před městskou radou, jako se to stalo například v roce 1723, kdy se na zasedáních městské rady objevil celkem třikrát hejtman Kölsch a jednou důchodní písař Herget. Ze zápisu v radním manuálu ovšem není zřejmé, za jakým účelem se tak stalo.[474] Jak probíhalo informování poddaných žijících ve vsích, není zatím jasné. Je možné, že k tomu úředníci mohli využívat cest po panství, jež jim nařizovaly instrukce. V této souvislosti položil Pavel Himl při svém studiu situace na českokrumlovském panství zajímavou otázku, totiž zda existovaly instrukce, které by se obracely přímo na poddané bez zprostředkování ze strany správního aparátu.[475]

Černínové jakožto jindřichohradecká vrchnost si byli dobře vědomi toho, že moc svěřená do rukou úředníků by mohla být relativně snadno zneužita. Jelikož téměř permanentní nepřítomnost na panství jim znemožňovala přímé dozírání nad správními záležitostmi, byla ve výše zmiňované instrukci pro jindřichohradecké panství z roku 1720 zmíněna funkce dvou revidentů, kteří měli provádět inspekci černínských hospodářství a zjištěnou reálnou situaci hlásit na ústředí.

Ze začátku prosince 1721, tedy rok po vydání instrukce pro Jindřichův Hradec, se dochovala reakce Františka Josefa Černína na zprávu o inspekci, kterou na jindřichohradeckém panství jeho jménem provedli František Mikuláš Sviták a Daniel Florián Šašek z Mezihoří.

---

[472] Srov. U. RUBLACK *Frühneuzeitliche Staatlichkeit*, s. 369.

[473] P. HIML, *„Die armben Leüte“*, s. 122-123. Srov. též Ch. HESSE, *Verwaltungspersonal und Verwaltungspraxis. Die Territorien Hessen und Württenberg*, in: M. Häberlein (ed.), Devianz, Widerstand und Herrschaftspraxis in der Vormoderne. Studien zu Konflikten im südwestlichen Raum (15.-18. Jahrhundert), Basel 1999, s. 29-41.

[474] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Václavská, Archiv Města Jindřichův Hradec, inv. č. 105, sign. 206, kniha 36.

[475] P. HIML, *„Die armben Leüte“*, s. 123.

Zpráva obsahuje šestnáct bodů zahrnujících nejrůznější oblasti života na panství, a prakticky u každé z nich je shledán více či méně závažný nedostatek.

Například evidence poddaných byla podle zprávy neúplná, předepsané registry a účty byly vedeny velmi nedbale, nepovolaní úředníci měli přístup k penězům, jimiž byl oprávněn disponovat pouze důchodní písař, nesrovnalosti se vyskytovaly rovněž u pěstování obilí, pivovarnictví nebo rybničního hospodaření. Hrabě Černín ve svém sdělení pro jindřichohradecké úředníky jasně zdůraznil, že si je vědom toho, že jeho úředníci na jindřichohradeckém panství se k jim určeným normám staví značně nedbale. Obvinil je, že nedodržují většinu zásad stanovených generální instrukcí pro celé černínské dominium i dílčí instrukcí pro panství Jindřichův Hradec.[476]

Dokladem toho, že vrchnost neměla o dění na panství vždy dostatečný přehled, byl i případ Kateřiny, vdovy po jindřichohradeckém pivovarním písaři Janu Jiřím Fišerovi. Kateřina Fišerová poslala v dubnu roku 1706 hraběnce Marii Josefě Černínové žádost, v níž se ucházela o místo klíčnice na jindřichohradeckém zámku. Zdůvodňovala to tím, že je vdova a svou dosavadní prací ve vinopalně není schopná uživit sebe a své děti. Současně s tím poslali tamní úředníci, jmenovitě hejtman Kölsch, důchodní písař Marchl, purkrabí Rubiš, obroční písař Stüppel a pivovarní písař Prokop, obdobnou žádost hraběti Heřmanu Jakubovi Černínovi, v níž byla Kateřina líčena jako osoba, která má všechny vlastnosti potřebné k vykonávání zmiňované funkce, tedy že je oddaná, pilná a svědomitá. Současně zmínili skutečnost, že dosavadní klíčnice je nemocná a svým povinnostem již nedostačuje.

Reakce hraběte Černína byla do jisté míry předvídatelná, na druhou stranu poněkud nezvyklá. Vyjádřil totiž údiv, jak je možné, že tento stav vůbec mohl nastat. Podle všeho byla totiž původní klíčnice stále vedena ve svém úřadě (i když ho de facto nebyla schopna zastávat), a tedy pobírala plat za práci, kterou již nevykonávala. Zároveň se hněval, v jakém stavu musí být zámek, jestliže není nikdo, kdo by mu na základě svěřené funkce věnoval náležitou pozornost a staral se o odpovídající úklid. Heřman Jakub se měl podle svých slov sám přesvědčit, jak zanedbaně jindřichohradecký zámek při jedné z jeho návštěv vypadal. Nakonec ale patrně usoudil, že v tomto případě přísným potrestáním změny stavu nedosáhne, a že bude patrně lepší akceptovat předložené návrhy. Celá aféra skončila napomenutím úředníků a jmenováním Kateřiny Fišerové zámeckou klíčnicí.[477]

---

[476] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 4681, sign. VI Wc 1b, kart. 992.

[477] TAMTÉŽ, inv. č. 4905, sign. VII B 4d, kart. 1425; Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Rodinný archiv Černínů z Chudenic, sign. VIII Fa, kart. 300.

Některá ustanovení hospodářských instrukcí a dalších normativních nařízení zase narážela na místní zažitý úzus, který nebylo možné vykořenit. Jindřichohradecký důchodní písař Rubiš v červnu 1717 o situaci na tamním panství napsal, že se rozmáhá pytlačení ve vrchnostenských potocích. Jednalo se však zjevně o nešvar natolik rozšířený, že ani třem předchozím důchodním písařům se ho nepodařilo odstranit, takže on sám se o to rovněž ani nebude pokoušet.[478]

Jedinečný zdroj poznání toho, jak bylo hodnoceno negativní působení úředníka v jeho funkci, nabízí zpráva týkající se výše zmíněného sesazení jindřichohradeckého hejtmana Jana Jiřího Weidla. Uvádí se v ní, jak hrozivě vypadal stav jindřichohradeckého panství prakticky ve všech hospodářských odvětvích. Hejtman podle ní nedbal na provoz pivovaru, kvalitu ječmene a sladu, což vedlo k nedostatku piva a nutnosti dovážet ho odjinud, a negativně se podepsalo na příjmech panství. Současně otálel s pronájmem jindřichohradecké vinopalny, čímž vrchnost ochudil ročně o 1 600 až 2 000 zlatých.

Hejtman rovněž opomíjel dohled nad polním hospodářstvím, takže pole byla neudržovaná a zpustlá, rodila více plevele a vypěstovaný ječmen se nehodil k ničemu. Stranou kritiky nejvyššího úředníka panství nezůstal ani tamní chov dobytka. Situace byla podle zprávy tak špatná, že nový hejtman odhadoval, že napravení škod si vyžádá tři až čtyři roky. Nejvíce se Weidlovi dávalo za vinu, že neuposlechl nařízení vrchnosti a nenechával v pravidelných intervalech přes léto vysušovat rybníky. Kvůli tomu došlo při přívalových deštích k záplavám, pod vodou se ocitla významná část pastvin a následkem toho strádal dobytek hladem. K nedostatkům hospodářství dále patřilo, že hejtman nezabránil ani přes přísná nařízení rozsáhlým krádežím dřeva.

Poslední část zprávy je pro zkoumané téma asi nejzajímavější, jelikož pojednává o zneužívání úřadu ze strany hejtmana pro vlastní účely. Přestože úředníci byli podle textu zprávy častokrát varováni, aby od nikoho nic nepřijímali, zejména pak úplatky, hejtman Weidl toto nařízení ignoroval. V tomto případě se dokonce podařilo prokázat, od koho úplatky bral. Zpráva zmiňuje jindřichohradeckého probošta, barvíře, barvířský cech, a ještě několik jindřichohradeckých měšťanů. Dále se obohacoval z úředních požitků (především piva) na úkor ostatních úředníků, kteří kvůli tomu nedostávali své pravidelné deputátní příděly. Zpráva nakonec téměř s rezignací sdělovala, že ostatní úředníci si rovněž s přijímáním úplatků nedělají hlavu, ale přinejmenším k jejich dávání nikoho nenutí.

[478] Dopis J. J. Rubiše z 12. června 1717. TAMTÉŽ, Černínská ústřední správa, nesign. (složka Rubiš).

Některé pasáže v textu zprávy navozují domněnku, že hejtman Weidl o odvolání předem věděl, a rozhodl se mu proto vzepřít. Pravděpodobně argumentoval tím, že se jedná o nespravedlnost vůči jeho osobě. Text zprávy však kontroval argumentem, že hejtmanova pochybení jsou natolik závažná, že přímo nabádají k jeho sesazení, a rozhodně nejde o žádnou křivdu. Ač to může znít neuvěřitelně, přes vpravdě zdrcující kritiku vyšel Weidl z celé kauzy s čistým štítem a od hraběnky Černínové obdržel na odchodnou velmi dobré reference.[479] V této souvislosti si lze položit otázku, nakolik se informace o prohřešcích úředníků dostávaly mimo hranice příslušných panství a jak mohly ovlivnit jejich další profesní působení. Jiří Hrbek dovozuje, že mezi šlechtici existovala korespondence věnující se hledání a doporučování vhodných úředníků či prověřování uchazečů o místa ve vrchnostenské správě.[480] Ve Weidlově případě jeho úřednická kariéra neutrpěla, protože se později uplatnil jako hejtman ve službách hraběte Šporka.[481] Na druhou stranu někdy mohl být nástupce odvolaného úředníka ještě horší volbou, a tak došlo na jeho opětovné přijetí.[482]

S pokusem o podplacení své osoby se setkal i důchodní písař Rubiš. V létě 1717 mu prý jeden z mlynářů na jindřichohradeckém panství poslal po své ženě tele. Bratr tohoto mlynáře mu zasel nabízel hotově peníze a šaty. Rubiš ovšem obojí podle svých slov odmítl, protože si byl vědom, že tyto dary se nedávají bez příčiny.[483]

Zastávat úřad ve službách vrchnosti znamenalo pro jeho držitele dosažení určitého společenského statusu a odpovídajícího stupně prestiže.[484] Automaticky by se tedy nabízela hypotéza, že všichni úředníci se snažili o co nejrychlejší postup, aby si tak zvýšili své hmotné zaopatření i společenské uznání. Na základě dosažených poznatků je však možné prohlásit, že jednotlivé úřady ve vrchnostenském správním systému nebyly zcela automaticky vnímány kladně ve vzestupném pořadí správní hierarchie.

Například úřad pivovarního písaře, který se nacházel v dolní části karierního žebříčku, byl jeho vykonavateli vnímán veskrze pozitivně, jak dokládá názor Jana Nikodéma Mařana

---

[479] F. TISCHER, *Purkrabí, hejtmani a vrchní na Hradci*, Ohlasy od Nežárky 27, 1897, s. 277-278.

[480] J. HRBEK, *Barokní Valdštejnové*, s. 191.

[481] Státní oblastní archiv v Třeboni, Sbírka matrik Jihočeského kraje, Jindřichův Hradec, kniha 32, p. 150.

[482] Srov. J. HRDLIČKA, *Vilém Slavata*, s. 191.

[483] Dopis J. J. Rubiše z 23. června 1717. Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Černínská ústřední správa, nesign. (složka Rubiš).

[484] Srov. P. HIML, *Die „armben Leüte“*, s. 121; V. GROEBNER, *Angebote, die man nicht ablehnen kann. Institution, Verwaltung und die Definition von Korruption am Ende des Mittelalters*, in: R. Blänker, Reinhard – B. Jussen, Institutionen und Ereignis. Über historische Praktiken und Vorstellungen gesellschaftlichen Ordnens, Göttingen 1998, s. 161-184.

Bohdaneckého z Hodkova: *„Služba jest velmi dobrá, neb nemá velkého odpovídání ani obzvláštní práce, užitek pak poctivý a šlechetné vychování“*.[485] Naproti tomu funkce důchodního písaře, jemuž ve slavatovském i černínském systému náleželo druhé místo po hejtmanovi, měla svá úskalí. Opět je jednoznačně definoval Jan Nikodém Mařan Bohdanecký z Hodkova: *„Ačkoli je mnohem vzácnější a větší mzdy mající, nicméně mající mnohem větší práci a těžké nebezpečný odpovídání“*.[486] Na jedné misce vah při rozhodování o oblibě úřadu se nacházel jeho význam a výše odměny, na druhé množství práce a rozsah odpovědnosti. Úředníci byli zároveň z různých nařízení informováni o tom, jaké tresty hrozily za neplnění uložených povinností.

Kromě toho se mohla přílišná ctižádostivost stát dokonce překážkou v úspěšné kariéře, neboť nezřídka evokovala představu, že daný úředník používá pro dosažení svých ambicí nekalé prostředky. Výše citovaná obhajoba důchodního písaře Rubiše, v níž se bránil nařčení z neoprávněně užívaného úřednického titulu, byla dále rozvíjena úvahou o kompetentnosti pro vykonávání určitých úřadů. Rubiš dával okázale najevo svou skromnost a prohlašoval, že nežádá povýšení a že na své stávající pozici bude své vrchnosti užitečnější, neboť noví úředníci často způsobí vrchnosti škodu. Na druhou stanu se však nebránil časem převzít jinou úřední pozici, konkrétně funkci pivovarního písaře.[487] Toto tvrzení by mohlo svědčit o přetrvávající oblibě úřadu pivovarního písaře i přes jeho nízkou pozici ve správní hierarchii panství.

Být očerněn v očích vrchnosti, většinou nějakým neznámým udavačem, představovalo pro úředníky prakticky permanentní hrozbu. Není proto divu, že se taková obvinění snažili všemožně vyvracet. V této souvislosti považoval v roce 1701 jindřichohradecký purkrabí Matyáš Ferdinand Marchl za nutné ohradit se v dopise adresovaném přímo Heřmanu Jakubovi Černínovi proti anonymnímu nařčení, že je líný a svou práci nezvládá. Na útok, jenž vyšel z jeho blízkého okolí, reagoval poukazem na skutečnost, že již dva roky nemá k dispozici žádného pomocníka, takže agendu musí vyřizovat sám.[488]

Rubiš, který se ve svých listech čas od času věnoval rozboru situace vrchnostenské správy na obecné úrovni, přiznal v lednu 1717 na základě vlastní zkušenosti s úřednickým aparátem, že zastávat úřad správce či hejtmana s sebou přináší řadu obtíží, protože jsou spojeny

---

[485] J. HRDLIČKA (ed.), *Autobiografie*, s. 121.
[486] TAMTÉŽ, s. 122.
[487] Dopis J. J. Rubiše z 18. února 1718. Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Černínská ústřední správa, nesign. (složka Rubiš).
[488] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 4684, sign. VI Wc 3, kart. 997.

s odpovědností a nutností řídit druhé. Svůj pohled rozšířil i o eschatologickou rovinu, když při této příležitosti poznamenal, že na svém stávajícím místě má šanci dostat se snáze a rychleji do nebe, zatímco mlýnské kameny vyššího úřadu svou tíží stahují člověka do pekla.[489]

Tato „skromnost“ ovšem Rubišovi na druhou stranu nebránila, aby pohotově nepřispěchal s kritikou, pokud jiný úředník nevykonával svůj úřad podle jeho představ. V lednu 1717 pichlavě poznamenal na adresu jindřichohradeckého purkrabího Prokopa, že tento úředník není schopen sám zvládat řízení saní, a proto musí neustále odvádět svého pacholka od jiných povinností. A stejně sarkasticky dodal, že pokud není s to zvládnout řízení tříletého koně, jak by asi zvládal udržovat v pořádku a poslušnosti panství s třemi tisíci dospělých poddaných.[490]

Občas nastala situace, kdy chtěl úředník sdělit, co se skutečně na panství dělo, ale zároveň se obával, že by ho takové líčení mohlo v očích adresáta znevážit. V říjnu 1718 psal Jan Jindřich Rubiš vrchnímu pokladníkovi Vondrovi o hodech, které pořádali jindřichohradečtí jezuité a jež končívaly nezřídka řádnou opilostí všech zúčastněných. Dopad těchto událostí na sebe samého líčil tak, že svůj dopis musel koncipovat o den později, protože mu nesloužila hlava ani ruka. Zároveň si však s největší pravděpodobností uvědomoval, že pokud by si získal pověst člověka, který se (opakovaně) opíjí, mohlo by mu to v očích výše postavených uškodit. Proto hned v následující větě úpěnlivě prosil, aby mu jeho protějšek neměl za zlé, že se již několikrát ocitl v tomto stavu.[491]

Jednou z oblastí, kde mohla být úředníkova prestiž velmi vážně ohrožena, představovalo zneužívání jeho postavení v neprospěch vrchnosti, jak bylo vidět v případě odvolaného hejtmana Weidla. S touto hrozbou byl konfrontován například důchodní písař Václav Roček za svého působení v Jindřichově Hradci, když ho obvinili lidé, které on sám charakterizoval jako *„osoby bez svědomí, zlovolné a se spoustou nedostatků“*. Podstatou obvinění bylo, že měl údajně zapůjčit důchodní peníze tamnímu vinopalníkovi, jenž nebyl s to dostát svým závazkům. Z tohoto nařčení se chtěl před svými nadřízenými ospravedlnit a poukazoval na to, že se nebojí konfrontace a je připraven předložit důkazy o své nevině.[492] Když se posléze dostal do Prahy a ujal se úřadu hlavního pokladníka, byl znovu nařčen, že svěřené peníze zneužívá k jiným než předepsaným účelům.[493]

---

[489] Dopis J. J. Rubiše z 7. ledna 1717. TAMTÉŽ, Černínská ústřední správa, nesign. (složka Rubiš).
[490] Dopis J. J. Rubiše z 31. ledna 1717. TAMTÉŽ.
[491] Dopis J. J. Rubiše z 3. října 1718. TAMTÉŽ.
[492] Dopis V. Ročka hospodářskému inspektorovi F. F. Hecklovi z 16. července 1747. TAMTÉŽ, nesign. (složka Roček).
[493] Dopis V. Ročka hospodářskému inspektorovi A. D. Wolfovi z 3. května 1767. TAMTÉŽ. K problematice zpronevěr srov. A. STEJSKAL, *Finanční zpronevěry.*

Je pochopitelné, že vrchnosti velmi záleželo na tom, aby se její úředníci ukazovali v co nejlepším světle. Tento záměr se Černínové snažili podpořit dalšími příkazy a nařízeními, která provinilcům vyměřovala příslušné tresty. Například v roce 1709 reagoval Heřman Jakub velmi popuzeně na blíže neurčenou zprávu, že chlapci, kteří pomáhali ve vrchnostenské kanceláři, zanedbávali své povinnosti, a místo aby se něčemu učili, raději se procházeli po městě s dýkami a holemi a vyhledávali příležitosti k potyčkám. Tímto chováním totiž chtěli ukázat, že jsou rovni tamním vrchnostenským úředníkům. Hrabě Černín proto rozhodl, že kdo z nich by napříště porušil zákaz a bez výslovného svolení nosil zbraň, tomu se má při prvním nedodržení dýka zabavit a prodat ve prospěch vrchnosti. Při opakovaném přestupku měl následovat výstražný trest několikahodinové jízdy na oslu po hlavním náměstí.[494]

Raně novověký vrchnostenský úředník čelil ve svém profesním i soukromém životě řadě výzev, které mohly být pro jeho kariéru osudnou. Prakticky neustále byl pod dohledem svých kolegů, a především svého sociálního okolí, což v případě panství Jindřichův Hradec představovalo jindřichohradecké měšťany a další obyvatele rezidenčního města.

4.4 Vrchnostenští úředníci a lidé v Jindřichově Hradci

Jindřichohradecký zámek a městská radnice představovaly dvě jasně definovaná centra moci,[495] která spolu vždy nevycházela harmonicky. Již od nástupu Viléma Slavaty z Chlumu a

---

[494] TAMTÉŽ, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 4896, sign. VII B 2b, kart. 1421. „Hlavním náměstím“ je míněno dnešní náměstí Míru.

[495] Z nejnovější literatury k městské problematice v pozdním středověku a raném novověku výběrově M. ČAPSKÝ (ed.), *Reprezentace a praxe sociální kontroly v pozdně středověkých městech*, Dolní Břežany 2023; J. DVOŘÁK, *Vrchnostenské město v raném novověku: vztahy k vrchnosti a venkovskému zázemí na příkladu Svitav v 17. století*, Brno 2013; T. STERNECK, *Střet autorit ohroženého města: České Budějovice v polovině roku 1618*, in: M. Bada a kol. (edd.), Z vrcholu na okraj. Elity a marginalizované skupiny v dejinách našich miest, Bratislava 2023, s. 93-101; TÝŽ (ed.), *Věrnost a zrada v ohroženém městě. Prameny k politické komunikaci Českých Budějovic na počátku stavovského povstání (1618)*, Praha 2019 (= Prameny k českým dějinám 16.-18. století. Řada A = Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.-XVIII. illustrantia. Series A, svazek II-3); J. SMRŽ, *Osobnosti malostranské správy a samosprávy v sedmdesátých letech 16. století*, Pražský sborník historický 50, 2022, s. 127-223. J. MAREČEK, *Městská správa v Telči v 17. století*, Archivní časopis 71, 2021, s. 229-270. H. JORDÁNKOVÁ – L. SULITKOVÁ, *Erbovní měšťané v královském městě Brně. Jejich účastenství ve správních orgánech města v 16. a 17. století a snahy po sebeprezentaci*, in: Z. Hojda – J. Kahuda – Z. Kokošková (edd.), Z archivu ke studentům a zase zpět. Věnováno Ivaně Ebelové k životnímu jubileu, Praha, 2021. s. 73-95; O. FEJTOVÁ – J. MENDELOVÁ, *Pražské měšťanské elity v konfesijních střetech v době předbělohorské a pobělohorské*, in: O. Fejtová (ed.), Praha 1580-1680. Místo konfesijních střetů, Praha 2021, s. 309-337; R. ŠIMŮNEK, *„Dobrá vrchnost“ a její rezidenční město. Jindřichův Hradec kolem roku 1500*, Jihočeský sborník historický 90, 2021, s. 61-141; L. SULITKOVÁ, *Omezování autonomie královských měst od 17.*

Košumberka docházelo ke střetům, které měly pro město za následek postupné omezování jeho práv a svobod. Jednou ze základních příčin konfliktů mezi městem a jeho vrchností byly vzájemné konfesijní rozpory. Střetávali se v nich katolíci reprezentovaní samotnými Slavaty, jejich úředníky a řádem Tovaryšstva Ježíšova, které se těšilo slavatovské podpoře. Na druhé straně pomyslné barikády stanuli nekatoličtí členové městské obce. Napětí však nemělo podobu pouze konfesijních střetů, ale promítaly se do něj i ekonomické zájmy (například spor o potvrzení městských privilegií po nástupu Viléma Slavaty), případně tenze mezi jednotlivými mocenskými ohnisky, jež představovala vrchnostenská kancelář, městská samospráva a církevní instituce (fara, jezuitská kolej, františkánský konvent).

Velký zlom přineslo vypuknutí českého stavovského povstání, v němž se město Jindřichův Hradec pod vlivem tamních nekatolíků připojilo na stranu vzbouřenců, zatímco vrchnost zůstala věrná císaři. Jeden z demonstrativních výstupů revoltujících měšťanů představovalo získání správy kostela sv. Trojice, který si podle své interpretace sami vystavěli a o který kvůli Vilému Slavatovi přišli. Po porážce povstání se Slavata spolu se svou manželkou Lucií Otýlií z Hradce rozhodli s povstalci zúčtovat a dát svou převahu najevo při demonstrativním procesu.[496]

Stabilizace situace na jindřichohradeckém panství měla být vyjádřena prostřednictvím řady instrukcí slavatovské vrchnosti. První z nich byly vydány ještě v létě 1622, kdy Vilém Slavata pobýval v pasovském exilu. Potvrzovaly podřízenost městských orgánů vrchnostenské správě a zavedly i některá výrazná omezení ve fungování městské rady. Bylo například zrušeno střídání radních ve funkci purkmistra a vedoucí místo v tomto orgánu mělo připadnout slavatovskému regentovi. Změnila se rovněž frekvence zasedání městské rady a její záležitosti byly rozděleny na ty, jež vyžadovaly přítomnost vrchnostenských úředníků a ty, jež se bez nich obešly. Nejvyšší vrchnostenští úředníci měli rovněž rozhodující slovo v tom, zda bude možné svolat celou městskou obec. Slavatové si pro sebe rovněž vyhradili udílení měšťanského práva.

---

století do poloviny 18. století na příkladu Brna, Cornova. Revue České společnosti pro výzkum 18. století 10, č. 1, 2020, s. 59-70; M. ĎURČANSKÝ – R. KOLEK, *Edice čelákovického radního manuálu Pavla Ježdíka (1639-1654). Představy a realita*, Archivní časopis 70, 2020, s. 155-161. Ze starší literatury obecnějším kontextu k dějinám poddanských měst a jejich správy srov. L. DĚDKOVÁ, *Ochranná municipální města v Čechách (Studie o vývoji a postavení poddanských měst a jejich správy po Bílé hoře)*, Sborník archivních prací 28, 1978, s. 292-355; M. KOKOJANOVÁ (ed.), *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku* (16. - 18. století), Prostějov, 1997; K. BÍLEK, *Správa města Sobotky v 16. a 17. století a poměr ke kostecké vrchnosti*, in: M. Macková (ed.), Poddanská města, s. 78-84.

[496] K tomu srov. J. HRDLIČKA, *Konflikt*, s. 188-208, TÝŽ, *Víra a moc*, zejm. s. 259-330.

Zásadní změnu v novém uspořádání vztahů mezi vrchností a městem představovalo posílení pravomocí vrchnostenských úředníků.[497]

Na takto vytyčenou slavatovskou linii Černínové přímo navázali. Jasným pokračováním nastoupených snah se v tomto světle jeví instrukce pro město Jindřichův Hradec, kterou v roce 1735 vydala Marie Isabela Černínová. Jejím vzorem totiž byla instrukce Viléma Slavaty a Lucie Otýlie pro město z 11. ledna 1627.[498] Ačkoli k vyhlášení této normy došlo už mimo časově vymezený rámec této práce, přesto ji nelze opomenout, neboť svým textem reagovala na události spadající do zkoumaného období.

Marie Isabela ji proklamovala z pozice regentky svého nezletilého syna, protože předchozí černínský vladař a její manžel František Josef roku 1733 zemřel. Ačkoli se projevil jako vydavatel řady instrukcí a norem, přímo pro město Jindřichův Hradec žádná instrukce vydána nebyla, neboť v tom případě by ji tato nová norma pravděpodobně zmiňovala.

Důvodem pro vydání instrukce z roku 1735 byla podle hraběnky Černínové nespokojenost s tristní situací ve městě. Poukazovala na kontrast mezi minulostí, kdy se tamní městský správní aparát těšil značné proslulosti, a na druhé straně současností. Vinu na poklesu vážnosti podle ní nesla špatně fungující administrativa a s ní spojený úpadek představitelů městské obce. Jejím cílem měla být obnova míru a jednoty ve městě a stanovení pravidel, podle nichž se mají primas, purkmistr a městská rada chovat ke své vrchnosti a vykonávat své funkce.[499]

V rámci této instrukce byly mimo jiné vyjmenovány úřady a funkce městské samosprávy: primas, purkmistr, radní, obecní starší a předměstští hejtmani. Všichni měli skládat po dosazení do úřadu obvyklou přísahu na radnici. Z hlediska veřejného působení měli jít městské obci příkladem v správném křesťanském životě, aktivně se účastnit bohoslužeb a k tomu vést i celou městskou obec.

S odvoláním na uvedenou slavatovskou instrukcí z dvacátých let 17. století měl úřad purkmistra přecházet každé čtyři týdny na jiného radního. Rozhodující postavení ve městské obci však od vydání nové instrukce připadlo nově zřízenému úřadu aktuára, kterého dosazovala

---

[497] J. HRDLIČKA, *Víra a moc*, s. 505-523; TÝŽ, *Selbstverwaltung*, s. 57-63.

[498] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Václavská, Archiv města Jindřichův Hradec, inv. č. 76, sign. 66, kniha 7. Ve skutečnosti však Vilém Slavata uvedeného dne nevydal novou instrukci, ale odeslal odpověď na supliku měšťanů, jež se vztahovala k novým nařízením z předchozího roku. Srov. J. HRDLIČKA, *Víra a moc*, s. 538-540.

[499] Ke vztahům mezi městskými úředníky a vrchností srov. V. KŘESADLO, *Mezi městem a vrchností II (Příběh novoměstského primátora Jana Liboria Horálka)*, Západní Morava 9, 2005, s. 71-88.

vrchnost.[500] Za všech okolností mu náleželo právo vyjadřovat se i k věcem nespadajícím do jeho kompetence. Vrchnostenský aktuár rovněž dohlížel na projednávání sporných záležitostí, o kterých měl být informován den dopředu.

O schůzích městské rady informoval její členy radní sluha. Účast radních na zasedání byla povinná, a pokud nebyla předložena omluva z vážných důvodů, měl následovat trest. Žádná shromáždění rady nebo obce se také nesměla konat mimo budovu radnice. Stejně jako ve slavatovské instrukci měl být při zasedání městské rady přítomen hejtman panství, ale vzhledem k jeho mnohým dalším povinnostem nemusel být přítomen vždy, ale pouze tehdy, pokud sám předložil nějakou záležitost k projednání nebo se jednalo o věci týkající se přímo vrchnosti. Základní vztah města a hejtmana bylo možno charakterizoval tak, že celá městská obec (včetně jejích oficiálních představitelů, tedy primase, purkmistra a radních) byla podřízena hejtmanovi a jeho kolegům z vrchnostenského správního aparátu podobným způsobem, jak to definovali již Slavatové ve dvacátých letech 17. století.

Rozhodující pravomoci díky tomu přešly do rukou vrchnostenských úředníků, kteří je dokázali také naplno využívat. Například v roce 1705 došlo v Jindřichově Hradci k rozsáhlému požáru, při němž byly zničeny domy několika měšťanů, jež podobná katastrofa potkala již dříve. Obrátili se proto na vrchnost s tím, aby jim byla poskytnuta úleva na daních. Krajský hejtman vyslal na místo komisi, která měla celou záležitost prošetřit. Jindřichohradečtí radní si přáli, aby se celé jednání odbylo na radnici, avšak hejtman Kölsch to odmítl s tím, že by šlo o znevážení vrchnosti a její kanceláře. Z projednávání celé záležitosti proto sešlo a postižení měšťané přišli o možnost úlevy.[501]

Výsostné postavení černínských úředníků ve strukturách panství mělo podle Františka Teplého dokládat rovněž to, že městská rada se údajně chovala devótně, takže například hejtman František Maxmilián Kölsch od ní dostával k nejrůznějším „gratulacím“ cenné dárky. Na druhou stranu se vrchnostenští úředníci prý často snažili omezovat příjmy, které městským radním plynuly z vrchnostenské pokladny.[502]

Pokud to situace vyžadovala, neváhali vrchnostenští úředníci sáhnout po tvrdých opatřeních. V případě nedoplatků kontribucí se údajně ukázalo jako neúčinné zavírat do vězení samotné dlužníky, protože se nebyli schopni vyplatit a nikdo se za ně nemohl zaručit. Proto zmiňovaný hejtman Kölsch nařídil, aby v takovém případě byli do vězení vsazeni rychtář či jiní

---

[500] K postavení aktuárů srov. J. HRBEK, *Fürstenberští úředníci*, s. 352-353.
[501] F. TEPLÝ, *Dějiny* I/4, s. 19-20.
[502] TÝŽ, *Dějiny* I/3, s. 58.

vysocí představitelé města. Pohrával si i s myšlenkou, že by neplatiče vyhnal a nahradil je svědomitějšími a schopnějšími hospodáři.[503]

Nešvary však nekvetly pouze ve městě, ale také ve vrchnostenské kanceláři. Nejvíce si měšťané stěžovali na pomocné písaře, které si k sobě na výpomoc brali jednotliví úředníci. Tito „dobrovolníci“ sice pracovali podle vrchnostenských nařízení oficiálně zadarmo, avšak o jejich živobytí se muselo naopak postarat město. Tento fakt si vyžádal ostře formulované nařízení ze strany Františka Josefa Černína, jenž v roce 1727 stanovil, že případní pomocníci vrchnostenských úředníků mají být bráni pouze z řad jindřichohradeckých poddaných. Samotní úředníci si od nich měli udržovat odstup, což se projevovalo například tím, že měli stolovat odděleně.[504]

Černínové rovněž zasahovali do městských záležitostí v souvislosti s obnovováním městské rady. Podle privilegia Jáchyma z Hradce z roku 1552 měla městskou radu obnovit vrchnost osobně, v případě nemožnosti se dostavit poslat omluvný list, a nové členy vybrat ze seznamu osob, které doporučí městská obec.[505] Takto proběhla i první obnova za Černínů v roce 1695. Již o deset let později si vrchnost ale vyžádala seznam osob, které měšťané k zastávání funkcí v městské správě nedoporučili. Jelikož konečné rozhodnutí záviselo právě na vrchnosti, určitě zde hrály roli vliv a doporučení tamních úředníků. Ti se tak dostávali do pozice nejvlivnějších představitelů mocenských zájmů a této role dokázali samozřejmě využít.[506]

Vztahy vrchnostenských úředníků s měšťany Jindřichova Hradce tedy určitě neprobíhaly za všech okolností harmonicky. Jako příklad může posloužit incident z dubna 1718, zachycený opět v korespondenci důchodního písaře Rubiše. Při pitce pořádané v jindřichohradeckém mlýně se jeden z tamních barvířů dostal do sporu s purkrabím Prokopem a obročním písařem Chvojkou. Hádka všech již značně podroušených zúčastněných se nakonec zvrhla ve rvačku, při níž si barvíř povolal na pomoc své tovaryše, kteří pak v mlýnské zahradě obročního písaře těžce zbili holemi. Podivné bylo chování mlynáře, který i přes blíže nespecifikované kontakty s obročním písařem nezakročil v jeho prospěch, ale spolu se ženami se ukryl v mlýně, dokud rvačka neskončila. Tuto podivnou situaci interpretoval Rubiš tak, že

---

[503] TAMTÉŽ, s. 59.

[504] F. TEPLÝ, *Dějiny* I/3, s. 60.

[505] J. HRDLIČKA, *Víra a moc*, s. 63-66; V. LEDVINKA, *Item poddané své*.

[506] F. TEPLÝ, *Dějiny* I/3, s. 61. K postavení úředníků v rámci různých sociálních struktur srov. A. LANDWEHR, *Zwischen allen Stühlen. Lokale Amtsträger im frühneuzeitlichen Leonberg*, in: A. Holenstein – F. Konersmann – J. Pauser – G. Sälter (edd.), Policey in lokalen Raumen. Ordnungskräfte und Sicherheitspersonal in Gemeinden und Territorien von Spätmittelalter bis zum frühen 19. Jahrhundert, Frankfurt am Main 2002, s. 95-109.

vztah obročního písaře k mlynáři charakterizovaný jako *„Vergesellschaftung“* není veden upřímností, ale prospěchářstvím. Zdůraznil tedy, že předstírané dobré vztahy nebyly podle všeho výjimkou, a navíc poukázal v této souvislosti na své vlastní negativní zkušenosti s tamními obyvateli, kdy měl být při výkonu svého úřadu jindřichohradeckými obyvateli slovně napadán, aniž se mu dostalo odpovídajícího zadostiučinění, ale naštěstí byl dosud ušetřen fyzického násilí.[507]

Vrchnostenský úředník musel za všech okolností dbát na svou čest, jež mohla být pohaněna nejen fyzicky, ale i slovně.[508] O tom, že spory spojené s útoky na úředníkovu čest a urážkami nebylo snadné vyřešit a jejich projednávání se mohlo vléci i dlouhou dobu, zvláště pokud odpovědné osoby nejevily přílišnou horlivost, svědčí také další Rubišův dopis ze srpna 1718, popisující jeho urgenci o zadostiučiní za urážku, jíž se měl dopustit nejmenovaný koželuh. Ačkoli od celé události uplynul již měsíc, hejtman se podle jeho slov teprve nyní chystal zahájit vyšetřování a přes několikeré ústní žádosti se dopracovat k písemnému vyjádření od městské rady.[509] K projednání před městskou radou došlo na začátku října, ale důchodní písař z něj neodešel se zadostiučiněním, neboť údajná urážka nebyla určena jemu.[510]

Nelze ovšem rovněž tvrdit, že mezi vrchnostenskými úředníky a městskou radou existovaly pouze spory a nevraživost. Spíše se dá soudit, že mezi oběma ohnisky lokální moci panoval určitý respekt. Město sice bylo jako takové podřízeno dohledu vrchnostenské kanceláře, ale ani tamní úředníci si nemohli dovolit ignorovat městskou radu. O tom svědčí případ několika měšťanů, kteří byli v létě roku 1718 chyceni při zakázaném lovu v panském potoce. Přestože situace byla na první pohled jasná, celá záležitost měla ještě neoficiální rozměr. Důchodní písař Rubiš si stěžoval, jelikož vodní hospodářství spadalo do jeho kompetence, že hejtman proti tomuto přečinu nic nepodnikl, protože oba provinilci měli za ženy dcery jindřichohradeckého primase.[511]

---

[507] Dopis J. J. Rubiše z 28. dubna 1718. Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Černínská ústřední správa, nesign. (složka Rubiš).

[508] K vnímání cti srov. M. DINGES, *Die Ehre als Thema der Stadtgeschichte. Eine Semantik im Übergang von Ancien Régime zur Moderne*, Zeitschrift für historische Forschung 16, 1989, s. 409-440; S. BACKMANN a kol. (edd.), *Ehrkonzepte in der frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998; K. SCHREINER – G. SCHWERHOFF (edd.), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Köln-Weimar-Wien 1995.

[509] Dopis J. J. Rubiše z 6. srpna 1718. Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Černínská ústřední správa, nesign. (složka Rubiš).

[510] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Václavská, inv. č. 103, sign. 204, kniha 34.

[511] Dopis J. J. Rubiše z 16. června 1718. Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Černínská ústřední správa, nesign. (složka Rubiš).

Úředníci, stejně jako ostatní obyvatelé, si byli jistě dobře vědomi, jaký význam mají dobré styky s představiteli a vykonavateli lokální moci na různých úrovních. Pro obyvatele panství představovali nejbližší dosažitelný stupeň mocenského aparátu právě tamní vrchnostenští úředníci. O tom, že se k nim uchylovali o ochranu, svědčí například prosebný list jindřichohradeckého měšťana Friedricha Reicha z roku 1711 adresovaný jindřichohradeckému hejtmanovi Františku Maxmiliánovi Kölschovi z Kölschheimu, jehož nazýval svým patronem. Reich byl při překročení hranic s rakouskými zeměmi obviněn z toho, že ve svém nákladu zatajil určité množství látek, a tudíž byl shledán vinným za pašování a byla mu určena vysoká pokuta. Právě proto prosil svého přímluvce Kölsche, aby se ho ujal a využil zase svého vlivu k tomu, aby uložený trest nemusel podstoupit.[512]

Další oblastí, na nichž je možné ukázat možné vazby mezi jindřichohradeckými vrchnostenskými úředníky a jejich sociálním okolím, představují nepokrevní příbuzenské vztahy, zejména manželství a kmotrovství. Základní zdroj poznatků v tomto případě představují informace získané z oddacích a křestních matrik jindřichohradeckého panství.[513] Kvůli neúplnosti těchto pramenů (oddací matriky jsou dochovány od roku 1700, křestní od roku 1705) však nemůže být dané zkoumání postiženo v plném rozsahu, zejména co se týká nejstarší úřednické garnitury, která přešla ze slavatovských do černínských služeb v devadesátých letech 17. století. Podobně není možné reflektovat sňatky, které byly uzavřeny mimo jindřichohradeckou farnost a o nichž nejsou zmínky v jiných typech pramenů, aby je bylo možné zpětně dohledat. Přesto je možné na příkladu sňatků (vedle samotných snoubenců i osob svědků) a křtů přinejmenším naznačit, jakým způsobem se mohly rozvíjet vztahy představitelů vrchnostenské kanceláře a jejich sociálního okolí.[514]

---

[512] Dopis F. Reicha F. M. Kölschovi z Kölschheimu z 8. srpna 1711, TAMTÉŽ, nesign. (složka Kölsch z Kölschheimu).

[513] Státní oblastní archiv v Třeboni, Sbírka matrik Jihočeského kraje, Jindřichův Hradec, knihy 1-3 (křestní matriky 1705-1754), 31-32 (oddací matriky 1700-1748).

[514] Problematice sňatkových strategií a výběru partnerů se věnuje v českém historickém bádání značná pozornost zejména v souvislosti se šlechtickým prostředím. Srov. V. BŮŽEK a kol, *Společnost*, s. 280-284; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk*, s. 311-321. Ke kmotrovství srov. M. SKOŘEPOVÁ, *Kmotrovství jako badatelský problém. K sociálním dějinám raného novověku a 19. století*, Český časopis historický 114, 2016, s. 64-88; M. MELKESOVÁ, *Křestní obřad a úloha kmotra ve venkovském prostředí raného novověku*, České Budějovice 2003 (= Rigorózní práce Historického ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích); TÁŽ, *Adhiberi solent, qui compatres vocantur. Kmotrovství ve venkovském prostředí raného novověku na základě výzkumu chýnovské farnosti*, Historická demografie 27, 2003, s. 63-120. Přestože těžiště uvedených výzkumů spočívá v použití historicko-demografických metod, věnovala autorka pozornost i osobám kmotrů a strategiím při jejich výběru. Pro šlechtické prostředí vliv sňatků a vytváření „úřednických klanů“ popsal v prostředí

Z hlediska uzavírání sňatků je již na úvod možné konstatovat, že jindřichohradečtí vrchnostenští úředníci a jejich potomci uzavírali ve zkoumaném období zpravidla manželství s příslušníky rodin jiných vrchnostenských úředníků, ačkoli se nemuselo jednat vždy o byrokraty z černínské domény. Mnohem vzácnější jsou případy sňatků mezi úřednickými rodinami a významnými osobnostmi, například armádními důstojníky. Zde je možné připomenout sňatek dcery důchodního písaře Jana Jindřicha Rubiše Rozárie s dělostřeleckým důstojníkem Bernardem Janem Reisensteinem z 20. srpna 1720.[515]

Jako doklad k vytváření rodinných vazeb mezi úředníky nad rámec panství poslouží manželství obročního písaře Jana Valentina Wintera s Annou Alžbětou, dcerou někdejšího černínského důchodního písaře Jakuba Krause. Bylo uzavřeno 4. března 1715 a jako svědci vystupovali další představitelé místního správního aparátu: důchodní písař Rubiš, purkrabí Jan Prokop a kontribuční písař Antonín Öser.[516]

Výjimkou nebyly ani sňatky přímo mezi rodinami jednotlivých jindřichohradeckých úředníků. Takto byli v červenci 1719 oddáni dcera důchodního písaře Jana Jindřicha Rubiše Anna Kateřina s Janem Jiřím Bayerem, který v uvedené době působil jako pomocný písař v důchodním úřadu a následně v letech 1723-1733 vykonával na Jindřichově Hradci funkci hospodářského a posléze pivovarního písaře. Za svědky jim šli radní Leopold Riedl a lazebník František Aaleweil.[517] Dne 5. září 1723 se oženil jindřichohradecký kontribuční písař Petr Antonín Winter s Josefou Markétou Fišerovou, dcerou někdejšího tamního pivovarního písaře.[518] V témže roce se v okruhu černínských úředníků odehrál další sňatek, který svými kořeny rovněž nepochybně sahal do místního správního aparátu. Jindřichohradecký hejtman František Maxmilián Kölsch z Kölschheimu provdal 17. října 1723 svou dceru Marii Josefu za Jana Václava Chvojku, toho času černínského purkrabího v Lysé nad Labem.[519] Tento byrokrat však působil jako obroční a kontribuční písař v letech 1716-1721 právě na Jindřichově Hradci.

V případě obou zmíněných sňatků byli svědkové totožní. Šlo o zámeckého kancelistu Daniela Šaška a kupce Tobiáše Mayera. Další dcera hejtmana Kölsche Marie Anna se na

---

Lichtenštejnů V. J. MRVÍK, *Původ a rodinné vazby dvořanů a úředníků lichtenštejnské primogenitury v letech 1655-1712*, Opera historica 25, 2024, s. 32-56, zde s. 50-53, v případě Fürstenberků R. G. ASCH, *Verwaltung*, s. 229-232.

[515] Státní oblastní archiv v Třeboni, Sbírka matrik Jihočeského kraje, Jindřichův Hradec, kniha 32, p. 229.

[516] TAMTÉŽ, p. 186.

TAMTÉŽ, p. 222. Za zmínku stojí, že již o rok dříve se jim narodil syn, který však záhy zemřel. TAMTÉŽ, kniha 1, p. 509.

[518] TAMTÉŽ, p 263.

[519] TAMTÉŽ, p. 265.

stránkách oddací matriky objevila o čtyři roky později na začátku února 1727, kdy si vzala Ignáce Antonína Sigmunda, hejtmana nedalekého dírenského panství Vratislavů z Mitrovic. Na rozdíl od přechozího sňatku v Kölschově rodině pocházeli svědkové z nobilitovaných kruhů mimo Jindřichův Hradec. Představovali je táborský primas Ludvík Hubatius z Kotnova a mělnický radní Daniel Josef Mayerhauser.[520]

Zajímavými se mohou jevit sňatky uzavírané syny někdejšího slavatovského a posléze i černínského důchodního písaře Matyáše Maxmiliána Berneggera z Bärentalu. Jako první se v polovině února 1705 ženil Jan Josef Jáchym. Jeho manželkou se stala Marie Kateřina, dcera šporkovského hejtmana Ferdinanda Severina Minka. V tomto případě matrika bohužel neuvádí jména svědků.[521] To však neplatí v případě svatby dalšího Berneggerova syna Tomáše, který si o osm let později vzal Žofii Františku, dceru jindřichohradeckého měšťana Jakuba Jandery. Zde v rolích svědků vystupovali zdejší purkmistr Tobiáš Grießmüller a radní Kašpar Khol.[522] Třetí berneggerovská svatba se odehrála v květnu 1715, kdy manželství uzavřeli Matěj František Bernegger a Zuzana Klára Pličková, dcera tamního měšťana a novoměstského hejtmana Nikodéma Pličky. Tentokrát svědčili stávající jindřichohradecký hejtman Kölsch a jeho předchůdce v úřadu Ezechiel Stanislav Richter, který v té době působil ve funkci císařského poštmistra.[523] Na tomto příkladu je zřetelně zachycen odraz sociálního švu spojeného s osobou někdejšího vrchnostenského úředníka, který byl však zároveň integrován do prostředí vrchnostenského poddanského města. Je to vidět jak na výběru partnerek jeho synů, tak i na osobách svědků. Příznačné je to právě na postavě Richtera, který v sobě spojoval minulou karieru vrchnostenského byrokrata se stávající působením ve státním úřadu a zakotvením v městském prostředí. Řadou společných zkušeností byl Matyáši Berneggerovi bezpochyby blízký a jeho volba za svatebního svědka pro vlastní potomky mohla tuto spřízněnost dosvědčovat. Pro zkoumané období v jindřichohradeckém prostředí se podařilo doložit již pouze jediný sňatek, kdy by se člen rodiny černínských úředníků spojil s rodinou tamních měšťanů. Dne 3. května 1716 se Ignác, syn někdejšího hejtmana Rudolfa Vydry, oženil s dcerou jindřichohradeckého měšťana Bohuslava Veselého Annou Marií. Svědky představovali měšťané Jan Čížek a Václav Třebíčský.[524]

---

[520] TAMTÉŽ, kniha 33, p. 2.
[521] Obsahuje pouze zmínku *„byli při copulaci páni“*. TAMTÉŽ, p. 63.
[522] TAMTÉŽ, p. 167.
[523] TAMTÉŽ, p. 186.
[524] TAMTÉŽ, kniha 32, p. 197.

Na základě výše uvedeného rozboru je možné konstatovat, že vrchnostenští úředníci panství Jindřichův Hradec tvořili relativně uzavřenou skupinu, jejíž členové si při volbě životního partnera vybírali z ohraničeného okruhu osob, nejčastěji právě z rodin jiných vrchnostenských byrokratů, přičemž mohlo jít o příslušníky lokálního úřednictva, celého černínského dominia nebo úředníky ve službách jiných vrchností. Pokud sňatky zasahovaly do měšťanského prostředí, dělo se tak v případě úředníků, kteří měli vazby k Jindřichovu Hradci již za vlády slavatovské vrchnosti.

V případě kmotrovství není možné takto jednoznačný soud pronést. Stejně jako při rozboru sňatků bylo třeba zaměřit se i zde na dva aspekty. Na jedné straně jde o kmotry dětí z úřednických rodin, na druhé straně o roli vrchnostenských byrokratů jakožto samotných kmotrů. Na rozdíl od uzavírání manželství vstupoval do kmotrovských vztahů s úředníky mnohem větší počet osob, které přicházely do více či méně pravidelného styku s představiteli jindřichohradecké vrchnostenské správy.[525]

V rámci zkoumaného období lze dohledat celkem 28 křtů v úřednických rodinách, při nichž však prakticky nikdy jako kmotři nevystupovali pouze jiní vrchnostenští úředníci či členové jejich rodin. Jediný zaznamenaný příklad takového „ryze úřednického“ křtu představovalo narození dcery purkrabího Daniela Anděla 21. července 1722, kdy jí za kmotry šli hejtmanova dcera Josefa Kölschová, manželka pivovarního písaře Anna Terezie Reinhartová a kancelista Daniel Šašek.[526] V řadě případů tvořili lidé z úřednického okruhu většinu kmotrů, zpravidla dva ze tří. Například v září 1716 při narození Václava, syna obročního písaře Antonína Ösera, se kmotry stali hejtman Kölsch a purkrabí Prokop.[527] Ojedinělý případ v této souvislosti představuje křest syna obročního písaře Sovičky Františka Vojtěcha, jemuž byli v dubnu 1728 za kmotry samotný František Josef Černín a jeho manželka Marie Isabela.[528] Velký počet kmotrů dětí vrchnostenských úředníků se však nacházel mimo jejich řady.

Některé z nich k úloze kmotrů předurčovalo jejich významné postavení v místní společnosti. V první řadě se jednalo o císařské úředníky, konkrétně poštmistry a jejich manželky. Přední místo mezi nimi zaujímal již zmíněný Ezechiel Richter, jeho manželka Voršila a posléze jeho syn Jan Jáchym, jenž ho v úřadu poštmistra vystřídal, se svou manželkou.

---

[525] K úloze vrchnostenských úředníků jako kmotrů kmotrovství v jejich rodinách srov. J. KADEŘÁBEK, *Protireformace Slaného v letech 1610-1635 a její dopad na sociální vazby radních*, Historická demografie 33, 2009, s. 9-44; M. MELKESOVÁ, *Adhiberi*, s. 87-90 a s ohledem na slavatovské prostředí především J. HRDLIČKA (ed.), *Autobiografie*, s. 91-93.

[526] Státní oblastní archiv v Třeboni, Sbírka matrik Jihočeského kraje, Jindřichův Hradec, kniha 1, p. 608.

[527] TAMTÉŽ, p. 401.

[528] TAMTÉŽ, kniha 2, p. 929.

Jako kmotři v rodinách vrchnostenských úředníků se Ezechiel Richter objevil celkem čtyřikrát, Uršula Richterová třikrát, Jan Jáchym Richter a jeho manželka Antonie Olivie každý jednou.[529]

Druhou důležitou skupinu tvořili představitelé místní církevní správy, především jindřichohradečtí probošti, kteří vystupovali nejen v roli křtících kněží, ale rovněž jako kmotři. V některých případech tyto role dokonce kombinovali, jako v roce 1722 při křtu syna pivovarního písaře Reinharta, kdy probošt Pankracius Quinodo dítě nejen křtil, ale spolu s obročním písařem Janem Václavem Chvojkou a hejtmanovou dcerou Josefou Kölschovou se stal i jeho kmotrem.[530]

Poslední skupinu tvořili představitelé jindřichohradecké městské obce, v první řadě městští radní či jejich příbuzní.[531] Synovi obročního písaře Adama Stüppela byl v roce 1709 kmotrem Leopold Riedl,[532] o dva roky dříve se u téhož úředníka kmotrovství zhostil jeho bratr Jakub,[533] zatímco Leopoldova druhá manželka Marie byla kmotrou pomocného písaře důchodního úřadu Jana Jiřího Bauera v roce 1718.[534] Obecní správce a radní Jakub Schönhansel[535] se stal roku 1713 kmotrem potomka obročního písaře Antonína Ösera a témuž úředníkovi kmotrovala o tři roky později i Schönhanselova manželka Veronika.[536] Další jindřichohradečtí radní, jež matriky znají jako kmotry úřednických dětí, byli Václav Bernard Čapek[537] a Josef Bernegger,[538] kteří se jako kmotři sešli v roce 1726 při křtu dvojčat purkrabího Václava Ferdinanda Sovičky.[539] Druhý jmenovaný držel témuž úředníkovi při křtu děti v letech 1730 a 1734.[540]

Co se týče vrchnostenských úředníků jako kmotrů, je možné opět vymezit několik skupin obyvatel, v jejichž případě se uvedené role zhostili. Patřily mezi ně především významné

---

[529] Do tohoto okruhu lze ještě zařadit vdovu po předchůdci Ezechiela Richtera Alžbětu Müllerovou, jež byla za kmotru v úřednických rodinách dvakrát.

[530] Státní oblastní archiv v Třeboni, Sbírka matrik Jihočeského kraje, Jindřichův Hradec, kniha 1, p. 602.

[531] Představitelům místní městské samosprávy v rolích kmotrů se věnovala J. OLŠANSKÁ, *Městská samospráva*, s. 110-121.

[532] Státní oblastní archiv v Třeboni, Sbírka matrik Jihočeského kraje, Jindřichův Hradec, kniha 1, p. 176. K osobě Leopolda Riedla více J. OLŠANSKÁ, *Městská samospráva*, s. 180-181.

[533] Státní oblastní archiv v Třeboni, Sbírka matrik Jihočeského kraje, Jindřichův Hradec, kniha 1, p. 95.

[534] TAMTÉŽ, p. 509.

[535] K jeho osobě více J. OLŠANSKÁ, *Městská samospráva*, s. 182.

[536] Státní oblastní archiv v Třeboni, Sbírka matrik Jihočeského kraje, Jindřichův Hradec, kniha 1, p. 310 a 401.

[537] K jeho osobě více J. OLŠANSKÁ, *Městská samospráva*, s. 171.

[538] TAMTÉŽ, s. 169-170.

[539] Státní oblastní archiv v Třeboni, Sbírka matrik Jihočeského kraje, Jindřichův Hradec, kniha 2, p. 847.

[540] TAMTÉŽ, p. 1003 a 76.

osobnosti žijící v Jindřichově Hradci. Například v březnu 1711 se hejtman Kölsch a jeho manželka stali kmotry dcery doktora medicíny Frýdla.[541] V roce 1722 se Kölsch objevil v úloze kmotra při křtinách syna jednoho z důstojníků herbersteinského pěšího pluku, který byl na jindřichohradeckém panství dislokován.[542] Pozoruhodnou kontinuitu v kmotrovství ukázal hejtman Kölsch v případě malíře Michala Reše, jemuž byl během své úřední kariéry on sám či některý z členů jeho rodiny za kmotra celkem sedmkrát. Samotná Kölschova choť Josefa Judita se zhostila kmotrovství dcery císařského výběrčího a poštmistra v Kunžaku Jana Václava Richtera.[543] Dalšímu výběrčímu Matěji Millerovi šel uvedený jindřichohradecký hejtman za kmotra dokonce dvakrát, a sice v letech 1705 a 1709.[544]

Vrchnostenští úředníci vystupovali jako kmotři rovněž v případě nižších černínských hospodářských zaměstnanců a zámeckých služebníků, jako byli například šafáři nebo vrátní. Například v listopadu 1708 se hejtman Kölsch se svou manželkou zhostili úlohy kmotrů syna zámeckého vrátného Františka Schaela,[545] v červnu roku 1721 zase kmotroval důchodní písař Rubiš synovi zámeckého zahradníka Josefu Osomeovi.[546]

Role kmotrů se černínští byrokraté ujímali také v mimořádných případech. K nim se řadily křty nalezenců, při nichž se kmotrami stávaly hlavně dcery a manželky úředníků. V srpnu 1711 se v úloze kmoter nalezené Heleny Terezie sešly dcera důchodního písaře Marie Terezie Rubišová a dcera purkrabího Rozálie Barbora Vanovková.[547] V případě Justýny, nalezené v poli u Otína, se jejími kmotrami stali v červnu 1725 manželka důchodního písaře Eva Hergetová, manželka purkrabího Terezie Andělová a samotný hejtman Kölsch.[548]

Podobně se s kmotry z okruhu vrchnostenských úředníků lze setkat v případě křtů nemanželských dětí. To byla příležitost, kdy mohli dát úředníci, resp. jejich rodinní příslušníci najevo oceňované křesťanské ctnosti, především milosrdenství a bohabojnost. Když v září roku 1710 byla pokřtěna malá Terezie, u níž bylo uvedeno *„otec se neví,* [matka – pozn. V. P.] *přišla odjinud“*, za kmotry jí šli zámecká klíčnice Kateřina Fišerová, vdova po pivovarním písaři Janu Jiřímu Fišerovi, a stávající pivovarní písař Jan Prokop.[549] O tři roky dříve byla v Jindřichově

[541] TAMTÉŽ, kniha 2, p. 221.
[542] TAMTÉŽ, kniha 1, p. 558.
[543] TAMTÉŽ, p. 703.
[544] TAMTÉŽ, p. 16 a 146.
[545] TAMTÉŽ, p. 139.
[546] TAMTÉŽ, p. 568.
[547] TAMTÉŽ, p. 237.
[548] TAMTÉŽ, kniha 2, p. 754.
[549] TAMTÉŽ, kniha 1, p. 206.

Hradci pokřtěna Rozárie, dcera jisté Kateřiny z Bednárce, jejímž otcem měl být *„nějakej voják“*. Jako její kmotra je na prvním místě uvedena Rozárie Rubišová, dcera důchodního písaře.[550] Zajímavou konotaci pak může eventuálně vzbudit křest nemanželského syna jakési Mariány Hipolita Viktorína v září 1705. Ta odmítla jméno otce sdělit, mezi kmotry dítěte se však objevil syn pivovarního písaře Hipolit Fišer.[551] Zda se jednalo o skrytou narážku na případné otcovství úřednického potomka či pouze snahu posílit vazbu s kmotrem zavděčit se mu vybráním jeho jména pro novorozence, zůstává ve světle dochovaných pramenů nezodpovězenou otázkou.[552]

Vrchnostenští úředníci nechyběli v rolích kmotrů rovněž u okázalých křtů, zejména v případě židovských konvertitů.[553] Zde vystupovali spolu s dalšími významnými osobnostmi městského života, včetně představitelů městské samosprávy. Když byla v prosinci 1717 křtěna židovka Františka, mezi jejími kmotry nechyběli hejtman Kölsch, zastoupený synem Františkem, manželka pivovarního písaře Terezie Reinhardová, jindřichohradecký poštmistr a někdejší hejtman Ezechiel Stanislav Richter, lékař František Mička, primas Matěj Josef Andrys

---

[550] TAMTÉŽ, p. 85.

[551] TAMTÉŽ, kniha 1, p. 25.

[552] K výběru jména novorozence M. MELKESOVÁ, *Adhiberi*, s. 109-112. Jako dvě hlavní kritéria zmiňuje jméno kmotra či kmotrů a jméno světce, jemuž byl zasvěcen den narození či křtu, případně jiný vhodný den v jeho blízkosti. Pokud by jako vzorek byla vybrána skupina dětí z rodin vrchnostenských úředníků (vzhledem ke svému snáze uchopitelnému rozsahu), nalezneme zde příklady z obou okruhů. První tendenci odpovídá křest dcery pivovarního písaře Reinharta z roku 1717, jež dostala jméno Josefa Alžběta Anastázie Pankrácie, přičemž jejími kmotry byla dcera hejtmana Kölsche Josefa, jindřichohradecká měšťanka Alžběta Kreclová a zdejší probošt Pankrácius Quinodo; Státní oblastní archiv v Třeboni, Sbírka matrik Jihočeského kraje, Jindřichův Hradec, p. 449. Takřka symptomatický příklad druhého způsobu volby jména poskytne rovněž rodina daného úředníka. Když křtil 5. ledna 1728 svého syna, pojmenoval ho příznačně Kašpar Melichar Baltazar. TAMTÉŽ, kniha 2, p. 867. Pojmenování potomka po rodičích lze průkazněji doložit pouze v jednom případě. Když byl v březnu roku 1714 pokřtěn syn hejtmana Kölsche a jeho manželky Judity Josefy, dostal jméno František Josef. TAMTÉŽ, kniha 1, p. 331.

[553] K židovským konverzím v širším kontextu J. DEVENTER, *Das Abseits als sicherer Ort? Jüdische Minderheit und christliche Gesellschaft im Alten Reich am Beispiel der Fürstabtei Corvey (1550-1807)*, Paderborn 1996 (= Forschungen zur Regionalgeschichte 21). V českém prostředí srov. P. KOCMAN, *Judentaufen als Teil barocker Feierlichkeiten in Böhmen und Mähren*, in: H. Teufel – P. Kocman – M. Řepa (edd.), Seelenheil und Spektakel. Jüdische Konversionen im zentraleuropäischen Raum bis 1848, Neustadt an der Aisch 2023, s. 181-194; Markéta PNINA YOUNGER, *Obraz konverze a konvertitů v právních pramenech židovské provenience raného novověku v zemích habsburské monarchie*, in: Radmila Prchal Pavlíčková a kol. (edd.), Vytváření konvertity. Jazyková a vizuální reprezentace konverze v raném novověku, Praha 2021, s. 211-245; Daniel SOUKUP, *Péče církve o židovské konvertity a jejich reflexe v agendě jezuity Francisca Haselbauera (1677-1736)*, TAMTÉŽ, s. 247-279; J. STIBOR, *Křty Židů na Valašsku v 17. století*, Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis 1, 2008, s. 473-477.

a velitel dělostřelectva Hermes.[554] Podobně v červnu 1720, kdy si nechal udělit svátost křtu židovský konvertita Antonín Konstantin, vystupovali jako jeho kmotři hejtman Kölsch, jindřichohradecký poštmistr Jáchym Richter, císařský výběrčí Václav Richter (oba synové výše zmiňovaného Ezechiela Richtera) a generál Jean de la Marck.[555]

Jestliže bylo již dříve uvedeno, že členové městské správy se stávali kmotry jindřichohradeckých vrchnostenských úředníků, platilo to i opačně. Rovněž zde byli dominantními postavami členové městských rad. Nejčastěji, a sice pětkrát, v této roli vystupoval Jakub Schönhansel, jemuž šli ve všech případech za kmotry sám hejtman Kölsch či členové jeho rodiny, jednou rovněž purkrabí Jan Prokop.[556] Kölschovi se rovněž třikrát objevili jako kmotři dětí dalšího radního Františka Berneggera z Bärenfelsu.[557] Poslední radní, jenž mohl mezi kmotry svých dětí počítat osoby z okruhu vrchnostenského úřednictva, byl kupec Pavel Frey.[558] V obou případech kmotrovaly manželka hejtmana Kölsche Judita Josefa a manželka pivovarního písaře Reinharta Anna Terezie.[559] Vůbec první kmotrovství úředníka v rodině příslušníka městské správy je datované do února 1705, kdy se pivovarní písař Jan Jiří Fišer stal kmotrem syna radního písaře Matěje Andryse, který se později rovněž dostal do městské rady.[560] Jediný případ, kdy se podařilo doložit oboustrannou reciprocitu kmotrovství mezi jindřichohradeckým měšťanem a zámeckými byrokraty, se vedle radního Schönhansela týkal ještě kupce Sebastiana Meyerlechnera. Meyerlechner vystupoval jako kmotr syna pivovarního písaře Jana Heřmana Reinharta v roce 1728,[561] zatímco jeho dvě děti měly za kmotru již několikrát zmíněnou manželku hejtmana Kölsche.[562]

Poslední aspekt, kterému byla v rámci této analýzy věnována pozornost, představuje celkové zastoupení jednotlivých vrchnostenských úředníků mezi kmotry ve sledovaném období let 1705-1733, jak udává tabulka 8 níže.[563] Zamýšlený rozbor však nemá za cíl získané údaje

---

[554] Státní oblastní archiv v Třeboni, Sbírka matrik Jihočeského kraje, Jindřichův Hradec, kniha 1, p. 446-447.

[555] TAMTÉŽ, p. 538.

[556] TAMTÉŽ, p. 380, 430, 480, 562 a 633,

[557] TAMTÉŽ, p. 417, 562 a 637. K jeho osobě více J. OLŠANSKÁ, *Městská samospráva*, s. 170.

[558] K jeho osobě více J. OLŠANSKÁ, *Městská samospráva*, s. 173.

[559] Státní oblastní archiv v Třeboni, Sbírka matrik Jihočeského kraje, Jindřichův Hradec, kniha 1, p. 506 a 517.

[560] TAMTÉŽ, p. 9. K jeho osobě více J. OLŠANSKÁ, *Městská samospráva*, s. 167-168.

[561] Státní oblastní archiv v Třeboni, Sbírka matrik Jihočeského kraje, Jindřichův Hradec, kniha 2, p. 867.

[562] TAMTÉŽ, kniha 1, p. 451 a 656.

[563] Z uvedeného přehledu jsou záměrně vynecháni bývalý hejtman Ezechiel Richter a jeho manželka Voršila. Jednalo se o jedny z nejfrekventovanějších kmotrů. Ezechiel Richter kmotroval od roku 1705 až do své smrti v roce 1718 celkem ve 39 případech, jeho manželka, jež zemřela v roce 1737, dokonce

zpracovávat čistě kvantifikačními metodami, ale použít je jako základ pro nastolení určitých tezí, které se ke kmotrovství vrchnostenských úředníků mohou vázat. Na tomto místě je třeba upozornit na určité omezující faktory. Na prvním místě je to již několikrát zmíněná absence křestních matrik před rokem 1705, což zkresluje zejména údaje o nejstarších představitelích vrchnostenské kanceláře. S tím souvisí i úmrtí řady vrchnostenských úředníků, k němuž došlo již před uvedeným rokem (jejich jména proto nejsou v přehledu vůbec uvedena), nebo v relativně krátkém časovém odstupu.[564] Není možné ignorovat ani další faktory, zejména pak dobu strávenou v určitém úřadu. Jestliže by výše uvedené skutečnosti nebyly zohledněny, mohlo by dojít ke zkreslení výsledných interpretací.

Na prvním místě se je možné zaměřit na absolutní počet kmotrovství. Z tohoto hlediska na prvním místě stanul hejtman František Maxmilián Kölsch a jeho rodinní příslušníci (manželka a děti). Pro jeho prvenství hovoří jak pozice v čele správy celého panství, tak dlouhé období 28 let, po něž ve svém úřadu setrval. Zbývající dva hejtmani, Ferdinand František Hekl a Jan Jiří Weidl, mu v délce služby nemohli konkurovat.

Druhé a třetí místo mezi úředníky obsadili pivovarní písař a posléze purkrabí Jan Prokop, následovaný dalším pivovarním písařem Janem Heřmanem Reinhartem.[565] Ve prospěch obou hovoří délka jejich služby v obou úřadech. U Prokopa se jednalo celkem o 14 let, u Reinharta o 16 let. Zohlednit je třeba také skutečnost, že úřad pivovarního písaře patřil ve vrchnostenském aparátu k těm nejžádanějším.[566] Do pomyslné vedoucí skupiny patřila bezpochyby i Kateřina, manželka výše zmíněného pivovarního písaře Jana Jiřího Fišera. Její vysoké zastoupení mezi kmotry mohlo být zapříčiněno nejen jejím postavením choti daného úředníka, z něhož se ve sledovaném období těšila ale jen necelé dva roky, ale také tím, že zastávala funkci zámecké klíčnice a dožila se na svou dobu velmi vysokého věku.[567]

---

v 83. Řady křtů se navíc jako kmotři zúčastnili oba současně. Vedle skutečnosti, že díky neúplnosti pramenů nemůže být daný údaj konečný, je hlavním důvodem, že ve zkoumaném období se podle matričních záznamů již zcela prosadilo jeho vnímání jako císařského poštmistra. Odkaz na jeho přechozí kariéru se v matrikách vůbec neobjevuje.

[564] Hejtman Rudolf Ferdinand Vydra zemřel v roce 1700, důchodní písař Ondřej Himmel o čtyři roky později a pivovarní písař Jan Jiří Fišer roku 1706. Státní oblastní archiv v Třeboni, Sbírka matrik Jihočeského kraje, Jindřichův Hradec, kniha 45, p. 7, 39 a 58.

[565] Co se týče rodinných poměrů obou úředníků, Jan Prokop se dle dochovaných záznamů neoženil, v případě Jana Heřmana Reinharta stojí za zmínku i velmi časté kmotrovství jeho manželky Anny Terezie.

[566] Srov. J. HRDLIČKA (ed.), *Autobiografie*, s. 31.

[567] Zemřela roku 1735 a matrika uvádí, že jí v této době bylo 96 let. Státní oblastní archiv v Třeboni, Sbírka matrik Jihočeského kraje, Jindřichův Hradec, kniha 46, p. 384.

Nelze však zapomínat, že vedle délky služby a úředního postavení hrály jednu ze zásadních rolí i osobnostní charakteristiky daného jedince. Jako příklad může posloužit opět Jan Jiří Prokop. Úřad pivovarního písaře zastával celkem šest let a za tuto dobu byl kmotrem celkem 56krát, což by v průměru odpovídalo přibližně devíti křtům ročně. Poté se na dva roky stal pivovarním písařem Jan Antonín Winter, který se však během této doby nestal kmotrem ani jednou.[568] Prokop přešel v roce 1713 na pozici purkrabího, kde vydržel dalších sedm let a jeho kmotrovská „kariéra" i nadále úspěšně pokračovala v dalších 25 případech. Navíc mezi rokem 1720, kdy úřad purkrabího opustil, a svou smrtí roku 1723[569] se stal kmotrem ještě dalších sedmi dětí, přičemž byl vždy uváděn jako bývalý purkrabí.

Po výše uvedených osobách a úřadech následuje velký odstup v počtu kmotrovství v řádu desítek případů. Rovněž si je možné povšimnout, že se mezi nejčastějšími kmotry objevují pouze osoby zastávající úřady hejtmana a pivovarního písaře (domnívám se, že velká četnost kmotrování Jana Antonína Prokopa souvisela zejména s jeho osobností). Naskýtá se otázka, proč se mezi frekventovanými kmotry z řad úředníků neobjevují například důchodní písaři, kteří zaujímali ve správní hierarchii panství druhé místo hned za hejtmany.

Jestliže by se bral v úvahu pouze počet let v úřadu a postavení v úřednickém systému, nabízel by se jako adept na jedno z předních míst důchodní písař Jan Jindřich Rubiš. Na Jindřichově Hradci strávil ve dvou úřadech celkem 15 let, přesto se objevil v roli kmotra pouze sedmkrát. O to více vynikne kontrast s jeho manželkou a dětmi, které kmotrovaly dohromady v sedmnácti případech. U jeho osoby rovněž zaujme skutečnost, že na rozdíl od již několikrát zmiňovaného Jana Antonína Prokopa, který také zastával na uvedeném panství postupně dva úřady, byl u úředních etap Jana Jindřicha Rubiše zásadní rozdíl v četnosti kmotrovství. Když působil jako purkrabí, nemá doloženo kmotrovství u žádného křtu (ostatní členové jeho rodiny v tuto dobu kmotrovali jednou). Naopak veškerá jeho kmotrovství spadají do doby, kdy byl důchodním písařem. Hlavní důvod, proč se nestával kmotrem častěji, však pravděpodobně spočíval v jeho konfliktní povaze. Rubiš se totiž s jindřichohradeckým prostředím nedokázal úspěšně sžít a cítil se zde nespokojen. Tyto své pocity dával najevo nejen ve svých listech, takže si patrně vysloužil pověst kverulanta nebo přinejmenším člověka, s nímž není jednoduché vycházet. Jeho manželka a děti se ve srovnání s ním těšily patrně větší oblibě, což se odrazilo i v jejich častějším zastoupení mezi kmotry jindřichohradeckých novorozenců.

---

[568] Dvě kmotrovství, která jsou u jeho jména uvedena, se vztahují k roku 1709, kdy je uváděn jako zámecký kancelista. Po něm nastoupil do funkce pivovarního písaře zmiňovaný Jan Heřman Reinhart.
[569] TAMTÉŽ, kniha 25, p. 210.

Sňatky a křty, ať už při nich vrchnostenští úředníci a členové jejich rodin vystupovali v úloze snoubenců, svědků, rodičů či kmotrů, představovaly důležité formy kontaktů, při nichž černínští byrokraté vstupovali do interakce se svým sociálním okolím. Na tomto místě stojí za připomenutí ještě jedna pozoruhodná skutečnost. Vzhledem ke svátostné povaze křtu i manželství a z ní plynoucí nezbytné přítomnosti kněze se vrchnostenští úředníci snažili zvýšit svou prestiž zapojením duchovních, kteří uvedené obřady zpravidla nevykonávali. Jednalo se především o probošty, kteří stáli v čele jindřichohradecké fary.[570] Například z uvedených 28 doložených křtů potomků vrchnostenských úředníků probošti Pankracius Quinodo a Jiří Hynek Kratochvíle vystupovali jako kmotři přímo nebo v zastoupení celkem v devíti případech, tedy v téměř jedné třetině, přičemž šestkrát z toho zároveň křtili.

V části věnované sňatkům bylo naznačeno, že úředníci usilovali o vytvoření do jisté míry uzavřené skupiny, zejména s ohledem na výběr svých životních parterů nebo partnerů vlastních dětí. Snažili se proto uzavírat manželství v rámci úřednického okruhu či s osobami, které v pozitivním smyslu vyčnívaly z řad místních obyvatel. Zároveň bylo ukázáno, že nemenší roli v tomto ohledu hrálo i propojení úředníků s prostředím vrchnostenského města, které bylo výrazné zejména u těch byrokratů, kteří do černínských služeb přešli od Slavatů. Nelze však pominout ani fakt, že někteří vrchnostenští úředníci mohli kmotrovství záměrně odmítat, aby si zachovali společenský odstup od svého okolí.[571]

Na druhou stranu křty vzhledem ke své povaze umožňovaly mnohem širší možnost pro utváření sociálních vazeb, které mnozí úředníci aktivně využívali. Ukázalo se, že prostřednictvím kmotrovství se prolínaly sféry vrchnostenských úředníků, jindřichohradeckých měšťanů a dalších obyvatel města a panství. Na straně měšťanů byly doloženy případy, kdy se u dětí z jedné rodiny mezi kmotry pravidelně objevovali představitelé vrchnostenské správy. Charakter kmotrovství navíc nabízel mnohem více možností zaangažovat příslušníky vlastní rodiny a využít tak jejich sociální potenciál.

Je proto možné s jistotou říci, že úředníci vzhledem ke svému společenskému postavení v organismu vrchnostenského města bezpochyby patřili mezi vyhledávané kmotry dětí, jejichž rodiče v nich spatřovali určitou záštitu pro své potomky v případě, že by je samé postihlo nějaké neštěstí. V neposlední řadě se ukázalo, že při volbě vrchnostenského úředníka za kmotra nehrálo roli pouze jeho výlučné postavení v rámci celého panství, ale do hry vstupovaly i další

---

[570] Podle dochovaného urbáře z roku 1728 farní klérus ve městě Jindřichův Hradec sestával z probošta a tří kaplanů. Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 338, sign. VI Gb, kniha 338.

[571] Srov. J. HRDLIČKA, *Vilém Slavata*, s. 199.

faktory, jako vnímání příslušného úřadu, délka jeho zastávání a v neposlední řadě i osobnostní charakteristiky každého byrokrata. Právě na jejich základě docházelo k tomu, že někteří z úředníků byli jako kmotři preferováni, jiní naopak upozaďováni.

Tabulka 8. Kmotrovství jindřichohradeckých vrchnostenských úředníků v letech 1705-1733

Jméno úředníka	**Úřad**	**Počet kmotrovství**
Daniel Anděl	purkrabí 1722-1723, 1727	1
rodinní příslušníci		2
Jan Jiří Bayer	hospodářský písař 1723-1728 obroční písař 1731-1733	4
rodinní příslušníci		5
Jan Josef Vanovka	purkrabí 1710-1712	1
Jiří Antonín Cavalier	důchodní písař 1726-1731	1
rodinní příslušníci		2
Jan Jiří Fišer	pivovarní písař 1694-1705	2
rodinní příslušníci		31
František Ferdinand Hekl	hejtman 1728-1730	3
rodinní příslušníci		5
Martin Herget	důchodní písař 1723-1706	4
rodinní příslušníci		4
Ondřej Himmel	důchodní písař 1696-1704	0
rodinní příslušníci		1
Jan Václav Chvojka	obroční písař 1716-1721 kontribuční písař 1716-1718	4
František Maxmilián Kölsch z Kölschheimu	hejtman 1702-1728	70
rodinní příslušníci		68
Matyáš Ferdinand Marchl	purkrabí 1696-1705 důchodní písař 1705-1708	1
rodinní příslušníci		1
Antonín Öser	obroční písař 1710-1716	6
Ondřej Plaumauer	obroční písař 1722-1725	0
Jan Antonín Prokop	pivovarní písař 1706-1713 purkrabí 1713-1720	56 (7) 31+25
Jan Heřman Reinhart	pivovarní písař 1716-1731	56
rodinní příslušníci		32

Jan Jindřich Rubiš	purkrabí 1706-1708 důchodní písař 1708-1721	7
rodinní příslušníci		18
Václav Ferdinand Sovička	obroční písař 1725-1729 purkrabí 1730-1731	2
rodinní příslušníci		6
Adam Stüppel	obroční písař 1698-1710	1
rodinní příslušníci		3
Jan Jiří Weidl	hejtman 1731-1734	2
Jan Valentin Winter	kancelista 1709 pivovarní písař 1713-1716	2
Petr Antonín Winter	kontribuční písař 1722-1733	5

Už několikrát bylo zmíněno, že černínští vrchnostenští úředníci, kteří pocházeli ještě ze slavatovských časů, si udržovali vazby k městu. V případě těch, kteří úřady obsadili až za Černínů, byla situace složitější. Svědčí o tom mimo jiné skutečnost, že se neobjevují jako svědci testamentů, a protože neměli patrně zájem o získání měšťanského práva, ani jako jejich pořizovatelé. Jedinou výjimku představuje v obou případech hejtman František Maxmilián Kölsch, jenž se objevuje jako „dožádaný svědek“ nevěsty na svatební smlouvě z 9. ledna 1708 uzavřené mezi jindřichohradeckým měšťanem a obecním starším Matesem Františkem Šlechtou a rytířkou Markétou Budkovskou z Budkova.[572] Možným důvodem volby by mohl být rytířský původ hejtmana i nevěsty. V případě testamentu je důvod zřejmý, protože je vyjádřen přímo v jeho textu. Dne 17. dubna 1724 Anna Juliána Weismannová zahrnula Kölsche do svého testamentu těmito slovy: *„Co se pak mého statečku dotejče, poněvadž jednoho každého testamentu neb poslední vůle na ustanovení universálního dědice dle městského práva záležeti má, nemajíce já z strany mé žádného více přítele, takový stateček můj toližto dům můj se vším příslušenstvím, se vším movitým, v tom domě se nacházejícím nábytkem a věcích poroučím a odkazuji urozenýmu a statečnýmu vladykovi panu Františkovi Maxmiliánovi Kölschy z Kölschhaimu panství hradeckého dobře zřízenému hejtmanu a jeho za univerzálního dědice ustanovuji, a to z příčiny, že mně on všeliké mnohé velké dobrodiní za živobytí mého prokázal.“*[573] Možnou lokalizaci zmiňovaného stavení komplikuje neexistence kvalitní historické topografie Jindřichova Hradce, takže je možné vycházet pouze z dosti nespolehlivé

[572] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Václavská, Archiv města Jindřichův Hradec, inv. č. 222, sign. 178, kniha 152.

[573] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Václavská, Archiv města Jindřichův Hradec, inv. č. 228, sign. 191, kniha 158.

a často zlomkovité práce Františka Teplého *Domy města Jindřichova Hradce.* Teplý uvedený testament rovněž zmiňuje, ale návrhy na umístění tohoto dobu nenabízí.[574]

Někteří noví černínští úředníci si cestu k Jindřichovu Hradci nacházeli až postupně. Kromě výše zmíněných úředníků, jež smrt zastihla na jindřichohradeckém panství, sem patří i Jan Jindřich Rubiš, o jehož nespokojenosti s jindřichohradeckým prostředím už byla řeč. Když totiž v roce 1720 opustil úřad tamního důchodního písaře, doslova se nad ním zavřela voda, aby se o dvacet let později vynořil na stránkách jindřichohradecké matriky zemřelých, která datuje jeho skon k 12. srpnu 1740. Záznam ho tituluje jako někdejšího důchodního písaře, takže pokud v Jindřichově Hradci přebýval delší dobu, zjevně neusiloval o to stát se tamním měšťanem.[575]

Protože představitelé vrchnostenské kanceláře přicházeli při různých příležitostech do styku s místním klérem, o čemž už padlo několik zmínek, nezůstane ani tento aspekt stranou pozornosti. Pravděpodobně nejsilnější vazbu v tomto směru měl opět hejtman Kölsch, jehož mladší bratr František vstoupil roku 1696 do jezuitského řádu a v letech 1724-1728 byl rektorem koleje Tovaryšstva Ježíšova v Jindřichově Hradci, takže měl po čtyři roky možnost se s bratrem setkávat.[576] V roce 1717 navíc vstoupil do řad náboženského bratrstva Nanebevzetí Panny Marie, které bylo spojeno se stejnojmenným kostelem spravovaným jezuity.[577] Ve stejném roce se stal jeho členem i jindřichohradecký purkrabí Daniel Anděl.[578] Důchodní písař Jan Jindřich Rubiš měl zase blízko k františkánům, v jejichž jindřichohradeckém klášteře dokonce absolvoval exercicie.[579] Do jindřichohradeckých církevních záležitostí však mohli zasahovat i úředníci z ústřední správy, jako například hospodářský rada Jakub Josef Richtersohn, který pomohl Pankraciu Quinodovi získat úřad místního probošta.[580]

Sňatky, křty, testamenty či svatební smlouvy představovaly platformy, na nichž se jednotliví aktéři dostávali do sociálního kontaktu na základě konsensu. Neméně důležitou součást sociální interakce však představují konflikty, které svou podstatou nutily zúčastněné

---

[574] F. TEPLÝ, *Domy města Jindřichova Hradce*, Jindřichův Hradec, b. d., s. 23.

[575] Státní oblastní archiv v Třeboni, Sbírka matrik Jihočeského kraje, Jindřichův Hradec, kniha 46, p. 467.

[576] Poté působil ve funkci rektora na kolejích v Chomutově, Hlohově, Svídnici, Telči a ve Znojmě, kde také roku 1749 zemřel. A. FECHTNEROVÁ, *Rektoři kolejí Tovaryšstva Ježíšova v Čechách, na Moravě a ve Slezsku do roku 1773, Svazek I – Čechy*, Praha 1993, s. 125n.

[577] K jeho vzniku srov. J. MIKULEC, *Mariánské družiny v Jindřichově Hradci za Michnových časů*, Hudební věda 38, č. 1-2, 2001, s. 40-47, zde s. 42.

[578] Národní archiv Praha, Náboženská bratrstva, inv. č. 554, sign. XV/16, kart. 111.

[579] Dopis J. J. Rubiše z 20. března 1718, Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Černínská ústřední správa, nesign. (složka Rubiš).

[580] F. TISCHER, *Paměti*, s. 176.

rozvinout svůj útočný a obranný potenciál a v případě argumentačního střetu co nejprecizněji definovat jejich postoje a názory. A právě konfliktům, v nichž figurovali vrchnostenští úředníci, se věnuje další část této kapitoly.

4.5 Nad rámec vrchnostenského úřadu

Pro zkoumání vzájemných vztahů mezi úředníky na různých úrovních vrchnostenské správy lze využít dochované písemné zprávy a dopisy, které podávají svědectví o formách vzájemné komunikace.[581] Jak již bylo řečeno výše, existoval oficiálně stanovený postup, jak měl probíhat písemný styk mezi lokální a ústřední správou. Jako příklad formální úřední komunikace mohou posloužit již v úvodu zmíněné relace o stavu panství, které v letech 1718-1722 posílal hejtman František Maxmilián Kölsch do Prahy. Jejich adresátem byl tajemník Jan Kryštof Jäntzsch, jehož Kölsch po celou dobu důsledně oslovoval jako *„vysoce urozeného a obzvláště ctěného pana tajemníka“*. Podobně uctivě vystupoval i při dopisování si s vrchním pokladníkem Josefem Václavem Vondrou v letech 1715-1718, kdy ho tituloval slovy *„vysoce urozený a velevážený pan Vondra“*.[582]

Významu vlastního postavení i přesně vymezené hierarchické struktury si úředníci byli dobře vědomi. Vrchnostenské instrukce kladly velký důraz na zachování subordinace a respektu vůči nadřízeným. Proto nebývalo výjimkou, že někteří úředníci se snažili o navázání vztahů se svými nadřízenými, jež by přesahovaly rámec oficiálně dané spolupráce. Hlavním motivem jejich snahy bylo nalézt přímluvu a zastání v případě nepřízně osudu. Tyto vztahy bylo třeba systematicky budovat a udržovat, aby je pak bylo ve správnou chvíli možné využít.[583]

---

[581] Ke komunikaci v rámci správních mechanismů srov. L. ENDERS, Kommunikation in märkischen Provinzstädten der Frühneuzeit, in: S. Esders – T. Scharff (edd.), Studien zu rechtlichen Befragungspraktiken in Mittelalter und früher Neuzeit, Frankfurt am Main 1999, s. 239-262; M. HOHKAMP, *Herrschaftsbeziehungen in der Obervogtei und Kameralherrschaft Triberg um die Mitte des 18. Jahrhunderts*, in: M. Häberlein (ed.), Devianz, Widerstand und Herrschaftspraxis in der Vormoderne. Studien zu Konflikten im südwestlichen Raum (15.-18. Jahrhundert), Basel 1999, s. 277-289; G. GERSMANN, *Orte der Kommunikation, Orte der Auseinandersetzung. Konfliktursachen und Konfliktverläufe in der frühneuzeitlichen Dorfgesellschaft*, in: M. Eriksson – B. Krug-Richter (edd.), Streitkulturen. Gewalt, Konflikt und Kommunikation in der ländlichen Gesellschaft (16. – 19. Jahrhundert), Köln-Weimar-Wien 2003, s. 249-268.

[582] Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Černínská ústřední správa, nesign. (složka Kölsch z Kölscheimu). K úloze oslovení G. SIGNORI, *„Sprachspiele“. Anredekonflikte im Spannungsfeld von Rang und Wert*, Zeitschrift für historische Forschung 32, 2005, s. 1-15; D. W. SABEAN, *Soziale Distanzierungen. Ritualisierte Gestik in deutscher bürokratischen Prosa der Frühen Neuzeit*, Historische Anthropologie 4, 1996, s. 216-233.

[583] Srov. H. DROSTE, *Patronage*.

Jedním z nich byl vztah na bázi klient – patron, o němž už byla řeč výše a který má několik obecných charakteristik. V první řadě se jedná o vztah mezi nerovnými osobami. Klient z něho může získávat ochranu, podporu a přístup k patronovým zdrojům, zatímco se od něj očekává, že na oplátku poskytne patronovi požadované protislužby a loajalitu. Zmíněná nerovnost má však za následek, že klient může profitovat z patrona v souhrnu více než patron z klienta. Současně nelze vyloučit ani možnost, že tatáž osoba bude ve jednom vztahu figurovat jako klient a v dalším jako patron.[584]

Výraz „patron" se objevoval i v analyzované úřednické korespondenci z černínského prostředí, o čemž svědčí výše uvedený případ jindřichohradeckého měšťana Friedricha Reicha. Dělo se tak sice velmi zřídka, ale vždy v souvislosti s prosbou o pomoc či ochranu, případně o zachování přízně, což odpovídá použité definici. V tomto duchu se nesl také dopis černínského obročního písaře na panství Kysíbl Adama Stüppela, který psal roku 1693 sekretáři Jäntzschovi do Prahy. Považoval ho totiž za svého patrona (vzhledem k použitému oslovení *„můj ctihodný pane patrone"*) a doufal, že tento vztah nebude zrušen ani po plánované obměně úředníků. Byl si vědom svých závazků a pokud by je nedokázal plnit, poroučel svůj protějšek milosti Boží.[585] Chápal tedy velmi dobře nastolený vztah jako oboustranný závazek včetně aspektu, že nebude moci případně poskytnuté služby adekvátně kompenzovat.

Doposud se nepodařilo nalézt doklady o tom, jakým způsobem byli úředníci do svých funkcí jmenováni, ale svou úlohu zde jistě sehrával názor ostatních členů vrchnostenské správy, jak ukázal výše popsaný případ Kateřiny Fišerové. Hejtman František Maxmilián Kölsch se v jedné ze svých zpráv z ledna 1719 přimlouval za zvýšení platu svého kancelisty Wintera, o němž referoval, že je spolehlivý a schopný, stejně jako se dlouhodobě osvědčuje ve službě.[586] Ve stejném duchu se v březnu 1720 zasazoval o zlepšení podmínek bydlení jindřichohradeckého obročního písaře Chvojky.[587]

Podobný neformální vztah patrně panoval i mezi důchodním písařem Rubišem a níže postavenými úředníky, ale také dalšími osobami. Rubiš totiž vzhledem ke svému „nadstandardnímu" vztahu s hlavním pokladníkem Vondrou působil jako potenciální zprostředkovatel mezi panstvím a ústředím. Z této pozice se na začátku dubna 1711 přimlouval

---

[584] P. MAŤA, *Svět*, s. 657; Pro vztahy mezi vrchností a poddanými srov. C. CASTIGLIONE, *Patrons and Adversaries. Nobles and Villagers in Italian Politics 1640-1760*, Oxford 2005.

[585] Dopis A. Stüppela J. K. Jäntzschovi z 5. března 1693. Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Černínská ústřední správa, nesign. (složka Stüppel).

[586] Dopis F. M. Kölsche sekretáři J. K. Jäntzschovi z 19. ledna 1719. TAMTÉŽ, nesign. (složka Kölsch z Kölschheimu).

[587] Dopis F. M. Kölsche sekretáři J. K. Jäntzschovi z 20. března 1720. TAMTÉŽ, nesign.

za obročního písaře Ösera, který v době jeho nepřítomnosti vyplatil určité peníze z důchodní pokladny. Tím se totiž provinil, neboť porušil nařízení o tom, že s těmito penězi smí nakládat pouze důchodní písař, ale navíc zaplatil více než měl. Rubiš Ösera omlouval, že přeplatek nebyl příliš velký, a zároveň vzbuzoval svými slovy naději, že brzy dojde k nápravě.[588] V lednu 1717 se zase přimlouval za nového obročního písaře Chvojku, že ještě znovu nenastoupil do služby, protože musí umořovat některé své dluhy, pomohlo by mu proto mírné zacházení.[589]

Ovšem také hejtman jako úředník stojící v čele panství nad sebou pociťoval ještě vyšší autoritu, se kterou musel udržovat dobré vztahy. V této souvislosti lze uvést studovanou korespondenci hejtmana Kölsche, který v listu z prosince 1712 doufal, že inspektor Meyer a jeho spolupracovník Schuhrer zůstanou jeho přímluvci a ochránci, doslova *„moji mimořádní patroni“*.[590] Z předchozího sdělení lze vidět, že právě hejtman mohl působit právě vzhledem ke svému společenskému postavení jako „broker“, tedy člověk, zastávající současně roli patrona i klienta, eventuálně zprostředkující právě výměnu kontaktů a navazování vztahů.[591]

V této souvislosti se nabízí otázka, jakou službu mohli naopak poskytovat úředníci na lokálních pozicích svým výše postaveným nadřízeným. Na to může poskytnout odpověď rovněž jeden z Rubišových dopisů Vondrovi z dubna 1717. Sděloval v něm, že Vondra se nemusí starat o pořízení omastku, protože to pro něj zařídí sám Rubiš, stejně jako mu podá nejnovější informace o dění v Jindřichově Hradci. Vzhledem k tomu, že se ve svých dalších listech vyjadřoval mnohdy kriticky o jednotlivých členech jindřichohradeckého vrchnostenského úředního aparátu, se lze oprávněně domnívat, že se mohlo jednat právě o informace podobného druhu.[592] Právě lokální informace a zboží, které bylo ve velkém městě zjevně hůře dostupné, mohly představovat patronem ceněnou protislužbu.

Jak již několikrát zaznělo, představuje soubor dopisů důchodního písaře Rubiše pozoruhodné svědectví o životě na jindřichohradeckém panství.[593] Tato reflexe je však

---

[588] Dopis J. J. Rubiše z 19. dubna 1711. TAMTÉŽ, nesign. (složka Rubiš). Do podobné situace se dostal i sám Rubiš, když v nepřítomnosti hejtmana rozhodl proti jeho záměrům. Dopis J. J. Rubiše z 31. července 1718. TAMTÉŽ, nesign.

[589] Dopis J. J. Rubiše z 24. ledna 1717. TAMTÉŽ, nesign. K problematice zneužívání vrchnostenských prostředků srov. J. HRBEK, *Fürstenberští úředníci*, s. 355-357.

[590] Dopis F. M. Kölsche J. V. Vondrovi ze dne 4. prosince 1712. Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Černínská ústřední správa, nesign. (složka Kölsch z Kölscheimu).

[591] Důležitost a atraktivnost postavení brokera dokládá P. MORAW, *Über Patronage*, s. 7-9.

[592] Dopis J. J. Rubiše z 17. dubna 1717. Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Černínská ústřední správa, nesign. (složka Rubiš).

[593] K využití korespondence jako pramene osobní povahy srov. B. VON KRUSENSTJERN, *Was sind Selbszeugnisse? Begriffskritische und quellenkundliche Überlegungen anhand von Beispielen aus dem 17. Jahrhundert*, Historische Anthropologie 2, 1994, s. 462-471.

poznamenána jednou významnou událostí, a sice téměř permanentními spory a konflikty mezi ním a tehdejším jindřichohradeckým hejtmanem Kölschem.[594] Rubiš byl podle oficiálního ustanovení instrukce z roku 1720 výslovně jmenován Kölschovým podřízeným a měl ho tedy poslouchat.

Za normálních okolností by se asi neměl šanci proti hejtmanovi prosadit, avšak měl „spojence“ přímo v ústřední správě v Praze v osobě hlavního pokladníka Josefa Václava Vondry, s nímž ho pojilo úzké přátelství, jelikož ve veškeré korespondenci používá pro Vondru oslovení „*vysoce urozený a velevážený pane bratře*“. Vedle interpretace tohoto oslovení jako důkazu o existenci neformálního blízkého přátelského vztahu se nabízí rovněž možnost, že mohli být členy téhož náboženského bratrstva.[595] Naopak mezi Kölschem a Vondrou panoval výše popsaný a ryze institucionální vztah hejtmana panství vůči hlavnímu pokladníkovi.[596]

Rubiš tak žil prakticky v neustálém napětí a obavách. Navíc se v jindřichohradeckém prostředí necítil příliš dobře. Vyjádřil to opět v dopise z října 1717, kde líčil svůj špatný vztah se sousedy. Nevědomky však upozornil i na možnost, že to není pouze vina ostatních. Prohlásil totiž, že i kdyby měl z Jindřichova Hradce odejít, jeho situaci by to příliš nezlepšilo, protože by i jinde nacházel nepřející lidi.[597]

V době, kdy nastupoval do čela rodu Černínů po tříleté poručnické vládě mladý František Josef, Rubiš spolu s dalšími úředníky doufal ve změnu stávajících poměrů. Na začátku října 1716 sepsal zprávu o nadějích jindřichohradeckých byrokratů, stejně jako o jejich strategiích, jak zvýšit šance na povýšení. Například místní pivovarní písař Winter dával najevo až přehnanou, byť blíže nespecifikovanou aktivitu.[598] Současně se Rubiš vyjádřil také o vlastních, nepříliš dobrých vyhlídkách. Používal dokonce tak silné fráze, že mu hrozilo nebezpečí, že v důsledku doporučení by ho mohl někdo v úřadu nahradit. Současně ale vkládal do nástupu nové vrchnosti naději, že se situace změní a problémy začnou mít jiní.[599]

---

[594] Doposud se nepodařilo dohledat případné Vondrovy dopisy adresované Rubišovi. V rozsáhlých zprávách, jež nechával vyhotovovat hejtman Kölsch, je jeho vztah k důchodnímu písaři zmiňován jen značně okrajově. TAMTÉŽ, nesign. (složka Kölsch z Kölschheimu).

[595] Náznak této skutečnosti by se mohl nacházet v Rubišově dopisu Vondrovi ze dne 3. prosince 1716. Dopis však nezahrnuje žádné další podrobnosti o místě či názvu daného bratrstva. Podle dalších dopisů však měl Rubiš blízko k františkánské spiritualitě, jak bylo zmíněno výše. TAMTÉŽ, nesign. (složka Rubiš).

[596] Lze to doložit na příkladu dopisů, které Kölsch zasílal Vondrovi v letech 1715-1718. Jejich obsahem jsou pouze úřední sdělení týkající se hospodářství. TAMTÉŽ, nesign. (složka Kölsch z Kölschheimu).

[597] Dopis J. J. Rubiše z 17. října 1716. TAMTÉŽ, nesign. (složka Rubiš).

[598] Dopis J. J. Rubiše z 3. října 1716. TAMTÉŽ, nesign.

[599] Dopis J. J. Rubiše z 10. října 1716. TAMTÉŽ, nesign.

Ke zlepšení poměrů podle Rubišových představ však nedošlo, a tak se uchýlil k tomu, že během roku 1718 prakticky v každém dopise líčil, jak se hejtman Kölsch choval v rozporu s nařízeními a ohrožoval nejen postavení jeho samého, ale i výše postavených úředníků, konkrétně samotného Vondry. Varoval proto adresáta, že vůči němu sice hejtman vystupuje na první podhled upřímně, ale bylo lze pochybovat o tom, že by stejné názory zastával i vnitřně. Zároveň měl Kölsch posilovat svůj vliv a vážnost tím, že dával za pravdu zvěstem o svém jmenování vrchním hejtmanem.[600]

Na tomto místě je dobré připomenout důležitou skutečnost. Podle instrukce vydané roku 1720 pro panství Jindřichův Hradec měl být písemný styk s nadřízenými úřady záležitostí hejtmana a ostatní úředníci se do něj měli zapojovat až po jeho vyzvání. Svou korespondencí s vrchním pokladníkem Vondrou tak Rubiš tento příkaz porušoval nebo přinejmenším obcházel. Obsah jeho listů nebyl pouze ryze soukromý, ale prakticky vždy obsahoval i informace o situaci na jindřichohradeckém panství. Kdyby se dostaly do nepovolaných rukou, hrozil by mu bezpochyby trest.

Pro Rubiše byla však korespondence důležitým způsobem, jak mohl velmi rychle sdílet své obavy. Podle všeho se sice nezachovaly Vondrovy odpovědi, ale protože Rubiš na úvod každého svého dopisu potvrzoval přijetí Vondrových listů, dá se pracovat alespoň s jejich frekventovaností. S výhradou, že se nemusely zachovat všechny Rubišovi dopisy, lze dojít k následujícím poznatkům.

V letech 1710, 1712-1713 a 1716-1718 poslal Rubiš Vondrovi celkem 113 dopisů, Vondra Rubišovi naopak 71. V průměru to tedy pro Rubiše znamenalo 16 napsaných dopisů ročně, pro Vondru 10. Zajímavější však bude podívat se na jednotlivé roky z hlediska četnosti dopisů. Zatímco v letech 1710 a 1712 je doložen pouhý jeden Rubišův dopis ročně (bez zmínek o dopisech od Vondry), v letech 1717 a 1718 množství dopisů rapidně stouplo. V roce 1717 odešlo od Rubiše na Vondrovu adresu celkem 30 dopisů, o rok později jich bylo už 71. Vondra ve stejnou dobu napsal 33, resp. 29 dopisů. Z hlediska vzájemnosti se rovněž nejednalo o rovnoměrnou výměnu listů. Například poté, co 17. listopadu 1718 Rubiš dostal Vondrův dopis ze 16. listopadu, ještě týž den zvládl sepsat odpověď a odeslat ji.[601] Než mu Vondra 17. prosince odpověděl, stihl Rubiš napsat Vondrovi ještě šest dalších dopisů.

---

[600] Dopis J. J. Rubiše z 5. června 1718. TAMTÉŽ, nesign.

[601] Při odesílání dopisů se spoléhal především na královskou poštu, jen zřídka využíval zvláštní černínské posly, kteří přes Jindřichův Hradec projížděli na trase mezi Prahou a Vídní, případě formany, pokud s dopisem posílal ještě něco dalšího. K tehdejšími fungování pošty srov. F. ROUBÍK, *K vývoji poštovnictví v Čechách v 16. až 18. století*, Sborník archivu ministerstva vnitra Republiky

Pokud se porovná četnost dopisů a jejich obsah, vyjde najevo možná přímá souvislost. Právě v letech 1717 a 1718 se Rubiš cítil nejvíce ohrožen ze strany ostatních úředníků a hejtmana Kölsche, takže hledat podporu u svého příznivce v Praze. Dopisy mu přitom sloužily jako médium, které mu pomáhalo udržovat důležitý vztah „na dálku“. Současně se papíru mohl svěřit se svými obavami a také se ho co nejrychleji zbavit, aby se k němu nedostal nikdo nepovolaný.

V červenci 1717 Rubiš připomněl Vondrovu snahu hejtmana Kölsche zastavit, jelikož si přisvojoval neadekvátní autoritu. Rubiš sám by tento krok přivítal, ale měl strach, že Kölsch by si mohl snadno domyslet, kdo o něm podával informace. Radil k trpělivosti, než dojde ke změně vrchnosti, která s sebou přinese i možnost svobodně hovořit.[602] Fakt, že Rubiš psal pojednání o dění na panství, ačkoli mu to nepříslušelo, dokládalo i jeho vlastní prohlášení, že bude sledovat situaci na panství a následně podá černínskému hospodářskému radovi sdělení, jež sám označoval jako *„drobnou zprávu“*.[603]

Rubiš si nenechal pro sebe ani podezření, že hejtman měl v listopadu 1718 při předání finančních prostředků pro vojsko situované na jindřichohradeckém panství v úmyslu vykázat účetně vyšší částku, než by byla skutečně vyplacena, a rozdíl v řadu stovek zlatých si ponechat.[604] V květnu 1717 ve stejném duchu uvedl, že Kölsch poškozoval hospodářství jindřichohradeckého pivovaru, jelikož nechával dovážet pivo ze Stráže nad Nežárkou, za což dostával provizi. Kromě toho nešetrně nakládal s naturálními příděly piva pro jednotlivé úředníky. Zatímco prý purkrabí a obroční písař dostávali příděly navíc, on jako důchodní písař, který měl nejvíce práce s vedením účtů, byl na celé věci škodný.[605]

Podobně se prý hejtman Kölsch choval také v případě zacházení s poddanými. Podle Rubiše za ním v srpnu 1718 přišel jistý bednář a žádal, aby byl jeho syn přijat mezi jindřichohradecké měšťany. O takovém rozhodnutí bylo třeba vyhotovit zprávu, kterou měli podepsat všichni úředníci. Rubiš to ale odmítl, protože pochyboval o její správnosti. Na svou obhajobu uváděl tři důvody, které hejtman zamlčel nebo překroutil. Zaprvé, vrchnost by přišla o poddaného. Za druhé, bednářovu synovi bylo teprve deset let, takže jeho otec chtěl sám těžit z výhod, které by synovi přineslo jindřichohradecké měšťanství. A konečně za třetí, jelikož otec

---

československé 10, 1937, s. 165-305. Konkrétně pro Jindřichův Hradec M. SLÁMA, *Poštmistři v Jindřichove Hradci*, Rodopisná revue 13, 2011, s. 12-14.

[602] Dopis J. J. Rubiše z 29. července 1717. TAMTÉŽ, nesign.

[603] Dopis J. J. Rubiše z 24. listopadu 1718. TAMTÉŽ, nesign.

[604] Dopis J. J. Rubiše z 17. listopadu 1718. TAMTÉŽ, nesign.

[605] Dopis J. J. Rubiše z 23. května 1717. TAMTÉŽ, nesign.

zůstal poddaným, mohl by odebírat dřevo z panství levněji, a tedy i levněji vyrábět, čímž by poškodil starousedlé bednáře.[606]

Nejvíce se asi konflikt obou černínských úředníků projevil ve sporu o obsazení jednoho z mlýnů na jindřichohradeckém panství, který se rozhořel na začátku července 1718. Proti sobě stály nároky dětí zesnulého mlynáře z prvního manželství a jeho druhé ženy a jejích potomků. Také tentokrát důchodní písař zastával odlišné stanovisko než hejtman. Kölsch ovšem potřeboval jeho podpis, aby zpráva byla uznána za platnou. Jako nátlakový prostředek použil nejprve výhrůžky a pak podplácení, vůči kterému přitom sám nebyl imunní. Rubiš se ovšem bránil, protože kdyby se nyní dopustil nepravosti, mohl by být před vrchností nařčen, a tím pádem by se ocitla v sázce jeho kariéra.[607] Dále se domníval, že jedním z důvodů, proč hejtman rozhodoval zjevně proti pravdě, byly příbuzenské svazky, které ho poutaly s jednou stranou. Svědci oné strany měli být totiž kvůli blízkému příbuzenství bližší a milejší nežli Boží pravda.[608] Na hejtmanovu stranu se postavili také někteří podřízení úředníci, ale ne vždy z ryze čistých důvodů. Zatímco pivovarního písaře Reinharta obvinil Rubiš z elementární neznalosti křesťanské věrouky, u obročního písaře Chvojky poukazoval na jeho zájem stát se hejtmanovým zetěm.[609]

Neochota důchodního písaře podepisovat hejtmanovy zprávy se stala patrně takovým problémem, že i sám Kölsch musel reagovat, zejména když se na Rubišovu stranu v popisovaném sporu začali přidávat další úředníci. Za těchto okolností se Kölsch odvolával na svou autoritu nejvyššího úředníka na panství a apeloval na hraběte Černína, aby v jeho prospěch zakročil.[610]

Vztahy s hejtmanem se podle Rubišových zpráv z července 1717 rozhodně nelepšily, a proto žil stále v obavách, kdy se dostanou znovu do vzájemného konfliktu. Tento stav popisoval velmi expresivně. Hejtman se na něj měl údajně často dívat tak nepřátelsky, že se snažil raději vzdálit z jeho přítomnosti.[611] V jiném dopise sáhl dokonce k tak zásadnímu tvrzení, že u svého nadřízeného ztratil veškerý kredit.[612]

Na začátku srpna roku 1718 museli jindřichohradečtí úředníci složit novou přísahu. Tento fakt reflektoval s jistou mírou nespokojenosti i Rubiš, protože se mu nelíbila formulace

---

[606] Dopis J. J. Rubiše z 12. srpna 1718. TAMTÉŽ, nesign.
[607] Dopis J. J. Rubiše z 31. července 1717. TAMTÉŽ, nesign.
[608] Dopis J. J. Rubiše z 9. prosince 1718. TAMTÉŽ, nesign.
[609] Dopis J. J. Rubiše z 11. prosince 1718. TAMTÉŽ, nesign.
[610] Dopis F. M. Kölsche z 18. ledna 1719. TAMTÉŽ, nesign. (složka Kölsch z Kölschheimu)
[611] Dopis J. J. Rubiše z 31. července 1717. TAMTÉŽ, nesign. (složka Rubiš).
[612] Dopis J. J. Rubiše z 13. října 1717. TAMTÉŽ, nesign.

doslovně zdůrazňující, že je povinen respektem a poslušností hejtmanovi, zatímco v přísahách ostatních podřízených úředníků se tato formulace neobjevila. A nakonec konstatoval, že pokud mu jeho nadřízení nedůvěřují, neměl by mít takovou odpovědnost.[613] Na tomto místě je zapotřebí podotknout, že formulace o poslušnosti důchodního písaře vůči hejtmanovi se objevila i v analyzované hospodářské instrukci pro panství Jindřichův Hradec z roku 1720.

Svou nespokojenost s poměry v Jindřichově Hradci Rubiš vyjádřil již v říjnu 1717 slovy, že se místo dopředu postupovalo zpět. Na základě biblického příběhu Abraháma a Lota poukazoval na to, že by bylo nejlepší, kdyby se cesty jeho a hejtmana rozešly, aby se tak ukončilo jejich nepřátelství a on se zbavil ponižování.[614]

Bohužel zatím není možné na základě dostupných pramenů určit, jakým způsobem tento konflikt vnímal hejtman Kölsch. Ve svých dochovaných zprávách ho totiž téměř nezmiňoval. Rovněž chybí dopisy či jiné písemnosti, které pokladník Vondra svému adresoval svému protějšku na Jindřichově Hradci. Zůstává proto stále otevřenou otázkou, jakých dalších obrátek a zauzlení tento spor mohl nabrat, což by bylo nesmírně poučné pro výzkum společenských vztahů v rámci mocenských mechanismů. Asi nejvíce zarážející je fakt, proč Kölsch ve svých týdenních relacích problém se svým podřízeným nereflektoval. Jednou z možných interpretací je představa, že spor nebyl tak nebezpečný, jak možná vypadal. Neméně pravděpodobně však zní i hypotéza, že hejtman nechtěl přiznat problémy na svěřeném panství, aby se v očích vrchnosti neprojevil jako neschopný.

Analyzovaný konflikt navíc jistě neprospěl společnému a jednotnému vystupování černínských úředníků, k němuž je nabádala vícekrát zmiňovaná instrukce pro panství Jindřichův Hradec z dvacátých let 18. století. Jakékoli možné ohrožení obrazu neposkvrněných zástupců vrchnosti se stávalo alarmujícím signálem. V uvedeném případě měl navíc Rubiš zhoršenou pozici, protože jeho dcera si začala mimomanželský poměr s dalším vrchnostenským úředníkem Janem Jiřím Bayerem a ocitla se v jiném stavu.[615] Tato skutečnost mohla na jindřichohradecké úředníky vrhnout velmi nepříznivé světlo. Bohužel na základě aktuálně dostupných pramenů se doposud nepodařilo nalézt jakoukoli reflexi celého případu, stejně jako podrobnější informace o příčinách sporu mezi Kölschem a Rubišem.

---

[613] Dopis J. J. Rubiše z 4. srpna 1718. TAMTÉŽ, nesign.

[614] Dopis J. J. Rubiše z 13. října 1717. TAMTÉŽ, nesign.

[615] Zpráva F. M. Kölsche z Kölschheimu sekretáři J. K. Jäntzschovi z 15. dubna 1718. TAMTÉŽ, nesign. (složka Kölsch z Kölschheimu). Podle jindřichohradecké křestní matriky byl syn Jana Jiřího Bayera a Anny Kateřiny Rubišové pokřtěn 23. srpna 1718 (krátce poté zemřel), zatímco k jejich sňatku došlo až téměř po roce, na počátku července 1719. Státní oblastní archiv v Třeboni, Sbírka matrik Jihočeského kraje, Jindřichův Hradec, kniha 1, p. 509, a kniha 31, p. 222.

Černínská vrchnost však nemusela být pouze stranou v institucionalizovaných vztazích, ale svou milostivost mohla prokázat také vůči bývalým úředníkům, resp. jejich potomkům v nezáviděníhodné situaci.[616] Když zemřel někdejší jindřichohradecký purkrabí Ferdinand Sovička, obrátila se na Marii Isabelu Černínovou jeho dcera Eva se srdceryvnou žádostí o pomoc, neboť se ocitla ve velké nouzi. Expresivně líčila, že mnohdy nemá co jíst a vlastní pouze jedny otrhané šaty. Kromě okamžitého příspěvku žádala také o přijetí do hraběcích služeb, aby si mohla naspořit nějaké prostředky na věno a později se vdát.[617]

Ke konci života se podle svých slov ocitl ve hmotné nouzi rovněž dlouholetý černínský hejtman František Maxmilián Kölsch. V roce 1729 se obrátil na černínskou vrchnost s pokornou prosbou o přiznání renty, neboť byl údajně vážně nemocen a stěží se mohl pohybovat. Své požadavky podporoval připomenutím své služby v hejtmanských úřadech trvající 39 let na různých černínských panstvích a rovněž svou bezúhonností.[618]

V obou výše uvedených případech se zatím nepodařilo dohledat, jak byly tyto žádosti vyřízeny. Shodou náhodných okolností však byl objeven soubor tří dopisů, které přibližují možnosti a úskalí žádostí poddaných přes různé stupně správní hierarchie. Ve fondu Černínská úřední správa se nachází úřednická složka „Zühner“, jež byla dle všeho založena pro Kryštofa Adama Zühnera, který v polovině třicátých let 18. století zastával úřad jindřichohradeckého obročního písaře.[619] Nedopatřením se však do ní dostaly tři německy psané dopisy z let 1697 a 1698, jejichž autorem byl poddaný panství Nejdek Michal Zühner.

Ten se rozhodl opustit svůj domov a přidat se k armádě. V jejích řadách ale zjistil, že by měl lepší možnosti kariérního postupu, kdyby měl k dispozici zhostný list, a tedy byl osobně svobodný. Protože však nebyl schopen si jeho vydání osobně zařídit, rozhodl se žádat o něj písemně. Neobrátil se však na nejdeckého hejtmana, jemuž bezprostředně podléhal, ale přímo na vrchního černínského hejtmana Jana Procházku.

Zdůvodnil mu to velmi pragmaticky. Nejprve se omluvil, že porušuje ustálená pravidla, jichž si byl dobře vědom, a že doufal, že Procházkovi nezpůsobí žádné nepříjemnosti. Zmínil

---

[616] K paternalistickému pojetí vrchnosti rov. R. M. BERDAHL, *Preußischer Adel: Paternalismus als Herrschaftsystem*, in: H.-J. Puhle – H.-U. Wehler (edd.), Preußen im Rückblick, Göttingen 1980, s. 123-145.

[617] Dopis E. Sovičkové M. I. Černínové, b. d., Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Černínská ústřední správa, nesign. (složka Sovička).

[618] Dopis F. M. Kölsche P. V. Černínovi z 25. dubna 1729. TAMTÉŽ, nesign. (složka Kölsch z Kölschheimu). Na žádosti bývalých úředníků o podporu upozornil rovněž J. HRBEK, *Fürstenberští úředníci*, s. 353-354.

[619] Ve funkci doložen k roku 1736. Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek, Velkostatek Jindřichův Hradec, inv. č. 4585, sign. VI R 21, kart. 769.

skutečnost, že nejdeckého hejtmana nepovažuje za dostatečně schopného, a že v zájmu urychlení volí tedy cestu k nejvyššímu úředníkovi. Vyjádřil rovněž ochotu uhradit veškeré náklady spojené s vydáním listiny, a případně i něco navíc. Když po dvou týdnech nedostal odpověď, napsal Procházkovi znovu. Opět vylíčil svou situaci a zapřísahal ho, aby mu pomohl, dokonce navrhoval, že stačí vystavený zhostný list doručit do Nejdku, kde se ho ujme jeho sestra a další předání zařídí. Tentokrát už v listu nejsou žádné omluvy a obavy o hejtmanovu bezúhonnost.

Protože se však ani napodruhé nedočkal odpovědi, zvolil nejtěžší kalibr a napsal přímo hraběti Heřmanu Jakubovi Černínovi.[620] Je samozřejmé, že tentokrát volil svá slova velmi obezřetně. Za zmínku stojí, že nezmínil své dva předchozí pokusy o zaangažování vrchního hejtmana. Pointa celého příběhu spočívá v přípisu Heřmana Jakuba Černína k tomuto listu. Nechal ho totiž doručit na panství Nejdek a zde ho svěřil k vyřízení místnímu hejtmanovi. Nešťastný Michal Zühner tedy nakonec skončil tam, čemu se chtěl na začátku komunikace za každou cenu vyhnout.

Tato kapitola měla ukázat, jak mohl vypadat každodenní život vrchnostenského úředníka v raném novověku. Snažila se poskytnout různé vlivy na jeho život, od čistě hmotných až po takové, které se dají interpretovat velmi odlišně. Jejím cílem bylo rovněž vdechnout život strnulým normativním strukturám, zaplnit je konkrétními životními osudy a ukázat tak na další možnosti budoucího historického bádání.

[620] Komunikaci s poddanými prostřednictvím hejtmana volil rovněž Vilém Slavata. Srov J. HRDLIČKA, *Vilém Slavata*, s. 192-193.

Závěr

Zkoumání vrchnostenské správy má v české historiografii dlouhou tradici, ale ve většině případů se jednalo pouze o popis normy, která měla reglementovat zejména hospodářské, sociální a právní aspekty života na vrchnostenských panstvích. Řada dřívějších výzkumů vybírala ze zachovalých normativních pramenů především údaje o složení vrchnostenské kanceláře či kompetencích jednotlivých byrokratů, jejichž zobecnění se následně dostalo i do textů učebnicového charakteru.[621] Osobám samotných úředníků byla věnována pozornost především v mimořádných případech, kdy jejich chování překročilo zpravidla určitou mez, takže na sebe výrazně upozornili a bylo možné zpracovat jejich životní příběhy.

Předkládaná práce si kladla za cíl přistoupit k problematice vrchnostenské správy a jejího úřednictva komplexněji. Při výzkumu byly využity inspirativní historicko-antropologické metodologické přístupy jako prosazování normy, sociální disciplinace, teorie sociálních sítí, zkoumání formálních a neformálních vztahů nebo různých forem komunikace. Většina těchto podnětů byla převzata ze zahraničí, ale nebyly opomenuty ani důležité příspěvky z domácí historiografie, které měly k zvolenému tématu blízko.

Jako prostředí pro zamýšlený výzkum bylo zvoleno jihočeské panství Jindřichův Hradec, a to hned z několika důvodů. Vzhledem k významu šlechtických rodů pánů z Hradce a Slavatů z Chlumu a Košumberka v 16. a 17. století se stalo objektem bádání řady historiků, z nichž někteří zde efektivně využili podnětů ze zahraničí. Naproti tomu období vlády Černínů z Chudenic od konce 17. století zůstávalo dlouhou dobu stanou pozornosti historiků a historiček. Doslova se proto nabízelo proniknout na dosud málo prozkoumanou půdu a vlastním bádáním obohatit dosavadní výzkumy vrchnostenské byrokracie o nové poznatky. Vzhledem k rozsahu pramenné základny, především archivních fondů Velkostatek Jindřichův Hradec a Černínská ústřední správa, bylo rozhodnuto omezit časový záběr na období let 1691-1733, jež odpovídá vládě prvních dvou černínských majitelů panství Heřmana Jakuba a Františka Josefa.

Kromě toho bylo zajímavé pozorovat i změnu role jindřichohradeckého panství v pojetí jednotlivých šlechtických rodů. Zatímco za pánů z Hradce a Slavatů se jednalo o nejdůležitější součást jejich majetkové državy, čemuž odpovídalo také postavení místních vrchnostenských úředníků, přechodem do rukou Černínů se zdejší situace změnila. Díky schopnostem hrabat Heřmana a Humprechta Jana si černínský rod již před získáním Jindřichova Hradce vybudoval rozsáhlé dominium nacházející se v různých částech Království českého, jehož stávajícím

[621] Srov. J. JANÁK – Z. HLEDÍKOVÁ – J. DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2007, s. 229-238.

strukturám se jindřichohradecké poměry musely přizpůsobit, a to včetně postavení a úkolů tamního úřednictva. Jednalo se v první řadě o akceptaci nové ústřední roviny správy, kterou dosavadní jindřichohradecké uspořádání v takové podobě neznalo.[622]

Aby však bylo možné stanovit, do jaké míry se v jeho případě jednalo o jedinečné či spíše obecné zákonitosti, byla do předkládané práce zařazena analýza normativních pramenů z 16. až 18. století, které se věnovaly postavení vrchnostenských byrokratů. V širším kontextu se práce zabývala rozborem editovaných instrukcí a nařízení, přičemž byly využívány jak starší edice Josefa Kalouska, tak novější práce z pera rakouských historiků, především pak Thomase Winkelbauera a jeho bádání o Gundakerovi z Lichtenštejna. Stranou pozornosti nezůstaly ani dobové tištěné příručky Jana Brtvína z Ploskovic, Mikuláše Černobýla, Jana Erasma Wegenera a Kryštofa Fišera. Na jejich základě bylo možné rekonstruovat dobovou představu o vlastnostech, charakteru, dovednostech a postojích ideálních vrchnostenských úředníků. Zároveň z této analýzy nepřímo vyplynulo, s jakými nesnázemi se vrchnost u svých byrokratů mohla potýkat.

Výzkum týkající se přímo Černínů ukázal, že tento šlechtický rod měl minimálně od poloviny 17. století k dispozici rozsáhlou instrukci, která se dochovala podle všeho v několika exemplářích a neunikla pozornosti dřívějších badatelů, konkrétně Josefa Kalouska a Václava Černého. Při bádání v archivním fondu Černínská ústřední správa se podařilo objevit další verzi této instrukce, která byla podle autorova zjištění používána jako živá norma ještě na konci 17. století. S tímto nařízením se proto podle všeho museli vyrovnat také úředníci na Jindřichově Hradci. Touto instrukcí se však černínská normotvorná činnost nevyčerpala, neboť s nástupem nového černínského vladaře Františka Josefa na přelomu desátých a dvacátých let 18. století vzniklo na jeho popud velké množství nových instrukcí pro ústřední správu a jednotlivá panství, a to včetně Jindřichova Hradce.

Na příkladu nových instrukcí se mimo jiné ukázalo, že nastupující vrchnost byla s poměry na svých državách alespoň částečně obeznámena. Zároveň však jindřichohradečtí úředníci dokázali, že nebyli pouhými pasivními příjemci norem a jejich poslušnými vykonavateli, ale byli s to vystoupit proti zaváděným opatřením a snažili se je změnit. Při tomto postupu využívali širokou škálu argumentů a v řadě případů dosáhli úspěchu.

Na základě výše zmíněného bádání bylo posléze možné přejít ke stěžejní části práce, a sice k osudům konkrétních úředníků, od jejich materiálního zabezpečení a kariérních možností přes vnímání jejich úřadů jimi samými i jindřichohradeckým sociálním okolím, až po jejich

---

[622] V. PRAŽÁK, *Mezi normou*, Opava 2003, s. 76-77.

vazby s místními obyvateli na formální i neformální bázi. Stranou pozornosti nezůstaly ani konflikty, ať již mezi úředníky a osobami mimo jejich okruh, či dokonce mezi samotnými byrokraty navzájem.

Vzhledem k dochovaným záznamům o platech a dalších požitcích jindřichohradeckých úředníků bylo možné alespoň naznačit, jaké byly zdroje jejich příjmů, stejně jako to, jak je oni sami vnímali. Díky publikovaným výstupům dalších badatelů bylo možné provést i opatrnou komparaci s jinými panstvími, i když si autor je vědom omezené platnosti jeho hypotéz, jež by vyžadovaly důkladnější ověření. V této souvislosti se na jindřichohradeckém panství rovněž ukázaly třecí plochy mezi stávajícími a novými pořádky, s nimiž se úředníci i vrchnost museli vyrovnat.

Při zkoumání personálního obsazení jindřichohradecké zámecké kanceláře bylo zjištěno, že ačkoli první majitel panství z rodu Černínů Heřman Jakub ponechal stávající vrchnostenské úředníky v jejich funkcích, demonstrativně je takto nechal představit jindřichohradeckým poddaným a postupně je integroval do černínského byrokratického systému. Ten mimo jiné počítal s tím, že se úředníci během své služby u Černínů budou muset přesouvat mezi jednotlivými panstvími a úřady. Na to pamatovaly i příslušné instrukce, jež úředníkům zakazovaly kupovat vlastní půdu, chovat domácí zvířata na pozemkovém majetku vrchnosti či využívat vrchnostenské hospodářské provozy ve svůj prospěch. Vrchnostenští byrokraté měli být primárně odkázáni na pobíraný plat a věnovat se naplno výkonu své funkce.

Důležitý mechanismus pro změny v úředním aparátu představovaly obměny úředníků. Jejich realizací vrchnost dosahovala toho, že se úředníci seznamovali s různými částmi jejích držav a při tom získávali zkušenosti i z jiných úřadů. Zároveň s tím docházelo k průběžnému zpřetrhání vazeb, které si byrokraté během působení na určitém místě mohli vytvořit, a jež hrozily omezovat jejich efektivitu ve vrchnostenských službách. Těmito opatřeními bylo jindřichohradecké panství během vlády prvních dvou Černínů dotčeno přinejmenším dvakrát, přičemž z tamní správy zmizeli „zdědění“ byrokraté ze slavatovské éry, kteří byli nahrazeni úředníky z jiných černínských panství a statků. Na základě dostupných poznatků bylo možné vypozorovat, že pro některé úředníky se stalo panství Jindřichův Hradec odrazovým můstkem k vyšším úřadům na jiných panstvích či na ústřední úrovni černínské správy, jiní zde naopak svou úřední kariéru završili, nezřídka i úmrtím ve funkci.

Vrchnostenští úředníci žili prakticky neustále v obavě, aby se svými činy neznelíbili nadřízeným a tím neohrozili vlastní existenci. Vytváření obrazu věrného a vzorného úředníka se proto pro ně stalo takřka nutností. Vzhledem k tomu museli být neustále ve střehu nejen před osobami ze svého neúředního okolí, ale i před svými kancelářskými kolegy. Ačkoli jedním

z nejdůležitějších požadavků obsažených v instrukcích bylo jednotné vystupovaní před svěřenými poddanými, realita byla mnohdy jiná. Disertační práce na příkladu konkrétních úředníků ukázala, že byli často nuceni volit mezi loajalitou vůči bezprostředním nadřízeným a dalšími osobnostními faktory, včetně vlastního svědomí.

Při snahách o udržení postavení a dobrého jména se černínští úředníci mnohdy uchylovali pod ochranu svých nadřízených, jimž za ni nabízeli například nedostupné produkty či poskytování informací. Díky tomu nabývala na významu vzájemná komunikace. Přestože černínská vrchnost vymezovala, kdo s kým a v jaké záležitosti smí vést korespondenci, byla tato nařízení v případě nutnosti obcházena či přímo porušována. Sepsání dopisu mohlo rovněž sloužit k vyjádření vlastních pocitů a ventilování frustrace. Analýza rozsáhlého korpusu korespondence jindřichohradeckého důchodního písaře Jana Jindřicha Rubiše ukázala, že do písemné komunikace dokázal investovat značné množství času a energie.

Z hlediska sociálních vazeb mezi jindřichohradeckými vrchnostenskými úředníky a obyvateli města Jindřichův Hradec se výzkum soustředil především na uzavírání sňatků a kmotrovství. Na základě dochovaných matrik se ukázalo, že vrchnostenští úředníci vystupovali jako v podstatě uzavřená skupina, protože partnery pro sebe či své potomky hledali ve vlastních rodinách, případě úřednických kruzích jiných panství, přičemž důležitá nebyla patrně osobnost jejich majitele, jako spíše prostorová blízkost.

Z hlediska kmotrovství nebyl kladen důraz na otevřenost či uzavřenost úřednického okruhu při kmotrování či výběru kmotrů pro své potomky, protože stanovit jednoznačná tvrzení by na základě analyzovaného vzorku šlo jen obtížně. Místo toho byla provedena analýza četnosti kmotrování jednotlivých byrokratů. Na jejím základě bylo možné stanovit, že při výběru kmotra z řad vrchnostenských úředníků mohl hrát roli samotný úřad, protože mezi oblíbené kmotry patřili vesměs všichni pivovarní písaři. Na druhou stranu však význam úřadu nemusel sám o sobě postačovat, jestliže jeho nositel nenaplňoval očekávání, která byla na kmotra kladena.

Prostřednictvím analýzy svatebních smluv a testamentů se rovněž ukázalo, že svět měšťanů a vrchnostenských úředníků se v tomto ohledu prakticky neprolínal. Z hlediska mechanismů černínské správy nebylo pro úředníka v aktivní službě žádoucí, aby se pevněji svázal s nějakým místem, například ziskem měšťanského práva či koupí nemovitosti. Musel si být totiž vědom skutečnosti, že dříve či později může být odeslán působit jinam. Ve zkoumaném období se podařilo dohledat jediný případ, kdy jindřichohradecký hejtman vystupoval při uzavírání svatební smlouvy jako svědek, resp. byl v testamentu určen za dědice.

Vztahy s měšťany a jinými obyvateli panství mohl konkrétní úředník svou pozici posílit, zároveň se ale vystavoval hrozbě z nařčení kvůli neplnění povinností. Ovšem představa o vlastní důležitosti mohla být velmi lákavá. Tak jako se lokální úředníci čas od času uchylovali pod neformální záštitu svých nadřízených, stejnou podporu od nich naopak očekávali jindřichohradečtí poddaní. Při různých příležitostech je žádali o přímluvu, kladné vyřízení svých sporů a další věci, za což byli ochotni poskytnout materiální satisfakci. Úředníci si však pokaždé museli klást otázku, zda je takový zásah posílí nebo oslabí. Reálná či potenciální hrozba konfliktu se tak stávala každodenní součástí života vrchnostenského úředníka.

V předkládané práci se podařilo doložit, že raně novověké vrchnosti v 17. a na počátku 18. století měly poměrně jasnou představu o svém správním aparátu. Sepsané instrukce i dobová preskriptivní literatura poskytovaly návod o složení vrchnostenské kanceláře, povinnostech a kompetencích jednotlivých úředníků, stejně jako o jejich charakterových vlastnostech a dovednostech. Existovaly tedy přinejmenším teoretické návody na vytvoření fungujícího vrchnostenského hospodaření, jež byly veřejně dostupné. Stejně tak však někteří šlechtici považovali vlastní instrukce za hodné utajení, zatímco jiní byli ochotni se o ně podělit.

Mnohem důležitější však byla skutečnost, zda se uvedené postupy podaří převést do praxe, a jeden z klíčových předpokladů představovali vhodní vrchnostenští úředníci. Zde ale mnohdy docházelo k nemilosrdné konfrontaci představy a reality, při které bylo třeba sáhnout někdy po kompromisu, jindy po radikálním řešení. Jindřichohradecké panství nebylo v tomto ohledu výjimkou. I zde existovaly směrnice v podobě instrukcí, které však uváděli do praxe konkrétní byrokraté. Ti se na jednu stranu snažili dostát očekávaným požadavkům, současně ale do výkonů svých funkcí promítali vlastní představy, přání i obavy. Z tohoto důvodu může předložená práce přispět k poznání toho, jak se odvíjel každodenní život úředníků mezi psanými pravidly a konkrétními událostmi, jejichž obrazy je možné pomocí dochovaných pramenů alespoň částečně rekonstruovat. Jinými slovy, jak vypadala úřednická každodennost mezi normou a skutečností.

Přestože se dané práci podařilo přispět k rozšíření poznatků o osobách vrchnostenských úředníků v raně novověkém správním systému, není toto téma ještě zdaleka vyčerpáno. Na následujících řádcích budou proto naznačeny možnosti, jakými by se mohly ubírat další výzkumy.

Kvůli velkému množství pramenů a jejich částečné neuspořádanosti bylo záměrně vybráno relativně kratší období, aby ho bylo možné co nejvíce pokrýt. Vzhledem k rozsahu černínského dominia na přelomu 17. a 18. století by bylo určitě záslužné realizovat podobné bádání i na jiných panstvích či statcích tohoto rodu v jiných částech království Českého. Tím

by bylo mimo jiné možné zpřesnit podobu kariér konkrétních úředníků, stejně jako jejich rodinných či soukromých poměrů. Zároveň by se tak zvýšila šance na vyřešení některých záležitostí, které byly součástí životů některých úředníků, a o nichž se objevují letmé zmínky v dosud prozkoumaných písemnostech. Stejným způsobem by se také dalo dospět ke zjištění, jak se dále vyvíjely určité kauzy, které se objevily na jindřichohradeckém panství, jejichž vyústění není zatím dohledatelné.

Další výzkum by se mohl systematicky zaměřit na samotné město Jindřichův Hradec právě s ohledem na tamní vrchnostenské úředníky, případně na koexistenci či konfrontaci vrchnostenských a městských správních úřadů nebo toho, zda bylo město, resp. panství Jindřichův Hradec zajímavou alternativou k usazení se bývalých černínských vrchnostenských úředníků po jejich odchodu ze služby, protože dochované matriky zemřelých evidují několik z nich, kteří na jindřichohradeckém panství opustili tento svět.

A v neposlední řadě se nabízí otázka, zda by se některé z prozkoumaných pramenů nehodily k edičnímu zpřístupnění. V této souvislosti se jako poměrně vhodný jeví korpus více než 100 německy psaných dopisů jindřichohradeckého důchodního písaře Rubiše, neboť kromě postřehů k situaci uvnitř úřednického aparátu poskytují zajímavé informace o dění na panství, přehledu o významných dobových událostech, stejně jako o rodinném či duchovním životě úředníka na počátku 18. století.

Seznam tabulek

Tabulka 1: Personální obsazení vrchnostenských úřadů na panství Jindřichův Hradec v letech 1680-1734

Tabulka 2: Roční služné hejtmana jindřichohradeckého panství

Tabulka 3: Roční služné důchodního písaře jindřichohradeckého panství

Tabulka 4: Roční služné purkrabího jindřichohradeckého panství

Tabulka 5: Roční služné pivovarního písaře jindřichohradeckého panství

Tabulka 6: Roční služné obročního písaře jindřichohradeckého panství

Tabulka 7: Personální změny ve vrchnostenských úřadech na panství Jindřichův Hradec v roce 1722

Tabulka 8: Kmotrovství jindřichohradeckých vrchnostenských úředníků v letech 1705-1733

Použité prameny a literatura

1. Nevydané prameny

Státní oblastní archiv v Třeboni

Sbírka matrik Jihočeského kraje

Jindřichův Hradec, knihy 1-3 (matriky pokřtěných 1705-1754), 31-32 (oddací matriky 1700-1748), 45-47 (úmrtní matriky 1700-1759)

Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Zámek

Černínská hlavní pokladna

inv. č. 187, sign. I, kart. 1 (účetní přílohy)

inv. č. 188, sign. I, kart. 2 (účetní přílohy)

inv. č. 1-29, 35-45, kniha 1-29, 35-45 (pokladní knihy)

Černínská ústřední správa

Fascikl 766 (nařízení a instrukce)

Dělení slavatovského majetku (nesign.)

Složky úředníků (nesign.)

Černínský hofštát

inv. č. 10-13, kart. 5 (účty hofštátu)

Rodinný archiv Černínů z Chudenic

sign. VIII Fa, kart. 299-305 (Heřman Jakub Černín – korespondence)

sign. VIII Fa, kart. 363 (hofštát)

sign. VIII Fa, kart. 763 (knihovna)

Rodinný archiv Slavatů z Chlumu a Košumberka

inv. č. 214, kniha 57 (revizitace berní ruly 1668)

inv. č. 275, sign. IV F 1, kart. 93 (zaměstnanci statku Stráž nad Nežárkou)

inv. č. 279, sign. IV F 5, kart. 94 (militaria statku Stráž nad Nežárkou)

inv. č. 295, sign. IV H 4, kart. 102 (obilní účty statku Vřesná)

inv. č. 296, sign. IV H 5, kart. 102 (dobytčí účty statku Vřesná)
inv. č. 297, sign IV H 6, kart. 102 (důchodní účty statku Vřesná)

Velkostatek Jindřichův Hradec
inv. č. 100, sign. IV E (pamětní kniha jindřichohradeckého panství 1720-1788)
inv. č. 108 (revizitace berní ruly 1668)
inv. č. 338, sign. VI Gb, kniha 338 (urbář panství Jindřichův Hradec 1728)
inv. č. 4239, sign. V AS 7a, kart. 339-340 (důchodní účty města Jindřichův Hradec)
inv. č. 4567, sign. VI R 3, kart. 593-597 (kontribuční účty velkostatku Jindřichův Hradec)
inv. č. 4568, sign. VI R 4, kart. 612 (pivovarské účty velkostatku Jindřichův Hradec)
inv. č. 4572, sign. VI R 8, kart. 624-635 (obilní účty velkostatku Jindřichův Hradec)
inv. č. 4576, sign. VI R 12, kart. 671-672 (hospodářské účty velkostatku Jindřichův Hradec)
inv. č. 4585, sign. VI R 21, kart. 750-765 (důchodní účty velkostatku Jindřichův Hradec)
inv. č. 4681, sign. VI Wc 1a, kart. 990 (nařízení a pokyny ohledně hospodářství na velkostatku Jindřichův Hradec)
inv. č. 4681, sign. VI Wc 1b, kart. 992 (nařízení a pokyny ohledně hospodářství na velkostatku Jindřichův Hradec)
inv. č. 4684, sign. VI Wc 3, kart. 997-998 (zprávy o hospodářském provozu na velkostatku Jindřichův Hradec)
inv. č. 4893, sign. VII B 1a, kart. 1418 (černínští zaměstnanci – všeobecná nařízení)
inv. č. 4896, sign. VII B 2b, kart. 1421 (jmenování zaměstnanců)
inv. č. 4897, sign. VII B 2c, kart. 1421 (přísahy zaměstnanců)
inv. č. 4905, sign. VII B 4d, kart. 1425 (písaři – abecedně)

Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, pracoviště Václavská

Archiv města Jindřichův Hradec
inv. č. 76, sign. 66, kniha 7 (instrukce pro město Jindřichův Hradec z roku 1735)
inv. č. 101-106, sign. 32-37, kniha 32-37 (radní manuály 1712-1732)
inv. č. 222, sign. 178, kniha 152 (svatební smlouvy 1598-1731)
inv. č. 228, sign. 191, kniha 158 (testamenty 1710-1731)
inv. č. 229, sign. 192, kniha 159 (testamenty 1731-1748)

2. Staré tisky

Johanni Erasmi Wegeners Neu Vermehrte Oeconomia Bohemo Austriaca. Mit angehengten Tugend-Spiegel der Hoffbedienten, Prag 1669.

Johanni Erasmi Wegeners Oeconomia Bohemo Austriaca. Mit angehengten Tugend-Spiegel der Hoffbedienten, Prag 1666.

Knihy hospodářské skrze dvojctihodného kněze Kryštofa Fišera z Tovaryšstva Ježíšova sepsané I a II, Praha 1705-1706.

3. Vydané prameny

BOČKOVÁ, Hana – MELOUNOVÁ, Markéta (edd.), *Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic, Putování, aneb, Cesta z království českého do města Benátek, odtud po moři do země Svaté, země Jůdské a dále do Egypta a velikého města Kairu*, Praha-Brno 2017.

BINKOVÁ, Simona – POLIŠENSKÝ, Josef (edd.), *Česká touha cestovatelská*, Praha 1989.

CERMAN, Ivo – MORAWETZ, Michal (edd.), *Die böhmische Leibeigenschaft in Rechtsdokumenten (1648-1742)*, České Budějovice 2023.

ČADKOVÁ, Iva – ZAHRADNÍKOVÁ, Magda (edd.), *Berní rula 4, Kraj bechyňský I*, Praha 2013.

ČADKOVÁ, Iva – ZAHRADNÍKOVÁ, Magda (edd.), *Berní rula 7, Kraj Bechyňský III*, Praha 2017.

HIPFINGER, Anita (ed.), *„Das Beispiel der Obrigkeit ist der Spiegel des Unterthans." Instruktionen und andere normative Quellen zur Verwaltung der liechetnsteinischen Herrschaften Feldsberg und Wilfersdorf in Niederösterreich (1600-1815)*, Wien-Köln-Weimar 2016.

HOJDA, Zdeněk a kol. (edd.), *Heřman Jakub Černín na cestě za Alpy a Pyreneje I. Kavalírská cesta českého šlechtice do německých zemí, Itálie, Francie, Španělska a Portugalska I a II*, Praha 2014.

HRDLIČKA, Josef (ed.), *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*, České Budějovice 2003 (= Monographia historica 3).

KALISTA, Zdeněk (ed.), *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic*, Praha 1941.

KALOUSEK, Josef (ed.), *Dodavek k řádům selským a instrukcím hospodářským 1388-1779*, Archiv český 29, Praha 1913.

KALOUSEK, Josef (ed.), *Řády selské a instrukce hospodářské 1350-1626*, Archiv český 22, Praha 1905.

KALOUSEK, Josef (ed.), *Řády selské a instrukce hospodářské 1627-1698*, Archiv český 23, Praha 1906.

KALOUSEK, Josef (ed.), *Řády selské a instrukce hospodářské 1698-1780*, Archiv český 24, Praha 1908.

KALOUSEK, Josef (ed.), *Řády selské a instrukce hospodářské 1781-1850*, Archiv český 25, Praha 1910.

KOPIČKA, Petr (ed.), *Deníky roudnického hejtmana Blažeje Albína z Weisenberku z let 1611 a 1625*, Praha 2003.

LÖFFLER, Josef (ed.), *Instruktionen und Ordnungen der Stiftherrschafz Klosterneuburg. Quellen zur Verwaltung sowie zur Land- und Fortswirtschaft einer geistlichen Grundherrschaft in der Frühen Neuzeit*, Wien-Köln-Weimar 2021.

POSCH, Fritz (ed.), *Die Neudauer Herrschaftsinstruktionen als wirtschafts- und sozialgeschichtliche Quelle*, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 14, 1961, s. 265-287.

STERNECK, Tomáš (ed.), *Věrnost a zrada v ohroženém městě. Prameny k politické komunikaci Českých Budějovic na počátku stavovského povstání (1618)*, Praha 2019 (= Prameny k českým dějinám 16.-18. století. Řada A = Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.-XVIII. illustrantia. Series A, svazek II-3).

ŠVEHLOVÁ, Veronika (ed.), *Hospodář Jana Brtvína z Ploskovic a Mikuláše Černobýla*, České Budějovice 2010 (= Diplomová práce Ústavu archivnictví a pomocných věd historických Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).

TISCHER, František (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové, rozené Caretto-Millesimovy, s chotěm jejím Heřm. hrab. Černínem z Chudenic*, Praha 1908.

WINKELBAUER, Thomas (ed.), *Gundaker von Liechtenstein als Grundherr in Niederösterreich und Mähren. Normative Quellen zur Verwaltung und Bewirtschaftung eines Herrschaftkomplexes durch einen adeligen Grundherrn soie zur Organisation des Hofstaats und der Kanzlei eines „Neufürsten“ in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts*, Wien-Köln-Weimar 2008.

4. Literatura

AGENA, Carl-August, *Der Amtmann im 17. und 18. Jahrhundert. Ein Beitrag zur Geschichte des Richter- und Beamtentums*, Göttingen 1972.

AHRENS, Karl-Heinz, *Residenz und Herrschaft. Studien zu Herrschaftsorganisation, Herrschaftspraxis und Residenzbildung der Markgrafen von Brandenburg im späten Mittelalter*, Frankfurt am Main-Bern 1990.

ALTHOFF, Gerd – SIEP, Ludwig, *Symbolische Kommunikation und gesellschaftliche Wertsysteme von Mittelalter bis zur französischen Revolution*, Frühmittelalterliche Studien. Jahrbuch des Instituts für Frühmittelalterforschung der Universität Münster 34, 2000, s. 393-412.

ASCH, Ronald G., *Europäische Adel in der Frühen Neuzeit. Eine Einführung*, Köln-Wiemar-Wien 2008.

ASCH, Ronald G., *Verwaltung und Beamtentum. Die gräflich fürstenbergische Teritorien vom Ausgang des Mittelalters bis zum schwedischen Krieg 1490-1632*, Stuttgart 1986.

AUGUSTYNIAK, Urszula, *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła (1585-1640). Mechanizmy patronatu*, Warszawa 2001.

AUGUSTYNIAK, Urszula, *W służbie hetmana i Rzeczypospolitej. Klientela wojskowa Krzysztofa Radziwiłła (1585-1640)*, Warszawa 2004.

BACKMANN, Sybille a kol. (edd.), *Ehrkonzepte in der frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998.

BAHL, Peter, *Der Hof des Großen Kurfürsten. Studien zur höheren Amtsträgerschaft Brandenburg-Preußen*, Köln-Weimar-Wien 2001.

BALCÁREK, Pavel, *Kancelář kardinála Ditrichštejna a správa biskupských statků před Bílou horou*, Sborník archivních prací 28, 1978, s. 66-126.

BAUER, Volker, *Die höfische Gesellschaft in Deutschland von der Mitte des 17. bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts. Versuch einer Typologie*, Tübingen 1993.

BAUER, Volker, *Hofökonomie. Der Diskurs über den Fürstenhof in Zeremonialwissenschaft, Hausväterliteratur und Kameralismus*, Wien-Köln-Weimar 1997.

BECKER, Felicitas, *Netzwerke vs. Gesamtgesellschaft: ein Gegensatz? Anregungen für Verflechtungsgeschichte*, Geschichte und Gesellschaft 30, 2004, s. 314-324.

BEECH, George, *The Scope of Medieval Prosopography*, Medieval Prosopography 1, 1986, s. 3-7.

BERDAHL, Robert M., *Preußischer Adel: Paternalismus als Herrschaftsystem*, in: Puhle, Hans-Jürgen – Wehler, Hans-Ulrich (edd.), Preußen im Rückblick, Göttingen 1980, s. 123-145.

BERNS, Jörg Jochen – IGNASIAK, Detlef (edd.), *Frühneuzeitliche Hofkultur in Hessen und Thüringen*, Jena 1993.

BLICKLE Peter, *Landschaften im alten Reich. Die staatliche Funktion des gemeinen Mannes in Oberdeutschland*, München 1973.

BLICKLE, Renate, *Denunziation. Das Wort und sein historisch-semantisches Umfeld: Delation, Rüge, Anzeige*, in: Hohkamp, Michaela – Ulbrich, Claudia (edd.), Der Staatsbürger als Spitzel.

Denunziation während des 18. und 19. Jahrhunderts aus europäischen Perspektive, Leipzig 2001, s. 25-59.

BLOCKMANS, Win, *Geschichte der Macht in Europa. Völker – Staaten – Märkte*, Frankfurt am Main 1998.

BIHRER, Andreas, *Curia non sufficit. Vergangene, aktuelle und zuküftige Wege zur Erforschung von Höfen im Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, Zeitschrift für historische Forschung 35, 2008, s. 235-272.

BÍLEK, Karol, *Správa města Sobotky v 16. a 17. století a poměr ke kostecké vrchnosti*, in: Macková, Marie (ed.), Poddanská města v systému patrimoniální správy, Ústí nad Orlicí 1996, s. 78-84.

BÍLEK, Tomáš Václav, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I a II*, Praha 1882-1883.

BOURDIEU, Pierre, *Teorie jednání*, Praha 1998.

BRAKENSIEK, Stefan, *Amtsträgerschaft und landgräfliches Regiment – Versuch einer Figurationsanalyse*, in: Wunder, Heide – Vanja, Christina – Hinz, Bertold (edd.), Landgraf Philipp der Großmütige von Hessen und seine Residenz Kassel, Marburg 2004, s. 137-150.

BRAKENSIEK, Stefan, *Fürstendiener – Staatsbeamte – Bürger. Amtsführung und Lebenswelt der Ortsbeamten in niederhessischen Kleinstädten (1750-1830)*, Göttingen 1999.

BRAKENSIEK, Stefan, *Herrschaftsvermittlung im alten Europa. Praktiken lokaler Justiz und Verwaltung im internationalen Verleich*, in: Brakensiek, Stefan – Wunder, Heide (edd.), Ergebene Diener ihrer Herren? Herrschaftsvermittlung im alten Europa, Köln-Weimar-Wien 2005, s. 1-21.

BRAKENSIEK, Stefan – HRDLIČKA, Josef – VÁRI, Andras, *Frühneuzeitliche Institutionen in ihrem sozialen Kontext. Praktiken lokaler Politik, Justiz und Verwaltung im internationalen Vergleich*, Früneuzeit-Info 14, č. 1, s. 90-102.

BRAKENSIEK, Stefan – WUNDER, Heide (edd.), *Ergebene Diener ihrer Herren? Herrschaftsvermittlung im alten Europa*, Köln-Weimar-Wien 2005.

BREUER, Stefan, *Sozialdisziplinierung. Probleme und Problemverlangerungen eines Konzepts bei Max Weber, Gerhard Oestreich und Michel Foucault*, in: Sachße, Christoph – Tennstedt, Florian (edd.), Soziale Sicherheit und soziale Disziplinierung. Beiträge zu einer historischen Theorie und Sozialpolitik, Frankfurt am Main 1986, s. 45-69.

BULST, Neithard, *Normative Texte als Quelle zur Kommunikationsstruktur zwischen städtischen und territorialen Obrigkeiten im späten Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, in: Hundsbichler, Helmut (ed.), Kommunikation und Alltag in Spätmittelalter und früher Neuzeit

(= Veröffentlichungen des Instituts für Realienkunde des Mittelalters und der frühen Neuzeit 15), Wien 1992, s. 127-144.

BULST, Neithard, *Zum Gegenstand und zur Methode von Prosopographie*, in: Bulst, Neithard – Genet, Jean-Philippe (edd.), Medieval Lives and the Historian. Studies in Medieval Prosopography, Kalamazoo 1986, s. 1-16.

BURSCHEL, Peter a kol. (edd.), *Historische Anstöße. Festschrift für Wolfgang Reinhard zum 65. Geburtstag am 10. April 2002*, Berlin 2002.

BUŠTÍKOVÁ, Lenka, *Analýza sociálních sítí*, Sociologický časopis 35, 1999, s. 193-206.

BUŠTÍKOVÁ, Lenka – CORDUNEANU-HUCI, Cristina, *Patronage, Trust, and State Capacity: The Historical Trajectories of Clientelism*, World Politics 69, č. 2, 2017, s. 277-326.

BŮŽEK, Václav, *„Gute Freundschaft". Informelle Kommunikation in der frühneuzeitlichen Gesellschaft der böhmischen Länder*, in: Brakensiek, Stefan – Wunder, Heide (edd.), Ergebene Diener ihrer Herren? Herrschaftsvermittlung im alten Europa, Köln-Weimar-Wien 2005, s. 79-96.

BŮŽEK, Václav, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*, České Budějovice 2006.

BŮŽEK, Václav, *Každodenní život na statcích Šťastného Václava Pětipeského z Chýš očima hospodářských úředníků počátkem 17. století*, in: Koldinská, Marie – Velková, Alice (edd.), Historik zapomenutých dějin. Sborník příspěvků věnovaných prof. Dr. Eduardu Maurovi, Praha 2003, s. 198-210.

BŮŽEK, Václav, *„Páni a přátelé" v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku*, Český časopis historický 100, 2002, s. 229-264.

BŮŽEK, Václav (ed.), *Poslední páni z Hradce*, České Budějovice 1998 (= Opera Historica 6).

BŮŽEK, Václav a kol., *Společnost českých zemí v raném novověku, Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010.

BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef, *Rodinný život posledních pánů z Hradce ve světle jejich korespondence*, in: Bůžek, Václav (ed.), *Poslední páni z Hradce*, České Budějovice 1998 (= Opera historica 6), s. 145-217.

BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef a kol., *Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*, Praha 1997.

BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha-Litomyšl 2002.

BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, České Budějovice 1999 (= Opera historica 7).

BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000 (= Opera historica 8).

CASTIGLIONE, Caroline, *Patrons and Adversaries. Nobles and Villagers in Italian Politics 1640-1760*, Oxford 2005.

CERMAN, Markus, *Villagers and Lords in Eastern Europe 1300-1800*, London 2012.

CIRONISOVÁ, Eva, *Vývoj správy rožmberských panství ve 13. až 17. století*, Sborník archivních prací 31, 1981, s. 105-178.

CLAUDIUS, Stephan, *Geschichte der Stadt Neuhaus*, Neuhaus 1850.

ČAPSKÝ, Martin (ed.), *Reprezentace a praxe sociální kontroly v pozdně středověkých městech*, Dolní Břežany 2023.

ČECHURA, Jaroslav, *Černínové versus Kysíbelští*, Praha 2003.

ČECHURA, Jaroslav, *Selské rebelie roku 1680. Sociální konflikty v barokních Čechách a jejich každodenní souvislosti*, Praha 2001.

ČERNIKOVSKÝ, Petr, *Raně novověké poddanské město jako vrchnost. Náchod a jeho venkovské zázemí v 15.-17. století*, Zpravodaj Historického klubu 15, 2004, s. 51-62.

ČERNÝ, Václav, *Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV.-XIX. století*, Praha 1930.

ČERNÝ, Václav, *Začátky našich hospodářských účtů. Organizační náměty*, Časopis Společnosti přátel starožitností 60, 1952, s. 121-133.

ČOUPEK, Lukáš, *K vývoji patrimoniální správy na velehradském panství*, Studia historica Brunensia 60, 2013, s. 201-211.

ČORNEJ, Petr, *Vliv pobělohorských konfiskací na skladbu feudální třídy*, in: Petráň, Josef (ed.), Proměny feudální třídy v Čechách v pozdním feudalismu, Praha 1976 (= Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 1, Studia historica 14), s. 165-194.

DĚDKOVÁ, Lidmila, *Ochranná municipální města v Čechách (Studie o vývoji a postavení poddanských měst a jejich správy po Bílé hoře)*, Sborník archivních prací 28, 1978, s. 292-355.

DEVENTER, Jörg, *Das Abseits als sicherer Ort? Jüdische Minderheit und christliche Gesellschaft im Alten Reich am Beispiel der Fürstabtei Corvey (1550-1807)*, Paderborn 1996 (= Forschungen zur Regionalgeschichte 21).

DINGES, Martin, *Die Ehre als Thema der Stadtgeschichte. Eine Semantik im Übergang von Ancien Régime zur Moderne*, Zeitschrift für historische Forschung 16, 1989, s. 409-440.

DINGES, Matrin, *Normdurchsetzung als Praxis? Oder: Warum werden die Normen zur Sachkultur und zum Verhalten so häufig wiederholt und was bedeutet dies für den Prozess der*

„Sozialdisziplinierung“, in: Jaritz, Gerhard (ed.), Norm und Praxis im Alltag des Mittelalters und der Frühen Neuzeit, Wien 1997, s. 39-53.

DRESSEL, Gert, *Historische Anthropologie. Eine Einführung*, Wien-Köln-Weimar 1996.

DROSTE, Heiko, *Das Geschäft mit Nachrichten. Ein barocker Markt für soziale Ressourcen*, Jahrbuch für Kommunikationsgeschichte 20, 2018, s. 71-83.

DROSTE, Heiko, *Im Dienst der Krone. Schwedische Diplomaten im 17. Jahrhundert*, Münster 2006.

DROSTE, Heiko, *Patronage in der Frühen Neuzeit. Institution und Kulturform*, Zeitschrift für historische Forschung 30, 2003, s. 555-590.

DUINDAM, Jeroen, *Norbert Elias und der frühneuzeitliche Hof. Versuch einer Kritik und Weiterführung*, Historische Anthropologie 6, 1998, s. 370-387.

DUINDAM, Jeroen, *Vienna and Versailles. The Courts of Europe's Rivals*, 1550-1780, Cambridge 2003.

DUINDAM, Jeroen, *The Court as a Meeting Point: Cohesion, Competition, Control*, in: Duindam, Jeroen – Artan, Tülay – Kunt, Metin (edd.), *Royal Courts in Dynastic States and Empire,* Leiden-Boston 2011, s. 1-23.

VAN DÜLMEN, Richard, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002.

ĎURČANSKÝ, Marek – KOLEK, Roman, *Edice čelákovického radního manuálu Pavla Ježdíka (1639-1654). Představy a realita*, Archivní časopis 70, 2020, s. 155-161.

DVOŘÁK, Jan, *Správa statků kardinála Dietrichsteina. Z centra na periferii*, in: Kordiovský, Emil – Svoboda, Milan (edd.), Kardinál František z Ditrichštejna a jeho doba, Mikulov-Brno 2006 (= XXIX. mikulovské sympozium 11.-12. října 2006), s. 213-226.

DVOŘÁK, Jan, *Vrchnostenské město v raném novověku: vztahy k vrchnosti a venkovskému zázemí na příkladu Svitav v 17. století*, Brno 2013.

ELIAS, Norbert, *Die höfische Gesellschaft. Untersuchungen zur Soziologie des Königstums und der höfischen Aristokratie*, Darmstadt-Neuwied 1969.

ELIAS, Norbert, *Über den Prozess der Zivilisation. Soziogenetische und psychogenetische Untersuchungen*, Frankfurt am Main 1976.

ELLWEIN, Thomas, *Über Verwaltungkunst oder Grenzen der Verwaltungsführung und der Verwaltungswissenschaft*, Staatswissenschaften und Staatspraxis 1, 1990, s. 89-104.

EMICH, Birgit a kol., *Stand und Perspektiven der Patronageforschung. Zugleich eine Antwort auf Heiko Droste*, Zeitschrift für historische Forschung 32, 2005, s. 233-265.

ENDERS, Liselott, *Entwicklungsetappen der Gutsherrschaft vom Ende des 15. bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts, untersucht am Beispiel der Uckermark*, Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus 12, 1988, s. 119-166.

ENDERS, Lieselott, *Kommunikation in märkischen Provinzstädten der Frühneuzeit*, in: Esders, Stefan – Scharff, Thomas (edd.), Studien zu rechtlichen Befragungspraktiken in Mittelalter und früher Neuzeit, Frankfurt am Main 1999, s. 239-262.

ESSER, Raingard, *„Weil jeder nach seinem habenden Verstand … seine Meinung nach aller Völker Rechten ungehindert außzusprechen hat". Herrschaft und Sprache auf frühneuzeitlichen Landtagen*, in: Meumann, Markus – Pröve, Ralf (edd.), Herrschaft in der Frühen Neuzeit. Umrisse eines dynamisch-kommunikativen Prozesses, Münster 2004, s. 79-95.

FECHTNEROVÁ, Anna, *Rektoři kolejí Tovaryšstva Ježíšova v Čechách, na Moravě a ve Slezsku do roku 1773, Svazek I – Čechy*, Praha 1993.

FEJTOVÁ, Olga – MENDELOVÁ, Jaroslava, *Pražské měšťanské elity v konfesijních střetech v době předbělohorské a pobělohorské*, in: Fejtová, Olga (ed.), Praha 1580-1680. Místo konfesijních střetů, Praha 2021, s. 309-337.

FIDLER, Petr, „Bauen ist eine höhere Lust als Kriegführen". *Albrecht Wenzel Eusebius von Waldstein als Bauherr und Mäzen – Zur Baustrategie eines Fürsten*, in: Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku, České Budějovice 1999 (= Opera historica 7), s. 275-309.

FLINK, Klaus – JANSSEN, Wilhelm (edd.), *Territorium und Residenz am Niederrhein*, Kleve 1993.

FOUQUET, Gerhard – MEINHARDT, Matthias – RABELER, Sven – SCHWINGES, Rainer C., *Personen, Wissen, Karrieren. Bildung und Professionalisierung zwischen Stadt und Hof (1470-1540/50)*, Ostfildern 2024.

VON FRIEDEBURG, Robert, *„Reiche", „Geringe Leute" und „Beambte". Landesherrschaft, dörfliche „Factionen" und gemeindliche Partizipation 1648-1806*, Zeitschrift für historische Forschung 23, 1996, s. 219-265.

FUCHS, Thomas, *Anspruch und Wirklichkeit fürstlich staatlichen Wirkens in der Provinz. Die Befragung von Beamten und Untertanen zur Landesverbesserung in Hessen-Kassel 1731*, in: Meumann, Markus – Pröve, Ralf (edd.), Herrschaft in der Frühen Neuzeit. Umrisse eines dynamisch-kommunikativen Prozesses, Münster 2004, s.143-159.

GAVRAN, Marco, *Werte und Normen in eidgenössischen Konflikten des 17. Jahrhunderts*, in: Seresse, Volker (ed.), Schlüsselbegriffe der politischen Kommunikation in Mitteleuropa während der frühen Neuzeit, Frankfur am Main 2009, s. 15-34.

GERSMANN, Gudrun, *Orte der Kommunikation, Orte der Auseinandersetzung. Konfliktursachen und Konfliktverläufe in der frühneuzeitlichen Dorfgesellschaft*, in: Eriksson, Magnus – Krug-Richter, Barbara (edd.), Streitkulturen. Gewalt, Konflikt und Kommunikation in der ländlichen Gesellschaft (16. – 19. Jahrhundert), Köln-Weimar-Wien 2003, s. 249-268.

GESTRICH, Andreas, *Absolutismus und Öffentlichkeit. Politische Kommunikation in Deutschland zu Beginn des 18. Jahrhunderts*, Göttingen 1994.

GÖHLER, Gerhard – SPETH, Rudolf, *Symbolische Macht. Zur institutionentheoretischen Bedeutung von Pierre Bourdieu*, in: Blänker, Reinhard – Jussen, Bernhard, Institutionen und Ereignis. Über historische Praktiken und Vorstellungen gesellschaftlichen Ordnens, Göttingen 1998, s. 11-48.

GRAMSCH-STEHFEST, Robert, *Von der Metapher zur Methode. Netzwerkanalyse als Instrument zur Erforschung vormoderner Gesellschaften*, Zeitschrift für historische Forschung 47, 2020, s. 1-39.

GROEBNER, Valentin, *Angebote, die man nicht ablehnen kann. Institution, Verwaltung und die Definition von Korruption am Ende des Mittelalters*, in: Blänker, Reinhard – Jussen, Bernhard, Institutionen und Ereignis. Über historische Praktiken und Vorstellungen gesellschaftlichen Ordnens, Göttingen 1998, s. 161-184.

GROEBNER, Valentin, *Historische Anthropologie diesseits und jenseits der Wissenschaftsrhetorik. Ein Ort, irgendwo?*, Historische Anthropologie 10, 2002, s. 303-304.

HAHN, Peter-Michael, *Das Residenzschloss der Frühen Neuzeit. Dynastisches Monument und Instrument fürstlicher Herrschaft*, in: Paravicini, Werner (ed.), Das Gehäuse der Macht. Der Raum der Herrschaft im interkulturellen Vergleich. Antike, Mittelalter, Frühe Neuzeit, Kiel 2005, s. 56-75.

HAAS, Stefan – HENGERER, Mark, *Zur Einführung: Kultur und Kommunikation in politisch-administrativen Systemen der Frühen Neuzeit und der Moderne* in: Haas, Stefan – Hengerer, Mark (edd.), Im Schatten der Macht. Kommunikationskulturen in Politik und Verwaltung 1600-1950, Frankfurt am Main-New York 2008, s. 9-22.

HAAS, Stefan – PFISTER, Ulrich, *Verwaltungsgeschichte – eine einleitende Perspektive*, in: Pfister, Ulrich – de Tribolet, Maurice (edd.), Sozialdisziplinierung – Verfahren – Bürokraten. Entstehung und Entwicklung der modernen Verwaltung, Basel 1999, s. 11-41.

HAJNÁ, Milena, *Dvě diplomatické mise Heřmana Černína z Chudenic a turecký stan*, in: Pavelec, Petr – Gaži, Martin – Hajná, Milena (edd.), Ve znamení Merkura. Šlechta českých zemí v evropské diplomacii, České Budějovice 2020, s. 256-281.

HANZAL, Josef, *Hospodářské patrimoniální účty předbělohorského období*, Sborník archivních prací 16, 1966, s. 397-419.

HARNISCH, Hartmut, *Die Gutsherrschaft. Forschungsgeschichte, Strukturelemente und Entwicklungszusammenhänge*, Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus 9, 1975, s. 189-240.

HÄRTER, Karl, *Soziale Disziplinierung durch Strafe? Intentionen frühneuzeitlicher Policeyordnungen und staatliche Sanktionspraxis*, Zeitschrift für historische Forschung 26, 199, s. 365-379.

HATTENDORFF, Mathias, *Begegnung und Konfrontation der bäuerlichen Bevölkerung mit Herrschaftsrepräsentanten im Spiegel von Bittschriften (am Beispiel des holsteinischen Amtes Rendsburg zwischen 1660 und 1720)*, in: Lange, Ulrich (ed.), Landgemeinde und frühmoderner Staat. Beitrage zum Problem der gemeindlichen Selbstverwaltung un Dänemark, Schleswig-Holstein und Niedersachsen in der frühen Neuzeit, Sigmaringen 1988, s. 149-163.

HELM, Winfried, *Obrigkeit und Volk. Herrschaft im frühneuzeitlichen Alltag Niederbayerns, untersucht anhand archivalischer Quellen*, Passau 1993.

HENGERER, Mark, *Adelsintegration am Kaiserhof (1618-1165). Zeremoniell, Personal, Finanzen, Netzwerke*, Frühneuzeit-Info 9, 1998, s. 274-279.

HENGERER, Mark, *Der europäische Hof im Zeitalter der Reformation und des Absolutismus*, München 2018.

HENGERER, Mark, *Dynastie und Herrschaft. Studien zur politischen Kultur des europäischen Adels im 16. und 17. Jahrhundert*, München 2010.

HENGERER, Mark, *Der Hof als politischer Raum. Studien zur politischen Kultur des europäischen Hofes im 16. und 17. Jahrhundert*, München 2004.

HENGERER, Mark, *Kaiser Ferdinand III. 1608-1657. Eine Biographie*, Wien-Köln-Weimar 2012.

HENGERER, Mark, *Kaiserhof und Adel in der Mitte des 17. Jahrhunderts. Eine Kommunikationsgeschichte der Macht in der Vormoderne*, Konstanz 2004.

HENGERER, Mark, *Politische Kultur und Gesellschaft im Alten Reich*. München 2022.

HENGERER, Mark – SCHLÖGL, Rudolf, *Politische und soziale Integration am Wiener Kaiserhof. Adelige Bestattung als Teil der höfischen Symbol- und Kommunikationsordnung*, Göttingen 2000 (= Mitteilungen der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen 10), s. 15-35.

HESSE, Christian, *Verwaltungspersonal und Verwaltungspraxis. Die Territorien Hessen und Württenberg*, in: Häberlein, Mark (ed.), Devianz, Widerstand und Herrschaftspraxis in der

Vormoderne. Studien zu Konflikten im südwestlichen Raum (15.-18. Jahrhundert), Basel 1999, s. 29-41.

HIML, Pavel, *Die „armben Leüte“ und die Macht. Die Untertanen der südböhmischen Herrschaft Český Krumlov/Krumau im Spannungsfeld zwischen Gemeinde, Obrigkeit und Kirche (1680-1781)*, Stuttgart 2003.

HOFFMANN, Carl A., *Nachbarschaften als Akteure und Instrumente der sozialen Kontrolle in urbanen Gesellschaften des sechzehnten Jahrhunderts*, in: Schilling, Heinz – Behrisch, Lars (edd.), Institutionen, Instrumente und Akteure sozialer Kontrolle und Disziplinierung im frühneuzeitlichen Europa, Frankfurt am Main 1999, s. 187-202.

HOHKAMP, Michaela, *Herrschaft in der Herrschaft. Die vorderösterreichische Obervogtei Triberg von 1737 bis 1780*, Göttingen 1998.

HOHKAMP, Michaela, *Herrschaftsbeziehungen in der Obervogtei und Kameralherrschaft Triberg um die Mitte des 18. Jahrhunderts*, in: Häberlein, Mark (ed.), Devianz, Widerstand und Herrschaftspraxis in der Vormoderne. Studien zu Konflikten im südwestlichen Raum (15.-18. Jahrhundert), Basel 1999, s. 277-289.

HOLENSTEIN, André, *Gesetzgebung und administrative Praxis im Staat des Ancien Régime. Beobachtungen an den badischen Vogt- und Rügegerichten des 18. Jahrhunderts*, in: Dölenmeyer, Barbara – Klippel, Diethelm (edd.), *Gesetz und Gesetzgebung im Europa der Frühen Neuzeit*, Berlin 1998, s. 171-197.

HOLENSTEIN, André, *Die Huldigung der Untertanen. Rechtskultur und Herrschaftsordnung (800-1800)*, Stuttgart-New York 1991.

HOLENSTEIN, André, *Die „Ordnung“ und die „Mißbräuche“. „Gute Policey“ als Institution und Ereignis*, in: Blänker, Reinhard – Jussen, Bernhard, Institutionen und Ereignis. Über historische Praktiken und Vorstellungen gesellschaftlichen Ordnens, Göttingen 1998, s. 253-273.

HOLENSTEIN, André, *Klagen, anzeigen und supplizieren. Kommunikative Praktiken und Konfliktlösungsverfahren in der Markgrafschaft Baden im 18. Jahrhundert*, in: Eriksson, Magnus – Krug-Richter, Barbara (edd.), Streitkulturen. Gewalt, Konflikt und Kommunikation in der ländlichen Gesellschaft (16. – 19. Jahrhundert), Köln-Weimar-Wien 2003, s. 335-369.

HOLENSTEIN, André, *„Local-Untersuchung“ und „Augenschein“. Reflexionen auf die Lokalität im Verwaltungsdenken und -handeln des Ancien Régime*, WerkstattGeschichte 16, 1997, s. 19-31.

HOLTZ, Bärbel – NEUGEBAUER, Wolfgang – WIENFORT, Monika (edd.), *Der preußische Hof und die Monarchien in Europa. Akteure, Modelle, Wahrnehmungen (1786-1918),* Brill-Schöningh 2023.

HOLZEM, Andreas, *Eid und Eidschwörer. Wahrheitssuche und Loyalitätsverpflichtung im frühneuzeitlichen Sendgericht*, in: Esders, Stefan – Scharff, Thomas (edd.), Studien zu rechtlichen Befragungspraktiken in Mittelalter und früher Neuzeit, Frankfurt am Main 1999, s. 211-236.

HORÁČKOVÁ, Svatava, *Správa valdštejnských statků na Mnichovohradišťsku v druhé polovině 17. století*, Sborník archivních prací 33, 1983, s. 390-442.

HORYNA, Mojmír – ZAHRADNÍK, Pavel – PREISS, Pavel, *Černínský palác v Praze*, Praha 2001.

Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Praha 1984.

Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku IV, Praha 1985.

Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku V, Praha 1986.

HRBEK, Jiří, *Barokní Valdštejnové v Čechách 1640-1740*, Praha 2013.

HRBEK, Jiří, *Fürstenberští úředníci na křivoklátském panství 18. století*, Folia historica Bohemica 33, 2018, s. 333-365.

HRBEK, Jiří, *Mezi mírností a spravedlností. Vláda Ferdinanda II. v Čechách v prvních letech po bělohorské bitvě*, Opera historica 22, 2021, s. 216-236.

HRDLIČKA, Josef, *Adam II. z Hradce a jeho dvůr*, in: Bůžek, Václav (ed.), Poslední páni z Hradce, České Budějovice 1998 (= Opera historica 6), s. 127-144.

HRDLIČKA, Josef, *Deníkové záznamy jindřichohradeckého měšťana Jiříka Pavlovského z počátku 17. století*, Jihočeský sborník historický 72, 2003, s. 137-174.

HRDLIČKA, Josef, *Die (Re-)Katholisierung lokaler Amtsträger in Böhmen: Konfession oder Disziplin?*, in: Leeb, Rudolf – Pils, Susanne Claudine – Winkelbauer, Thomas (edd.), Staatsmacht und Seelenheil. Gegenreformation und Geheimprotestantismus in der Habsburgermonarchie, Wien 2006 (= Veröffentlichungen des Instituts für Österreichischen Geschichtsforschung, Band 47), s. 357-366.

HRDLIČKA, Josef, *Gegenreformation und lokale Adelsherrschaft in Neuhaus in Südböhmen. Von den Herren von Neuhaus bis zu Wilhelm Slavata, Opfer des Prager Fenstersturzes*, Historisches Jahrbuch 132, 2012, s. 220-248.

HRDLIČKA, Josef, *Herrschaftliche Amtsträger als Klienten und Patrone im frühneuzeitlichen Böhmen? Kommunikation im Dominium der Herren von Neuhaus, Slawata und Tschernins (1550-1730)*, in: Brakensiek, Stefan – Wunder, Heide (edd.), Ergebene Diener ihrer Herren? Herrschaftsvermittlung im alten Europa, Köln-Weimar-Wien 2005, s. 145-163.

HRDLIČKA, Josef, *Hodovní stůl a dvorská společnost. Strava na raně novověkých aristokratických dvorech v českých zemích (1550-1650)*, České Budějovice 2000 (= Monographia historica 1).

HRDLIČKA, Josef, *Konflikt jindřichohradeckých měšťanů s Vilémem Slavatou v pamětech Jiříka z Kře*, Jihočeský sborník historický 69-70, 2000-2001, s. 188-208.

HRDLIČKA, Josef, *Mezi ctí a normou. Ke kultuře služby slavatovských hejtmanů okolo roku 1630*, in: Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740), České Budějovice 2006 (= Opera historica 11), s. 347-373.

HRDLIČKA, Josef, *Selbstverwaltung unter adeliger Herrschaft: Die Stadt Jindřichův Hradec (Neuhaus) nach der Revolte gegen Wilhelm Slavata (1620-1626)*, in: Haas, Stefan – Hengerer, Mark (edd.), Im Schatten der Macht. Kommunikationskulturen in Politik und Verwaltung 1600-1950, Frankfurt-New York 2008, s. 51-74.

HRDLIČKA, Josef, *Úředník*, in: Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 216-238.

HRDLIČKA, Josef, *Vilém Slavata a jeho hejtman Hynek Ladislav Vejtmiler z Vejtmile*, Theatrum historiae 9, 2011, s. 187-200.

HRDLIČKA, Josef, *Víra a moc. Politika, komunikace a protireformace v předmoderním městě (Jindřichův Hradec 1590-1630)*, České Budějovice 2013.

HRDLIČKA, Josef, *Vzděláním ke kariéře? Vzdělanostní předpoklady kariér lokálních úředníků v raném novověku (Jindřichův Hradec 1502-1700)*, in: Fejtová, Olga – Ledvinka, Václav – Pešek, Jiří (edd.), Město a intelektuálové od středověku do roku 1848, Praha 2008 (= Dokumenta Pragensia 27), s. 299-327.

CHOIŃSKA-MIKA, Jolanta, *Między społeczeństwem szlacheckim a władza. Problemy komunikacji społeczności lokalne – władza w epoce Jana Kazimierza*, Warszawa 2002.

JANÁK, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – DOBEŠ, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2007.

JANCKE, Gabriele, *Patronagebeziehungen in autobiographischen Schriften des 16. Jahrhunderts – Individualisierungsweisen?*, in: von Greyerz, Kasper (ed.), Selbstzeugnisse in der Frühen Neuzeit. Individualisierungsweisen in interdisziplinären Perspektive, München 2007, s. 13-32.

JANN, Werner, *Verwaltungskulturen im internationalen Vergleich. Ein Überblick über den Stand der empirischen Forschung*, Die Verwaltung. Zeitschrift für Verwaltungsrecht und Verwaltungswissenschaft 33, 2000, s. 325-349.

JANSEN, Dorothea, *Einführung in die Netzwerkanalyse. Grundlagen, Methoden, Anwendungen*, Opladen 1999.

JIRÁSKO, František, *Světečtí z Černčic, zvláště schwarzenberští úředníci Petr Kašpar a Jan Václav*, Krkonoše – Podkrkonoší 20, 2012, s. 199-213.

JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila, *Brněnská městská kancelář v předbělohorském období (Prosopografická a diplomatická studie)*, Sborník archivních prací 45, 1995, s. 291-510.

JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila, *Erbovní měšťané v královském městě Brně. Jejich účastenství ve správních orgánech města v 16. a 17. století a snahy po sebeprezentaci*, in: Hojda, Zdeněk – Kahuda, Jan – Kokošková, Zdeňka (edd.), Z archivu ke studentům a zase zpět. Věnováno Ivaně Ebelové k životnímu jubileu, Praha, 2021. s. 73-95.

JUŘÍK, Pavel, *Czerninové. Nezahyneš ani ohněm, ani mečem*, Praha 2021.

JUŘÍK, Pavel, *Dominia pánů z Hradce, Slavatů a Czerninů*, Praha 2010.

KAAK, Heinrich, *Vermittelte, selbsttätige und maternale Herrschaft. Formen gutsherrlicher Durchsetzung, Behauptung und Gestaltung in Quilitz-Friedland (Lebus/Oberbarnim) im 18. Jahrhundert*, in: Peters, Jan (ed.), Konflikt und Kontrolle in Gutsherrschaftsgesellschaft, Göttingen 1995, s. 54-117.

KAAK, Heinrich – SCHATTKOWSKY, Martina (edd.), *Herrschaft. Machtentfaltung über adligen und fürstlichen Grundbesitz in der Frühen Neuzeit*, Köln-Weimar-Wien 2003.

KADEŘÁBEK, Josef, *Protireformace Slaného v letech 1610-1635 a její dopad na sociální vazby radních*, Historická demografie 33, 2009, s. 9-44.

KÄHLER, Harro Dietrich, *Das Konzept des sozialen Netzwerks: Eine Einführung in die Literatur*, Zeitschrift für Soziologie 4, 1975, s. 283-290.

KALISTA, Zdeněk, *Cesta po českých hradech a zámcích aneb Mezi tím, co je, a tím, co není,* Praha 1993.

KALISTA, Zdeněk, *Čechové, kteří tvořili dějiny světa*, Praha 1999.

KALISTA, Zdeněk, *Diviš Černín*, Praha 1931.

KALISTA, Zdeněk, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic. Zrození barokního kavalíra*, Praha 1932.

KALNÝ, Adolf a kol., *Soupis urbářů jihočeských archivů 1378-1773 I*, České Budějovice 1976.

KAPRAS, Jan, *Velkostatky a fideikomisy v českém státě.* Právnické listy 19, 1918, s. 32-34, 48-53, 65-72, 118-128.

KAVKA, František, *Zlatý věk růží. Kus české historie 16. století*, České Budějovice 1966.

KELLER, Katrin, *Die Kaiserin. Reich, Ritual und Dynastie,* Wien-Köln-Weimar 2021.

KELLER, Katrin, *Hofdamen. Amtsträgerinnen im Wiener Hofstaat des 17. Jahrhunderts,* Wien-Köln-Weimar 2005.

KELLER, Katrin, *Ladies-in-Waiting at the Imperial Court of Vienna from 1550 to 1700. Structures, Responsibilities and Career Patterns*, in: Akkerman, Nadine – Houben, Birgit (edd.), The Politics of Female Households: Ladies-in-Waiting across Early Modern Europe, Leiden-Boston 2013, s. 73-97.

KILIÁN, Jan, *Povstalci a odsouzenci. Osudy 27 obětí staroměstské exekuce*, Praha 2021.

KLÍMA, David, *Czernínové z Chudenic a jejich panská sídla*, České památky 12, 2001, s. 18-24.

KLINGENBIEL, Thomas, *Ein Stand für sich? Lokale Amtsträger in der Frühen Neuzeit. Untersuchungen zur Staatsbildung und Gesellschaftsentwicklung in Hochstift Hildesheim und im älteren Fürstentum Wolfenbüttel*, Hannover 2002.

KNITTLER, Herbert, *Nutzen, Renten, Erträge. Struktur und Entwicklung frühneuzeitlicher Feudaleninkommen in Niederösterreich*, München 1989.

KNOZ, Tomáš, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře. Osoby, příběhy, struktury*, Brno 2001.

KNOZ, Tomáš, *Finanční aspekty pobělohorských konfiskací*, Český časopis historický 100, 2002, s. 774-814.

KNOZ, Tomáš, *K pravomoci vrchnostenské správy a poddanské samosprávy v českých zemích před Bílou horou (na základě právních normativních pramenů)*, in: Průcha, Petr – Schelle, Karel (edd.), Historie a současnost veřejné správy. Sborník příspěvků z veřejné konference, Brno 1993, s. 15-27.

KNOZ, Tomáš, *Pobělohorské konfiskace: moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty*, Brno 2006.

KNOZ, Tomáš, *Rezidence a dvůr Karla staršího ze Žerotína*, in: Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku, České Budějovice 1999 (= Opera historica 7), s. 409-439.

KNOZ, Tomáš, *Správní a hospodářská reforma na náměšťském panství po roce 1628*, Časopis Matice moravské 116, 1997, s. 137-154.

KOBLASA, Pavel, *Czerninové z Chudenic. Stručné dějiny rodu a schematismus rodových panství*, České Budějovice 2000.

KOBLASA, Pavel, *Příspěvek k dějinám fideikomisního panství Duchcov*, Zprávy a studie Regionálního muzea v Teplicích 27, 2008, s. 133-140.

KOBLASA, Pavel, *Reálné fideikomisy aristokratických rodin v Českém království a ve střední Evropě*, Praha 2025.

KOCKA, Jürgen, *Historisch-anthropologische Fragestellungen – ein Defizit der Historischen Sozialwissenschaft?*, in: Süssmuth, Hans (ed.), Historische Anthropologie. Der Mensch in der Geschichte, Göttingen 1984, s. 73-83.

KOCMAN, Pavel, *Judentaufen als Teil barocker Feierlichkeiten in Böhmen und Mähren*, in: Teufel, Helmut – Kocman, Pavel – Řepa, Milan (edd.), Seelenheil und Spektakel. Jüdische Konversionen im zentraleuropäischen Raum bis 1848, Neustadt an der Aisch 2023, s. 181-194.

KOČÍ, Josef, *Odboj nevolníků na Frýdlantsku 1679-1687. Příspěvek k povstání nevolníků v Čechách v roce 1680*, Liberec 1965.

KOKOJANOVÁ, Michaela (ed.), Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16. - 18. století), Prostějov 1997.

KOLDINSKÁ, Marie, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic. Cesta intelektuála k popravišti*, Praha-Litomyšl 2004.

KOLDINSKÁ, Marie, *Norma nebo ideál? Obraz vrchností a poddaných ve světle vrchnostenských instrukcí 16. a počátku 17. století*. in: Velková, Alice – Koldinská, Marie (edd.), Historik zapomenutých dějin. Sborník příspěvků věnovaných prof. dr. Eduardu Maurovi, Praha 2003, s. 189-197.

KONČAL, Štěpán, *Černínové z Chudenic a jejich sídla v západních Čechách v 17. století*, České Budějovice 2022 (= Bakalářská práce Historického ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).

KOPIČKA, Petr, *Dvůr Zdeňka Vojtěcha a Polyxeny z Lobkovic ve dvacátých a třicátých letech 17. století*, in: Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku, České Budějovice 1999 (= Opera historica 7), s. 469-493.

KOPIČKA, Petr, *Správa velkostatku Mělník v 16. až 20. století. Diplomatická studie z dějin patrimoniální správy*, Porta Bohemica 2, 2003, s. 24-78.

KRIEGER, Gerhard (ed.), *Verwandtschaft, Freundschaft, Bruderschaft. Soziale Lebens- und Kommunikationsformen im Mittelalter*, Berlin 2009.

KROUPA, Jiří, *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost*, Brno 2006.

KRUG-RICHTER, Barbara, *„Eß gehet die bauren ahn und nicht die herren." Die Auseinandersetzungen um die Einführung neuer Dienste in der westfälischen Herrschaft Canstein 1710 bis 1719*, in: Peters, Jan, (ed.), Konflikt und Kontrolle in Gutsherrschaftsgesellschaft, Göttingen 1995, s. 153-200.

KRUG-RICHTER, Barbara, *Konfliktregulierung zwischen dörflicher Sozialkontrolle und Patrimonialer Gerichtsbarkeit. Das Rügegericht in der Westfällischen Gerichtsherrschaft Canstein 1718/1719*, Historische Anthropologie 5, 1997, s. 212-228.

KRÜGER, Kersten, *Frühabsolutismus und Amtsverwaltung: Landgraf Wilhelm IV. inspiziert 1567 Amt und Eigenwirtschaft Trendelburg*, Hessisches Jahrbuch für Landesgeschichte 25, 1975, s. 117-147.

KRÜGER, Kersten, *Politische Ämtervisitationen unter Landgraf Wilhelm IV. Mit 2 Beilagen: Visitationsordnung 1577/78, Getreideerträge der Domänen 1582, 1585, 1589*, Hessisches Jahrbuch für Landesgeschichte 27, 1977, s. 2-36.

VON KRUSENSTJERN, Beninga, *Was sind Selbszeugnisse? Begriffskritische und quellenkundliche Überlegungen anhand von Beispielen aus dem 17. Jahrhundert*, Historische Anthropologie 2, 1994, s. 462-471.

KŘESADLO, Vít, *Mezi městem a vrchností II (Příběh novoměstského primátora Jana Liboria Horálka)*, Západní Morava 9, 2005, s. 71-88.

KUBAČÁK, Antonín, *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*, Praha 2010.

KUBEŠ, Jiří, *Die Dienerschaft der Aristokraten in den böhmischen Ländern in den Jahren 1550-1570*, in: Fundárková, Anna – Fazekas, István (edd.), Die weltliche und kirchliche Elite aus dem Königreich Böhmen und Königreich Ungran am Wiener Kaserhof im 16.-17. Jahrhundert, Wien 2013, s. 273-299.

KUBEŠ, Jiří, *Misja dyplomatyczna Hermana Jakuba Czernina z Chudenic w 1695 r. Cesarski ambasador i Rzeczpospolita u schyłku panowania Jana III Sobieskiego, Kronika zamkowa* 69, č. 3, 2016, s. 131-156.

KUBEŠ, Jiří, *Prokop Vojtěch Černín z Chudenic (1726-1777). Český hrabě mezi barokem a osvícenstvím*, Folia historica Bohemica 37, 2022, s. 81-112.

KUBEŠ, Jiří, *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí 1500-1740,* České Budějovice 2006 (= Disertační práce Historického ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).

KUBEŠ, Jiří, *Sídla Jana Jiřího Jáchyma hraběte Slavaty z Chlumu a Košumberka (1634/1687) v proměně*, Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities 9, 2003, s. 55-87.

KUBEŠ, Jiří, *Švamberský dvůr v Třeboni v letech 1611/1612-1620*, in: Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku, České Budějovice 1999 (= Opera historica 7), s. 441-468.

KUBEŠ, Jiří, *Vilém Slavata a jeho hejtmani. K anatomii prestiže raně novověké šlechty*, Historický obzor 12, 2001, s. 70-75.

KUBÍKOVÁ, Anna, *Hejtmané na eggenberských panstvích v Čechách*, Archivum Trebonense 5, 1982, s. 38-60.

LA BELLA, Andrea, *Absolutismus und ländliche Gesellschaft gegen Ende des 18. Jahrhunderts in Hessen-Kassel. Dargestellt am Beispiel der Institution des Landrats*, Hessisches Jahrbuch für Landesgeschichte 45, 1995, s. 77-100.

LANDWEHR, Achim, *„… das ein nachbar uff den anderen heimblich achtung gebe." „Denuntiatio", Rüge und „gute Policey" im frühneuzeitlichen Würtemberg*, in: Ross, Friso – Landwehr, Achim (edd.), Denunziation und Justiz: Historische Dimensionen eines sozialen Phänomens, Tübingen 2000, s. 25-53.

LANDWEHR, Achim, *Die Rhetorik der „Guten Policey"*, Zeitschrift für historische Forschung 30, 2003, s. 251-287.

LANDWEHR, Achim, *Diskurs – Macht – Wissen. Perspektiven einer Kulturgeschichte des Politischen*, Archiv für Kulturgeschichte 58, 2003, s. 71-117.

LANDWEHR, Achim, *„Normdurchsetzung" in der Frühen Neuzeit? Kritik eines Begriffs*, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 48, 2000, s. 146-162.

LANDWEHR, Achim, *Zwischen allen Stühlen. Lokale Amtsträger im frühneuzeitlichen Leonberg*, in: Holenstein, André – Konersmann, Frank – Pauser, Josef – Sälter, Gerhard (edd.), Policey in lokalen Raumen. Ordnungskräfte und Sicherheitspersonal in Gemeinden und Territorien von Spätmittelalter bis zum frühen 19. Jahrhundert, Frankfurt am Main 2002, s. 95-109.

LAVOPA, Antony, *Der Höfling und der Bürger. Reflexionen über Norbert Elias*, Historische Anthropologie 8, 2000, s. 119-134.

LEDVINKA, Václav, *Adam II. z Hradce a poslední páni z Hradce v ekonomice, kultuře a politice 16. století*, in Bůžek, Václav (ed.), Poslední páni z Hradce, České Budějovice 1998 (= Opera historica 6), s. 7-32.

LEDVINKA, Václav, *Dům pánů z Hradce pod Stupni. Příspěvek k poznání geneze a funkcí renesančního šlechtického paláce v Praze*, Folia historica Bohemica 10, 1986, s. 269-316.

LEDVINKA, Václav, *Feudální velkostatek a poddanská města v předbělohorských Čechách*, in Pánek, Jaroslav (ed.), Česká města v 16.-18. století, Praha 1991, s. 95-120.

LEDVINKA, Václav, Item poddané své spravedlivě chrániti, opatrovati a spravovati máme. *K vývoji sociálních a náboženských poměrů na dominiu pánů z Hradce mezi lety 1547 a 1627*, in:

Pánek, Jaroslav – Polívka, Miroslav (edd.), Husitství – reformace – renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela III, Praha 1994, s. 815-830.

LEDVINKA, Václav, *Na okraj rodových vztahů mezi posledními Rožmberky a pány z Hradce*, in: Mikulec, Jiří – Polívka, Miroslav (edd.), Per saecula ad tempora nostra. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka I, Praha 2007, s. 377-387.

LEDVINKA, Václav, *Poddanská města a městečka na panstvích jihočeských Vítkovců v 16. a na počátku 17. století*, in: Macková, Marie (ed.), Poddanská města v systému patrimoniální správy, Ústí nad Orlicí 1996, s. 173-183

LEDVINKA, Václav, *Rezidence a dvůr Zachariáše z Hradce v Telči (1550-1589)*, in: Bůžek, Václav (ed.), Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků, České Budějovice 1993 (= Opera Historica 3), s. 199-213.

LEDVINKA, Václav, *Rezidence feudálního velmože v předbělohorské Praze. Pražské sídlo pánů z Hradce ve 2. polovině 16. století*, Documenta Pragensia 9, 1991, s. 113-134.

LEDVINKA, Václav, *Rezidenční města pánů z Hradce v 16. a na počátku 17. století. Poznámky ke vztahům šlechtického a měšťanského prostředí v epoše renesance*, in: Kokojanová, Michaela (ed.), Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.-18. století), Brno-Prostějov 1997, s. 119-134.

LIPPELT, Christian, *Hoheitsträger und Wirtschaftsbetrieb: Die herzögliche Amtsverwaltung zur Zeit der Herzöge Heinrich der Jüngere, Julius und Heinrich Julius von Braunschweig-Wolfenbüttel (1547-1613)*, in: Lippelt, Christian – Schild, Gerhard (edd.), Braunschweig-Wolfenbüttel in der Frühen Neuzeit, Braunschweig 2003, s. 11-28.

LÖFFLER, Ursula, *Herrschaft als soziale Praxis zwischen Dorf und Obrigkeit*, in: Meumann, Markus – Pröve, Ralf (edd.), Herrschaft in der Frühen Neuzeit. Umrisse eines dynamisch kommunikativen Prozesses, Münster 2004, s. 97-119.

LÖFFLER, Ursula, *Kommunikation zwischen Obrigkeit und Untertanen: zum Aufgabenprofil dörflicher Amtsträger in der Frühen Neuzeit*, in: Pröve, Ralf – Winnige, Norbert (edd.), Wissen ist Macht. Herrschaft und Kommunikation in Brandenburg-Preußen 1600-1850, Berlin 2001, s. 101-120.

LORENC, Václav – TŘÍSKA, Karel, *Černínský palác v Praze*, Praha 1980.

LOTTES, Günther, *Disziplin und Emanzipation. Das Sozialdisziplinierungskonzept und die Interpretation der frühneuzeitlichen Geschichte*, Westfälische Forschungen 42, 1992, s. 63-74.

LÜDTKE, Alf, *Einleitung: Herrschaft als soziale Praxis*, in: Lüdtke, Alf (ed.), Herrschaft als soziale Praxis. Historische und sozial-anthropologische Studien, Göttingen 1991, s. 9-63.

LUHMANN, Niklas, *Sociální systémy. Nárys obecné teorie*, Brno 2006.

LÜSCHEN, Günther, *Familial-verwandtschaftliche Neztzwerke*, in: Nave-Herz, Rosemarie (ed.), Wandel und Kontinuität der Familie in der Bundesrepublik Deutschland, Stuttgart 1988, s. 145-172.

LÜSCHEN, Günter, *Verwandtschaft, Freundschaft, Nachbarschaft*, in: Nave-Herz, Rosemarie – Markefka, Manfred (edd.), Handbuch der Familien- und Jugendforschung I. Familienforschung, Neuwied 1989, s. 435-452.

MACKOVÁ, Marie (ed.), *Poddanská města v systému patrimoniální správy*, Ústí nad Orlicí 1996.

MĄCZĄK, Antoni, *Diskussionsbericht*, in: Mączą̨k, Antoni – Müller-Luckner, Elisabeth (edd.), Klientelsysteme im Europa der Frühen Neuzeit, München 1988, s. 343-363.

MĄCZĄK, Antoni, *Klientela. Nieformalne systemy władzy v Polsce i Europie XVI-XVIII w.*, Warszawa 1994.

MĄCZĄK, Antoni, *Nierówna przyjaźń. Układy klientalne w perspektywie historycznej*, Wrocław 2003.

MĄCZĄK, Antoni, *Patron, client and the distribution of social revenue: some comparative remarks*, Studia historiae oeconomicae 23, 1998, s. 39-49.

MÁDL, Martin, *Svatba Marie Josefy Slavatové a Heřmana Jakuba Černína*, in: Mádl, Martin – Heisslerová, Radka – Kadlec, Tadeáš (edd.), Slavatovský palác. Projekty hraběte Jana Jáchyma Slavaty z let 1673-1689, Praha 2022, s. 274-288.

MAHLERWEIN, Gunter, *Zur Analysierbarkeit von Machtkonstelationen in Dörfern des 18. und 19. Jahrhunderts*, in: Dörner, Ruth – Franz, Norbert – Mayr, Christine (edd.), Lokale Gesellschaften im historischen Vergleich. Europäische Erfahrungen im 19. Jahrhundert, Trier 2001, s. 65-76.

MAREČEK, Jakub, *Městská správa v Telči v 17. století*, Archivní časopis 71, 2021, s. 229-270.

MAREŠ, Petr, *Obsazování úřadu krajského hejtmana v předbělohorském období a soupis krajských hejtmanů na základě dochovaných seznamů z let 1563/1564-1616/1617*, Praha 2009.

MAŠEK, Petr, *Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*, Praha 1999.

MAŤA, Petr, *Leopold I. a poslední Slavata. K osobní korespondenci panovníků raného novověku*, in: Hlaváček, Ivan – Hrdina, Jan (edd.), Facta probant Homines. Sborník příspěvků k jubileu prof. Zdeňky Hledíkové, Praha 1998, s. 245-257.

MAŤA, Petr, *Soumrak venkovských rezidencí. „Urbanizace“ české aristokracie mezi stavovstvím a absolutismem*, in: Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku, České Budějovice 1999 (= Opera historica 7), s. 139-162.

MAŤA, Petr, *Svět české aristokracie 1500-1700*, Praha 2004.

MAŤA, Petr, *Zrození tradice. Slavatovské vyústění rožmberského a hradeckého odkazu*, in: Bůžek, Václav (ed.), Poslední páni z Hradce, České Budějovice 1998 (= Opera historica 6), s. 513-552.

MATLAS, Pavel, *Shovívavá vrchnost a neukáznění poddaní? Hranice trestní disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17.-18. století*, Praha 2011.

MAUR, Eduard, *Poddanská otázka v předbělohorských Čechách*, Folia Historica Bohemica 11, 1987, s. 133-159.

MAUR, Eduard, *Urbanizace Čech v raném novověku*, Historická demografie 25, 2001, s. 5-64.

MEDICK, Hans, *Quo vadis Historische Anthropologie? Geschichtsforschuntg zwischen Historischer Kulturwissenschaft und Mirko-Historie*, Historische Anthropologie 9, 2001, s. 78-92.

MELKESOVÁ, Miroslava, *Adhiberi solent, qui compatres vocantur. Kmotrovství ve venkovském prostředí raného novověku na základě výzkumu chýnovské farnosti*, Historická demografie 27, 2003, s. 63-120.

MELKESOVÁ, Miroslava, *Křestní obřad a úloha kmotra ve venkovském prostředí raného novověku,* České Budějovice 2003 (= Rigorózní práce Historického ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).

MELVILLE, Gert, *Institutionen als geschichtswissenschaftliches Thema. Eine Einleitung*, in: Melville, Gert (ed.), Institutionen und Geschichte. Theoretische Aspekte und mittelalterliche Befunde, Köln-Weimar-Wien 1992, s. 1-24.

MÍKA, Alois, *Osud slavného domu. Rozkvět a pád rožmberského dominia*, České Budějovice 1970.

MIKULEC, Jiří, *Mariánské družiny v Jindřichově Hradci za Michnových časů*, Hudební věda 38, č. 1-2, 2001, s. 40-47.

MIKULEC, Jiří, *Poddanská otázka v barokních Čechách*, Praha 1993.

MIKUŠEK, Eduard, *Účetní systémy a metody na majetku roudnických Lobkoviců*, Sborník archivních prací 36, 1986, s. 53-102

MORAW, Peter, *Über Patronage und Klientel im Heiligen Römischen Reich des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit*, in: Mączak, Antoni – Müller-Luckner, Elisabeth (edd.), Klientelsysteme im Europa der Frühen Neuzeit, München 1988, s. 1-18.

MRVÍK, Vladimír Jakub, *Původ a rodinné vazby dvořanů a úředníků lichtenštejnské primogenitury v letech 1655-1712*, Opera historica 25, 2024, s. 32-56

MRVÍK, Vladimír Jakub, *Šternberské panství Zásmuky v předvečer josefínských reforem. Sociální a ekonomická analýza*, Sborník archivních prací 73, 2023, s. 99-183.

MUK, Jan, *Po stopách národního vědomí české šlechty doby pobělohorské*, Praha 1931.

NODL, Martin, *Národnostní vývoj předhusitského Stříbra. Modelová prosopografická analýza*, Český časopis historický 94, 1996, s. 528-559.

NODL, Martin, *Středověká prosopografie jako metodická inovace*, in: Pešek, Jiří (ed.), VIII. sjezd českých historiků, Praha 2000, s. 146-149.

NOLTE, Hans-Heinrich, *Patronage und Klientel: Das Konzept in der Forschung*, in: Nolte, Hans-Heinrich (ed.), Patronage und Klientel. Ergebnisse einer polnisch-deutschen Konferenz, Köln/Wien 1989, s. 1-17.

NOVÁK, Josef, *Zámek Jindřichohradecký*, Jindřichův Hradec, b. d.

NOVÁKOVÁ, Stanislava, *Příspěvek k dějinám panství Chudenice*, in: Malát, Viktor – Froyda, Martin (edd.), Chudenice: archeologie, dějiny, současnost, Praha 1992, s. 17-35.

NOVÁKOVÁ, Stanislava, *Slavatovské dělení. Několik poznámek k rozdělení majetku po smrti posledního vladaře z rodu Slavatů v roce 1691*, Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska 24, 2012, s. 26-36.

NOVOTNÝ, David, *Črty k správnímu vývoji rychmburského panství*, Chrudimský vlastivědný sborník 22, 2018, s. 133-180.

OBRŠLÍK, Jindřich, S*práva a ekonomika břeclavského panství a velkostatku od 15. do poloviny 18. století*, Jižní Morava 38, 2002, s. 39-55.

OESTREICH, Gerhard, *Geist und Gestalt des frühmodernen Staates. Ausgewählte Aufsätze*, Berlin 1969.

OEXLE, Otto Gerhard, *Soziale Gruppen in der Ständegesellschaft: Lebensformen des Mittelalters und ihre historischen Wirkungen*, in: Oexle, Otto Gerhard – von Hülsen-Esch, Andrea (edd.), Die Repräsentation der Gruppen. Texte – Bilder – Objekte (= Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 141), Göttingen 1988, s. 9-44.

OLŠANSKÁ, Jana, *Městská samospráva v Jindřichově Hradci na počátku 18. století*, České Budějovice 2006 (= Diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).

ORTH, Jan, *Nástin historicko-kulturního obrazu Jindřichova Hradce od r. 1618 až do sklonku minulého století*, Jindřichův Hradec 1883.

PÁNEK, Jaroslav, *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského ve světle hofmistrovské instrukce z roku 1592*, in: Hojda, Zdeněk – Pešek, Jiří – Zilynská, Blanka (edd.), Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového, Praha 1992, s. 189-199.

PÁNEK, Jaroslav, *K úloze byrokratizace při přechodu od stavovské k absolutní monarchii*, in: Maur, Eduard (ed.), Historická úloha absolutní monarchie ve střední Evropě 17.-18. století, Praha 1991 (= Acta Universitatis Carolinae 36. Philosophica et historica 3), s. 75-85.

PÁNEK, Jaroslav, *Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance*, Praha 1989.

PÁNEK, Jaroslav, *Renesanční dvůr olomouckého biskupa – obecné a zvláštní rysy*, in: Bůžek, Václav (ed.), Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků, České Budějovice 1993 (= Opera Historica 3), s. 167-177.

PÁNEK, Jaroslav, *Šlechta v raně novověké Evropě z pohledu českého a evropského bádání*, in: Bůžek, Václav (ed.), Život na dvorech barokní šlechty (1600-1750), České Budějovice 1996 (= Opera historica 5), s. 19-45.

PÁNEK, Jaroslav, *Život na šlechtickém sídle v předbělohorské době*, in: Bobková, Lenka (ed.), Život na šlechtickém sídle v 16.-18. století, Ústí nad Labem 1992 (= Acta Universitatis Purkynianae, Philosophica et Historica I, Opera historica 1), s. 9-27.

PAPPI, Franz-Ulrich (ed.), *Methoden der Netzwerkanalyse*, München 1987.

PARAVICINI, Werner, *Europäische Hofordnungen als Gattung und Quelle Versuch einer rechtshistorischen Analyse*, in: Kruse, Holger – Paravicini, Werner (edd.), Höfe und Hofordnungen 1200-1600. 5. Symposium der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften in Göttingen (= Residenzenforschung, Band 10), Sigmaringen 1999, s. 13-20.

PARAVICINI, Werner – WETTLAUFER, Jörg (edd.), *Vorbild – Austausch – Konkurrenz. Höfe und Residenzen in der gegenseitigen Wahrnehmung*, Ostfildern 2010.

PEKAŘ, Josef, *České katastry 1654-1789. Se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním*, Praha 1932.

PEKAŘ, Josef, *Kniha o Kosti. Kus české historie*, Praha 1998.

PETERS Jan (ed.), *Gutsherrschaft als soziales Modell. Vergleichende Betrachtungen zur Funktionsweise frühneuzeitlicher Agrargesellschaften,* München 1995.

PETERS Jan (ed.), *Gutsherrschaftsgesellschaften im europäischen Vergleich,* Berlin 1997.

PETERS Jan (ed.), *Konflikt und Kontrolle in Gutsherrschaftsgesellschaften. Über Resistenz- und Herrschaftsverhalten in ländlichen Sozialgebilden der frühen Neuzeit*. Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen 1995.

PETRÁŇ, Josef, *Matouš Ulický a poddanské povstání na Kouřimsku a Čáslavsku roku 1627 (příspěvek k dějinám pobělohorských třídních bojů v Čechách)*, Acta Universitatis Carolinae: Philosophica et historica 7, 1954, s. 43-66.

PIELAS, Jacek, *W kręgu urzędników szlacheckiej prowincji. Uwagi o karierach i znaczeniu urzędników grodzkich w województwie sandomierskim v pierwszej połowie XVII wieku*, in:

Jankowski, Aleksander – Klonder, Andrzej. (edd.), Cywilizacja prowincji Rzeczypospolitej szlacheckiej, Bydgoszcz 2004, s. 73-87.

PNINA YOUNGER, Markéta, *Obraz konverze a konvertitů v právních pramenech židovské provenience raného novověku v zemích habsburské monarchie*, in: Prchal Pavlíčková, Radmila a kol. (edd.), Vytváření konvertity. Jazyková a vizuální reprezentace konverze v raném novověku, Praha 2021, s. 211-245.

PRAŽÁK, Václav, „Die Cassa ist lähr." *Die Wirtschaft der Grafen Czernin aus der Perspektive ihres Beamten 1746-1796*, in: Cerman, Ivo – Velek, Luboš (edd.), Lebensunterhalt der Adelsgesellschaft in der Moderne, München 2009, s. 47-61.

PRAŽÁK, Václav*, Mezi normou a skutečností. Vrchnostenští úředníci na Jindřichově Hradci na přelomu 17. a 18. století*, in: Čapský, Martin – Šopák, Pavel (edd.), Celostátní studentská vědecká konference Historie 2002, Opava 2003, s. 71-84.

PRAŽÁK, Václav, *Mezi normou a skutečností. Vrchnostenští úředníci na panství Jindřichův Hradec 1693-1733,* České Budějovice 2003 (= Diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).

PRAŽÁK, Václav, *Převzetí panství Jindřichův Hradec hrabaty Černíny v roce 1694. Anatomie jednoho rituálu*, in: Bůžek, Václav – Dibelka, Jaroslav (edd.), Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku, České Budějovice 2007 (= Opera Historica 12), s. 159-168.

PREISS, Pavel, *Italští umělci v Praze*, Praha 1986.

PRESS, Volker, *Patronat und Klientel im Heiligen Römischen Reich*, in: Mączak, Antoni – Müller-Luckner, Elisabeth (edd.), Klientelsysteme im Europa der Frühen Neuzeit, München 1988, s. 19-46.

PRESS, Volker, *Von den Bauernrevolten des 16. zur konstitutionellen Verfassung des 19. Jahrhunderts. Die Untertanenkonflikte in Hohenzollern-Hechingen und ihre Lösungen*, in: Volckart, Oliver (ed.), Frühneuzeitliche Obrigkeiten im Wettbewerb: Institutioneller und wirtschaftlicher Wandel zwischen dem 16. und 18. Jahrhundert, Baden-Baden 1997, s. 99-125.

PUFF, Helmut, Von Freunden und Freundinnen. Freundschaftsdiskurs und -literatur im 16. Jahrhundert, WerkstattGeschichte 28, 2001, s. 5-22.

RACEK, Jan, *Kryštof Harant z Polžic a jeho doba I. Doba prostředí, situace*, Brno 1970.

RACEK, Jan, *Kryštof Harant z Polžic a jeho doba II. Život*, Brno 1972.

RACEK, Jan, *Kryštof Harant z Polžic a jeho doba III. Dílo literární a hudební*, Brno 1973.

REHBERG, Karl-Siegbert, *Weltrepräsentanz und Verkörperung. Institutionelle Analyse und Symboltheorien – Eine Einführung in systematischer Absicht*, in: Melville, Gert (ed.):

Institutionalität und Symbolisierung. Verstetigungen kultureller Ordnungsmuster in Vergangenheit und Gegenwart, Köln-Weimar-Wien 2001, s. 3-49.

REINHARD, Nicole, *„Verflechtung“ – ein Blick zurück nach vorn*, in: Burschel, Peter a kol. (edd.), Historische Anstöße. Festschrift für Wolfgang Reinhard zum 65. Geburtstag am 10. April 2002, Berlin 2002, s. 235-262.

REINHARD, Wolfgang, *Freunde und Kreaturen. Historische Anthropologie von Patronage-Klientel-Beziehungen*, Freiburger Universitätsblätter 139, 1998, s. 127-141.

REINHARD, Wolfgang, *Freunde und Kreaturen. „Verflechtung“ als Konzept zur Erforschung historischer Führungsgruppen. Römische Oligarchie um 1600*, München 1982.

REINHARD, Wolfgang, *Geschichte der Staatsgewalt: Eine vergleichende Verfassungsgeschichte Europas von den Anfängen bis zur Gegenwart*, München 1999.

REINHARD, Wolfgang, *Oligarchische Verflechtung und Konfession in oberdeutschen Städten*, in: Mączął, Antoni – Müller-Luckner, Elisabeth (edd.), Klientelsysteme im Europa der Frühen Neuzeit, München 1988, s. 47-62.

REISENLEITNER, Markus, *Die Bedeutung der Werke und Theorien Norbert Ellias' für die Erforschung der frühen Neuzeit*, Frühneuzeit-Info 1, 1990, s. 47-57.

RÉPÁSOVÁ, Marie, *Hospodářské účty novohradského panství 1500-1620*, Archivum Trebonense 4, 1976, s. 114-141.

ROBISHEAUX, Thomas, *Rural society and the search for order in early modern Germany*, Cambridge-New Rochelle-Melbourne, Sydney 1989.

ROECK, Bernd, *Die Wahrnehmung von Symbolen in der Frühen Neuzeit. Sensibilität und Alltag in der Vormoderne*, in: Melville, Gert (ed.): Institutionalität und Symbolisierung. Verstetigungen kultureller Ordnungsmuster in Vergangenheit und Gegenwart, Köln-Weimar-Wien 2001, s. 525-539.

ROUBIC, Antonín, *Správa statku olomouckého (arci)biskupství od 16. století*, Sborník archivních prací 31, 1981, s. 418-476.

ROUBÍK, František, *K vývoji poštovnictví v Čechách v 16. až 18. století*, Sborník archivu ministerstva vnitra Republiky československé 10, 1937, s. 165-305.

RUBLACK, Ulinka, *Frühneuzeitliche Staatlichkeit und lokale Herrschaftspraxis in Würtemberg*, Zeitschrift für historische Forschung 24, 1997, s. 347-376

RULL, František, *Monografie města Hradce Jindřichova*, Jindřichův Hradec 1875.

RYANTOVÁ, Marie, *Projekt purkrabího Václava Zatočila na zvýšení výnosů lobkovického panství Vysoký Chlumec z roku 1646*, Časopis Národního muzea. Řada historická 163, č. 1-2, 1994, s. 8-21.

RYANTOVÁ, Marie, *Proměny lobkovické rezidence na Vysokém Chlumci v 16. a 17. století*, in: Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku, České Budějovice 1999 (= Opera historica 7), s. 223-249.

RYANTOVÁ, Marie, *Vrchnostenské hospodaření na panství Vysoký Chlumec v 17. a na počátku 18. století. Příspěvek k dějinám českého velkostatku*, České Budějovice 2014.

RYBA, Jan, *Režijní hospodářství na toužimském panství ve druhé polovině 16. století a první polovině 17. století*, in: Hojda, Zdeněk – Pešek, Jiří – Zilynská, Blanka (edd.), Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového, Praha 1992, s. 217-225.

ŘEŘICHOVÁ, Sylva, *Franziska von Meggau, verehelichte Slawata (1610-1676). Ein Beitrag zur Adelsgeschichte Böhmens und Österreichs im 17. Jahrhundert*, Mitteilungen des oberösterreichischen Landesarchivs 18, 1996, s. 361-383.

SABEAN, David Warren, *Soziale Distanzierungen. Ritualisierte Gestik in deutscher bürokratischen Prosa der Frühen Neuzeit*, Historische Anthropologie 4, 1996, s. 216-233.

SANDER-FAES, Stephan Karl, *Herrschaft, Steuern un Bürokratie nach dem Weißen Berg. Die Eggenberger Herrschaften und der Habsburgisch-Ständische Verwaltungsapparat (c. 1650-1720)*, Český časopis historický 120, 2022, s. 607-651.

SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého I-XV*, Praha 1993-1999.

SEDLÁČKOVÁ, Helena, *Krajští hejtmané v Čechách (1623) 1641-1849. Personální obsazení*, Praha 2021.

SEIDEL, Kerstin, *Freunde und Verwandte. Soziale Beziehungen in einer spätmittelalterlichen Stadt*, Frankfurt am Main-New York 2009.

SCHATTKOWSKY, Martina, *Zwischen Rittergut, Residenz und Reich. Lebenswelt des kursächsichen Landadligen Christoph Loß auf Schleinitz (1574-1620)*, Leipzig 2007.

SCHAUBER, Vera – SCHINDLER, Hanns Michael, *Rok se svatými*, Kostelní Vydří 1994.

SCHEUTZ, Martin, *Zwischen Mahnung und Normdurchsetzung. Zur Rezeption von Normen in Zeugenverhören des 18. Jahrhunderts*, in: Fuchs, Ralf-Peter – Schulze, Winfried (edd.), Wahrheit, Wissen, Erinnerung. Zeugenverhörprotokolle als Quellen für soziale Wissensbestände in der Frühen Neuzeit, Münster 2002, s. 357-397.

SCHILLING, Heinz, *Profil und Perspektiven einer interdisziplinären und komparatistischen Disziplinierungsforschung jenseits einer Dichotomie von Gesellschafts- und Kulturgeschichte*, in: Schilling, Heinz – Behrisch, Lars (edd.), Institutionen, Instrumente und Akteure sozialer Kontrolle und Disziplinierung im frühneuzeitlichen Europa, Frankfurt am Main 1999, s. 3-36.

SCHINDLING, Anton, *„Verwaltung“, „Amt“ und „Beamter“ in der Frühen Neuzeit*, in: Brunner, Otto a kol. (edd.), Geschichtliche Grundbegriffe. Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland VII, Stuttgart 1992, s. 47-69.

SCHLÖGL, Rudolf, *Bedingungen dörflicher Kommunikation. Gemeindliche Öffentlichkeit und Visitation im 16. Jahrhundert*, in: Rösener, Werner (ed.), Kommunikation in der ländlichen Gesellschaft vom Mittelalter bis zud Moderne, Göttingen 2000, s. 241-261.

SCHLÖGL, Rudolf, *Interaktion und Herrschaft. Probleme der politischen Kommunikation in der Stadt*, in: von Stollberg-Rilinger, Barbara (ed.), Was heißt Kulturgeschichte des Politischen?, Berlin 2005, s. 115-128.

SCHLUMBOHM, Jürgen, *Gesetze, die nicht durchgesetzt werden – ein Strukturmerkmal des frühneuzeiltiches Staates?*, Geschichte und Gesellschaft 23, 1997, s. 647-663.

SCHMIDT, Johannes F. K. – GUICHARD, Martine – SCHUSTER, Peter – TRILLMICH, Fritz (edd.), *Freundschaft und Verwandschaft. Zur Unterscheidung und Verflechtung zweier Beziehungssysteme*, Konstanz 2007.

SCHREINER, Klaus – SCHWERHOFF, Gerd (edd.), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Köln-Weimar-Wien 1995.

SCHULZE, Winfried, *Gerhard Oestreichs Begriff „Sozialdisziplinierung in der Frühen Neuzeit“*, Zeitschrift für historische Forschung 14, 1987, s. 265-302.

SCHWEIZER, Thomas (ed.), *Netzwerkanalyse. Ethnologische Perspektiven*, Berlin 1989.

SIGLOVÁ, Tereza – VLASÁKOVÁ, Zuzana, *Z nadaného sirotka pardubickým úředníkem. Mikuláš Faber Týnecký a jeden zapomenutý spor*, in: Lenderová, Milena – Prchal, Vítězslav (edd.), Aquila fecit. Kolegové, žáci a přátelé k životnímu jubileu Petra Vorla, Pardubice 2023, s. 391-407.

SIGNORI, Gabriela, *„Sprachspiele“. Anredekonflikte im Spannungsfeld von Rang und Wert*, Zeitschrift für historische Forschung 32, 2005, s. 1-15.

SKOŘEPOVÁ, Markéta, *Kmotrovství jako badatelský problém. K sociálním dějinám raného novověku a 19. století*, Český časopis historický 114, 2016, s. 64-88.

SLÁMA, Milan, *Poštmistři v Jindřichove Hradci*, Rodopisná revue 13, 2011, s. 12-14.

SMRŽ, Jiří, *Osobnosti malostranské správy a samosprávy v sedmdesátých letech 16. století*, Pražský sborník historický 50, 2022, s. 127-223.

SOUKUP, Daniel, *Péče církve o židovské konvertity a jejich reflexe v agendě jezuity Francisca Haselbauera (1677-1736)*, in: Radmila Prchal Pavlíčková a kol. (edd.), Vytváření konvertity. Jazyková a vizuální reprezentace konverze v raném novověku, Praha 2021, s. 247-279.

SPÁČIL, Vladimír, *Písaři a kanceláře města Olomouce do roku 1786*, Olomouc 2001.

SPERL, Alexander, *Hausväterliteratur*, in: Pauser, Josef – Scheutz, Martin – Winkelbauer, Thomas (edd.), Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert), Wien 2004, s. 426-434.

SPIEß, Karl-Heinz, *Familie und Verwandtschaft im deutschen Hochadel des Spätmittelalters – 13. bis Anfang des 16. Jahrhunderts*, Stuttgart 1993.

STAUDENMAIER, Johannes, *Gute Policey in Hochstift und Stadt Bamberg*, Frankfurt am Main 2012.

STEJSKAL, Aleš, *Bauer – Beamter – Herr. Grundsätze des Kommunikationssystems auf dem Rosenbergischen Dominium in den Jahren 1550-1611*, in: Peters, Jan (ed.), Gutsherrschaftsgesellschaften im europäischen Vergleich, Berlin 1997, s. 211-224.

STEJSKAL, Aleš, *Finanční zpronevěry a jejich funkce v politické a kulturní reprezentaci vrchnostenské byrokracie v Čechách na přelomu 16. a 17. století*, in: Bobková, Lenka (ed.): Život na šlechtickém sídle v 16.-18. století, Ústí nad Labem 1992 (= Acta Universitastis Purkynianea, Philosophica et Historica I, Opera historica 1), s. 82-94.

STEJSKAL, Aleš, *Matyáš Fuch z Fuchýřova – kariéra sluhy dvou pánů*, Historický obzor 8, 1997, s. 22-33.

STEJSKAL, Aleš, *Prosopografická analýza rožmberského a švamberského úřednictva (1550-1616). Model a jeho fungování*, Sborník archivních prací 54, 2004, s. 323-458.

STEJSKAL, Aleš, *Sbližování makro- a mikrohistorických přístupů ve výzkumu vrchnostenské byrokracie počátku raného novověku?* in: Čechurová, Jana – Štaif, Jiří (edd.), K novověkým sociálním dějinám českých zemích 6. Sociální dějiny dnes, Praha 2004, s. 88-103.

STEJSKAL, Aleš, *Služební cesty rožmberských úředníků 1589-1611*, in: Bobková, Lenka – Hrubá, Michaela (edd.), Cesty a cestování v životě společnosti, Praha 1995 (= Acta Universitatis Purkynianae. Philosophica et historica. Studia historica), s. 199-208.

STEJSKAL, Aleš, *U dvorské tabule Petra ze Švamberka. O jednom renesančním stolovacím řádu*, Cour d'honneur: hrady, zámky, paláce 3, 1998, s. 29-31.

STEJSKAL, Aleš – BASTL, Milan, *Rožmberská správa v 16. a na počátku 17. století. Norma a její fungování (diskusní úvaha)*, in: Janák, Jan a kol. (ed.), Regionální samospráva a ústřední moc (= XXIII. Mikulovské sympozium), Brno 1995, s. 145-156.

STEJSKAL, Aleš – BASTL, Milan, *Vzestup a pád rožmberského úředníka*, Historický obzor 6, 1995, s. 118-123.

STERNECK, Tomáš, *Střet autorit ohroženého města: České Budějovice v polovině roku 1618*, in: Bada, Michal a kol. (edd.), Z vrcholu na okraj. Elity a marginalizované skupiny v dejinách našich miest, Bratislava 2023, s. 93-101.

STIBOR, Jiří, *Křty Židů na Valašsku v 17. století*, Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis 1, 2008, s. 473-477.

VON STOLLBERG-RILINGER, Barbara, *Symbolische Kommunikation in der Vormoderne. Begriffe – Thesen – Forschungsperspektiven*, Zeitschrift für historische Forschung 31, 2004, s. 489-527.

VON STOLLBERG-RILINGER, Barbara, *Zeremoniell als politisches Verfahren. Rangsordnung und Rangstreit als Strukturmerkmale des frühneuzeitliches Reichstags*, in: Kunisch, Johannes (ed.), Neue Studien zur frühneuzeitlichen Reichsgeschichte, Berlin 1997 (= Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft 19), s. 91-132.

VON STOLLBERG-RILINGER, Barbara, *Zeremoniell, Ritual, Symbol. Neue Forschungen zur Symbolischen Kommunikation in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, Zeitschrift für historische Forschung 27, 2000, s. 389-405.

VON STOLLBERG-RILINGER, Barbara, *Was heißt Kulturgeschichte des Politischen?*, in: von Stollberg-Rilinger, Barbara (ed.), Was heißt Kulturgeschichte des Politischen?, Berlin 2005, s. 9-24.

STORCHOVÁ, Lucie, *Řád přírody, řád společnosti. Adaptace melanchthonismu v českých zemích v polovině 16. století*, Dolní Břežany 2021.

STREICH, Brigitte, *Die Diepholzer Hof- und Verwaltungsordnungen des 16. Jahrhunderts. Zur Anwendung, und Fortschreibung eines Herrschaftsregulativs*, in: Kruse, Holger – Paravicini, Werner (edd.), Höfe und Hofordnungen 1200-1600. 5. Symposium der Residenzen-Komission der Akademie der Wissenschaften in Göttingen (= Residenzenforschung, Band 10), Sigmaringen 1999, s. 497-518.

STÜBER, Regina – TISCHER, Anuschka, *Clientele and Patronage in Early Modern Diplomacy*, in: Goetze, Dorothée – Oetzel, Lena (edd.), Early Modern European Diplomacy, Oldenbourg 2024, s. 593-612.

SULITKOVÁ, Ludmila, *Neznámý městský řád pro Náchod z šedesátých let 16. století*, Theatrum historiae 10, 2012, s. 25-57.

SULITKOVÁ, Ludmila, *Omezování autonomie královských měst od 17. století do poloviny 18. století na příkladu Brna*, Cornova. Revue České společnosti pro výzkum 18. století 10, č. 1, 2020, s. 59-70.

SULITKOVÁ, Ludmila, *Právní normy a soudní praxe trestně právního charakteru ve vybraných královských a vrchnostenských městech (Příspěvek k disciplinaci městského obyvatelstva v předbělohorské době)*, Sborník archivních prací 67, 2017, s. 146-198.

SÜSSMUTH, Hans, *Geschichte und Anthropologie. Wege zur Erforschung des Menschen*, in: Süssmuth, Hans (ed.), Historische Anthropologie. Der Mensch in der Geschichte, Göttingen 1984, s. 5-18.

ŠANTRŮČKOVÁ, Markéta, *Komponovaná krajina v okolí Petrohradu na Jesenicku*, Rakovnický historický sborník 17, č. 2, 2020 s. 25-47.

ŠIMŮNEK, Robert, *„Dobrá vrchnost" a její rezidenční město. Jindřichův Hradec kolem roku 1500*, Jihočeský sborník historický 90, 2021, s. 61-141.

ŠIMŮNEK, Robert, *Obraz šlechtického panství v Čechách 1500-1750*, Praha 2018.

ŠIMŮNEK, Robert, *Správní systém šlechtického dominia v pozdně středověkých Čechách. Rožmberská doména 1418-1472*, Praha 2005.

ŠÍPEK, Richard, *Vrchní správce Christoph Philipp Zickel. Příspěvek k dějinám správy lobkovického panství Neustadt-Störstein (1656-1675)*, Porta Bohemica 2, 2003, s. 79-91.

ŠUBRT, Jiří, *Civilizační teorie Norberta Eliase*, Praha 1996.

TANDECKI, Janusz, *Die Stadtschreiber und ihre Rolle bei der Vereinheitlichung der Arbeitsformen der städtischen Kanzleien in Preußen*, in: Tandecki, Janusz (ed.), Die Rolle der Stadtgemeinden und bürgerlichen Genossenschaften im Hanseraum in der Entwicklung und Vermittlung des gesellschaftlichen und kulturellen Gedankengutes im Spätmittelalter, Toruń 2000, s. 117-131.

TENBRUCK, Fridrich. H., *Freundschaft. Ein Beitrag zu einer Soziologie der persönlichen Beziehungen*, Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie 16, 1964, s. 431-456.

TEPLÝ, František, *Dějiny města Jindřichova Hradce I/3*, Jindřichův Hradec 1935.

TEPLÝ, František, *Dějiny města Jindřichova Hradce I/4,* Jindřichův Hradec 1936.

TEPLÝ, František, *Domy města Jindřichova Hradce*, Jindřichův Hradec, b. d.

TEPLÝ, František, *Slavatovské palatináty*, Český časopis historický 30, 1924, s. 470-501.

THOMAS, Simon, *„Gute Policey". Ordnungsbilder und Zielvorstellungen politischen Handels in der Frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main 2004.

TIKOVSKÝ, Ondřej – ŽÁK, Pavel, *Nové Město nad Metují poloviny 16. století – české panství pod štýrskou vrchností. Řízení, komunikace, hospodářský model*, Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy 10, č. 2, 2019, s. 105-121.

TISCHER, František, *Heřman hr. Černín z Chudenic. Obraz ze života a činnosti jeho*, Praha 1908.

TISCHER, František, *Paměti fary jindřichohradecké*, Jindřichův Hradec 1909.

TISCHER, František, *Po stopách jindřichohradeckých rodin šlechtických a erbovních*, Časopis společnosti přátel starožitností českých 32, 1924, s.120-128.

TISCHER, František, *Purkrabí, hejtmani a vrchní na Hradci*, Ohlas od Nežárky 27, 1897, s. 10, 27-28, 46-47, 57-58, 111-112, 121-122, 142, 217-218, 243-244, 261-262, 277-278.

TISCHER, František, *Životopis Jana Karla Joachyma hraběte Slavaty z Chlumu a Košumberka*, Ohlas od Nežárky ze dne 2. a 9. 12. 1871.

TŘÍSKA, KAREL, *Černínský archiv v Jindřichově Hradci*, Časopis archivní školy 12, 1936, s. 65-89.

TŘÍSKA, Karel, *Vývoj černínské ústřední správy*, Sborník archivních prací 18, 1968, s. 363-376.

TOPOLSKI, Jerzy, *Patronage und Klientel. Methodische Überlegungen*, in: Nolte, Hans-Heinrich (ed.), Patronage und Klientel. Ergebnisse einer polnisch-deutschen Konferenz, Köln/Wien 1989, s. 18-25.

TURNER, Victor, *Průběh rituálu*, Brno 2004.

TYGIELSKI, Wojciech, *Stronictwo, które nie moglo przegrać*, Przeglad Historyczny 76, 1985, s. 205-231.

TYWONIAK, Jiří, *Nevolnické nepokoje na Křivoklátsku v roce 1680*, Časopis Společnosti přátel starožitností 70, 1962, s. 5-13.

TYWONIAK, Jiří, *Nevolnické povstání na Tloskovsku roku 1730*, Společnost přátel starožitností 62, 1954, s. 35-46.

TYWONIAK, Jiří, *Poddanské nepokoje na Drachkově v letech 1690-1692*, Středočeský sborník historický 1, 1957, s. 89-119.

URFUS, Valentin, *Rodinný fideikomis v Čechách*, Sborník historický 9, 1962, s. 193-238.

VALENTA, Aleš, *Finanční poměry české šlechty ve druhé polovině 18. století. (Chlumečtí Kinští v letech 1740-1770)*, Hradec Králové 2006.

VALENTA, Aleš, *Lesk a bída barokní aristokracie*, České Budějovice 2011.

VALENTA, Aleš, *Velkostatek Chlumec nad Cidlinou od konce 17. století do roku 1740*, Východočeský sborník historický 11, 2002, s. 85-104.

VAŘEKA, Marek, *Lichtenštejnská panství na Moravě do Bílé hory*, Ostrava 2020.

VEC, Miloš, *Hofordnungen. Versuch einer rechtshistorischen Analyse*, in: Kruse, Holger – Paravicini, Werner (edd.), Höfe und Hofordnungen 1200-1600. 5. Symposium der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften in Göttingen (= Residenzenforschung, Band 10), Sigmaringen 1999, s. 43-63.

VLASÁKOVÁ, Zuzana, *Mezi normou a každodenní praxí. Správa komorních panství Pardubice, Poděbrady a Kolín v letech 1614-1702*, Červený Kostelec 2023.

VOCELKA, Karl, *Überlegungen zum Phänomen der „Sozialdisziplinierung" in der Habsburgermonarchie*, in: Erlach, Daniela – Reisenleitner, Markus – Vocelka, Karl,

Privatisierung der Treibe? Sexualität in der Frühen Neuzeit, Frankfurt am Main-Berlin-Bern-New York-Paris-Wien 1994, s. 31-45.

VOKÁČOVÁ, Petra, *Příběhy o hrdé pokoře. Aristokracie českých zemí v době baroka*, Praha 2014.

VOREL, Petr, *Dvory aristokratů v renesančních Čechách*, in: Bůžek, Václav (ed.), Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků, České Budějovice 1993 (= Opera historica 3), s. 137-154.

VOREL, Petr, *Hofmistrovská instrukce Vratislava z Pernštejna z roku 1555*, Východočeský sborník historický 6, 1997, s. 165-182.

VOREL, Petr, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu erbu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 2012.

VOREL, Petr, *Život na dvoře Viléma z Pernštejna*, in: Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku, České Budějovice 1999 (= Opera historica 7), s. 331-360.

VYBÍRAL, Zdeněk, *Die frühneuzeitliche Aristokratie als strukturelles Modell für die Erforschung der Geschichte der Macht in Mitteleuropa. Zu der anthropologisch-soziologischen Auffassung der Geschichte der Macht*, in: Bůžek, Václav – Štefanová, Dana (edd.), Menschen – Handlungen – Strukturen. Historisch-anthropologische Zugangsweisen in den Geschichtswissenschaften, České Budějovice 2001 (= Opera historica 9), s. 239-253.

VYBÍRAL, Zdeněk, *Rezidence a dvůr pánů z Ludanic ve druhé polovině 16. století*, in: Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku, České Budějovice 1999 (= Opera historica 7), s. 383-407.

WASKA, Karel, *Vrchnostenští hejtmani a poddanské městečko Úterý v 16. a 17. století*, in: Macková, Marie (ed.), Poddanská města v systému patrimoniální správy, Ústí nad Orlicí 1996, s. 85-93.

WEBER, Wolfgang, *„Ein vollkommener fürstlicher Staats-Rath ist ein Phoenix." Perspektiven einer politischen Ideegeschichte der hohen Beamtenschaft*, Zeitschrift für historische Forschung 21, 1994, s. 221-233.

WINKELBAUER, Thomas, *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*, Wien-München 1999.

WINKELBAUER, Thomas, *Instruktionen für Herrschaftsbeamte und grundherrliche Ordnungen in den österreichischen und böhmischen Ländern*, in: Pauser, Josef – Scheutz, Martin – Winkelbauer, Thomas (edd.), Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert), Wien 2004, s. 409-426.

WINKELBAUER, Thomas, *Sozialdisziplinierung und Konfessionalisierung durch Grundherren in den böhmischen und österreichischen Ländern im 16. und 17. Jahrhundert*, Zeitschrift für historische Forschung 19, 1992, s. 317-339.

WINTERLING, Aloys, *Der Hof der Kurfürsten von Köln 1688-1794. Eine Fallstudie zur Bedeutung „absolutistischer" Hofhaltung*, Bonn 1986.

WOITSCHOVÁ, Klára, „…což slušného a spravedlivého jest fedrovati…". *Personální obsazení pražského apelačního soudu v letech 1548-1783*, Pelhřimov 2010.

WUNDER, Bernd, *Die badische Beamtenschaft zwischen Rheinbund und Reichsgründung (1806-1871). Dienstrecht, Pension, Ausbildung, Karriere, soziales Profil und politische Haltung*, Stuttgart 1998

WUNDER, Bernd, *Privilegierung und Disziplinierung. Die Entstehung des Beamtentums in Bayern und Württemberg (1780-1825)*, München-Wien 1978.

WUNDER, Bernd, *Zum Problem der Kontrolle der Dienerschaft im 18. Jahrhundert*, Histoire comparée de l'administration (IVe–XVIIIe siècles). Actes du XIVe colloque historique franco-allemand de l'Institut Historique Allemand de Paris 9, 1980, s. 181-187.

WUNDER, Heide, *Überlegungen zu „Landgemeinde und frühmoderner Staat" in Schleswig-Holstein. Ein nachträglicher Diskussionsbeitrag*, in: Lange, Ulrich (ed.), Landgemeinde und frühmoderner Staat. Beitrage zum Problem der gemeindlichen Selbstverwaltung un Dänemark, Schleswig-Holstein und Niedersachsen in der frühen Neuzeit, Sigmaringen 1988, s. 11-14.

ZAORALOVÁ, Marie, *Vývoj správy brtnického velkostatku a její písemnosti*, Sborník archivních prací 19, 1969, s. 258-304.

ŽEMLIČKA, Josef, *Přemysl Otakar I. Panovník, stát a česká společnost na prahu vrcholného feudalismu,* Praha 1990.